PUBLII VIRGILII MARONIS OPERA.

VARIORUM AUTORUM

Annotationibus Illustrata.

LONDINI,
Typis GUIL. DU-GARD *usque ad pag.* 197. sumptibus Societatis Stationariorum. 1657.

PUBLII VIRGILII MARONIS OPERA.

VARIORUM AUTORUM

Annotationibus Illustrata.

LONDINI,

Typis GUIL. DU-GARD *usque ad pag.* 197. sumptibus Societatis Stationariorum. 1659.

PUBLII VIRGILII MARONIS VITA,

Autore TIBERIO DONATO.

PUBLIUS VIRGILIUS MARO parentibus modicis fuit, & præcipuè patre Marone: quem quidam opificem figulum; plures, Magi cujusdam viatoris, initio mercenarium, mox ob industriam generum tradiderunt: quem cùm agricolationi reique rusticæ & gregibus præfeciſſet ſocer, ſylvis coëmundis & apibus curandis reculam auxit. Natus eſt, Cn. Pompeio Magno, & M. Licinio Craſſo, primùm Coss. Iduum Octobrium die, in pago qui Andes dicitur, qui eſt à Mantuâ non procul.

Prægnans mater Maia, cùm ſomniâſſet enixam ſe laureum ramum, quem compactum terræ coaluiſſe, & excreviſſe illico in ſpeciem maturæ arboris, refertæ variis pomis & floribus, cerneret: ſequenti luce cum marito rus propinquum petens, ex itinere divertit, atque in ſubjectâ foſſâ partu levata eſt. Ferunt, infantem, ut fuit editus, nec vagiſſe, & adeò miti vultu fuiſſe, ut haud dubiam ſpem proſperioris genituræ jam tum indicaret. Et acceſſit aliud præſagium. Siquidem virga populea more regionis in puerperiis eodem ſtatim loco depacta, ità brevi coaluit, ut multò antè ſatas populos adæquârit: quæ arbor Virgilii ex eo dicta, atque conſecrata eſt, ſummâ gravidarum & fœtarum religione, ſuſcipientium ibi & ſolventium vota.

Initia ætatis, id eſt, uſque ad ſeptimum annum, Cremonæ egit: & XVII anno virilem togam cepit, illis Conſulibus iterum quibus natus erat. Eveniſſetque ut eo ipſo die Lucretius poëta decederet. Sed Virgilius Cremonâ Mediolanum, & indè paullò pòſt Neapolim tranſiit, ubi cùm literis & Græcis & Latinis vehementiſſimam operam dediſſet, tandem omni curâ omnique ſtudio indulſit Medicinæ & Mathematicis. Quibus rebus cùm ante alios eruditior

peritiórque eſſet, ſe in urbem contulit : ſtatîmque magiſtri ſtabuli equorum Auguſti amicitiam nactus, multos variósque morbos incidentes equis, curavit. At Auguſtus in mercedem ſingulis diebus panes Virgilio, ut uni ex ſtabularis, dari juſſit. Interea à Crotoniatis pullus equi miræ pulcritudinis Cæſari dono fuit miſſus: qui omnium judicio ſpem portendebat virtutis & celeritatis immenſæ. Hunc cùm aſſpexiſſet Maro, magiſtro ſtabuli dixit, natum eſſe ex morbosâ equâ, & nec viribus valiturum, nec celeritate: idque verum fuiſſe inventum eſt. Quod cùm magiſter ſtabuli Auguſto recitâſſet, duplicari ipſi in mercedem panes juſſit. Cùm item ex Hiſpaniâ Auguſto canes dono mitterentur, & parentes eorum dixit Virgilius, & animum celeritatémque fururam. Quo cognito, mandat iterum, Virgilio panes duplicari.

Dubitavit Auguſtus Octaviíne filius eſſet an alterius: idque Maronem aperire poſſe arbitratus eſt, quia canum & equi naturam parentéſque cognôrat. Amotis igitur omnibus arbitris, illum in penitiorem partem domûs vocat, & ſolùm rogat an ſciat quiſnam eſſet, & quam ad felicitandos homines facultatem haberet. Novi, (inquit Maro) te Cæſarem Auguſtum, & fermè æquam cum diis immortalibus poteſtatem habere ſcio, ut quemvis felicem facias. Eo animo ſum (reſpondit Cæſar) ut, ſi verum pro rogatu dixeris, beatam te felicémque reddam. Utinam (ait Maro) interrogánti tibi vera dicere queam. Tunc Auguſtus, Putant alii me natum Octavio : quidam ſuſpicantur alio me genitum viro. Maro ſubridens, Facilè (inquit) ſi impunè licentérque, quæ ſentio loqui jubes, id dicam. Affirmat Cæſar jure jurando, nullum ejus dictum ægrè laturum : imò non niſi donatum ab eo diſceſſurum. Ad hæc oculos oculis Auguſti infigens Maro, Facilius (ait) in cæteris animalibus qualitates parentum Mathematicis & Philoſophâ cognoſci poſſunt; in homine nequaquam poſſibile eſt. Sed de te conjecturam habeo ſimilem veri, ut quid exercuerit pater tuus, ſcire poſſim. Attentè expectabat Auguſtus quidnam diceret. At ille, Quantùm ego rem intelligere poſſum, Piſtoris filius es, inquit. Obſtupuerat Cæſar, & ſtatim, quo id pacto fieri potuerat, animo volvebat. Interrumpens Virgilius, Audi (inquit) quo pacto id conjicio. Cùm quædam enuntiârim prædixerímque quæ intelligi ſcirique non niſi ab eruditiſſimis ſummiſque viris potuiſſent, tu Princeps orbis iterum & iterum panes in mercedem dari juſſiſti, quod quidem aut Piſtoris, aut nati Piſtore officium erat. Placuit Cæſari facetia. At deinceps, inquit, Non à Piſtore, ſed à Rege magnanimo dono feres. Illúmque plurimi feçit, & Pollioni commendavit.

Corpore

Corpore & naturâ fuit grandi, aquilino colore, facie rusticanâ, valetudine variâ: nam plerumque ab stomacho & faucibus ac dolore capitis laborabat: sanguinem etiam sæpius ejecit; cibi vinique minimi. Fama est cum libidinis protinus in puros fuisse: sed boni ità cum pueros amâsse putaverunt, ut Socrates Alcibiadem, & Plato suos pueros. Verùm inter omnes maximè dilexit Cebetem & Alexandrum, quem secundâ Bucolicorum eclogâ Alexim appellat, donatum sibi ab Asinio Pollione. Utrumque non ineruditum dimisit: Alexandrum grammaticum; Cebetem verò & poëtam. Vulgatum est, consuevisse eum cum Plotia Hieria. Sed Asconius Pedianus affirmat, ipsum postea minoribus natu narrare solitum, invitatum quidem se a Vario ad communionem mulieris: verùm se pertinacissimè recusâsse. Cæterâ sanè vitâ, & ore & animo, tam probum fuisse constat, ut Neapoli Parthenias vulgò appellaretur: ac siquando Romæ (quò rarissimè commeabat) viseretur, in publico sectantes demonstrantésque se, subterfugeret in proximum tectum. Bona autem cujusdam exulantis offerente Augusto, non sustinuit accipere. Possedit propè centies sestertium ex liberalitatibus amicorum. Habuitque domum Romæ in Exquiliis juxta hortos Mæcenatianos: quanquam secessu Campaniæ Siciliæque plurimùm uteretur. Quæcunque ab Augusto peteret, repulsam nunquam habuit. Parentibus quotannis aurum ad abundantem alimentum mittebat; quos jam grandis amisit: ex quibus, patrem oculis captum, & duos fratres germanos, Silonem impuberem, Placcúmque adultum, cujus exitum sub nomine Daphnidis deflet. Inter cætera studia (ut suprà dixímus) medicinæ quoque ac maximè Mathematicæ operam dedit. Egit & causam unam omnino, nec ampliùs quam semel. Sermone tardissimum ac penè indocto simillem fuisse Melissus tradidit.

Poëticam puer adhuc auspicatus, in Balistam ludi gladiatorii Magistrum, ob infamiam latrociniorum coopertum lapidibus, distichon fecit.

Monte sub hoc lapidum tegitur Balista sepultus;
Nocte dieque tuum carpe viator iter.

Deinde Moretum, & Priapeia, & Epigrammata. & Diras; & Culicem, cùm esset annorum quindecim; cujus materia talis est. Pastor fatigatus æstu, cùm sub arbore obdormisset, & serpens ad illum proreperet è palude, culex provolavit, atque inter duo tempora aculeum fixit pastori. At ille continuò culicem contrivit, & visum serpentem interemit: ac sepulcrum culici statuit, & distichon fecit.

Parve culex, pecudum custos tibi tale merenti
Funeris officium vitæ pro munere dedit.

Scripsit etiam (de qua ambigitur) Ætnam. Et mox, cùm

tes Romanus inchoâſſet, offenſus materiâ, hominum aſperitate, ad Bucolicas tranſiit: maximè ut Aſinium Pollionem, Alphenium Varium, & Cornelium Gallum celebraret: quia in diſtributione agrorum, qui poſt Philippenſem victoriam veteranis, Triumvirorum juſſu, trans Padum dividebantur, indemnem ſe præſtitiſſent. Deinde Georgica in honorem Mæcenatis edidit, cùm ſibi vixdum noto opem tuliſſet adversùs Claudii veterani militis, vel (ut alii putant) Arii centurionis violentiam: à quo in altercatione litis agrariæ parùm abfuit quin occideretur. Noviſſimè autem Æneïdem aggreſſus eſt, Argumentum varium & multiplex, & quaſi amborum Homeri carminum inſtar: præterea nominibus ac rebus Græcis Latiniſque commune, & in quo (quod maximè ſtudebat) Romanæ ſimul urbis & Auguſti origo contineretur. Cùm Georgica ſcriberet, traditur quotidie meditatos manè plurimos verſus dictare ſolitus, ac per totam diem retractando ad pauciſſimos redigere: non abſurdè carmen ſe urſæ more parere dicens, & lambendo demum effingere. Æneïda proſâ priùs oratione formatam digeſtámque in XII libros, particulatim componere inſtituit, ut quidam tradunt. Alii ejus ſententiæ ſunt, ut exiſtiment eum, ſi diutiùs viviſſet, quatuor & viginti libros uſque ad Auguſti tempora ſcripturum: atque alia quidem percurſurum, Auguſti verò geſta diligentiſſimè exequuturum: quippe qui dum ſcriberet, nequid impetum moraretur, quædam imperfecta reliquit: alia leviſſimis verſibus ſcripſit, quos per jocum pro tigillis vel tibicinibus interponi à ſe dicebat, ad ſuſtinendum opus, donec ſolidæ columnæ advenirent.

Bucolica triennio, Aſinii Pollionis ſuaſu, perfecit. Hic Tranſpadanam provinciam regebat, cujus favore, cùm veteranis Auguſti militibus Cremonenſium & Mantuanorum agri diſtribuerentur, ſuos Virgilius non amiſit. Factâ enim diſtributione, ſuos Claudio ſeu Ario datos recuperavit. Hunc Pollionem maximè amavit Maro; & dilectus ab eo magna munera tulit: quippe qui invitatus ad cœnam, captus pulcritudine & diligentiâ Alexandri Pollionis pueri, eum dono accepit. Hujus Pollionis filium C. Aſinium, & Cornelium Gallum, oratorem clarum, & poëtam non mediocrem, miro amore dilexit Virgilius. Is tranſtulit Euphronionem in Latinum: & libris quatuor amores ſuos de Cytheride ſcripſit. Hic primò in amicitiâ Cæſaris Auguſti fuit, poſtea in ſuſpicionem conjurationis contra illum adductus, occiſus eſt. Verùm uſque adeò hunc Gallum Virgilius amârat, ut quartus Georgicorum à medio uſque ad finem ejus laudem contineret: quem poſtea,

poſtea, jubente Auguſto, in Ariſtæi fabulam commutavit. Georgica ſeptennio Neapoli, Æneïda partim in Sicilia, partim in Campania undecim annis conſecit. Bucolica eo ſucceſſu edidit, ut in Scena quoque per cantores crebrâ pronuntiatione recitarentur. Ac cùm Cicero quoſdam verſus audiſſet, & ſtatim acri judicio intelleciſſet non communi venâ editos, juſſit ab initio totam Eclogam recitari: quam cùm accuratè pernotâſſet, in fine ait,

MAGNÆ SPES ALTERA ROMÆ;

quaſi ipſe Linguæ Latinæ ſpes prima fuiſſet, & Maro futurus eſſet ſecunda. Quæ verba poſtea Æneïdi ipſe inſeruit.

Georgica, reverſo ab Actiacâ victoriâ Auguſto, atque reficiendarum virium causâ Atellæ commorante, per continuum quatriduum legit, ſuſcipiente Mæcenate legendi vicem, quoties interpellaretur ipſe vocis offenſione. Pronuntiabat autem maximâ cum ſuavitate, & lenocinii miris. Seneca tradidit, Julium Montanum poëtam ſolitum dicere, vi ablaturum ſe quædam Virgilio, ſi & vocem poſſet, & os, & hypocriſim: eoſdem enim verſus, eo pronuntiante, bene ſonare; ſine illo inareſcere, quaſi mutos. Æneïdos vixdum cœptæ tanta extitit fama, ut Sextus Propertius non dubitârit ſic prædicare:

Cedite Romani Scriptores, cedite Graii:
Neſcio quid majus naſcitur Iliade.

Auguſtus verò, cùm jam fortè expeditione Cantabricâ abeſſet, & ſupplicibus atque minacibus per jocum literis efflagitaret, ut ſibi de Æneïde (ut ipſius verba ſunt) vel prima carminis hypographa, vel quodlibet colon mitteret: negavit ſe facturum Virgilius. Cui tamen multò poſt, perfectâ demum materiâ, tres omnino libros recitavit; ſecundum videlicet, quartum & ſextum. Sed hunc præcipuè ob Octaviam; quæ cùm recitationi intereſſet, ad illos de filio ſuo verſus, *Tu Marcellus eris*, defeciſſe fertur: atque ægrè refocillata, dena ſeſtertia pro ſingulo verſu Virgilio dari juſſit. Recitavit & pluribus, ſed neque frequenter, & ferme illa de quibus ambigebat, quò magis judicium hominum experiretur. Erotem librarium, & libertum ejus, exactæ jam ſenectutis, tradunt referre ſolitum, quondam in recitando eum duos dimidiatos verſus complêſſe ex tempore: & huic *Meam Æolidem* adjeciſſe, *quo non præſtantior alter*. Item huic, *Ære ciere viros*, ſimili calore jactatum, ſubjunxiſſe *Martémque accendere cantu*: ſtatimque ſibi imperâſſe ut utrumque voluminis adſcriberet. Bucolica Georgicáque emendavit.

Anno vero quinquagesimo secundo, ut nitentem manum, æreidi imponeret, statuit in Græciam & Asiam secedere, triennioque continuo omnem operam litterationi dare, ut in reliqua vita tantum philosophiæ vacaret. Sed cùm agentibus ei Athenis occurrisset Augustus ab Oriente Romam revertenti, una cum Cæsare redire statuit. At cùm Megaram, vicinum Athenis oppidum, visendi gratia peteret, languorem nactus est: quo non intermissa navigatio auxit, ita ut gravior indies, tandem Brundusium adventârit: ubi diebus paucis obiit, decimo Calend. *Octobris*, Ch. Plautio, & Qu. Lucretio, Coss. Qui cùm gravari morbo sese sentiret, scrinia sæpe & magnâ instantiâ petivit, crematurus Æneida: quibus negatis, testamento comburi jussit, ut rem inemendatam imperfectamque; verùm Tucca & Varius monuerunt, id Augustum non permissurum. Tunc eidem Vario ac simul Tuccæ scripta sub ea conditione legavit, ne quid adderent quod à se editum non esset; & varios etiam imperfectos, siqui erant, reliquerent. Voluit etiam ejus ossa Neapolim transferri, ubi diu & suavissimè vixerat: ac extrema valetudine hoc ipse sibi epitaphium fecit distichon.

Mantua me genuit: Calabri rapuere: tenet nunc
Parthenope; cecini pascua, rura, duces.

Translato igitur jussu Augusti ejus ossa (prout statuerat) Neapolin fuere, sepultâque viâ Puteolanâ, intra lapidem secundum; sicque sepulchro, id distichon, quod fecerat, inscriptum est. Hæredes fecit ex dimidia parte, Valerium Proculum, fratrem ex altera parte; ex quarta Augustum; ex decima Mæcenatem; ex reliqua L. Valerium, & Plotium Tuccam, qui ejus Æneida post obitum (prout petiverat) jussu Cæsaris emendaverunt. Nam nullius omnino sententia crematu Æneis digna visa fuit; de qua re Sulpitii Carthaginensis extant hujusmodi versus.

Jusserat hæc rapidis aboleri carmina flammis
Virgilius, Phœbum quæ canerent ducem;
Tucca vetat, Varioque simul; Tu maxime Cæsar
Non sinis, & Latiæ consilis Historiæ.
Infelix gemitu cecidit prope Pergamus igni,
Et pene est alio Troja cremata rogo.

Extant & Augusti de ipsa eadem re versus pures & clarissimi, quorum initium est,

Ergone supremis potuit vox improba verbis
Tam divum mandata vetus? ergo ibit in ignes,
Musæque doctiloqui morietur musa Maronis?

Et

Et paulò pòst.

Sed legum servanda fides suprema voluntas
Quod mandat, fierique jubet, parere necesse est.
Frangatur potiùs legum veneranda potestas,
Quàm tot congestos noctésque diésque labores
Hauserit una dies! Et ea quæ sequuntur.

Nihil igitur autore Augusto Varius addidit, quod & Maro præceperat: sed summatim emendavit: ut qui versus etiam imperfectos, si qui erant, reliquerit. Hos multi mox supplere conati, non perinde valuerunt ob difficultatem, quòd omnia ferè apud eum hemistichia (præter illud, *Quem tibi jam Troja pepercit?* sensum videntur habere perfectum. Nisius Grammaticus audisse se à senioribus dicebat, Varium duorum librorum ordinem commutasse; & qui tum secundus erat, in tertium locum transtulisse: etiam primi libri correxisse principium, his demptis versibus.

Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena
Carmen, & egressus sylvis vicina coëgi
Ut quamvis avido parerent arva colono,
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis
Arma virumque cano.

Obtrectatores Virgilio nunquam defuerunt: nam nec Homero quidem. Prolatis Bucolicis, innominatus quidam rescripsit Antibucolica, duas modò Eclogas, sed insulsissimè, *ut ego hodie* quarum priorum initium est,

Tityre si tibi calda tibi est, quo tegmine fagi?

Sequentis,

Dic mihi Damœta, cujum pecus? anne Latinum?
Non, verùm Ægonis, nostri sic rure loquuntur.

Alius, recitante eo ex Georgicis, *Nudus ara, sere nudus*: subjecit, *habebis frigore febrem.*

Est & adversùs Æneida liber Carbilii pictoris, titulo Æneidomastix. M. Vibranius eum à Mæcenate suppositum, appellabat novæ κακοζηλίας repertorem: dicebátque, neque tumidum esse, neque exilem; sed communibus verbis opus illud confecisse. Herennius vitia ejus tantùm contraxit, Perilius Faustinus furta. Sunt & Q. Octavii Aviti volùmina, quibus annotatur, quos & unde versus transtuleri. Asconius Pedianus, libro quem contra obtrectatores Virgilii scripsit, pauca admodum ei objecta proponit: & potissimùm, quòd non rectè historiam contexuit, & quòd pleraque ab Homero sumpsit. Sed hoc crimen sic defendere assuetum ait, cur non illi quoque eadem furta tentarent. Verum interlecturos, facilius esse Herculi clavam, quàm Homero versum surripere. Et tamen destinâsse secedere, ut omnia ad satietatem malevolorum

lotum decideret. Refert etiam Pedianus, benignum, cultorémque omnium bonorum atque eruditorum fuisse, & usque adeò invidiæ expertem, ut siquid eruditè dictum inspiceret alterius, non minùs gauderet acsi suum fuisset: neminem vituperare; laudare bonos; eâ humanitate esse, ut nisi perversus, maximè quisque illum non diligeret modò, sed amaret. Nihil proprii habere videbatur. Ejus Bibliotheca non miràs aliis doctis patebat, ac sibi. Illúdque Euripidis antiquum sæpe usurpabat, τὰ τῶν φίλων κοινὰ, *communia esse amicorum omnia.* Quare coævos omnes Poëtas ità adjunctos habuit, ut cùm inter se plurimùm invidiâ arderent, illum una omnes colerent, Varius, Tucca, Horatius, Gallus, Propertius. Anser verò, quoniam Antonii partes secutus est, illum non observâsse dicitur. Cornificius ob perversum naturam illum non tulit. Gloriæ verò adeò contemptor fuit, ut cùm quídam versus quosdam sibi adscriberent, eáque de re docti haberentur, non modò ægrè non ferebat, imò voluptuosum id sibi erat. Cùm enim distichon, quod laudem felicitatémque Augusti continebat, fecisset, valvisque non nominato autore infixisset (id erat hujusmodi;

Nocte pavit quâ, redeunt spectacula manè:
Divisum imperium cum Jove Cæsar habet.)

Dum quæritans Augustus cujusnam hi versus essent, eorum autorem non inveniebat. Bathyllus verò, poëta quidem mediocris, tacentibus aliis, sibi ascripsit. Quamobrem donatus honoratúsque à Cæsare fuit. Quod æquo animo non ferens Virgilius, iisdem valvis affixit quater hoc principium, *Sic vos non vobis.* Postulabat Augustus ut hi versus complerentur; quod cùm frustrà aliqui conati essent, Virgilius præposito distícho sic subjunxit;

Hos ego versículos feci, tulit alter honores.
Sic vos non vobis nidificatis aves.
Sic vos non vobis vellera fertis oves.
Sic vos non vobis mellificatis apes.
Sic vos non vobis fertis aratra boves.

Quo cognito aliquandiu Bathyllus Romæ fabula fuit, Mævio exultatior. Cùm is aliquando Ennium in manu haberet, rogaretúrque quidnam faceret? Respondit, se aurum colligere de stercore Ennii. Habet enim poëta ille egregias sententias sub verbis non multùm ornatis. Interroganti Augusto quo pacto feliciter civitas gubernaretur, Si prudentiores (inquit) temonem tenuerint, & boni malis præponantur: itaque optimi suos habeant honores; nulli tamen aliorum injuste quicquam fiat. At Mæcenas; Quid, inquit, Virgili, satietatem homini non affert? Omnium rerum,

rerum, respondit, aut similitudo, aut multitudo stomachum facit, præter intelligere. Idem interrogavit quo pacto quis altam felicémque ejus fortunam servare posset? Cui Maro, Si quantò honore ac divitiis aliis præstantior sit, tantò liberalitate & justitiâ alios superare nitatur. Solitus erat dicere, Nullam virtutem homini commodiorem esse patientiâ, ac nullam asperam adeò esse fortunam, quam prudenter patiendo vir fortis non vincat. Quam sententiam in quinto Æneidos inseruit;

Nate Deâ, quò fata trahunt, retrahúntque sequamur:
Quicquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.

Cùm quidam ejus amicus Cornificii in eum maledicta & inimicitias sibi narraret, Quam putas (inquit) esse hujusce malevolentiæ causam? Nam neque unquam Cornificium offendi, & eum amo. An (inquit) Hesiodi sententiæ non meministi, ubi ait, *Architectum architecto invidere, & Poëtam poëtæ?* De malis, inquit, Græcus ille intellexit: nam boni eruditiores amant. Sed magnâ cum meâ laude & gloriâ vindictam in manu habeo. Majore enim curâ virtuti intendam; atque quò elegantior ego fiam, eò vehementiùs invidiâ rumpetur. Erat Augusto familiaris Filistus quidam, orator, & poësim mediocriter doctus, cui multiplex variúmque ingenium erat, quique omnium omnia dicta reprehendere conabatur: non ut verum dignosceret (quod Socrates facere consuevit) sed ut eruditior videretur. Hic Virgilium, ubicunque convenire debatur, maledictis sulibúsque vexabat. Quare ille sæpe aut tacibundus discedebat, aut suffusus pudore tacebat. Verùm cùm Augusto audiente elinguem illum diceret, & causam etiam suam, si linguam haberet, defendere nequire: Tace (inquit) rabula. Nam hæc mea taciturnitas defensorem causarum mearum Augustum fecit, & Mæcenatem: & eâ tubâ, cùm volo, loquor, quæ ubique & diutissimè audietur. Tu loquacitate non modò aures hominum, sed muros rumpis. Augustus verò Filistum gravi vultu increpavit. Tunc Maro, Si tempus Cæsar (inquit) tacendi hic sciret, rarò loqueretur. Tacendum enim semper est, nisi, cùm taciturnitas tibi noceat, aut oratio aliis prosit. Nam qui contendit, & an contentionis finis utilis sit non novit, stultis illum annumerandum sapientes putant. Posteaquam Augustus summâ rerum omnium potitus est, venit in mentem an conduceret Tyrannidem omittere, & omnem potestatem annuis Consulibus, & Senatui Reip. reddere: in quâ re diversæ sententiæ consultos habuit Mæcenatem & Agrippam. Agrippa enim utile sibi fore etiamsi honestum non esset, relinquere Tyrannidem, longâ oratione contendit; quod Mæcenas dehortari magnopere conabatur. Quare Augusti animus & hinc ferebatur &

illinc,

Rinc. Erant enim diversæ sententiæ variis rationibus firmatæ. Rogavit igitur Maronem an conferat privato homini se in sua republica tyrannum facere. Tum ille, Omnibus ferme (inquit) rempublicam occupantibus molesta ipsa tyrannis fuit, & civibus, quia necesse erat propter odia subditorum, aut eorum injustitiam, in magna suspicione magnóq; timore vivere: sed si cives justum aliquem scirent, quem amarent plurimum, civitati id utile esset, si in eo modo omnis potestas foret. Quare si justitiam (quod modò facis) omnibus in futurum, nulla hominum factâ compositione, distribues; dominari te & tibi conducet, & orbi. Benevolentiam enim omnium ità habes, ut deum te & adorent & credant. Ejus sententiam sequutus Cæsar, principatum tenuit. Audivit à Syrone præcepta Epicuri: cujus doctrinæ socium habuit Varium. Quamvis diversorum philosophorum opiniones libris suis inseruisse de animo maximè videatur, ipse tamen fuit Academicus. Nam Platonis sententias omnibus aliis prætulit.

Nunc, quoniam de autore summatim diximus, de ipso jam carmine dicendum videtur: quod bifariam tractari solet, hoc est, & ante opus, & in ipso opere. Ante opus: titulus, causa, intentio. Titulus, in quo quæritur cujus sit. Causa, unde ortum sit, & quare hoc potissimùm sibi adscribendum poëta præsumpserit. Intentio, in qua cognoscitur quid efficere conetur poëta. In ipso opere sanè tria spectantur: Numerus, ordo, explanatio. Quamvis igitur multa ψευδεπίγραφα, id est, falsâ inscriptione sub alieno nomine sunt prolata, ut Thyestes, tragœdia hujus poëtæ quam Varius edidit pro sua, & alia hujusmodi: tamen Bucolica liquidò Virgilii esse minimè dubitandū est: præsertim cùm ipse poëta, tanquāhoc meturus, in principio Æneidos sua esse testatus sit, sic dicens,

Ille ego qui quondam gracili modulatus avena,

& reliqua. Idem in fine Georgicæ carminis,

Carmina qui lusi pastorum, audaxque juventa,
Tityre te patulæ cecini sub tegmine fagi.

Bucolica autem & dici, & rectè appellari, vel hoc solum indicium sufficerit; quòd hoc eodem nomine apud Theocritum centeantur. Verùm ratio quoque demonstranda est. Tria sunt pastorum genera, quæ dignitatem in Bucolicis habent: quorum qui minimi sunt, αἰπόλοι dicantur à Græcis, idem à nobis caprarii: paulò honoratiores, qui ποιμένες, id est, opiliones, dicuntur: honestissimi & maximi, βουκόλοι, quos bubulcos dicimus. Unde igitur magis decuit pastorali carmini nomen imponi, quam ab eo gradu qui apud pastores excellentissimus invenitur?

Causa dupliciter inspici solet: ab origine carminis, & à voluntate scribentis. Originem autem Bucolici carminis

minis alli ob aliam causam ferunt. Sunt enim qui à Lacedæmoniis pastoribus Dianæ primùm carmen hoc redditum dicant: cùm eidem Deæ propter bellum, quod toti Græciæ illo tempore Persæ inferebant, exhiberi per virgines de more sacra non possent. Alii ab Oreste circa Siciliam vago id genus carminis Dianæ redditum loquuntur, per ipsum atque pastores; quo tempore de Scythiâ cum Pylade fugerat, surrepto Numinis simulacro, & celato in fasce lignorum. Unde Fascelidem Dianam perhibent nuncupatam, apud cujus aras Orestes per sacerdotem ejusdem Numinis Iphigeniam sororem suam à parricidio fuerat expiatus. Alii, Apollini Nomio, pastorali scilicet Deo, quâ tempestate Admeti boves paverat: Alii Libero, Nympharum scilicet & Satyrorum, & id genus Numinum principi, quibus placet rusticum carmen. Alii Mercurio, Daphnidis patri, pastorum omnium principi, & apud Theocritum, & apud hunc ipsum poëtam: Alii in honorem Panos scribi putant peculiariter, pastoralis Dei: Alii item in honorem Sileni, Sylvani, atque Faunorum. Quæ cùm omnia dicantur, illud erit probabilissimum, Bucolicum carmen originem ducere à priscis temporibus, quibus vita pastoralis exercita erat; & ideo velut aurei seculi speciem in hujusmodi personarum simplicitate cognosci; & meritò Virgilium, processurum ad alia carmina, non aliunde cœpisse, nisi ab eâ vi à quæ prima in terris fuit. Nam postea rura culta, & ad postremum pro cultis & feracibus terris bella suscepta. Quod videtur Virgilius in ipso ordine operum suorum voluisse monstrare, cùm pastores primò, deinde agricolas canit, & ad ultimum bellatores.

Restat, ut quæ causa voluntatem attulerit poëtæ Bucolica potissimùm scribendi, consideremus. Aut enim dulcedine carminis Theocriti, & admiratione ejus illectus est: aut ordinem temporum est sequutus erga vitam humanam, ut suprà diximus: aut tres modos eloquutionum, quos χαρακτῆρας Græci vocant; ἰσχνὸν, qui tenuis; ἀδρὸν, qui validus; μέσον, qui moderatus intelligitur. Credibile erat Virgilium, qui in omni genere prævaluerit, Bucolica primùm, Georgica secundùm, Æneida tertiùm voluisse conscribere. Aut ideo potiùs primò Bucolica scripsit, ut in ejusmodi carmine (quod & paullò liberiùs, & magis varium quàm cætera est) facultatem haberet captandæ Cæsaris indulgentiæ, recuperandíque agri, quem amiserat. Ob hanc causam, die tertio Iduum Martiarum, C. Cæsare interfecto cùm Augustum Cæsarem penè puerum veterani milites, non abnuente Senatu, sibi ducem constituissent, exorto civili bello, Cremonenses cum cæteris ejusdem studii, adversarios Augusti Cæsaris adjuverunt. Unde factum est, ut cùm victor Augustus in eorum agros veteranos

nos deduci jussisset, non sufficiente agro Cremonensium, Mantuam quoque (in quibus erat Virgilius) maximam partem suorum finium perdiderunt: eò quòd vicini Cremonensibus fuerant. Sed Virgilius, Augusti familiaritate subóque carmine tretus, centurioni Ario obsistere ausus est. Ille statim, ut miles, ad gladium manum admovit. Cúmque se in fugam proripuisset poëta, non priùs persequendi finis fuit, quàm se in fluvium Virgilius conjecisset. Sed postea Mæcenate & Pollione & ipso Augusto faventibus, agros suos recepit.

Intentio libri, quam σκοπὸν Græci vocant, imitatione Theocriti poëtæ constituitur, qui Siculus & Syracusanus fuit. Est etiam intentio, in laudem Cæsaris, & principum cæterorum, per quos in sedes suas rediit, omnia deduci. Unde ut & delectationem & utilitatem finis contineret, secundùm præcepta cuncta confecit.

Quæri solet cur non plures quàm decem Eclogas conscripserit: quod nequaquam mirandum videbitur ei qui consideraverit ætatem Scenarum pastoralium, quæ ultra hunc numerum non potest proferri; præsertim cùm ipse poëta (circumspectior Theocrito, ut ipsa res indicat) videatur metuere, nè illa Ecloga quæ Pollio inscribitur, minùs rustica videatur, cùm ipsam sic præstruat ipse, dicens,

Sicelides Musæ, paullò majora canamus.

Et item similiter in aliis, dubus facit. Illud tuendum esse prædicimus in Bucolicis Virgilii, neque nusquam, neque ubique aliquid figuratè dici, hoc est, per Allegoriam. Vix enim propter laudem Cæsaris & amissos agros, hæc Virgilio concederuntur: cùm Theocritus (quem hic noster toto studio imitari conatur) simpliciter omnino conscripserit.

Quod autem in ipso carmine tractari solet, est numerus, ordo, explanatio. Numerus Eclogarum manifestus est: nam decem sunt, ex quibus propriè Bucolicæ septem esse creduntur; nam tres ultimæ propriè Bucolicæ dici non debent: Pollio scilicet, Silenus, & Gallus. Prima igitur continet conquestionem publicam, & privatam gratulationem de agro: & dicitur *Tityrus*. Secunda, amorem pueri: & dicitur *Alexis*. Tertia, certamen pastorum: & dicitur *Palæmon*. Quarta, genethliacum: & dicitur *Pollio*. Quinta, epitaphium: & dicitur *Daphnis*. Sexta, metamorphôsim: & dicitur *Varius*, aut *Silenus*. Septima, amores diversorum sexuum: & dicitur *Corydon*. Octava, pharmaceutriam: & dicitur *Damon*. Nona continet poëtæ conquestionem de amisso agro: & dicitur *Mœris*. Decima, desiderium Galli: & dicitur *Gallus*.

Quod ad ordinem spectat, illud scire debemus, in primâ tantùm & ultimâ Eclogâ poëtam voluisse ordinem servare: quoniam in alterâ principium constituit, ut in Georgicis ait, *Tityre, te patulæ cecini sub tegmine fagi*. In alterâ ostendit finem:

nem : quippe qui dicat, *Extremum hunc Arethusa mihi concede laborem.* Verùm inter ipsas Eclogas pastoralem conscriptúmque ordinem nullum esse, certissimum est. Sed sunt qui dicant initium Bucolici carminis non Tityrum esse, sed illam, *Prima Syracusio dignata est ludere versu.* Superest explanatio : ad quam antequam veniamus, dixerim, tenue esse Bucolicum carmen, & usque adò ab heroïco charactere distare, ut versus quoque hujus carminis suas quasdam cæsuras habeant, & suis legibus distinguantur. Nam cùm tribus probetur metrum, cæsurâ, scansione, modificatione : non erit Bucolicus versus, nisi in quo & pes primus partem orationis absolverit ; & tertius trochæus fuerit, & cæsura, & quartus pes magis quàm spondæus, partem orationis terminaverit ; quintus & sextus pes ex integris dictionibus fuerit : quod Virgilius à Theocrito sæpe servatum vitius operis difficultate neglexit : in solo principio, incertum industriâ an casu has cæsuras servavit. Nam *Tityre* dactylus partem orationis absolvit ; *tu patu—læ recu—* tertium trochæum, quamvis de compositâ dictione conclusit ; *—bans sub,* quartum spondæum pro dactylo. Cùm autem subjunxit *tegmine fagi,* terminatis partibus orationis integrum comma perfecit. Cujus rei diligentiam licèt in Theocriti fermè omnibus versibus admirari. Qui verò suprà-dicta acri judicio diligentérque considerârit, facilè intelliget, quæ in Georgicis intentio, quique finis fuerit, nec minùs etiam in Æneïde. Poëmatis styli genera tria sunt : aut enim activum, vel imitativum, quod Græci Δραματικὸν appellant ; in quo personæ loquentes introducuntur sine Poëtæ interloquutione : ut sunt Tragœdiæ & Comœdiæ ; δρᾶν enim agere dicitur : quo genere scripta est prima, *Tityre tu patula ;* & nona, *Quò te Mœri pedes ?* Aut narrativum, quod Græci διηγηματικὸν appellant : in quo poëta ipse loquitur sine interpositione personæ ; ut tres primi Georgicôn libri ; item Lucretii carmina. Aut commune, vel mistum, quod Græci μικτὸν appellant, ubi & poëta ipse loquitur, & introductæ personæ : ut est Virgilii Æneïs.

PUBLII Virgilii Maronis

Bucolica.

ECLOGA I.

TITYRUS.

ARGUMENTUM.

Cùm Virgilius, cujus personam hic sustinet Tityrus pastor, agrum vicinum Cremona amisisset, Romam venit: ubi cùm sua eum carmina Macenati commendâssent, Mecenas autem Augusto, agrum recuperavit. Tityrum igitur felicem esse prædicat pastor Meliboeus (sub cujus nomine cæteri quoque pastores Mantuani intelliguntur) & suam contrà calamitatem deplorat, finibus suis à milite veterano pulsus. Ipse autem Tityrus se tanti beneficii autorem colore, & semper culturum esse pro fitetur. Cæterùm fingit se servum, qui libertatis desiderio Romam profectus sit, & eam tandem non nisi in senectute consequutus. Quidam tamen Servium sequentes, Fortunate senex intelligunt, qui fortunatus in senectute sit futurus.

Meliboeus, Tityrus.

M. TITYRE, tu patulæ *a* recubans *b* sub tegmine fagi,
Sylvestrem tenui musam meditaris avenâ:
Nos patriæ fines & dulcia linquimus arva;
Nos *c* patriam fugimus. Tu, Tityre *d* lentus in umbra
Formosam resonare doces Amaryllida sylvas.
T. O Meliboe, deus nobis *e* hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi semper *f* deus; illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves (ut cernis) & ipsum
Ludere quæ vellem calamo permisit agresti.
M. Non equidem invideo, miror magis; undique totis
Usque adeò *g* turbatur agris. En! ipse capellas
h Protinus æger ago; hanc etiam vix, Tityre, duco:
Hic inter densas corylos modò namque gemellos,

a Ut soleri & otiosi solent. *b* In umbra, ut mos. Sic Persius cap. *sagos*: ut σκιοποὶ φηγοὶ. *c* Exulamus, ut Græce, πατρίδα φεύγειν. *d* Otiosus; ut respondetur hoc ordine. *e* Hanc otiosam tranquillitatem. Quidam tamen expon. Hanc libertatem. *f* Augustus, à

ne semper, ut deus, coletur, ob sua in me beneficia. *g* Imperson. Turbæ fiunt, tumultus excitantur: ex Lucretio, *Arripuit quoniam bello turbatur utrinque.* *h* Longè antè prægredientes, ità ut non adsequ-

Spem gregis (ah!) silice in nuda connixa reliquit.
Sæpe malum hoc nobis (si mens non læva fuisset)
De cœlo tactas memini prædicere quercus.
i Sæpe sinistra cavâ prædixit ab ilice cornix.
Sed tamen, iste deus qui sit, *k* da Tityre nobis.
T. Urbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
Stultus ego huic nostræ similem, quò sæpe solemus
Pastores ovium teneros *l* depellere fœtus.
Sic canibus catulos similes, sic matribus hœdos
Nôram: *m* sic parvis componere magna solebam.
Verùm hæc tantum alias inter caput extulit urbes,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.
M. *n* Et quæ tanta fuit Romam tibi causa videndi?
T. Libertas: quæ sera, tamen respexit inertem,
Candidior postquam tondenti barba cadebat;
Respexit tamen, & longo pòst tempore venit,
o Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
Namque (fatebor enim) dum me Galatea tenebat,
Nec spes libertatis erat, nec cura peculi.
Quamvis *p* multa meis exiret victima septis,
Pinguis & ingratæ premeretur caseus urbi,
Non unquam gravis ære domum mihi dextra redibat.
M. Mirabar quid mœsta deos *q* Amarylli vocares,
Cui pendere sua patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat: *r* ipsæ te Tityre, pinus,
Ipsi te fontes, ipsa hæc *s* arbusta vocabant.
T. Quid facerem? neque servitio me exire licebat,
Nec tam *t* præsentes alibi cognoscere divos.
Hic illum vidi *u* juvenem, Melibœe, quotannis
x Bis senos cui nostra dies altaria fumant.
Hic mihi responsum primus dedit ille petenti:
Pascite, ut antè boves, pueri; *y* submittite tauros.
M. Fortunate *z* senex, ergò tua rura manebunt:
Et tibi magna satis: quamvis lapis omnia nudu
Limosóque palus obducat pascua junco:
Non insuera graves *a* tentabunt pabula; fœtas
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate senex, hic inter *b* flumina nota,
Et fontes *c* sacros, *d* frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quæ semper vicino ab limite sepes
Hyblæis apibus florem depasta salicti,
Sæpe levi somnum suadebit inire susurro:
Hinc alta sub rupe canet *e* frondator ad auras.
Nec tamen interea raucæ, tua cura, palumbes,
Nec *f* gemere aëriâ cessabit turtur ab ulmo.
T. Antè leves ergò pascentur in æthere cervi,
Et freta destituent nudos in littore pisces,

i Abest hic versus à multis codicibus & nothus putatur.
k Da pro *accipe* pro *audi*.
l Depulsos à lacte portare.
m Georg. 4. *si parva licet componere magnis*, per parenthes.
n Sic alsi ecquis & ecquid. Sed leg. etiam, *et quæ*.
o Ex quo colui Romam Mantua relicta.
p Quamvis enim.
q Apostrophe ad urbem Rom.
r Talis pronom. repetitio Ecl 5.
s Arbustivæ vites, id est, arboribus maritatæ.
t Propitios.
u Augustum.
x Cui singulorum mensium calendis rem divinam facio.
y Jugo, ad arandum.
z Vide argum.
a Non tentabunt ullo morbo.
b Padum & Mincium.
c Sacros Naiadibus nymph.
d Umbra & frigora captant. Ecl. 2.
e Arbusti putator.
f ἵζουσι πευκάων. Theoc.

Antè,

Antè, pererratis *g* amborum finibus, exul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quàm noſtro illius labatur pectore vultus.
M. At nos hinc alii, *h* ſitientes ibimus Afros,
i Pars Scythiam, & rapidum Cretæ veniemus Oaxem,
Et penitùs toto diviſos orbe Britannos.
k En unquam patrios longo poſt tempore fines,
Pauperis & tuguri congeſtum cæſpite culmen,
Poſt aliquot mea *l* regna videns, mirabor *m* ariſtas?
Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has ſegetes? en quò diſcordia cives
Perduxit miſeros! en quis conſevimus agros!
Inſere nunc Melibœe pyros, pone ordine vites,
Ite meæ, quondam felix pecus, ite capellæ.
Non ego vos poſthac viridi projectus in antro
Dumoſa pendere procul de rupe videbo.
Carmina nulla canam: non, me paſcente, capellæ
Florentem cytiſum & ſalices carpetis amaras.
T. Hic tamen hanc mecum poteris requieſcere noctem
Fronde ſuper viridi; ſunt nobis mitia poma,
Caſtaneæ *n* molles, & *o* preſſi copia lactis;
Et jam ſumma procul villarum culmina fumant,
Majoréſque cadunt altis de montibus umbræ.

g Amnium.

h Διψιοντες.

i Alii, ut verſ. prec.

k Unquamne? vel nunquamne?

l Quod mihi eſt inſtar regni.

m Ex ariſtis meſſes, ex meſ. anni intellig.

n Maturæ.

o Coagulo.

ECLOGA II.

Alexis.

Argumentum.

Corydon paſtor, Alexidis pueri amore captus, nihil eorum prætermittit quæ ad puerilem animum demulcendum, mutuúmque amorem conciliandum, poſſunt pertinere: verùm, ubi ſe neque querelis, neque blanditiis, aut munuſculis quicquam proficere intelligit, tandem ad ſe rediens, dementiámque ſuam agnoſcens, ad interm'ſſam rei familiaris curam ſibi ſtatuit revertendum: ut aſſueto labore infelicis (ui amoris (qui ferè ex otio naſci ſolet) tædium diſcutiat. Sub Corydone autem (ſi Donato credimus) Virgilium; ſub Alexide Alexandrum intelligimus, Pollionis puerum: quem ab eo poſtea dono accepit.

FOrmoſam paſtor Corydon *a* ardebat Alexin,
Delicias domini: nec quid ſperaret habebat.
Tantùm inter denſas, umbroſa cacumina, fagos
Aſſiduè veniebat: ibi hæc *b* incondita ſolus
Montibus & ſylvis ſtudio jactabat inani.
O crudelis Alexi! Nihil mea carmina curas?

a Ἐρᾶτο dixit Moſchus.

b Quæ profundebat non condita verſis, & incluſa numeris, ut his ſunt: vel potius, indigeſta, & confuſa.

Nil noſtri miſerere? mori me denique coges?
Nunc etiam pecudes *c* umbras & frigora captant;
Nunc virides etiam occultant ſpineta lacertos;
Theſtylis & rapido feſſis meſſoribus æſtu,
Allia ſerpyllúmque, herbas contundit olentes.
d At mecum raucis, tua dum veſtigia luſtro,
Sole ſub ardenti reſonant arbuſta cicadis.
Nónne fuit ſatius triſtes Amaryllidis iras,
Atque ſuperba pati faſtidia? nónne Menalcam?
Quamvìs ille niger, quamvìs tu candidus eſſes.
O formoſe puer, nimium nè crede colori.
Alba *e* liguſtra cadunt, *f* vaccinia nigra leguntur.
Deſpectus tibi ſum, nec quis ſim quæris, Alexi;
Quàm dives nivei pecoris, quàm lactis abundans?
g Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.
Lac mihi non æſtate novum, non frigore defit.
Canto quæ ſolitus, ſi quando armenta vocabat,
Amphion Dircæus in *h* Actæo Aracyntho.
Nec ſum adeò informis, nuper me in littore vidi,
Cùm placidum ventis ſtaret mare: non ego Daphnin,
Judice te, metuam, ſi nunquam fallit imago.
O tantùm libeat mecum tibi ſordida rura,
i Atque humiles habitare caſas, & figere cervos,
Hœdorúmque gregem viridi compellere *k* hibiſco!
Mecum una in ſylvis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cerâ conjungere plures
Inſtituit: Pan curat oves, oviúmque magiſtros.
Nec te pœnitеat calamo triviſſe labellum;
Hæc eadem ut ſciret, quid non faciebat Amyntas?
Eſt mihi diſparibus ſeptem compacta *l* cicutis
Fiſtula, Damœtas dono mihi quam dedit olim:
Et dixit moriens, *m* Te nunc habet iſta ſecundum.
Dixit Damœtas, invidit ſtultus Amyntas.
Præterea duo nec tutâ mihi valle reperti
Capreoli, ſparſis etiam nunc pellibus albo,
n Bina die ſiccant ovis ubera; quos tibi ſervo.
Jampridem à me illos abducere Theſtylis orat:
Et faciet, quoniam ſordent tibi munera noſtra.
Huc ades ô formoſe puer: tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphæ calathis: tibi candida Naïs
o Pallentes violas & ſumma papavera carpens,
Narciſſum & florem jungit bene olentis anethi:
Tum caſiâ atque altis intexens ſuavibus herbis,
Mollia luteolâ pingit vaccinia calthâ.
Ipſe ego cana legam tenerâ lanugine mala,
Caſtaneáſque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
p Addem cerea pruna: & honos erit huic quoque pomo

c Umbroſa frigora, ſive opacum frigus.
d At nunc meridiano tempore ſol omnia torret: quod arbuſta cicadis reſonantia oſtendunt.
e Liguſtrorum flores.
f Mora agreſtia, hyacinthi.
g Siculi, Theocr. imitatione dixit.
h Attico. Lucan. in Statium.
i Quidam intelligunt de turribus, quibus caſæ ſuſtentantur.
k Ad hibiſcum.
l Cannarum intervallis.
m Hypal pro, Tu iſtam habes ſecundus.
n Sugunt.
o Albas.
p Plana vel mollia.

Et vos ô lauri carpam, & te quoque, proxima myrte;
Sic positæ quoniam suaves miscetis odores.
g Rusticus es Corydon; nec munera curat Alexis;
Nec, si muneribus certes, concedat Iolas.
Eheu! quid volui misero mihi? floribus Austrum
Perditus, & liquidis immisi fontibus apros.
Quem fugis (ah!) demens? habitârunt dii quoque sylvas,
Dardaniúsque Paris. Pallas quas condidit arces,
Ipsa colat; nobis placeant ante omnia sylvæ.
Torva leæna lupum sequitur, lupus ipse capellam;
Florentem cytisum sequitur lasciva capella;
Te Corydon, ô Alexi; TRAHIT sua quemque voluptas.
Aspice; *r* aratra jugo referunt suspensa juvenci;
Et sol crescentes decedens duplicat umbras;
Me tamen urit amor; quis enim modus adsit amori?
Ah Corydon, Corydon! quæ te dementia cepit?
Semiputata tibi frondosâ vitis in ulmo est.
Quin tu aliquid saltem potiùs, quorum indiget usus,
Viminibus mollíque paras detexere junco?
Invenies alium, si te hic fastidit Alexis.

g Rerum imperitus.

r Unde appareat noctem appropinquare. Aliud enim ex alio intelligitur.

ECLOGA III.

PALÆMON.

ARGUMENTUM.

Menalcas & Damœtas, pastores, mutuis primùm inter se convitiis certant; mox, interveniente Palæmone judice, Amœbei carminis lege disceptant; ubi neuter vincitur, sed uterque alteri, Palæmonis sententiâ, exæquatur.

Menalcas. Damœtas. Palæmon

M. DIC *a* mihi Damœta, Cujum pecus? an Meliboei?
D. Non, verùm Ægonis, nuper mihi tradidit Ægon.
M. Infelix ô semper oves pecus! ipse Neæram
Dum fovet, ac, nè me sibi præferat illa, veretur;
Hic alienus oves custos bis mulget in hora;
Et succus pecori, & lac subducitur agnis.
D. Parciùs ista viris tamen objicienda memento.
Novimus & qui te, transversa tuentibus *b* hircis,
Et quo (sed faciles Nymphæ risêre) *c* sacello.
M. Tum credo, cum me arbustum videre Myconis
Atque malâ vites incidere falce novellas:
D. Aut hîc ad veteros fagos, cùm Daphnidis arcum
Fregisti, & calamos; quæ tu perverse Menalca,
Et cùm vidisti puero donata, dolebas,
Et si non aliquâ nocuisses, mortuus esses.
M. Quid domini faciant, audent cum talia *d* fures?
Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum

a Hæc verba, *Dic mihi*, sunt curiosius interrogantis.

b Al. *hirquis* de oculorum angulis.

c Quia rure erant earum sacella.

d Servi, vel Furaces servi.

Excipere insidiis, multùm latrante e lyciscâ ?
Et cùm clamarem, Quò nunc se proripit ille ?
Tityre coge pecus : tu post carecta latebas.
D. An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruisset fistula caprum ?
Si nescis f meus ille caper fuit : & mihi Damon
Ipse fatebatur, sed reddere posse negabat.
M. Cantando g tu illum ? aut unquam tibi fistula cerâ
Juncta fuit ? non tu in triviis, indocte, solebas
h Stridenti miserum stipulâ disperdere carmen ?
D. Vis ergò inter nos, quid possit uterque vicissim
Experiamur ? ego hanc vitulam (nè fortè recuses,
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fœtus)
Depono : tu dic mecum quo pignore certes.
M. De grege non ausim quicquam deponere tecum,
Est mihi namque domi pater, est injusta noverca :
Bisque die numerant ambo pecus, alter & hœdos.
Verùm, id quod multò tute ipse fatebere majus,
(i Insanire libet quoniam tibi) pocula ponam
Pagina, cœlatum divini opus Alcimedontis,
k Lenta quibus torno facili superaddita vitis,
Diffusos hederâ vestit pallente corymbos.
In medio duo signa, Conon & (quis fuit alter ?)
Descripsit radio totum qui gentibus orbem :
Tempora quæ messor, quæ curvus arator haberet.
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
D. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et molli circum est ansas amplexus acantho :
O pheáque in medio posuit, sylvásque sequentes.
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
Si ad vitulam spectes, nihil est quòd pocula laudes.
M. Nunquam l hodie effugies : veniam quocunque vocâris,
Audiat hæc tantùm vel qui venit (ecce) Palæmon.
Efficiam posthacnè quenquam voce lacessas.
D. Quin age, si quid habes : in me mora non erit ulla,
Nec quenquam fugio : tantùm, vicine Palæmon,
Sensibus hæc imis (res est non parva) reponas
P. Dicite : quandoquidem in molli consedimus herba ;
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos,
Nunc frondent sylvæ, nunc formosissimus annus.
Incipe Damœta, tu deinde sequêre Menalca.
Alternis dicetis ; amant alterna Camœnæ.
D. Ab Jove principium Musæ : Jovis omnia plena :
Ille m colit terras, illi mea carmina curæ.
M. Et me Phœbus amat ; Phœbo sua semper apud me
Munera sunt, lauri, & suave rubens hyacinthus.
D. Malo me Galatea petit, lasciva puella,

f Cane mista ex lupo & cane.

f Mihi debitus ob victoriam : meæ victoriæ præmium.

g Itane tu indoctus doctum vieeris ?

h Radente auros : sonum ingratum edente.

i Quoniam tam insanus & tu audeas mecum certare, cui es omnino impar.

k Hederæ corymbis & vitis pampinis inter se mutuo nexu implicatis.

l Pleonasmus ex archaïsmo.

m Habitat : quia ubique est ut Jovis omnia plena.

Et

Et fugit ad salices, & se cupit antè videri.
M. At mihi sese offert ultro meus n ignis, Amyntas;
Notior ut jam sit canibus non Delia nostris.
D. Parta meæ o Veneri sunt munera; namque notavi
Ipse locum, aëriæ quo p congessere palumbes.
M. Quod potui, puero sylvestri ex arbore lecta
Aurea mala decem misi, cras altera mittam.
D. O quoties, & quæ nobis Galatea loquuta est!
Partem aliquam venti divum referatis ad aures.
M. Quid prodest, quòd me ipse animo non spernis Amynta,
Si, dum tu sectaris apros, ego retia servo?
D. Phyllida mitte mihi (meus est natalis) Iola.
Cum q faciam vitulâ pro frugibus, ipse venito.
M. Phyllida amo ante alias; nam me discedere r flevit,
Et longum formose vale, vale, inquit, Iola.
D. Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus venti; nobis Amaryllidis iræ.
M. Dulce satis humor, f depulsis arbutus hœdis,
Lenta salix fœto pecori; mihi solus Amyntas.
D. s Pollio amat nostram, quamvis sic rustica, musam.
Pierides vitulam lectori pascite vestro.
M. Pollio & ipse facit nova carmina; pascite taurum,
Jam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.
D. Qui te Pollio amat, veniat quò te quoque gaudet!
Mella fluant illi, ferat & rubus asper amomum!
M. Qui Bavium non odit, amet tua carmina Mævi:
Atque idem u jungat vulpes, & mulgeat hircos.
D. Qui legitis flores, & humi nascentia fraga,
Frigidus, ô pueri fugite hinc, latet anguis in herba.
M. Parcite oves nimium procedere: non bene ripæ
Creditur; ipse aries etiam nunc vellera ficcat.
D. Tityre pascentes à flumine rejice capellas.
Ipsi ubi tempus erit, omnes in fonte lavabo.
M. Cogite oves pueri: si lac præceperit æstus,
Ut nuper, frustrà pressabimus ubera palmis.
D. Eheu! quam pingui macer est mihi taurus in x ervo;
Idem amor exitium est pecori, pecorisque magistro;
M. y His certè neque amor causa est, vix ossibus hærent:
Nescio quis teneros z oculos mihi fascinat agnos.
D. Dic quibus in terris (& eris mihi magnus Apollo)
Tres pateat cœli spatium non amplius ulnas.
M. Dic quibus in terris inscripti nomina regum
Nascantur flores; & Phyllida solus habeto.
P. Non nostrum inter vos tantas componere lites.
Et vitulâ tu dignus, & hic: & quisquis amores
Aut metuet dulces, aut experietur amaras.
Claudite jam rivos pueri, sat prata biberunt.

n Ut suprà, Me tamen wis amore.
o Amicæ meæ, quæ mihi est altera Venus.
p Congessere nidamenta, ut Rhaut.
q Sacra faciam.
r Ita doluit, ut fleret.
f Depulsis à alcte ut Eclog. 7.
s Asinius Pollio, qui Virgilio suos agros ab Augusto impetravit.
u Jungat aratro, aut currui, Intel. Ita deliret ut hæc etiam faciat, quæ sunt contra naturam.
x al. ervo Sed ervo legumine pinguescere pecus Pl. & Col. tradunt.
y An His certè neque amor causa est? vix ossibus hærent.
z Oculus, qui Græcè βάσκανος.
a Apollinis boco te habebo in solvendis ænigmatis.

ECLOGA IV.

POLLIO.

ARGUMENTUM.

Asinius Pollio, ductor Germanici exercitus. eum post captas Salonas, Dalmatiæ civitatem, primo meruisset lauream, post etiam consulatum adeptus fuisset: eodem anno suscepit filium, quem à capta civitate Salonium vocavit: cui nunc Virgilius Genethliacum dicit. Hac Servius; huc autem detorquet quæ Sibylla de futura aurei seculi felicitate cecinerat. Obiter tamen & Pollionis patris & ipsius etiam Augusti laudes admiscet. Nam quod dicit, Pacatumque. v. p. v. o. de Augusto quidam intelligunt, qui à C. Jul. Cæs. fuit adoptatus; alii hoc quoque ad Salonium referunt. & intelligunt principium magni anni, quem cecinit Sibylla, procedere consulatu Pollionis, quo ille puer nascitur: ut magni menses sint magni anni menses.

a Theocrit. SIcelides *a* Musæ, paulò majora canamus:
Non omnes arbusta juvant, humilésque myricæ.
b Si canimus sylvas, sylvæ sunt consule dignæ.
Ultima Cumæi venit jam carminis ætas:
Magnus ab integro seclorum nascitur ordo.
Jam redit & c virgo, redeunt Saturnia regna:
Jam nova progenies cœlo demittitur alto.
Tu modò nascenti puero, quo ferrea primum
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
Casta fave Lucina: tuus jam *d* regnat Apollo.
Téque adeò decus hoc ævi, te consule inibit
Pollio, & incipient magni procedere menses,
Te duce, si qua manent *e* sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetuâ solvent formidine terras.
f Ille deûm vitam accipiet, divísque videbit
Permistos heroas, & ipse videbitur illis:
Pacatúmque reget patriis virtutibus orbem.
At tibi prima puer nullo munuscula cultu
Errantes hederas passim cum baccare tellus,
Mistáque ridenti colocasia fundet acantho.
Ipsæ lacte domum referunt distenta capellæ
Ubera: nec magnos metuent armenta leones.
Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores.
Occidet & serpens, & fallax herba veneni
Occidet: Assyrium vulgò nascetur amomum.
At simul *g* heroum laudes, & facta parentis
Jam legere, & quæ sit poteris cognoscere virtus;
Molli paulatim flavescet campus aristâ.

b Sic. n. bucolica cantusque pastoritios, tale tamen sit carmen quod digna sit consule Pollione. c Astræa.

d Nam pueros R. Augusti præsagia nunc comprobantur. e Bellorum civilium.

f Hesiodus Ὧν δυο δ' ἔμμορε Νέστωρ de hominibus aurei seculi.

g Reditio aurei & veteris seculi.

Incultísque

Inculíſque rubens pendebit ſentibus uva,
Et duræ quercus ſudabunt roſcida mella.
Pauca tamen ſuberunt priſcæ veſtigia fraudis,
Quæ *h* tentare Thetin ratibus, quæ cingere muris
Oppida, quæ jubeant telluri infindere ſulcos.
Alter erit tum Tiphis, & altera quæ vehat Argo
Delectos heroas: erunt etiam altera bella,
Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles.
Hinc ubi jam firmata virum te fecerit ætas,
Cedet & ipſe mari vector; nec nautica pinus
Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.
Non raſtros patietur humus, non vinea falcem,
Robuſtus quoque jam tauris juga ſolvet arator.
Nec varios diſcet mentiri lana colores:
Ipſe ſed in pratis aries jam ſuave rubenti
Murice, jam croceo mutabit vellera *i* luto:
Sponte ſua ſandyx *k* paſcentes veſtiet agnos
Talia ſecla ſuis dixerunt currite fuſis
Concordes ſtabili fatorum numine Parcæ.
Aggredere ô magnos (aderit jam tempus) honores,
Chara deum ſoboles, magnum *l* Jovis incrementum.
Aſpice convexo *m* nutantem pondere mundum,
Terráſque, tractúſque maris, cœlúmque profundum:
Aſpice, venturo lætentur ut omnia ſeclo.
O mihi tam longæ maneat pars ultima vitæ,
Spiritus & quantum ſat erit tua dicere facta!
Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus,
Nec Linus: huic mater quamvis atque huic pater adſit:
Orphei Calliopea, Lino formoſus Apollo.
Pan etiam Arcadiâ mecum ſi judice certet,
Pan etiam Arcadiâ dicat ſe judice victum.
Incipe, parve puer riſu cognoſcere matrem:
Matri longa decem tulerunt faſtidia menſes.
Incipe parve puer: *n* cui non riſere parentes,
Nec deus hunc menſâ, dea nec dignata cubili eſt.

h Navigare.

i Colore herbæ quæ & lutea dicitur.

k Ovium paſcentium lanæ ſponte ſua ſandycis colore imbuentur.

l Jovis alumnæ. Πολυφοῖς.

m Curvatum & inclinatum præſentibus malis.

n Vel. - qui non riſere parenti, Nec Deus, &c. Vide Fab.

ECLOGA V.

DAPHNIS.

ARGVMENTUM.

Menalcas & Mopſus paſtores Daphnidis amici ſui mortem deflent: altérque ejus epitaphium, alter apotheoſin canit. Sunt qui per Daphnin, Cæſarem dictatorem intelligi putent, paulò antè quàm hæc ſcriberet pœta, tribus & viginti vulneribus in curia confoſſum. Alii Quintilium Varum accipiunt, in Germania cum tribus legionibus cæſum. Alii Flaccum Maronem intelligi malunt, Virgilii fratrem:

fratrem : de quo exstat pervulgatum quidem illud , sed incerti autoris , distichon.

Tristia fata tui dum fles in Daphnide Flacci,
Docte Maro , fratrem diis immortalibus æquas.

Menalcas, Mopsus.

a Periti, seu gnari, tu inflandi es l. ego dicendi. v.

b Amores.

c Cretensis sagittarii peritissimi.

d Codrus autem fuit Athen. rex qui cum milite quodam Lacæd. (captata jurgii occasione) jurgatus, & ab eo interfectus, locum ultro fecit oraculo.

e Daphnis & Armenias curru subjungere tigres
Instituit: Daphnis thyasos inducere Baccho,
Et *f* foliis lentas intexere mollibus hastas.
Vitis ut arboribus decori est, ut vitibus uvæ,
Ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus arvis:
Tu decus omne *g* tuis; postquam te fata tulerunt,
Ipsa pales agros, atque ipse reliquit Apollo.
Grandia sæpe quibus mandavimus hordea sulcis,
Infelix lolium, & steriles dominantur avenæ.
Pro molli viola, pro purpureo narcisso,

f D. C. Cæsare qui sacra Bacchi ex arm. Romam transtulit.

f Thyrsorum periphrasis.

g Tu Cæsar tuis Romanis.

Carduus,

Cardous, & ſpinis ſurgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis, *h* iuducite fontibus umbras,
Paſtores: mandat fieri ſibi talia Daphnis.
Et tumulum facite, & tumulo ſuperaddite carmen.
Daphnis ego in ſylvis, hinc uſque ad ſydera notus,
i Formoſi pecoris cuſtos, formoſior ipſe.
Me. Tale tuum carmen nobis divine poëta,
Quale ſopor feſſis in gramine; quale, per æſtum
Dulcis aquæ ſaliente ſitim reſtinguere rivo.
Nec calamis ſolùm æquiparas, ſed voce magiſtrum.
Fortunate puer, tu nunc eris *k* alter ab illo.
Nos tamen hæc quocunque modo tibi noſtra viciſſim
Dicemus, Daphninque tuum tollemus ad aſtra:
Daphnin ad aſtra feremus: amavit nos quoque Daphnis.
M. An quicquam nobis tali fit munere majus?
Et *l* puer ipſe fuit cantari dignus, & iſta
Jampridem Stimichon laudavit carmina nobis.
Me. Candidus inſuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibúſque videt nubes & ſydera Daphnis.
Ergò alacreis ſylvas & cætera rura voluptas,
Panáque paſtoréſque tenet, Dryadáſque puellas.
Nec lupus inſidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.
Ipſi lætitiâ voces ad ſidera jactant
Intonſi montes: ipſæ jam carmina rupes,
Ipſa *n* ſonant arbuſta, Deus, deus ille, Menalca;
Sis bonus ô felíxque tuis! en quattuor aras!
Ecce duas tibi, Daphni, duóque altaria Phœbo!
Pocula bina novo ſpumantia lacte quotannis,
Crateráſque duos *o* ſtatuam tibi pinguis olivi:
Et multo inprimis hilarans convivia Baccho,
Ante focum, ſi frigus erit, ſi meſſis, in umbra.
Vina novum fundam calathis *p* Arviſia nectar,
Cantabunt mihi Damœtas & Lyctius Ægon:
Saltantes Satyros imitabitur Alpheſibœus.
Hæc tibi ſemper erunt, & cùm *q* ſolennia vota
Reddemus Nymphis, & cum luſtrabimus agros.
Dum juga montis aper, fluvios dum piſcis amabit,
Dúmque thymo paſcentur apes, dum rore cicadæ,
Semper honos, nomenque tuum, laudéſque manebunt.
Ut Baccho Cererique; tibi ſic vota quotannis
Agricolæ faciunt: *r* damnabis tu quoque votis.
M. Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona?
Nam neque me tantum venientis ſibilus Auſtri,
Nec percuſſa juvant fluctu tam littora, nec quæ
Saxoſas inter decurrunt flumina valles.
Me. Hæc te nos fragili donabimus antè cicutâ,

h Facite nemora circa fontes. Quia heroum animæ vel in fontibus habitant, vel in nemoribus.

i Cæſar boni populi optimus imperator.

k Secundus.

l De Daphnide, non de Cæſare, quia non eſt occiſus puer.

m Limen, quidam legunt.

n Sonant, *Deus ecce ille*, id eſt, *Daphnis*.

o Tibi tanquam Lari ſacrificaturus.

p Id eſt, Ceia, ex Str. Plut. Ath.

q In ſacris quæ dicebantur ambarvalia.

r Quam tu deus præſtare aliqua hominibus cœperis, obnoxios tibi eos facies ad vota ſolvenda.

Hæc

Hæc nos Formoſum Corydon ardebat Alexin:
Hæc eadem docuit, Cujum pecus? an Meliboei?
M. At tu ſume pedum (quod me cùm ſæpe rogaret,
/Impet. avit. Non ſtulit Antigenes: & erat tum dignus amari)
Formoſum paribus nodis atque ære, Menalca.

ECLOGA VI.

SILENUS.

ARGUMENTUM.

Silenum in hac Eclega inducit ebrium quidem illum, ut Bacchi educatorem decebat, ſed tamen penitè ſecundùm Epicureorum opinionem de rerum primordiis canentem, idque in gratiam Quintilii Vari, qui (teſte Donato) una cum Virgilio, huic ſectæ ſub Silone philoſopho operam dedit. Cæterùm, quoniam hæc bucolici carminis humilitati non ſatis conveniebant, ſtatim ab initio veniam precatur: neque ità multum argumento illi immoratus, ſtatim ad fabulas tranſit.

a Syracuſanum poëtam Theocritum imitatio. b Vide Eccleſiaſtes in prin. Æn. c Teque, Humile. Tranſl. à plana quæ intentionis deducitur.

PRima *a* Syracuſio dignata eſt ludere verſu
Noſtra, nec erubuit *b* ſylvas habitare, Thalia.
Cùm canerem reges & prælia, Cynthius aurem
Vellit, & admonuit: Paſtorem, Tityre, pingues
Paſcere oportet oves *c* deductum dicere carmen.
Nunc ego (namque ſuper tibi erunt qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant, & triſtia condere bella)
Agreſtem tenui meditabor arundine muſam.
Non injuſſa cano: ſiquis tamen hæc quoque, ſiquis
Captus amore leget: te noſtræ, Vare, myricæ,
Te nemus omne canet: nec Phœbo gratior ulla eſt
Quàm ſibi quæ Vari præſcripſit pagina nomen.
Pergite Pierides; Chromis & Mnaſylus in antro
Silenum pueri ſomno videre jacentem,
Inflatum heſterno venas, ut ſæpe, Lyæo.
d Serta procul à capite ebrii & ſomno obruti jacebant, tantum capiti delapſa: alioqui illæſa & integra, non rupta.
d Serta procul tantùm capiti delapſa jacebant:
Et gravis attritâ pendebat cantharus anſâ.
Aggreſſi (nam ſæpe ſenex ſpe carminis ambos
Luſerat) injiciunt ipſis ex vincula ſertis.
e Veluti pro Vigilanti, Donatus. Eunuch. f Nam ſemidei non facilè patiantur ſe vinciri.
Addit ſe ſociam, timidiſque ſupervenit Ægle,
Ægle Naïadum pulcherrima, jámque *e* videnti,
Sanguineis frontem moris, & tempora pingit.
Ille dolum ridens, Quò vincula nectitis? inquit.
Solvite me pueri: SATIS eſt potuiſſe *f* videri.
Carmina, quæ vultis, cognoſcite: carmina vobis,
Huic aliud mercedis erit: ſimul incipit ipſe.
g Saltare ad modum rhythmi & cantilenæ.
Tum verò *g* in numerum, Faunóſque ferâſque videres
Ludere tum, rigidas motare cacumina quercus,
Nec tantùm Phœbo gaudet Parnaſſia rupes,

Ne e

Nec tantum Rhodope miratur & Ismarus Orphea.
Namque canebat *h* uti magnum per inane coacta
Semina terrarúmque, animæque, marísque fuissent,
Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis
Omnia, & ipse tener *i* mundi concreverit orbis.
Tum durare solum, & discludere Nerea ponto
Cœperit, & rerum paulatim sumere formas.
Jámque novum terræ *k* stupeant lucescere solem,
Altiùs atque cadant summotis nubibus imbres,
Incipiant sylvæ cùm primùm surgere, cúmque
Rara per ignotos errent animalia montes.
Hinc lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna,
Caucaseáque refert volucres, furtúmque Promethei.
His adjungit *l* Hylam, nautæ quo fonte relictum
Clamâssent; ut littus, Hyla Hyla, omne sonaret.
Et fortunatam, si nunquam armenta fuissent,
Pasiphaën nivei solatur amore juvenci.
Ah virgo infelix! Quæ te dementia cepit?
Prœtides implerunt falsis mugitibus agros,
At non tam turpes pecudum tamen ulla secuta est
Concubitus; quamvis collo timuisset aratrum,
Et sæpe in lævi quæsisset cornua fronte,
Ah virgo infelix! Tu nunc in montibus erras;
Ille latus niveum molli fultus hyacintho,
Illic sub nigra pallentes ruminat herbas;
Aut aliquam in magno sequitur grege: claudite Nymphæ
Dictææ Nymphæ nemorum jam claudite saltus:
Si quâ forte ferant oculis sese obvia nostris
Errabunda bovis vestigia: forsitan illum
Aut herbâ captum viridi, aut armenta sequutum,
Perducant aliquæ stabula ad Gortynia vaccæ.
Tum canit Hesperidum miratam mala *m* puellam.
Tum Phaëtontiadas musco *n* circundat amaras
o Corticis, atque solo proceras erigit alnos.
Tum canit errantem *p* Permessi ad flumina Gallum,
Aonas in montes ut duxerit una sororum,
Utque viro Phœbi chorus assurrexerit omnis:
Ut Linus hæc illi divino carmine pastor,
Floribus atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit, Hos tibi dant calamos (en accipe) Musæ,
q Ascræo quos ante seni: quibus ille solebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi *r* Grynæi nemoris dicatur origo:
Nèquis sit lucus quo se plùs jactet Apollo.
Quid loquar, aut Scyllam Nisi, quam fama sequuta est
Candida succinctam latrantibus inguina monstris,
s Dulichias vexâsse rates, & gurgite in alto

h Ut coactæ & collectæ atomi primum fuissent origo ignis, aëris, terrarum & maris.
i Cœli. Vide Plin. lib. 2. c. 3.
k Stupeant solis ortum & cadant imbres nubibus in altum elevatis.
l Puerum, comitem Heaculis Et Naturæ pro Argonautæ. Vide de Orpheï & Apoll. Argon.
m puellam intell. Atalantam, his malis ab Hippomene deceptam.
n Circundat. & erigit, pro cauæ circundatas, & canit erectas.
o Corticis musco, quidam exp. Moscoso & lanuginoso cortice.
p Permessi fluvii ex Helicone monte scaturientis, circa quem Musæ choreas ducunt, Hes. teste.
q Ascr. Hesiod.
r Grynæ. Grynæo Apollini consecrati.
s Ulysseas à Dulichio, uno ex Echinadibus insulis.

Ah

Ah! timidos nautas canibus lacerâsse marinis?
Aut ut mutatos Terei narraverit artus?
Quas illi Philomela dapes, quæ dona parârit?
Quo cursu deserta petiverit, & quibus ante
Infelix sua tecta supervolitaverit alis?
Omnia quæ Phœbo quondam meditante beatus
Audiit Eurotas, jussitque ediscere lauros,
Ille canit: pulsæ referunt ad sydera valles.
Cogere donec oves stabulis, numerumque referre
Jussit, & invito processit vesper Olympo.

s Laconicus fluvius.

u In vino pr. Tantum afferebat voluptatem Sileni cantus, ut cœlo quoque ingratus vesperis advontus fuerit.

ECLOGA VII.

MELIBŒUS.

ARGUMENTUM.

Sumptum est Eclogæ hujus argumentum ex Bucolicis Theocriti. Inducit autem hic poëta Melibœum pastorem, referentem certamen Corydonis & Thyrsidis, cui, dum caprum, qui à grege deerraverat, quæreret, fortè intervenerat, accersitus à Daphnide, certaminis judice, quem secundùm Corydonem pronunciâsse innuit, cum ait ad finem Eclogæ.

Hæc memini, & victum frustrà contendere Thyrsin.

Corydon, Thyrsis.

Poëta sub personâ MELIBOEI.

M. FOrtè sub *a* arguta consederat ilice Daphnis,
Compulerântque greges Corydon & Thyrsis in unum:
Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas, (unum:
Ambo flotentcis ætatibus, *b* Arcades ambo:
Et cantare pares, & respondere parati.
Huc mihi, dum teneras defendo à frigore myrtos,
c Vir gregis ipse caper deerraverat; atque ego Daphnin
Aspicio: ille ubi me contrà videt. Ocyùs, inquit,
Huc ades ô Melibœe, caper tibi salvus & hœdi;
Et, siquid cessare potes, requiesce sub umbra.
Huc ipsi potum veniunt per prata juvenci;
Hic viridis tenerâ prætexit arundine ripas
Mincius, éque sacra resonant examina quercu.
Quid facerem? neque ego Alcippen nec Phyllida habebam,
Depulsos à lacte domi quæ clauderet agnos;
Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum,
d Posthabui tamen illorum à mea seria ludo.
Alternis igitur contendere versibus ambo

a Stridula, vel fibilum edente, ad veri impulsum.

b Pro puerili, ut Arcades esse putares.

c Sic Theocr. τράγον dixit αἰγὸς τᾶν αἰγᾶν. Itidemque Hor. *Olentes uxoris mariti*, capras.

d Meum serium negotium.

Cœpêre,

Cœpêre, alternos Muſæ meminiſſe volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrſis.
C. Nymphæ, noſter amor, *e* Libethrides, aut mihi carmen
Quale meo Codro, concedite: (proxima Phœbi
Verſibus ille facit) aut ſi non poſſumus omnes,
Hic arguta *f* ſacrâ pendebit fiſtula pinu.
T. Paſtores hederâ creſcentem ornate poëtam,
Arcades, invidiâ rumpantur ut ilia Codro.
Aut ſi ultra placitum *g* laudârit, baccare frontem
Cingite, nè vati noceat mala lingua futuro.
C. Setoſi caput hoc apri tibi Delia parvus,
Et ramoſa *h* Mycon vivacis cornua cervi.
Si proprium hoc fuerit, lævi de marmore tota
Puniceo ſtabis ſuras evincta cothurno.
T. *i* Sinum lactis, & hæc tibi liba Priape quotannis
Exſpectare ſat eſt: cuſtos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: at tu,
Si fœtura gregem ſuppleverit, aureus eſto.
C. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,
Candidior cycnis, hederâ formoſior albâ:
Cum primùm paſti repetent præſepia tauri,
Siqua tui Corydonis habet te cura, venito.
T. Immo ego Sardoïs viderar tibi amarior herbis,
Horridior ruſco, projectâ vilior algâ,
Si mihi non hæc lux toto jam longior anno eſt.
Ite domum paſti, ſiquis pudor, ite juvenci.
C. Muſcoſi fontes, & ſomno mollior herba,
k Et quæ vos rarâ viridis tegit arbutus umbrâ,
Solſtitium pecori defendite, jam venit æſtas
Torrida, jam læto turgent in palmite gemmæ.
T. Hic focus & tædæ pingues: hic plurimus ignis
Semper & aſſiduâ poſtes fuligine nigri,
Hic tantùm Boreæ curamus frigora, quantùm
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.
C. *l* Stant & juniperi, & caſtaneæ hirſutæ:
Strata jacent paſſim *m* ſua quæque ſub arbore poma.
Omnia nunc rident: at ſi formoſus Alexis
Montibus his abeat, videas & flumina ſicca.
T. Aret ager, vitio moriens ſitit aëris herba,
n Liber pampineas invidit collibus umbras:
Phyllidis adventu noſtræ nemus omne virebit,
Juppiter & læto *o* deſcendet plurimus imbri.
C. Populus Alcidæ gratiſſima, vitis Iaccho,
Formoſæ myrtus Veneri, ſua laurea Phœbo:
Phyllis amat corylos: illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corylos, nec laurea Phœbi.
T. Fraxinus in ſylvis pulcherrima, pinus in hortis,

e A Libethro fonte, ubi colus tur.

f Conſecrata matri deum.

g Quia verſ. ab aliquib. laudari metuebant, & eam laudem vim faſcini habere credebant.

h μύκων, ſub. offert.

i Vas quod Gr.

k pro, Et arbu te quæ regis eos rara umbras

l Plenæ ſunt.

m Si ſua ſit ablativus ita dicitur per ſynizeſin, ut Suos ab Ennio, tanquam Sos.

n Vites nimio æſtu exſiccatæ folia amiſerunt.

o Ut κατ' ἐξοχὴν dictus Jupiter, quaſi deſcenſor.

Populus

p Ex illo tempore Corydon est victor nobilis supra omnes. Sed rusticus sententiam implere non potuit.

Populus in fluviis, abies in montibus altis:
Sæpius at si me, Lycida formose, revisas,
Fraxinus in sylvis cedet tibi, pinus in hortis.
M. Hæc memini, & victum frustrà contendere Thyrsin.
p Ex illo Corydon, Corydon est tempore nobis.

ECLOGA VIII.

PHARMACEUTRIA.

ARGUMENTUM.

Duæ sunt Eclogæ hujus partes. In priore, Damon pastor, nisæ puellæ amore captus, cùm illa sibi Mopsum prætulisset, impatientiâ amoris in varias erumpit querelas. Posterior pars penè tota sumpta est ex Theocriti ejusdem nominis idyllio, in quo venefica quadam pharmacis & incantationibus animum viri, à quo spernebatur, ad suî amorem conatur revocare.

Damon, Alphesiboeus.

PAstorum musam, Damonis & Alphesiboei,
Immemor herbarum quos est mirata juvenca
Certantes, quorum stupefactæ carmine lynces,
Et mutata suos *a* requierunt flumina cursus:
Damonis musam dicemus & Alphesiboei.
b Tu mihi seu magni superas jam saxa Timavi
Sive oram Illyrici legis æquoris, en erit unquam
Ille dies, mihi cùm liceat tua dicere facta?
En erit ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?
A te principium, tibi desinet: accipe *c* jussis
Carmina cœpta tuis, atque hanc sine tempora circum
Inter victrices hederam tibi serpere lauros.
Frigida vix cœlo noctis decesserat umbra,
Cùm ros in tenera pecori gratissimus herba est:
Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ.
D. Nascere, *d* præque diem veniens age Lucifer almum:
Conjugis indigno Nisæ deceptus amore
Dum queror, & divos, quanquam nil testibus illis
Profeci, extremâ moriens tamen alloquor horâ:
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
Mænalus argutúmque nemus pinósque loquentes
Semper habet: semper pastorum ille audit amores,
Panáque qui primus calamos non passus inertes.
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?
Jungentur jam gryphes equis, æváque sequenti

a Requiescere coegerunt suos cursus. Aut certè, Requierunt mutata suos cursus.
b Apostrophe ad Augustum.
c Ut supra dixit, *Non injussa cano.*
d Prævenies age diem. Queritur autem, quod amica quam vocat conjugem, nupserit alteri, se contempto.
e Quorum sunt gaudia.

Cum

Cum canibus timidi venient ad pocula damæ,
Mopse, novas f incide faces: tibi ducitur uxor.
Sparge marite nuces: g tibi deserit Hesperus Oetam.
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
O digno conjuncta viro, dum despicis omnes
Dúmque tibi est odio mea fistula, dúmque capellæ
Hirsutúmque supercilium, prolixáque barba:
Nec curare deum credis mortalia quenquam.
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
Sepibus in nostris parvam te roscida mala
(Dux ego vester eram) vidi cum matre legentem:
Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus:
Jam fragiles poteram à terra contingere ramos.
h Ut vidi, ut perii! ut me malus abstulit error!
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
i Nunc scio quid sit amor: duris in cotibus illum
Ismarus, aut Rhodope, aut k extremi Garamantes
Nec nostri generis puerum nec sanguinis edunt.
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
Sævus amor docuit natorum sanguine l matrem
Commaculare manus: crudelis tu quoque mater.
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer; crudelis tu quoque mater.
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
m Nunc & oves ultro fugiat lupus; aurea duræ
Mala ferant quercus, narcisso floreat alnus;
Pinguia corticibus sudent electra myricæ:
Certent & cycnis ululæ; sit Tityrus Orpheus:
Orpheus in sylvis, inter delphinas Arion.
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
Omnia vel medium fiant mare; n vivite silvæ
Præceps aërii specula de montis in undas
Deferat: extremum hoc munus morientis habeto.
Desine Mænalios jam desine tibia versus.
Poët. Hæc Damon: vos, quæ responderit Alphesiboeus,
Dicite pierides. NON omnia possumus omnes.
Al. Effer aquam. & molli cinge hæc altaria vittâ;
Verbenásque adole pingues, & o mascula thura,
Conjugis ut magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus; nihil hîc nisi carmina desunt.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Carmina vel cœlo possunt deducere lunam:
Carminibus Circe socios mutavit Ulyssei:
p Frigidus in pratis q cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Terna tibi hæc primùm triplici r diversa colore
Licia circundo: tétque hæc altaria circum

f Faces nuptiales inciduntur cum inspicantur, i. in spicæ similitudinem inciduntur ut facilius ardorem concipiant.
g Tibi oritur. Stellæ etiam ex altiss. montibus oriri videntur.
h Postquam vidi, qualitei perii.
ὡς ἴδον, ὡς ἐμάνην.
i Sero. Vel, nunc tandem; Νῦν ἔγνων ἢ ἔγεντο.
k Quia sævi & à consortio humanitatis remoti.
l Medeam.
m Omnia optat fieri contra naturam, ut istud est, quod illa pulcherrima turpissimo marito nupsit.
n Valete.
o Quia diis nihil nisi singulare & excellens offerri debet. Unde eximiæ hostiæ. Masculo autem thuri prima bonitatis est gloria, teste Dioscoride.
p Ob venenum.
q Dum incantatur.
r Don. in Tet. legit, *Triplici circumdata filo.* Licia tamen diversa coloria quidam veneficiis adhibita tradunt ad alligandum & incantandum, vel ad solvendū & expiandum.

Effigiem duco. NUMERO deus impare gaudet.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Nectite tribus nodis ternos Amarylli colores;
Nectite Amarylli modò: & Veneris, dic, vincula necto.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Limus ut hic durescit, & hæc ut cera liquescit
Uno eodémque igni; sic nostro Daphnis amore.
Sparge molam, fragiles incende bitumine lauros.
Daphnis me malus urit, ego hanc in Daphnide laurum.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Talis amor Daphnin, qualis, cùm fessa juvencum
Per nemora, atque altos quærendo bucula lucos,
Propter aquæ rivum viridi procumbit in ulva,
Perdita nec fessæ meminit decedere nocti;
Talis amor teneat; nec sit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora chara sui: quæ nunc ego limine in ipso,
Terra, tibi mando; debent hæc pignora Daphnin.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Has herbas atque, hæc Ponto mihi lecta venena
Ipse dedit Mœris; nascuntur plurima Ponto.
His ego sæpe lupum fieri & se condere sylvis
Mœrim, sæpe animas imis exire sepulcris,
Atque satas aliò vidi traducere messes.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Per cineres Amarylli foras, rivóque fluenti,
Transque caput jace; ne respexeris; hîc ego Daphnin
Aggrediar; nihil ille deos, nil carmina curat.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Aspice, corripuit tremulis altaria flammis
Sponte sua (dum ferre moror) cinis ipse. Bonum sit.
Nescio quid certè est; & Hylax in limine latrat.
Credimus? an qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
Parcite, ab urbe venit, jam parcite carmina, Daphnis.

Hæc ex limo imagot Hæc cera, hæc imago cerea.

s Pro in Daphnidem: vel, super Daphnidis effigiem.

u Amore confecta.

x Vestes

y Loco sacro Vestæ.

z Pergamenta enim quibus nexa quæpiam explicabantur, non reipiciebantine ex eorum aspectu malum traherent.

a Optat bonum esse eventum.

ECLOGA IX.

MŒRIS.

ARGUMENTUM.

Post Philippensem victoriam, cùm in distributione agrorum qui triumvirorum jussu trans Padum dividebantur, sua quoque prædia Virgilius amisisset, Romam profectus, cùm favore ingenii tum præsertim adjutus amore Pollionis, transpadana regionis præfecto, possessiones suas recepit. Verùm, egrè id ferente Arrio, cui forte Virgilii fundus in portionem cesserat, parùm abfuit quin ab irato milite interficeretur.

reretur. Denno itaque Romam profecturus, præcepit procuratori ut Arrio usque ad prædium summ, quàm minimo posset detrimento sui, obsequeretur. Is igitur ex patroni sui præcepto Mantuam proficiscitur, hædorum aliquod munusculum Arrio oblaturus. Mœrin subsequitur Lycidas pastor, itineris ejus causam inquirens. Ibi nactus occasionem Mœris temporum illorum calamitatem defert. Deinde unà Mantuam eunes itineris tædium variis sublevant cantilenis.

Fabius lib. 8. cap. 6. postquam dixit, allegoriam aliud verbis, aliud sensu ostendere; ac etiam interim contrarium: & aliquot exempla protulit: subjungit, Sine translatione verò in Bucolicis, Certè equidem audieram (& qua sequuntur, usque ad finem quarti versûs) Hoc enim loco præter nomen cætera propriis dicta sunt verbis. Verùm non pastor Menalcas, sed Virgilius est intelligendus.

Lycidas, Mœris.

L. QUò te Mœri pedes? an quò via ducit in urbem?
M. O Lycida! vivi pervenimus, advena nostri
(Quod nunquam veriti fuimus) ut possessor agelli
Diceret hæc mea sunt; veteres migrate coloni.
Nunc victi tristes (quoniam a fors omnia versat)
Hos illi (quod nec bene vertat!) mittimus hædos.
L. Certè equidem audieram, quà se subducere colles
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Usque ad aquam & veteris jam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus vestrum b servâsse Menalcam.
M. Audieras, & fama fuit: sed carmina tantum
Nostra valent Lycida tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt aquilâ veniente columbas.
Quod nisi me quacunque novas incidere lites
Antè siniſtra cavâ monuisset ab ilice cornix,
Nec tuus hic Mœris, c nec viveret ipse Menalcas.
L. Heu! cadit in quenquam tantum scelus? heu! tua nobis
Penè simul tecum solatia rapta, Menalca.
Quis caneret Nymphas? d quis humum florentibus herbis
Spargeret? aut viridi fontes induceret umbrâ?
e Vel quæ sublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cùm te ad delicias ferres Amaryllida nostras?
Tityre, cum redeo (brevis est via) pasce capellas,
Et potum pastas age Tityre, & inter agendum
Occursare capro (cornu ferit ille) caveto.
M. f Immo hæc quæ Varo necdum perfecta canebat,
Vare, tuum nomen (superet modò Mantua nobis,
Mantua væ miseræ nimiùm vicina Cremonæ)
Cantantes sublime ferunt ad sydera cycni.

a Non *fors*, sed *fors*, quidem legendum existimant.

b proRetu perasse: *Menalcam* aut-m esse Virgilium docent Fabii verba, subjuncta argumento hujus eclogæ.

c Quia parum abfuit quin interficeretur. Vide argum.

d Quis humum sparsam &c. hæc caneret? aut. f. inducatos umbras? Eſtque simul hypallage. umbras in fontibus inducitur.

e Vel quis caneret quæ sublegi &c. Amaryllida autem vocat Romam, ut Eclog. 1.

f Quis caneret.

I. Sic tua Cymeas fugiant examina taxos!
Sic cytiſo paſtæ *g* diſtentent ubera vaccæ!
Incipe, ſi quid habes; & me fecere poëtam
Pierides; ſunt & mihi carmina; me quoque dicunt
Vatem paſtores: ſed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Varo videor, nec dicere Cinnâ
Digna, ſed argutos inter ſtrepere *h* anſer olores.
M. Id quidem ago, & tacitus, Lycida, mecum ipſe voluto,
Si valeam meminiſſe: neque eſt ignobile carmen.
Huc ades ô Galatea; quis eſt nam ludus in undis?
Hic ver purpureum: varios hic flumina circum
Fundit humus flores; hic *i* candida populus antro
Imminet, & lentæ texunt umbracula vites.
Huc ades; *k* inſani feriant ſine littora fluctus.
L. Quid, quæ te pura ſolum ſub nocte canentem
Audieram? *l* numeros memini, ſi verba tenerem.
M. Daphni, quid antiquos ſignorum ſuſpicis ortus?
Ecce, Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum:
Aſtrum, quo ſegetes gauderent frugibus, & quo
Duceret apricis in collibus uva colorem.
Inſere Daphni pyros, carpent tua poma nepotes.
Omnia *m* fert ætas, animum quoque. Sæpe ego longos
Cantando puerum memini me *n* condere ſoles.
Nunc oblita mihi tot carmina: vox quoque Mœrin
Jam fugit ipſa; lupi Mœrin videre priores.
Sed tamen iſta ſatis; referet tibi ſæpe Menalcas.
L. *o* Cauſando noſtros in longum ducis amores;
Et nunc omne tibi ſtratum ſilet æquor, & omnes
(Aſpice) ventoſi ceciderunt murmuris auræ.
Hinc adeò media eſt nobis via: namque ſepulcrum
Incipit apparere *p* Bianoris; hic ubi denſis
Agricolæ *q* ſtringunt frondes, hic Mœri canamus.
Hic hœdos depone, tamen veniemus in urbem;
Aut ſi nox pluviam nè colligat antè, veremur,
Cantantes licet uſque (minus via lædet) camus.
Cantantes *r* ut eamus, ego hoc te faſce levabo.
M. Deſine plura puer; & quod nunc inſtat, agamus;
Carmina tum meliùs, cùm venerit ipſe, canemus.

g Plærimum lactis reportent.

h Alluſio ad Anſerem poëtam, de quo & Cic. in philip.

i Unde Græc. λεύκη.

k Ingentes, ut dicuntur fluctus furentes, ſive undæ & ipſum mare furere.

l Memini cantum verſuum, ſi verſus ipſos tenerem. Hic numine. i ſunt modi & cantus, non carminis. Rhythmo in terp. Fab. l. 9. c. 4.

m pro auferet. Sic verſu ſequ. *Condere* pro abſcondere, i. ad occaſum perducere.

o Torgiverſando, cauſas nectendo.

p Qui Mantuam condidiſſe fertur.

q pro decurtant, amputant.

r Quamvis camus cantantes, te levabo. hoc onere hœdorum.

ECLOGA X.

GALLUS.

ARGUMENTUM.

Cornelius Gallus eximius poëta fuit, primúſque Ægypti præfectus, qui cùm Cytheridem meretricem, Volumnii libertam (quam poëta hic Lycoridem vocat) perdiùs adamaret, neque illa mutuo amori reſponderet, ſed, ipſo ſpreto, Antonium in Galliam ſequuta eſſet: ægerrimè repulſam tuliſſe

lisse creditur. Eum itaque hac Ecloga consolatur Virgilius, sed ità ut à pastoralibus personis rusticisque comparationibus non decedat. Totum autem ferè hoc argumentum sumptum est ex Thyrside Theocriti, ubi similem Daphnidis amorem exequitur.

EXtremum hunc *a* Arethusa mihi concede laborem,
Pauca meo Gallo (sed quæ legat ipsa Lycoris)
Carmina sunt dicenda; negat quis carmina Gallo?
Sic tibi, cum fluctus subter labere Sicanos,
b Doris amara suam non intermisceat undam!
Incipe, sollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera attondent simæ virgulta capellæ.
Non canimus surdis, respondent omnia *c* sylvæ.
Quæ nemora, aut qui vos saltus habuêre puellæ
Naiades, *d* indigno cùm Gallus amore periret?
Nam neque Parnassi vobis juga, nam neque Pindi
Ulla moram fecêre, neque Aonia Aganippe.
Illum etiam lauri, etiam flevêre myricæ,
Pinifer illum etiam solâ sub rupe jacentem
Mœnalus, & gelidi fleverunt saxa Lycæi.
Stant & oves circum, nostri nec *e* pœnitet illas;
Nec te pœniteat pecoris divine poëta.
Et formosus oves ad flumina pavit Adonis.
Venit & upilio; tardi venêre *f* bubulci;
g Uvidus hyberna venit de glande Menalcas.
Omnes, unde amor iste, rogant: tibi venit Apollo;
Galle, quid insanis? inquit; tua cura Lycoris
Perque nives alium, perque horrida castra secuta est.
Venit & agrestis capitis Sylvanus *h* honore,
Florentes ferulas & grandia lilia quassans.
Pan deus Arcadiæ venit, quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis minióque rubentem.
Et, quis erit modus? inquit; amor non talia curat.
Nec lacrymis crudelis amor, nec gramina rivis,
Nec cytiso saturantur apes, nec frondi capellæ.
Tristis at ille tamen, *i* Cantabitis Arcades, inquit,
Montibus hæc vestris; soli cantare periti
Arcades; ô mihi tum quàm molliter ossa quiescant,
Vestra meos olim si fistula dicat amores!
Atque utinam ex vobis unus, vestrique *k* fuissem
Aut custos gregis, aut maturæ vinitor uvæ!
Certè sive mihi Phyllis, sive esset Amyntas,
Seu quicunque *l* furor, (quid tum si fuscus Amyntas?
Et nigræ violæ sunt, & vaccinia nigra.)
Mecum inter salices lenta sub vite jaceret;
m Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.

a Fons Siciliæ. Sic supra Musas Siceliδas invocavit.
b Tethyos & Oceani filia, quæ pro mari ponitur.
c Echo quæ est in sylvis, ut ἀχὼ ὀρεσσιπόλος.
d Utpote meretricis, vel simpl. Amore quo perire illum indignum erat. Servius exp. etiam magno.
e Quidam exponunt pudet. Sic in sequen. pudeat.
f Ità lege, non *subulci*. Et tardi, pro pigri accipe: Theoc. ἦλθον καὶ βοῶται.
g Pinguis, succulentus.
h De corona hoc dicit.
i Gallum hæc respondentem introducit. Maluit autem Ser. *Tamen cantabitis.*
k Ut non inciderem in talem amorem.
l Amor quo insanirem.
m Flores ex quibus fierent serta.

Hîc gelidi fontes, hîc mollia prata, n Lycori,
Hîc nemus, hic ipso tecum consumerer ævo.
Nunc insanus amor duri me Martis in armis
Teli inter medios, atque adversos detinet hostes;
Tu procul à patriâ (nec sit mihi credere!) tantum
Alpinas (ah dura!) nives & frigora Rheni
Me sine sola vides; ah! te ne frigora lædant!
Ah! tibi ne teneras glacies secet aspera plantas?
Ibo, & o Chalcidico quæ sunt mihi condita versu
Carmina, pastoris Siculi modulabor avenâ.
Certum est, in sylvis, inter spelæa ferarum
Malle pati, teneri sque meos incidere amores
Arboribus: crescent illæ, crescetis amores.
Interea mistis lustrabo Mænala Nymphis,
Aut acres venabor apros; non me ulla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circumdare saltus.
Jam mihi per rupes videor lucosque sonantes
Ire: libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula, tanquam hæc sit nostri medicina furoris:
Aut deus ille malis hominum mitescere discat.
q Jam neque Hamadryades rursus, nec carmina nobis
Ipsa placent: ipsæ rursus concedite sylvæ.
Non r illum nostri possunt mutare labores:
Nec si frigoribus mediis Hebrumque bibamus:
Sithoniasque nives hyemis subeamus aquosæ;
Nec si, cum moriens alta liber aret in ulmo,
Æthiopum versemus oves sub sydere Cancri.
OMNIA vincit amor: & nos cedamus amori.
Hæc sat erit, divæ, vestrum cecinisse poetam,
Dum cedit & gracili s fiscellam texit hibisco,
Pierides: vos hæc facietis maxima Gallo,
Gallo, cujus amor tantum mihi crescit in horas,
Quantum vere novo viridis t se subjicit alnus.
Surgamus: solet esse gravis cantantibus umbra;
Juniperi gravis umbra; nocent & frugibus umbræ.
Ite domum saturæ, venit hesperus, ite capellæ.

n Ita ipsissimus redit statim ad suum deinde ita loquitur quasi sibi sit ubi illa est.

o Quod utinam non credam. At tantum cum procul Ita S. Alii tantum jung. cum Gedere.

p Carmina Euphorionis à me facta Latina, tantu bucolico modu labor.

q Quæ sibi proposuerat, tanquam amoris sui remedia, statim nequedent ut inutilia.

r Illum deum de qua dixit, scil. Deus ille &.

s Allegoriæ allusi ad tenuem stylum, seu humile dicendi genus putant quidam.

t Se tollit in luminis ortu, ut alibi loquitur.

Publii Virgilii Maronis
GEORGICORUM
LIBER. I
ARGUMENTUM.

Virgilius, ut Theocritus in Bucolicis, sic Hesiodi in Georgicis imitator fuit. Hujus autem unus opus ad Persen fratrem quod inscribitur ἔργα καὶ ἡμέραι inscripsit. Sed cum ita in hoc opere sibi

sibi imitandum proposuit, uel, quod ille brevitis completa est, hic fusius in quatuor libros digressus. Nam cum quatuor sint principia rusticiorum capita, aratio, satio seu plantatio, pastio, & mellatio; singula horum singulis libris exequitur. Potest autem & hic primus liber in quinque partes distingui: quarum prima, agri colendi rationem ostendit: secunda, primum agriculturæ originem commemorat: tertia, rusticorum instrumenta, bona ex parte, enumerat: quarta, laboris rusticani varia distinguit tempora: quinta, tempestatum prognostica exequitur: indeque arreptâ occasione, ad prodigia, quæ Cæsaris mortem denunciarunt, digreditur. Quatuor primis uersibus hæc proposituum quadripartitam; quæ horum quatuor librorum argumenta sigillatim exponit. Nam prima libro, de segetibus: secundo, de uitibus; (de quibus præcipuè ibi agit, & de oleis) tertio, de pecoribus; quarto, de apibus disputum se promittit.

Aliud Argumentum MODESTINI jurisconsulti nobilissimi.

Quid faciat lætas segetes; quæ sydera servet
Agricola, ut facilem terram proscindat aratris:
Semina quo jacienda modo: cultúsque locorum
Edocuit messis magno olim fenore reddi.

Ad C. Mæcenatem.

QUID faciat *a* lætas segetes; *b* quo sydere terram
Vertere, Mæcenas, ulmísque adjungere vites
Conveniat; quæ cura boum, quis cultus habendo
Sit pecori, atque apibus quanta experientia *c* parcis,
Hinc canere incipiam. Vos, ô clarissima mundi
d Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum,
Liber, & alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit aristâ,
f Poculáque inventis Acheloïa miscuit uvis,
Et vos agrestûm præsentia numina Fauni,
g Ferte simul Faunique pedem Dryadésque puellæ:
h Munera vestra cano; tuque ô, cui *i* prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridenti,
Neptune; & *k* cultor nemorum, cui pinguia Cææ
Tercentum nivei tondent dumeta juvenci:
Ipse nemus linquens patrium saltúsque *l* Lycæi,
Pan ovium custos, tua si tibi Mænala curæ,
Adsis ô *m* Tegeæe favens; oleæque Minerva
Inventrix; uncique *n* puer monstrator aratri;
Et teneram ab radice ferens Sylvane *o* cupressum.
Dïique deæque omnes, studium quibus arva tueri;
Quique novas alitis *p* non ullo semine fruges,

a Ringues, uel uberes.
b Quo tempore observato ex syderum ortu & occasu.
c al. parvis, non male.
d Sol & luna, quorum motu definiuntur tempora.
e Frumento pingui, ab effectu.
f Aquam.
g pro adeste.
h ut dixit, vestro si munere &c.
i Attica tellus. *k* Atticæ.
l Lyc. & Menal. montes Arcad. Pani sacri.
m Tegea oppidum ejusdem Pani dicatum.
n Osiris.
o Qua coronaris. Id est, quæ sponte sua proveniunt, semine nobis incognito. al. nemulo.

Quisque ꝩ fatis largum cœlo demittitis imbrem:
Tuque adeò, quem mox quæ sint habitura deorum
Concilia incertum est: urbísne invisere, Cæsar,
Terrarúmque velis curam, & te maximus orbis
Auctorem frugum, tempestatúmque ꝛ potentem
Accipiat, cingens ſ materná tempora myrto;
An deus immensi venias maris, at tua nautæ
Numina sola colant. tibi serviat ultima Thule,
Téque tibi generum Tethys emat omnibus undis;
Anne novum ᵗ tardis sydus te mensibus addas,
Qua locus ᵘ Erigonen inter Chelásque sequentes
Panditur: Ipse tibi jam brachia contrahit ardens
Scorpius, & cœli justa plus parte relinquit.
Quicquid eris (nam te nec sperent Tartara regem,
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido:
Quamvis Elysios miretur Græcia campos,
Nec repetita sequi curet Proserpina matrem)
Da facilem cursum, atque audacibus annue cœptis;
Ignaróque viæ mecum miseratus agrestes,
ꝩ Ingredere, & votis ꝛ jam nunc assuesce vocari.
VERE novo, gelidus canis cùm montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris se gleba resolvit:
Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & sulco attritus splendescere vomer.
Illa ª seges demum votis respondet avari
Agricolæ, bis quæ solem, bis frigora sensit:
Illius immensæ ruperunt horrea messes.
Ac priùs ignotum ferro quàm scindimus æquor.
Ventos & varium ᵇ cœli prædiscere morem
Cura sit, ac ᶜ patrios cultúsque habitúsque locorum;
Et quid quæque ferat regio & quid quæque recuſet.
Hìc segetes, illìc ᵈ veniunt feliciùs uvæ:
Arborei fœtus alibi, atque injussa virescunt
Gramina: nónne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur; molles sua thura Sabæi?
At ᵉ Chalybes nudi ferrum, virosáque Pontus
Castorea, Eliadum ſ palmas Epirus equarum?
Continuò has leges æternáque fœdera certis
Imposuit natura locis, quo tempore primùm
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem,
Unde homines nati, durum genus: ergò age, terræ
Pingue solum primis extemplò à mensibus anni
Fortes invertant tauri, glebásque jacentes
ᵍ Pulverulenta coquat ʰ maturis solibus æstas.
At si non fuerit tellus fœcunda, ⁱ sub ipsum
Arcturum tenui sat erit suspendere sulco:
ᵏ Illìc, officiant lætis nè frugibus herbæ;

ꝩ Fœcundis quæ sunt satæ.

ꝛ Dominum arbitrum, præsidem.

ſ Veneris à quæ es oriundus.

ᵗ Per coemptionem, antiquum nuptiarum ritum.

ᵘ Ut ad Jun. & Jul. quorum horæ civiles sunt. Jobgiff. accedat Auguſtus.

ᵡ Inter Virg. & brachia Scorpii.

ꝩ Ingredere viam, dux futurus.

ꝛ Vivus adhuc: ut Horat. Præsenti tibi maturos largimur honores.

ª Laudat priscos agricolas, ὑστεροπρότερον, vervactum quarto fulco satum.

ᵇ Astris. sydetum.

ᶜ Unicuique patriæ seu regioni peculiares.

ᵈ Proveniunt. Huc pertinent hæc lib. 2. Nec vero terra ferre omnes omnia possunt.

ᵉ Æschylo in Prom. χαλυβουργὸς.

ſ Equas quæ palmam obtinuerant in Olympi certamine apud Elidem.

ᵍ Ex magna siccitate.

ʰ Vehementer fervidis.

ⁱ Præstringere levi arratione circa æquinoctium autumnale.

ᵏ In pingui solo.

Hìc

Hîc, sterilem exiguus nè desera humor *m* arenam.
Alternis idem *n* tonsas cessare novales,
Et segnem patiêre situ *o* durescere campum.
Aut ibi flava seres mutato sydere farra,
Unde priùs lætum siliquâ quassante legumen,
Aut tenues fœtus *p* viciæ tristísque lupini
Sustulerit fragiles calamos, sylvâmque sonantem.
Urit enim lini campum seges, urit avenæ;
Urunt Lethæo perfusa *q* papavera somno.
Sed tamen alternis facilis labor: arida tantum
Nè saturare fimo pingui pudeat sola, néve
r Effœtos cinerem immundum jactare per agros.
Sic quoque mutatis requiescunt fœtibus arva,
Nec nulla interea est *s* inaratæ gratia terræ.
Sæpe etiam steriles incendere profuit agros,
Atque leyem stipulam crepitantibus urere flammis.
Sive indè occultas vires, & pabula terræ
Pinguia concipiunt, sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium atque exudat inutilis humor:
Seu plures calor ille vias & *t* cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat quâ succus in herbas;
Seu durat magis, & venas astringit hiantes;
Nè tenues pluviæ, rapidive potentia soli
Acrior, aut Boreæ *u* penetrabile frigus adurat.
x Multum adeò rastris glebas qui frangit inertes,
Vimineâsque trahit crates, juvat arva: neque illum
Flava Ceres alto nequicquam spectat Olympo;
Et qui, proscisso quæ suscitat æquore terga,
Rursus in obliquum verso perrumpit aratro,
Exercétque frequens tellurem, atque imperat arvis.
y Humida solstitia atque hyemes orate serenas
Agricolæ; & hyberno lætissima pulvere farra,
Lætus ager; nullo tantum se Mœsia cultu
Jactat, & ipsa suas mirantur Gargara messes.
a Quid dicam, jacto qui semine comminus arva
Insequitur, cumulóque ruit maè pinguis arenæ?
Deinde satis fluvium inducit, rivósque sequentes?
Et cum exustus ager morientibus æstuat herbis,
Ecce, *b* supercilio clivosi tramitis undam
Elicit; illa cadens raucum per lævia murmur
Saxa ciet, scatebrísque arentia temperat arva.
Quid, qui, nè gravidis procumbat culmus aristis,
Luxuriem segetem tenera depascit in herba,
Cùm primùm sulcos æquant sata? quíque paludis
Collectum humorem bibulâ *c* deducit arenâ?
Præsertim *d* incertis si mensibus amnis abundans
Exit, & obducto latè tenet omnia limo,

l in tel'ure infœcunda.
m [Atidam terram quæ est sicut arena.
n Demessas.
o Corroborati, vires recolligi.
p Vicia & lupino pinguescunt arva. Tristis pro amari.
q Soporifera atque adeo mortifera.
r Continua fœcunditate exhaustos.
s Cujus intermissa aratio.
t Occultos meatus.
u Quod facile penetrat.
x Oratio etiam prodest ad ubertatem.
y Æquare pluviam, hyeme siccitatem optare. Sic Cic. solstitium brumæ opponit.
z Pro, hyberna serenitate.
a De semine cooperiendo per litationem.
b jugo.
c Fictis sulcis, quos elices vocant.
d Veris & autumni: quibus modo calor est.

Vnde

Unde cavæ tepido sudant humore lacunæ,
Nec tamen (hæc cùm sint hominúmque boúmque labores
Versando terram experti) nihil improbus anser,
Strymoniæque grues, & amaris e intyba fibris
Officiunt: aut umbra nocet. Pater ipse colendi
Haud facilem esse viam voluit, primúsque per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda:
Nec torpere gravi passus sua regna f veterno.
Ante Jovem nullí subigebant arva coloni:
Nec signare quidem aut partirí limite campum
Fas erat: g in medium quærabant: Ipsáque tellus
Omnia liberiùs nullo poscente ferebat.
Ille malum virus serpentibus addidit atris;
Prædaríque lupos jussit, pontúmque h moveri:
Melláque decussit foliis, i ignémque removit;
Et passim rivis currentia vina repressit;
Ut varias usus meditando extunderet artes
Paulatim, & sulcis frumenti quæreret herbam,
Et silicis venis abstrusum excuderet ignem.
k Tunc alnos primùm fluvií sensere cavatas;
Navita tum stellis numeros & nomina fecit,
l Pleiadas, Hyadas, clarámque Lycaonis Arcton.
Tum m laqueis captare feras, & fallere visco
Inventum: & magnos canibus circundare saltus.
Atque alius latum n funda jam verberat amnem,
Alta petens, pelagóque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque o argutæ lamina serræ:
(Nam prima cuneis scindebant fissilem lignum)
Tum variæ venêre artes. LABOR omnia vincit
Improbus, & duris urgens in rebus egestas.
Prima Ceres p ferro mortales vertere terram
Instituit, cum jam glandes atque arbuta sacræ
Deficerent sylvæ, & victum Dodona negaret.
Mox & frumentis labor additus, ut mala culmos
q Esset rubigo, r segnésque horreret in arvis
Carduus; intereunt segetes, subit aspera sylva.
Lappæque, tribulíque; intérque nitentia culta
Infelix lolium, & steriles dominantur avenæ.
Quod nisi & assiduis f terram insectabere rastris,
Et sonitu terrebis aves, & ruris opaci
Falce s premes umbras, votísque vocaveris imbrem:
Heu! magnum alterius frustrà spectabis acervum,
Concussáque famem in sylvis solabere quercu.
Dicendum & quæ sint duris agrestibus t arma,
Quis sine nec potuere seri nec surgere messes,
Vomis, & inflexi primum grave robur aratri,
Tardáque u Eleusinæ matris volventia plaustra,

Tribuláque

a Cicharea, cujus radix est amara.

f Inertia.

g Antico seculo rerum omnium proventus sine labore, quantum erat inter omnes communio.

h Ventis & agitari, ad augendam navigationis difficultatem à Deo. ἀφ' ὑψ. ἢ πνεῦμ.

k Navigatio inventa.

l Pl. Virgilius, ἀγγ. Taurus. A cet. usum majorem.

m De venatione: vel fall. visco, de aucupio. n f. genus jactu o flexibile.

p Vomere aut: it pro aratro, vel Legionibus.

q Edaret, consumeret.

r Segnis pro infructuoso.

s Labore ligones terram i. e. operabit, & somnos tot avi. se ad. horam prob. tuam.

t Reprimes & coercebis umbras, amputando ramos arbo. segetibus incumbentes.

u Agricolæ um instrumenta, quæ appellat arma ut ὅπλα Græc.

u Eleus. m. Cereris volubilia plaust.

Tribulâque, traheâque, & iniquo pondere raſtri;
Vergea prætereà Celei, viliſque ſupelleX,
Arbuteæ crates, & myſtica vannus Iacchi.
Omnia quæ multò antè memor proviſa repones,
Si tedigna manet divini gloria ruris,
Continuò in ſylvis magna vi flexa domatur
In ζ burim, & curvi formam accipit ulmus aratri.
Huic à ſtripe pedes temo portentus in octo;
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorſo.
Cæditur & tilia ante jugo levis, altâque fagus,
Stiváque, quæ currus à tergo torqueat imos;
Et ſuſpenſa focis α explorent robora fumus.
Poſſim multa, tibi veterum præcepta referre,
Ni refugis, tenuéſque pigeat cognoſcere curas.
Area cumprimis ingenti æquanda cylindro,
Et β vertenda manu, & cretâ ſolidanda tenaci,
Nè ſubeant herbæ, neu pulvere victa fatiſcat;
Tum γ variæ illudant peſtes; ſæpe exiguus mus
Sub terris poſuitque domos, atque horrea fecit;
Aut oculis capti fodêre cubilia talpæ.
Inventúſque cavis buſo, & quæ plurima terræ
Monſtra ferunt populâtque ingentem farris acervum
Curculio, atque inopi metuens formica ſenectæ.
Contemplator item, cùm ſe nux plurima ſylvis
Induet in florem, & ramos δ curvabit olentes;
Si ſuperant fœtus, pariter frumenta ſequentur,
Magnâque cum magno venit tritura calore;
At ſi luxuriâ foliorum exuberat umbra,
ε Nequicquam pingues paleæ teret area culmos.
Semina vidi equidem multos medicare ſerentes,
Et nitro priùs & nigrâ perfundere amurcâ;
Grandior ut fœtus ſiliquis fallacibus eſſet,
Et quamvis igni exiguo ϛ properata maderent.
Vidi lecta diu, & multo η ſpectata labore,
Degenerare tamen, ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret, ſic omnia fatis
In pejus ruere, ac retro ſublapſa referri;
Non aliter quàm qui adverſo vix flumine lembum
Remigiis ſubigit, ſi brachia fortè remiſit,
θ Atque illum in præceps prono rapit alveus amne.
Præterita tam ſunt Arcturi ſydera nobis
Hœdorúmque dies ſervandi & lucidus Anguis,
Quam quibus in patriam ventoſa per æquora vectis
Pontus & ι oſtriferi fauces tentantur Abydi.
Libra κ die ſomníque pares ubi fecerit horas,
λ Et medium luci atque umbris jam dividet orbem;
Exercete viri tauros, ſerite ordea campis,

α Probatæ enim ſunt ſoliditatis, ſi fumo rimas non fecerint.

β Subigenda, ut ſolidior redda, tur.

γ Varia animalcula. quæ valde pernitioſa ſunt, velut illudentia infeſtent.

δ Multitudine florum.

ε Non pingues.

ϛ Cito concoquentur.

η Probata.

θ Atque pro Statim, teſte Gell.

ι Oſtrea plurima ferentis.

κ Arch. poet. dicit.

λ Æquinoctium autumnale intelligit. Seri autem ordeum inter æquinoctium autumni & brumam jubet Plin.

Usque

Vsque sub extremum brumæ intractabilis imbrem.
Necnon & lini segetem & Cereale papaver
Tempus m humo tegere: jamdudum incumbere aratris,
Dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.
Vere fabis satio; tunc te quoque, medica, putres
Accipiunt sulci, & millio venit annua cura;
Candidus auratis aperit cum cornibus annum
n Taurus, & adverso cedens Canis occidit astro.
At si triticeam in messem robustáque farra
Exercebis humum, solisque instabis aristis:
o Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur,
Gnosliáque ardentis decedat stella coronæ,
Debita quàm sulcis committas semina, quámque
p Invitæ properes anni spem credere terræ.
Multi ante occasum Maiæ cœpere: sed illos
Expectata seges q vanis eluśit a ventis.
Si verò viciámque seres vilémque fabellum,
Nec r Pelusiacæ curam aspernabere lentis;
Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes;
Incipe, & ad medias sementem extende pruinas.
Idcirco certis dimensum partibus orbem
Per duodena regit mundi sol aureus astra.
Quinque tenent cœlum zonæ: quarum una coruscо
Semper sole rubens, & s torrida semper ab igni:
Quam circum extremæ dextra lævâque trahuntur
Cæruleâ glaciē concretæ, atque imbribus atris.
Has inter mediámque, t duæ mortalibus ægris
Munere concessæ divûm: & via secta per ambas,
u Obliquus quâ se signorum verteret ordo.
Mundus ut ad Scythiam Rhipháasque arduus arces
Consurgit, premitur Lybyæ devexus in Austros.
x Hic vertex nobis semper sublimis, at illum
Sub pedibus Styx atra videt, manésque profundi.
Maximus y hic flexu sinuoso elabitur anguis
Circùm, pérque duas in morem fluminis Arctos:
Arctos, Oceani metuentes æquore tingi.
z Illic (ut perhibent) aut intempesta silet nox
Semper, & obtentâ denſantur nocte tenebræ:
Aut redit à nobis aurora, diémque reducit:
Nósque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illic sera rubens accendit lumina vesper.
Hinc a tempestates dubio prædicere cœlo
Possumus; hinc messisque diem tempusque serendi:
Et quando insidum remis impellere b marmor
Conveniat, quando armatas deducere classes,
Aut tempestivum sylvis evertere pinum.
Nec frustrà signorum obitus speculamur & ortus,

Tempo-

m Pro Latere.

n Cum sol Taurum ingreditur, 15. cal Maias.

o Satio frumenti matutini: occasu Vergiliarum.

p Quæ velut coacta illam sit receptura.

q Culmis vanis & stipulis frugem non habentibus Legitur & aristis.

r Ægyptiacæ, Ovid. it pereunt lentes, alienæ Nilo, suæ.

s unde Græc. διάκαυμα.

t Duæ zonæ temperatæ.

u Zodiacus, ζῳδιακὸς κύκλος.

x Polus arcticus: ant illum antarcticum.

y Ad Polum arcticum.

z Ad polum antarcticum.

a Varios eventus & pericula. Alii pro tempora.

b Mare.

Temporibúſque parem diverſis quattuor annum.
c Frigidus agricolam ſi quando continet imber,
Multa forent quæ mox cœlo properanda ſereno,
d Maturare datur, durum procudit arator
Vomeris obtuſi dentem, cavet arbore *e* lintres:
Aut pecori ſignum, aut numeros impreſſit acervis.
Exacuunt alii vallos furcáſque bicornes.
Atque Amerinæ parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis *f* rubea texatur fiſcina virga;
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite ſaxo.
Quippe etiam feſtis quædam exercere diebus
g Fas & jura ſinunt, rivos *h* deducere nulla
Religio vetuit: ſegeri prætendere ſepem;
Inſidias avibus moliri: incendere veprea:
Balantúmque gregem *i* fluvio merſare ſalubri.
Sæpe oleo tardi coſtas agitator aſelli,
Vilibus aut onerat pomis; *k* lapidémque revertens
Incuſum, aut atræ maſſam picis urbe reportat.
Ipſa dies alios alio dedit ordine Luna
Felices operum; quintam fuge; pallidus Orcus,
Eumenidéſque ſatæ; tum partu terra nefanda
l Cœúmque Japetumque creat, ſævúmque Typhœa,
Et conjuratos cœlum reſcindere *m* fratres.
Ter ſunt conati imponere Pelio Oſſam,
Scilicet atque Oſſæ frondoſum involvere Olympum;
Ter pater extructos disjecit flumine montes.
Septima poſt decimam felix & ponere vites,
Et prenſos domitare boves, & *n* licia telæ
Addere; nona fugæ melior, contraria furtis.
Multa adeò gelida meliùs ſe nocte dedere;
Aut cùm ſole novo terras irrorat Eous,
Nocte leves ſtipulæ meliùs, nocte arida prata
Tondentur; noctis lentus non deficit humor.
Et quidam ſeros hyberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferróque faces *o* inſpicat acuto.
Interea longum cantu ſolata laborem
p Arguto conjux percurrit pectine telas;
Aut *q* dulcis muſti Vulcano decoquit *r* humorem,
Et foliis undam *ſ* tepidi deſpumat aheni.
At rubicunda Ceres medio ſuccciditur æſtu
Et medio toſtas æſtu terit area fruges
t Nudus ara, ſere nudus; *u* hyems ignava colono.
Frigoribus parto *x* agricolæ plerunque fruuntur,
Mutuáque inter ſe læti convivia curant.
Invitat genialis hyems, curáſque reſolvit;
Ceu *x* preſſæ cum jam portum tetigere carinæ,
Puppibus & læti naturæ impoſuere coronas.

c Quæ fieri debent diebus pluviosis.
d Mature & per otium facere quæ alioqui propere facienda eſſent.
e Fluviatiles naviculas.
f A rubo, arbore vitili. At Serv. à Rubis, oppido Campaniæ.
g Divina & humana jura.
h al. *ducere*.
i Ob ſcabiem qua tentantur.
k Molarem.
l Gigantum nomina.
m Oetum & Ephialtem.
n Felix & ad ordiendam telam.
o In modum ſpicarum incidit, ut facilus flammam concipiant.
p Strídulo.
q Defruti vel ſapæ Plin.
r Syll. ult. in *humorem* abſorbetur cum principio ver. ſeq. *ſ* Legitur & *tepidi*: quod ſequitur Serv.
t Sere & ara, cœlo ita ſereno ut vel nudus eſſe poſſis.
u Hyeme cogitur eſſe ignavus colonus & iners.
x Onerariæ, preſſæ pondere. Quidam exponjactatæ tempeſtate vel ſtoppelis illiſæ.

Sed

Sed tamen & quernas glandes tunc ſtringere tempus,
Et lauri baccas, oleámque, & cruentáque myrta;
Tunc gruibus pedicas, & retia ponere cervis,
Auritóque sequi lepores; tum figere damas,
Stuppea torquentem Balearis verba fundæ;
Cum nix altâ jacet, glaciem cum flumina trudunt.
Quid tempestates autumni & sydera dicam?
Atque ubi jam brevior que dies, & mollior æstas,
Quæ? vigilanda viris? vel cum ruit imbriferum ver?
Spicea jam campis cùm messis inhorruit, & cùm
Frumenta in viridi stipula lactentia turgent?
Sæpe ego, cùm a flavis messorem induceret arvis
Agricola, & fragili jam b stringeret ordea culmo,
Omnia ventorum concurrere prælia vidi,
Quæ gravidam latè segetem ab radicibus imis
Sublime expulsam eruerunt: ità turbine nigro
Ferret c hyems culmúmque leves, stipulásque volantes.
Sæpe etiam immensum cœlo venit agmen aquarum,
Et fœdam glomerant tempestatem imbribus atris
Collectæ ex alto nubes: ruit arduus æther,
Et pluviâ ingenti sata lætà boúmque labores
Diluit, implentur fossæ & cava flumina crescunt
Cum sonitu fervéque fretis spirantibus æquor,
Ipse Pater, media d nimborum in nocte, coruſca
Flumina molitur dextra: quo maxima motu
Terra tremit: fugere feræ, & mortalia corda
Per gentes humilis stravit parvor e ille flagranti
Aut Atho, aut Rhodopen aut alta Ceraunia telo
Dejicit, f ingeminant Austri, & densissimus imber:
Nunc nemora ingenti vento, nunc littora g plangnut.
Hoc metuens, cœli menses & sydera serva.
Frigida Saturni sese quò stella receptet,
Quos h ignis cœli Cyllenius erret in orbes.
IN PRIMIS venerare deos atque annua magnæ
Sacra refer Ceteri, lætis i operatus in herbis
Extremæ sub casum hyemis, jam vere sereno.
Tunc agni pingues & tunc k mollissima vina:
Tunc somni dulces, densæque in montibus l umbræ,
Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret,
m Cui tu lacte favos & miti dilue Baccho:
Tér que novas circum felix eat hostia fruges,
Omnis quam chorus & socii comitentur ovantes.
n Et Cererem clamore vocent in tecta, neque ante
Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quàm Cereri torvâ redimitus tempora o quercu
Det p motus incompositos, & carmina dicat.
Atque hæc ut certis possimus dicere signis,

a Quæ matura cruoris color em imitantur.
b Vigilanter providenda.
c Maturis, d Secaret.
e Procella.
d In nimbis tenebrosi. Quidam exp. de nubibus.
e Feriuntque summos Fulmina montes Horat.
f Repetunt suos status.
g R. sonant.
h Mercurii stella.
i Facta re divina.
k Delicatissima.
l Propter arbores frondescentes.
m Cui tu lacte, inelle, vino sacrificia. Postea describit ambarvale sacrificium.
n Orent ut ampla messis donum feratur.
o Querna corona
p Saltationes.

Æstuſque,

Æstúsque, pluviásque, & agentes frigora ventos:
Ipse pater statuit quid q mensirua Luna moneret,
Quo signo r caderent Austri, quid sæpe videntes
Agricolæ, propiùs stabulis armenta tenerent.
Continuo ventis surgentibus, aut freta ponti
Incipiunt agitata tumescere, & aridus altis
Montibus audiri fragor, aut resonantia longè
Littora misceri, & nemorum increbrescere murmur.
Jam sibi tum curvis malè temperat unda carinis,
Cum medio celeres revolant ex æquore mergi,
Clamorémque ferunt ad littora: cúmque f marinæ
In sicco ludunt fulicæ; notásque paludes
Deserit, atque altam supra volat ardea nubem.
Sæpe etiam s stellas vento impendente videbis
Præcipites cœlo labi, noctésque per umbras
Flammarum longos à tergo albescere tractus:
Sæpe levem paleam & frondes volitare caducas:
Aut summa nantes in aqua colludere plumas
At Boreæ de parte trucis cùm fulminat, & cùm
Eurique Zephyríque tonat domus: omnia plenis
Rura u natant fossis, atque omnis navita ponto
Humida vela legit: x nunquam imprudentibus imber
Obfuit, aut illum surgentem vallibus imis
Aëriæ fugere grues: aut y bucula cœlum
Suspiciens, patulis captavit naribus auras:
Aut arguta lacus circumvolitârit hirundo:
Et veterem in limo z ranæ cecinere querelam.
Sæpius & tectis penetralibus extulit ova
Augustum formica terens iter: & a bibit ingens
Arcus: & è pastu decedens agmine magno
b Corvorum increpuit densis exercitus alis.
Jam varias pelagi volucres, & quæ c Asia circum
Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
Certatim largos humeris infundere rores,
Nunc caput objectare fretis, nunc currere in undas,
Et studio d incassum videas gestire lavandi.
Tum cornix raucâ pluviam vocat improba voce,
Et sola in sicca secum spatiatur arenâ
Nec nocturna quidem carpentes pensa puellæ
Nescivere hyemem: e testa cum ardente viderent
Scintillare oleum, & putres concrescere fungos.
f Nec minus ex imbri soles & aperta serena
Prospicere, & certis poteris cognoscere signis.
Nam neque tum stellis acies obtusa videtur,
Nec g fratris radii obnoxia surgere Lunâ,
h Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri.
Non tepidum ad solum pennas in littore pandunt

q Menstruus cursum habens.
r Desinerent. Venti. Contra statim post, Pro his surgentibus.
f Sunt enim & Buvides.
s Seneca Sic quæ transverse decurrunt stellæ & candentes, putant volare & lucem sua efflare.
u Inundantes.
x Tot sunt & tam manifesta signa futuræ pluviæ noxiæ, ut imprudentibus superveniri non possit q. d. non providentibus.
y Boves cœlum olfactantes. Plin.
z Apud Nas. fabula de rusticis in ranas versis.
a P aut Cauc. Rectè autem bibit arcus: plures crudo, hercule hiemis. Vide Virg.
b Ex Arato.
c Ad Asiam pariter.
d Quòd p'æne aqueam ad cutem non admittant.
e Testacea lucerna.
f Prognostica serenitatis.
g Solis.
h Flocci.

Dilectæ

Dilectæ Thetidi *i* Halcyones; non ore soluros
Immunis meminere sues jactare maniplos.
At nebulæ magis ima petunt, campóque recumbunt;
Solis & occasum servans de culmine summo
& Nequicquam sæpes exercet noctua cantus.
Apparet *l* liquido sublimis in aëre Nisus,
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.
Quacunque illa levem fugiens secat æthera pennis;
Ecce inimicus atrox magno *m* stridore per auras
Insequitur Nisus; quâ se fert Nisus ad auras,
Illa levem fugiens raptim secat æthera pennis:
Tum liquidas corvi presso ter gutture voces
Aut quater ingeminant; & sæpe cubilibus altis,
Nescio qua præter solitum dulcedine læti,
Inter se foliis strepitant; juvat imbribus actis,
Progeniem parvam, dulcésque revisere nidos.
Haud equidem credo, quia sit divinitus illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major;
Verùm ubi tempestas & cœli mobilis humor
Mutavere vias; & *n* Juppiter humidus Austris
o Densat, erat quæ rara modò; & quæ densa, relaxat;
Vertuntur species animorum, & pectora motus
Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt; hinc ille avium concentus in agris;
Et lætæ pecudes, & *p* ovantes gutture corvi.
Si verò solem ad rapidum lunâsque sequentes
Ordine respicies, nunquam te crastina fallet
Hora, nec insidiis noctis capiere serenæ.
Luna *r* revertentes cùm primùm colligit ignes,
Si nigrum obscuro comprenderit aëra cornu
Maximus agricolis pelagóque parabitur imber.
At si virgineo suffuderit ore ruborem,
Ventus erit; vento semper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu in quarto (namque is certissimus autor)
Pura, nec obtusis per cœlum cornibus ibit;
Totus & ille dies, & qui nascentur ab illo,
Exactum ad mensem, pluviâ ventísque carebunt;
Votáque servati solvent in littore nautæ
s Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.
Sol quoque & exoriens, & cùm se condet in undas;
Signa dabit; solem certissima signa sequentur,
Et quæ manè refert, & quæ e surgentibus astris.
u Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
Conditus in nubem, *x* medióque refugerit orbe;
Suspecti tibi sint imbres; namque urget ab alto
Arboribúsque satísque Notus pecorique: siniſtet.
Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese

l ab his dies Halcyonii quibus & mare est tranquillum.

k Pro Noctua, ut vers. 191. *Vespertinum nocturnæ fientem, serenitatis præsagium est* Plin. *l* Puto. Vide Cirim.

m Alarum.

n Aer, ut, *sub Iove frigido.* Hor.

o In urbem cogitur aer, Aen. 5. Legitur & *Densei*, conjug. 2.

p Crocitantes præ lætitia.

q Ordine, Est enim vicissitudo dierum, & noctium: his luna, illis sol præsidet. Ita quidam.

r Cum incipit renasci luna, si obscura sit pluviam terræ & mari denunciat: si rubicunda ventos: si pura quarto die, serenitatem reliqui menſis.

s Diis marinis, dicuntur littorales.

t Nocte supervenient.

u Sol oriens maculosus, ſt signum pluviæ: at interruptis obscura nube nitidis, aut in ortu pallidus, grandinem denuncier.

x Nubibus ex parte occultato.

Diversi

Diverſi erumpent radii; aut ubi pallida ſurget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Heu! malè tum mites defendit pampinus uvas;
Tam multa in tectis crepitans ſalit horrida grando.
Hoc etiam, y emenſo cùm jam decedet Olympo,
Profuerit meminiſſe magis; nam ſæpe videmus
Ipſius in vultu varios errare colores.
Cæruleus pluviam denunciat, igneus Euros,
Si maculæ incipient rutilo immiſcerier igni;
Omnia tunc pariter vento nimbiſque videbis
Fervere, non alia quiſquam me nocte per altum
Ire, neque à terra moneat convellere funem.
At ſi, cùm referétque diem condétque relatum,
Lucidus orbis erit; truſtrà terrebere nimbis,
Et z claro ſylvas cernes Aquilone moveri.
Denique quid veſper ſerus vehat, unde ſerenas
Ventus agat nubes, a quid cogitet humidus Auſter,
Soli tibi ſigna dabit. Solem quis dicere b falſum
Audeat? ille etiam cæcos inſtare tumultus
Sæpe monet, fraudémque & operta tumeſcere bella;
c Ille etiam extincto miſeratus Cæſare Romam,
Cùm caput obſcurâ nitidum ferrugine texit,
Impiáque æternam d timuerunt ſecula noctem,
Tempore quanquam illo tellus quoque, & æquora ponti,
Obſcœnique canes importunæque e volucres
Signa dabant; quoties f Cyclopum effervere in agros
Vidimus, g undantem ruptis fornacibus Ætnam,
Flammarúmque globos liquefactáque volvere ſaxa?
Armorum ſonitum toto Germania cœlo
Audit, Inſolitis tremuerunt montibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgò exaudita ſilentes
Ingens, & h ſimulacra modis pallentia miris
Viſa ſub obſcurum noctis, pecudéſque locutæ;
Infandum! ſiſtunt amnes, terræque dehiſcunt,
Et mœſtum illacrymat templis i ebur, æráque ſudant.
Proluit inſano contorquens vortice ſylvas
Fluviorum rex Eridanus, campóſque per omnes
Cum ſtabulis armenta tulit; nec tempore eodem
k Triſtibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut puteis manare cruor ceſſavit, & altæ
Per noctem reſonare lupis ululantibus urbes.
Non aliàs cœlo ceciderunt plura ſereno
Fulgura; nec l diri toties arſere cometæ.
m Ergò inter ſeſe paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi;
Nec fuit indignum ſuperis, bis ſanguine noſtro
n Emaſſiam & latos Æmi pinguescere campos.

y Signa ex coloribus ſolis occidentis.

z Claritatem ſerenam aſſerente ut Hom. αὐ Ὕφαιγεν.

a An ſerenitatē, an pluvias.

b Falſa eſſe ſigna quæ dat ſol.

c Digreſſio in mortem Cæſaris multis ſignis comitatam.

d Quod longior eſſet ille defectus.

e Bubones, aut ſtriges.

f In ſicu los fines.

g Undarum modo flammas evomentem.

h Umbræ nocturnæ.

i Eburnea & æneæ ſtatuæ.

k Triſtia portendentibus.

l Item deorum minantes.

m Eventus ſuperiorum prælagiorum belli civilis, quibus vindicata eſt il. Cæſaris cædes.

n Theſſalia.

Scilicet & tempus veniet, cùm finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
e Varias capitibus. Exesa invenit scabra rubigine pila;
Aut gravibus rastris galeas pulsabit o inanes,
Grandiáque effossis mirabitur ossa sepulchris.
Dii patrii indigetes, & Romule, Vestáque mater,
Quæ Thuscam Tiberim, & Romana palatia servas;
Hinc saltem everso juvenem succurrere seclo
p Quia Laomedon Apollinem & Neptunum pacta mercede fraudavit. Nè prohibete; satis jampridem sanguine nostro
p Laomedonteæ luimus perjuria Trojæ.
Jampridem nobis cœli te regia Cæsar
Invidet, atque hominum q queritur curare triumphos.
q Ut pote te indignos. Quippe ubi fas versum atque nefas; tot bella per orbem,
Tam multæ scelerum facies: non ullus aratro
r à suo agricultura ad bellum. Dignus honos, squalent r abductis arva colonis,
Et curvæ rigidum falces conflantur in ensem.
Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum;
Vicinæ ruptis inter se legibus urbes
Arma ferunt, sævit toto Mars impius orbe.
Ut cum carceribus sese effudêre quadrigæ,
f Currendo plus eorum cursus augetur. f Addunt se in spatia; & frustrà retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

Publii Virgilii Maronis
GEORGICORUM
LIBER. II
ARGUMENTUM.

Absolutâ superiori libro primâ operis hujus parte, quæ est de cultura agri sativi, servato eodem ordine quem in operis initio proposuit, transit ad proximam rei rusticæ partem, quæ est de plantatione, seu insitione, quam Græci φυτηλίαν vocant. Atque aliarum quidam arborum fruticúmque curam aut omnino prætermittit, aut extenus tantum attingit, quatenus aut vitibus pedamenta aut vincula subministrare, aut ad similem aliquem rusticorum usum adhiberi possunt: fructiferarum autem arborum cultum, olearum præsertim & vitium, quæ duæ inter frugiferas procul dubio principatum obtinent, toto fere hoc libro diligentissimè exequitur. Finem verò hujus libri, quemadmodum & trium reliquorum, liberiori quidem, non tamen ab argumento aliena digressiuncula concludit, & quemadmodum ad finem superioris libri in mortem Cæsaris, prodigiáque, quæ necem ejus antecesserunt, digreditur; ità & hìc ad rurís amœnitatem, vitaque rusticana laudem, paulo fusius expatiatur.

Aliud

Aliud MODESTINI jurisconsulti Argumentum.

Hactenus arvorum cultus, & sydera cœli:
Pampineas canit indè comas, colleſque virentes,
Deſcriptaſque locis vites & dona Lyæi,
Atque oleæ ramos pomorum ex ordine lectos.

HActenus *a* arvorum cultus, & sydera cœli:
Nunc te Bacche, canam, nec non ſylveſtria tecum
Virgulta, & prolem tardè creſcentis olivæ.
Huc pater ô Lenæe (tuis hîc omnia plena
Muneribus. tibi *b* pampineo gravidus autumno
Floret ager: ſpumat plenis vindemia *c* labris)
Huc pater ô Lenæe veni: nudataque muſto
d Tinge novo mecum direptis cura cothurnis.
e Principio arboribus varia eſt natura creandis;
Namque aliæ nullis hominum cogentibus, ipſæ
Sponte ſuâ veniunt, campóſque & flumina latè
Curva tenent: ut molle ſiler, lentæque geniſtæ,
Populus, & glaucâ *f* canentia fronde ſalicta.
Pars autem poſito ſurgunt de ſemine; ut altæ
Caſtaneæ, nemorúmque Jovi quæ maxima frondet
Æſculus, atque habitæ *g* Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis denſiſſima ſylva;
Ut ceraſis, ulmíſque; etiam Parnaſſia laurus
Parva ſub ingenti matris *h* ſe ſubjicit umbra.
Hos natura modos primum dedit: his genus omne
Sylvarum fruticúmque viret, nemorúmque ſacrorum.
i Sunt alii quos ipſe via ſibi repperit uſus.
Hîc plantas tenero abſcindens de corpore matrum
Depoſuit ſulcis: *k* hîc ſtirpes obrutat arvo,
Quadrifidáque ſudes, & acuto robore vallos.
Sylvarúmque aliæ *l* preſſos propaginis arcus
Expectant; & viva ſua plantaria terra.
Nil radicis egent aliæ; ſummámque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.
Quin & caudicibus ſectis (mirabile dictu)
m Truditur è ſicco radix oleagina ligno.
Et ſæpe alterius ramos impune videmus
Vertere in alterius; mutatámque inſita mala
Ferre pyrum, & prunis lapidoſa rubeſcere corna.
Quare agite ô proprios generatim diſcite cultus
Agricolæ, fructúſque feros mollite colendo.
Neu *n* ſegnes jaceant terræ, juvat Ismara Baccho
Conſerere, atque oleâ magnum veſtire Taburnum.
Túque ades, inceptúmque unà decurre laborem,
O decus, ô famæ merito pars maxima noſtræ;
Mæcenas, pelagóque volans da vela patenti.

a Superioris libri argum. *Quid faciat ſegnes terram vertere.*
b Gravidus pampinis ſimulque uvis autumnalibus.
c Cupa, ſive lacus.
d Calceus metum uvas.
e *Arbores naturâ tribus modis naſcuntur: ſponte, aut ſemine, aut radice.* Plin.
f Nam ſalix abuna parte eſt alba, ab altera viridis.
g In Dodonæo nemore.
h Creſcit Sic Ecl. 10.
i Alii modi artificiales: ut avulſio ſolo num.
k Caſus docuit deſtractos ſetere ramos, cum palî defixi radices egiſſent. Plin.
l Curvata in terram arbore.
m Urgente natura procreatur. Incipit autem loqui de inſitione.
n Inſecundæ. Deinde quævis montoſa & aſpera loca tentari debere cultura docet.
o Virgilius flores modo repetit dreetpſit. Plin.

Non ego cuncta meis amplecti versibus opto:
Non, mihi si linguæ centum sint, oráque centum,
Ferrea vox ades, & primi lege littoris oram.
p In manibus terræ: non hîc te carmine fictо,
Atque per ambages & longa exorsa tenebo.
Sponte suâ quæ se q tollunt in lumina auras,
Infœcunda quidem, sed læta & fortia surgunt.
Quippe solo natura subest: tamen hæc quoque siquis
Inserat, aut Crobibus mandet mutata subactis;
r Exuerint sylvestrem animum, cultúque frequenti,
In quascunque voces artes, haud tarda sequentur.
Necnon & sterilis quæ stirpibus exit ab imis,
ſ Hoc faciet vacuos si sit digesta per agros:
Nunc altæ frondes & t rami matris opacant:
Crescentíque adimunt fœtus, urúntque ferentem.
Jam, quæ seminibus jactis se sustulit arbos,
Tarda venit, seris factura nepotibus umbram:
Pomáque degenerant, succos oblita priores,
Et turpes avibus prædam fert u uva racemos.
Scilicet omnibus est labor impendendus: & omnes
Cogendæ in sulcum, ac multâ x mercede domandæ.
Sed truncis oleæ melius, propagine vites
Respondent, olido y Paphiæ de robore myrtus.
Plantis & duræ coryli nascuntur, & ingens
Fraxinus, Herculeæque arbos umbrosa coronæ,
Chaoniique patris glandes: etiam ardua palma
Nascentur, & z casus abies visura marinos.
Inseritur verò ex fœtu nucis arbutus a horrida:
Et sterilis platani malos gessere valentes,
Castaneæ fagos: b ornúsque incanuit albo
Flore pyri: glandémque sues fregere sub ulmis.
Nec modus inserere atque oculos imponere, simplex:
Nam qua se medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas, angustus in ipso
* Fit nodo sinus; huc aliena ex arbore germen
Includunt, udóque docent c inolescere libro.
d Aut rursum enodes trunci resecantur, & altè
Funditur in solidum cuneis via: deinde feraces
Plantæ immittuntur: nec longum tempus, & ingens
Exiit ad cœlum ramis felicibus arbos,
Miratúrque novas frondes, & non sua poma.
e Præterea genus haud unum nec fortibus ulmis,
Nec salici, lotóque, nec Idæis cypariſſis:
Nec pingues unam in faciem nascuntur olivæ,
Orchites, & radii, & amara pausia bacca;
Pomáque & Alcinoi sylvæ; nec surculus idem
Crustumiis Syriisque pyris, gravibúsque ſ volemis

Non

p In facili & in promptu est terrarum descriptio.
q Nascuntur, Proveniunt.
r De quorum naturalem asperitatem.
ſ Cultu mitescet in campo spatioso.
t Matris umbra enecatur Plin.
u Pro vite: fructus pro arbore.
x Multo labore, à sequente quod præcedit. Multa & assidua opera indigent ut domentur.
y Veneris (quæ in Paphio insula colebatur) dicatæ.
z Materies navium futura.
a Vide quod annotat de voce humoris, in fine vers. 295. lib. præced.
b Pyrus in ornum arbor glandifera in ulmũ inseritur.
* Virgiliana in oratione quærit finem in nodo gemmæ expulsi corticis, gemmamque ex alia arbore includit Plin.
c Concorporati, Plin.
d Insitio per fissuram trunci.
e Partitio generis cujusque in suas species.
ſ Quæ volam manus impleant Catoni sementina & mustea Plin.

Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos.
Sunt Thaſiæ vites, ſunt & Mareotides albæ;
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ.
Et g paſſo Pythia utilior, tenuiſque Lagæos,
Tentantura pedes olim, vincturáque linguam,
Purpureæ Preciæque; & quo te carmine dicam
Rhetica? h nec cellis ideo contende Falernis.
Sunt & Ammineæ vites, firmiſſima vina;
i Tmolus & aſſurgit quibus, & rex ipſe Phanæus;
Argitiſque minor; cui non certaverit ulla,
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te, menſis & diis accepta ſecundis,
Tranſierem, Rhodia, tumidis k Bumaſte racemis.
Sed neque quàm multæ ſpecies, nec nomina quæ ſint,
Eſt numerus; neque enim numero comprendere refert;
Quem qui ſcire velit, Libyci velit æquoris idem
Diſcere quàm multæ Zephyro turbentur arenæ;
Aut ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Nôſſe quot Ionii veniant ad littora fluctus.
Nec verò terræ ferre omnes omnia poſſunt.
Fluminibus ſalices craſſiſque paludibus alni
Naſcuntur, ſteriles ſaxoſis montibus orni,
Littora myrtetis lætiſſima; denique apertos
Bacchus amat colles, Aquilonem & frigora taxi.
l Aſpice & extremis domitum cultoribus orbem,
Eoáſque domos Arabum, m pictóſque Gelonos;
Diviſæ arboribus patriæ; ſola India nigrum
Fert hebenum, ſoli ſeſt thurea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam n ſudantia ligno
Balſamáque, & baccas ſemper frondentis acanthi?
Quid nemora Æthiopum molli canentia lanâ?
Velleráque ut foliis depectant tenuia o Seres?
Aut quos Oceano proprior gerit India lucos,
Extremi ſinus orbis? ubi aëra vincere ſummum
Arboris haud ullæ jactu potuêre ſagittæ;
p Et gens illa quidam ſumptis non tarda pharetris.
Media fert q triſtes ſucços, tardúmque ſaporem
Felicis mali; quo non præſentius ullum
(Pocula ſiquando ſævæ infecere novercæ,
Miſcuerúntque herbas, r & non innoxia verba)
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipſa ingens arbos, faciémque ſimillima lauro;
Et, ſi non alium latè jactaret odorem,
Laurus s erat; folia haud ullis labentia ventis;
Flos apprima tenax animas & olentia Medi
t Ora fovent illo, & ſenibus medicantur x anhelis.

g Utilior ad paſſum, id eſt, vinum quod ſit ex uva paſſa Lageos autem à leporis colore.
h Vina Rhetica Falernis tantum poſtponebat Virgilio. Pun.
i Mons pro vino Lydi: Phanæus mons, pro vino Chii: Argitis uva, ab Argis.
k Latinis uva dicitur Bumania Plin. Bumaſtos autem Gr. itidem ob ſimilitudinem mammæ bovis.
l Apoſtrophe ad Mæcenatem.
m Stigmata habentes.
n Exudare enim dicitur ex cortice arboris libani, ut apud nos gummi ex quibuſdam arboribus.
o Seres lanificio ſilvarum nobiles perfuſam aquâ depectentes frondium canitiem. Plin.
p Quamvis gens illa habeat ſtrenuos ſagittarios.
q Amaros. Muic malo ſapor aſperrimus Plin. Tar. ſap. amarum & acerbum, &c.
r Et maleſica verba, carmina magica.
s Exigit, expellit.
t Erat pro eſſet.
x Jocoquunt eſcu entis commendandi halitus gratia. Plin.
x Aſthmaticis.

Sed neque Medorum sylvæ, ditissima terra,
Nec pulcher y Ganges, atque auro turbidus z Hermus
Laudibus Italiæ certent: non Bactra, neque Indi,
Totáque thuriferis Panchaïa pinguis arenis.
a Hæc loca non tauri spirantes naribus ignem
Invertêre, satis immanis dentibus hydri:
Nec galeis densisque virûm seges horruit hastis;
Sed b gravidæ fruges, & Bacchi Massicus humor
Implevêre; tenent oleæque armentáque læta.
Hinc bellator equus campo sese arduus infert.
Hinc albi, c Clitumne, greges, & maxima taurus
Victima, sæpe tuo perfusi flumine sacro,
Romanos ad templa deûm duxêre triumphos.
Hic d ver assiduum, atque alienis mensibus æstas;
e Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.
At rabidæ tigres absint, & sæva leonum
Semina, nec miseros fallunt aconita legentes;
f Nec rapit immensos orbes per humum, neque tanto
Squameus in spiram tractu se colligit anguis.
Adde tot egregias urbes, operúmque laborem,
Tot congesta manu præruptis oppida saxis,
Fluminaque antiquos subter labentia muros.
An g mare quod suprà memorem, quódque alluit infrà,
Anne lacus tantos? te Lari maxime, téque
Fluctibus & fremitu assurgens Benace marino?
An memorem b portus, Lucrinóque addita claustra,
Atque indignatum magnis stridoribus æquor,
Julia qua ponto longè sonat unda refuso,
Tyrrhenúsque fretis immittitur æstus Avernis?
Hæc eadem argenti rivos, æriſque metalla
Ostendit venis, atque auro plurima fluxit.
Hæc genus acre virûm, Marsos, pubémque Sabellam,
i Assuetúmque malo Ligurem Volscósque k verutos
l Extulit; hæc Decios, Marios, magnósque Camillos,
Scipiadas duros bello, & te, maxime Cæsar,
Qui nunc extremis Asiæ jam victor in oris
Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.
Salve magna parens frugum, m Saturnia tellus,
Magna virûm; tibi res antiquæ laudis & artis
Ingredior, sanctos ausus recludere fontes:
n Ascræúmque cano Romana per oppida carmen.
Nunc locus arvorum ingeniis; quæ robora cuique,
Quis color, & quæ sit rebus natura ferendis.
Difficiles primùm terræ, collésque maligni,
Tenuis ubi argilla, & dumosis calculus arvis,
Palladia gaudent sylva o vivacis olivæ.
Indicio est tractu surgens oleaster eodem

Plurimus,

y Indiæ. z Lydiæ fluvius.
a Italiæ non adjunt monstra.
b Copiosæ.
c Cujus aquæ potata faciunt candidos boves, de quibus triumphantes sacrificabant.
d Verna æris temperies etiam hyeme.
e In anno.
f Non sunt longi serpentes, ut alibi.
g Mare Adriaticum & Thyrrhenum.
h Augustus portum Julium apud Baias, immisso in Lucrinum & Avernum lacum mari effecit. Suetonius.
i Labori assuetum.
k Utentes veruto, telo breviore & acuto.
l Africanum utrumque.
m In qua Saturnus regnavit.
n Hesiodicum.
o Ut potè sterile arbustivi, ut supra dixit.

Plurimus, & strati baccis sylvestribus agri.
At quæ pinguis humus, dulcique p uligine læta,
Quique frequens herbis, & fertilis ubere campus;
(Qualem sæpe cavo montis convalle solemus
Despicere; huc summis liquun ur rupibus amnes,
Felicémque trahunt limum) quique editus Austro,
Et filicem curvis q invisam pascit aratris;
Hic tibi prævalidas olim multóque fluentes
r Sufficiet Baccho vites; hic fertilis uvæ,
Hic laticis, qualem f pateris libamus & auro,
Inflavit cùm s pinguis ebur t Tyrrhenus ad aras,
Lancibus & pandis fumantia u reddimus exta.
Sin armenta magis studium vitulósque tueri,
Aut fœtus ovium, aut urentes culta capellas;
Saltus, & saturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amisit Mantua campum,
Pascentem niveos herboso flumine cycnos.
Non liquidi gregibus fontes, non gramina desunt;
Et quantùm longis carpent armenta diebus,
Exigua tantùm gelidus ros nocte reponit.
Nigra ferè, & presso pinguis sub vomere terra,
Et cui putre solum (namque hoc imitamur arando)
Optima frumentis; non ullo ex y æquore cernes
Plura domum tardis decedere plaustra juvencis.
Aut unde iratus sylvam devexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos,
z Antiquásque domos avium cum stirpibus imis
Eruit; illæ altum nidis petiere relictis;
At rudis enituit a impulso vomere campus.
Nam jejuna quidem clivosi b glarea ruris
Vix humilis apibus casias, roremque ministrat;
Et tophus scaber, & nigris exesa chelydris
Certa, negant alios æquè serpentibus agros
Dulcem ferre cibum, & curvas præbere latebras.
Quæ tenuem exhalat nebulam, c fumósque volucres,
Et bibit humorem, & cùm vult, ex se ipsa remittit,
Quæque d suo viridi semper se gramine vestit,
Nec scabie & falsa lædit rubigine ferrum;
Illa tibi lætis e intexet vitibus ulmos;
Illa ferax oleæ est; illam experiere colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capuæ, & vicina Vesevo
Ora jugo, & f vacuis Clanius non æquus Acerris.
Nunc, quo quamque modo possis cognoscere, dicam.
Rara sit, an supra morem si densa requiras;
(Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho;
Densa, magis Cereri; rarissima quæque Lyæo;)

p Uligino-sa.

q Ob radices longas & obliquas.
r Abunde subministrabit.
f Pateris aureis.
s Tyrrh. tibicen.
t Pinguis victimarum carnibus.
u Superponimus aræ probata & elixa: Verbum sacerdotale.

y Campo.

z Arbores in quibus olim aves nidificabant.
a Immisso aratro.
b Sicca & sterilis terra.

c Quasi fumos, videlicet ex humore.
d Naturali non coacta.
e Arbustiva per periphrasin.

f Desertis, aut infrequentibus, ob Clanii fluminis inundationem.

Antè locum *g* capies oculis, altéque jubebis
In *h* solido puteum demitti, omnémque repones
Rursus humum & pedibus summas *i* æquabis arenas.
Si deerunt; rarum pecorísque & vitibus almus
Aptius uber erit; sin in sua posse negabant
k Ire loca, & scrobibus superabit terra repletis,
Spissus ager: glebas *l* cunctantes crassáque terga
Expecta, & validis terram proscinde juvencis.
Salsa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
(Frugibus infelix: ea nec *m* manfuescit arando,
Nec Baccho *n* genus aut pomis sua nomina servat)
Tale dabit specimen: tu spisso vimine *o* qualos,
Colá que prelorum fumosis diripe tectis.
Huc ager ille malus, dulcésque à fontibus undæ
Ad plenum calcantur; aqua *p* eluctabitur omnes
Scilicet, & grandes ibunt per vimina guttæ.
At sapor indicium faciet manifestus, & ora
Tristia tentantum sensu torquebit amaror.
Pinguis item quæ sit tellus, hoc denique pacto
Discimus; haud unquam *q* manibus jactata fatiscit,
Sed picis in morem ad digitos *r* lentescit habendo.
Humida majores herbas alit, ipsáque *s* justo
Lætior: ah *t* nimium nè sit mihi fertilis illa,
Nec se prævalidam primis ostendat aristis.
Quæ gravis est, ipso tacitam se pondere prodit,
Quæque levis; promptum est oculis prædiscere nigram,
Et quisquis color; at sceleratum *u* exquirere frigus
Difficile est; piceæ tantum, taxíque nocentes
Interdum, aut hederæ pandunt *x* vestigia nigræ.
His animadversis, *y* terram multò antè memento
Excoquere, & magnos scrobibus concredere *z* montes;
Antè *a* supinatas Aquiloni ostendere glebas,
Quàm lætum infodias vitis genus: optima putri.
Arva solo; id venti curant, gelidæque pruinæ,
Et *b* labefacta movens robustus jugera fossor.
At siquos haud ulla viros vigilantia fugit,
Ante locum similem exquirunt ubi prima paretur
Arboribus *c* seges, & quò mox digesta feratur;
Mutata ignorent subitò nè semina *d* matrem.
Quinetiam cœli regionem in cortice signant:
Ut quo quæque modo steterit, quâ parte calores
e Austrinos tulerit, qua terga obverterit *f* axi,
Restituant; adeò in teneris consuescere multum est.
Collibus an plano melius sit ponere vites,
Quære priùs; si pinguis agro *g* merabere campi,
Densa sere; in denso non segnior ubere Bacchus.
Sin tumulis accline solum, colléque supinos

g Eliges.
h Non concavo loco.
i Calcando.
k Redire in sua loca, Reponi eò loci unde sunt egestæ.
l Validas, Graves, Magnas.
m Deponit fatigat. & amaorem.
n Proprium generositatem.
o Per quos vinum defluit. Vide Col. lib. 2. cap. 2.
p Sensim & cum mora egreditur, velut lactando.
q Illisa humo non dissipatur.
r Fit tenax, & adhærescit.
s Ultra modum læta.
t Ne herbis luxuriet.
u Explorare quæ terra sit frigida.
x Indicia.
y De plantationis novelleti.
z Montanum vinetum.
a Inversas.
b Movens & labefaciens.
c Seminarium.
d Materoum sinum.
e Meridianos.
f Septentrionis.
g Eliges: Alii, Matris & terminis distingues.

Indulge

Indulge ordinibus; nec secius omnis *h* in unguem
Arboribus positis secto via limite quadret.
Ut æpe ingenti bello cum longa cohortes
Explicuit legio, & campo stetit agmen aperto,
Directæque acies, ac latè *i* fluctuat omnis
Ære renidenti tellus, nec dum horrida miscent
Prælia, sed dubius medijs Mars errat in armis.
Omnia sint paribus *k* numeris dimensa viarum;
l Non animum modò ut pascat prospectus inanem;
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, neque in vacuum, poterunt se extendere rami.
Forsitan & *m* scrobibus quæ sint fastigia quæras;
Ausim vel tenui *n* vitem committere sulco:
Altiùs ac penitùs terræ defigitur arbos;
Æsculus in primis, *o* quæ quantum vertice ad auras
Ætherias, tantùm radice in Tartara tendit.
Ergò non hyemes illam, non flabra neque imbres
Convellunt; immota manet, multósque per annos
Multa virûm volvens durando sæcula vincit.
Tum fortes latè ramos & brachia tendens
Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram,
Néve tibi ad solem vergant vineta cadentem:
Néve inter vites corylum sere: *p* néve flagella
Summa pete, aut summas defringe ex arbore plantas;
(*q* Tantus amor terræ) neu ferro læde retuso
Semina; neve oleæ sylvestres insere truncos,
Nam sæpe incautis pastoribus excidet ignis,
Qui furtim pingui primum sub cortice tectus
Robora comprendit, frondésque elapsus in altas
Ingentem cœlo sonitum dedit; indè sequutus
Per ramos victor, pérque alta cacumina regnat,
Et totum involvit flammis nemus, & *r* ruit atram
Ad cœlum *s* picea crassus caligine nubem:
Præsertim si tempestas à *t* vertice sylvis
Incubuit, glomerátque ferens incendia ventus.
u Hoc, ubi non à stirpe valent, cæsæque reverti
Possunt, atque imâ similes revirescere terrâ;
x Infelix superat foliis oleaster amaris.
y Nec tibi tum prudens quisquam persuadeat autor,
Tellurem Borea rigidam spirante movere.
Rura gelu tum claudit hyems, nec semine jacto
Concreta patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis satio est cùm vere rubenti
Candida venit *a* avis longis invisa colubris;
Prima vel autumni sub frigora, cùm rapidus sol
Nondum hyemem contingit equis, jam præterit æstas.
Ver adeò frondi nemorum, ver utile sylvis;

h A mensorio metaph. Legatur nec in de disponendo in quincuncem. *i* Tumultu varia agitatur, cum miscentur hostibus.
k Imparibus, Spatio.
l Ad oblectationem oculorum tantum id adhibendum.
m De latitudine distantiae.
n Vitem quidem tenui sulco arbori committere ausim: Arbos quia valde non sit propè arbore.
o Æsculus quantum corpore eminet, tantum radice se condit, Plin.
p Ne malleoli vel ex arbore summa forsan poste humanter. Vide Col.
q Dubitandum forsitan cui ea tot ante recitandis, & tot alia tum, ei demique interrendum
r Prosilit.
s Velut picea.
t Ab ipsis cacuminibus.
u Ubi hoc contigerit.
x Sterilis superet.
y P. Virgilio & legendæ vitæ non mysteriumque, sed vere & autumnali.
z Purpureo vel nocenti.
a Cicuta, quæ serpente mala pisce, ut canit Juven-

Ver

Vere *b* tument terræ, & gnitalia semina poscunt.
Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Conjugis in gremium lætæ descendit, & omnes
Magnus alit, magno commistus corpore, fœtus.
Avia tum resonant avibus virgulta canoris:
c Et venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager: Zephyrique tepentibus auris
Laxant arva sinus: superat tener omnibus humor:
Inque novos soles audent se gramina tutè
Credere: nec metuit surgentes pampinus Austros,
Aut actum cœlo magnis Aquilonibus imbrem:
Sed truditgemmas, & frondes explicat omnes.
Non alios prima crescentis origine mundi
Illuxisse dies, aut æmve habuisse tenorem
Crediderim: ver illud erat, ver magnus agebat
Orbis, & *d* hybernis parcebant flatibus Euri:
Cùm primùm lucem pecudes hausêre, virûmque
Ferrea progenies duris caput extulit arvis,
Immissæque feræ sylvis, & sydera cœlo.
Nec res hunc teneræ possent perferre laborem,
Si non tanta quies iret frigúsque calorémque
Inter, & exciperet cœli indulgentia terras.
f Quod superest, *g* quæcunque premes virgulta per agros
Sparge fimo pingui, & multâ memor occule terrâ:
Aut lapidem *h* bibulum, aut squalentes infode conchas,
Inter enim labentur aquæ, tenuisque subibit
Halitus, atque animos tollent sata; jamque reperti
Qui saxo super atque ingentis pondere testæ
Urgerent; hoc & effossos munimen ad imbres;
Hoc, ubi hiulca siti *i* findit Canis æstifer arva.
m Seminibus positis, superest deducere terram
Sæpius ad *n* capita, & duros jactare bidentes,
Aut presso exercere solum sub vomere, & ipsa
Flectere lustrantes inter vineta juvencos;
o Tum lævas calamos, & rasæ hastilia virgæ,
Fraxineásque aptare sudes, furcásque bicornes,
Viribus eniti quarum, & contemnere ventos
Assuescant, summásque sequi *p* tabulata per ulmos.
Ac, dum prima novis adolescit frondibus ætas,
Parcendum teneris; & *q* dum se lætus ad auras
Palmes agit laxis *r* per purum immissus habenis,
Ipsa acie falcis nondum tentanda, sed uncis
Carpendæ manibus frondes, interque legendæ.
Indè ubi jam *s* validis amplexæ stirpibus ulmos
Exierint, tunc stringe *t* comas, tunc *u* brachia tonde.
Antè reformidant ferrum, tunc denique dura
Exerce imperia, & ramos compesce *w* fluentes.

Texendæ

b Dictum tanquam de animali quod in libidinem turget, ea accendum.

c Vere magis: quia vere calor redit ossibus, Geor. 3.

d Asperis, qualis sunt hiberni. Vel. Non erat ita frigidus eorum flatus.

e Al. Prime. & Terræ progenies apud Lact.

f Ut veniam ad id quod dicendum supererat hac de re.

g In sertum defodies.

h Arenarium.

i Rescrabuntur, Virgilium resumunt.

l Fissa nimio æstu.

m De repastinatione vineæ novellæ.

n Vitium: & jugumbus effodere. Duo autem verba. Sequuntur periphrastice.

o De pedatione vitium.

p Ita arbusto sunt vicini domicilia vitium, cubiculis etiam distincta.

q Dum crescit.

r Per laxem.

s Solidioribus palmitibus.

t Folia.

u Ramulos. Sic Æn. 12. *positisque comasque brachia ferro.*

w Superfluentes.

Texendæ ſepes etiam, & pecus omne tenendum eſt:
Præcipuè dum frons tenera, imprudénſque laborum:
Cui, ſuper indignas hyemes, ſolémque potentem,
Sylveſtres uri aſſiduè carpreæque ſequaces
Illudunt: paſcuntur oves, avidæque juvencæ.
Frigora nec tantùm canâ concreta pruinâ,
Aut gravis incumbens ſcopulis arentibus æſtas,
Quantùm illi nocuere greges, durique *y* venenum
Dentis & admorſo ſignata in ſtirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur, & *z* veteres ineunt *a* proſcenia ludi,
Præmiáque ingentes pagos & compita circum
Theſeïdæ poſuere, atque inter pocula læti
Mollibus in pratis unctos *b* ſaliere per utres.
Necnon Auſonii, Troiâ gens miſſa, coloni
Verſibus incomptis ludunt, riſúque ſoluto;
c Oráque corticibus ſumunt horrenda cavatis.
Et te Bacche, vocant per carmina læta, tibíque
d Oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia pinu.
e Hinc omnis largo pubeſcit vinea fœtu:
Complentur valléſque cavæ, ſaltúſque profundi,
Et quocunque deus circum caput egit honeſtum.
Ergò ritè ſuum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lancéſque & liba feremus:
Et ductus cornu ſtabit *f* ſacra hircus ad aram:
Pinguiáque in verubus torrebimus exta colurnis.
Eſt *g* etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui nunquam exhauſti ſatis eſt; namque omne quotannis
Térque quatérque ſolum ſcindendum, glebáque verſis
Æternùm frangenda bidentibus; omne levandum
Fronde nemus: REDIT agricolis labor actus in orbem,
Atque in ſe ſua per veſtigia volvitur *h* annus.
Et jam olim ſeras poſuit cùm vinea frondes,
Frigidus & ſylvis Aquilo decuſſit honorem:
Jam tum acer curas venientem extendit in annum
Ruſticus: & curvo Saturni *i* dente relictam
Perſequitur vitem attondens, fingítque putando.
Primus humum fodito, primus deveda cremato
Sarmenta, & *k* vallos primus ſub tecta referto:
Poſtremus *l* metito: *m* bis vitibus ingruit umbra:
n Bis ſegetem denſis obducunt ſentibus herbæ.
Durus uterque labor: Laudato ingentia rura,
Exiguum colito; necnon etiam aſpera ruſci
Vimina per ſylvam, & ripis fluvialis arundo
Cæditur: inculto que exercet cura ſalicto.
Jam vinctæ vites, jam falcem arbuſta *o* reponunt:
Jam canit extremos effœtus vinctor *p* antes.

y Venenoſi morſus.
z Quia primi ludi theatrales uniti ſunt ex Liberalibus.
a Proſc. locus ante ſcenam.
b Quod ipſi Theſ. (i. Athenienſes) vocarunt ἀσκωλιάζειν.
c Perſonas ex arborum corticibus.
d Obſcœnæ partis ſimulacra. Vel Quardam velut ſuſpendicula, quibus ſe in aëre pendentes agitabant. Vide & alias aliorum expoſitiones.
e Poſt hæc ſacra celebrata.
f Exe rabilis.
g Paſtinatio & occatio & pampinatio iteranda.
h Unde vet. annum à circuitu putantur vocaſſet ab Am. pro. Cirenm. Macr.
i Falce.
k Pedamenta, Sarmenta.
l Vindemiato-
m Ideo bis pampinandum.
n Ideo bis ſarriendum. Ideo bis ſarriendæ & runcandæ ſunt vineæ.
o Permittunt reponere.
p Extremos ordines vinearum.

Sollicitanda

Sollicitanda tamen tellus, q pulvísque movendus;
Et jammaturis metuendus r Juppiter uvis.
Contrà, non ulla est oleis cultura, neque illæ
Procurvam expectant falcem, rastrósque tenaces,
Cùm semel hæserunt arvis, s aurátaque tulerunt.
Ipsa t satis tellus, cum dente recludit unco.
Sufficit humorem, & gravidas cum vomere fruges;
u Hoc pinguem & x placitam Paci y nutritor olivam.
Poma quoque, ut primum truncos sensere valentes,
Et vires habuere suas, ad sydera raptim
Vi propriâ nititur, opísque haud indiga nostræ;
Nec minùs interea fœtu z nemus omne gravescit,
Sanguineísque inculta rubent a aviaria baccis.
Tondentur cytisi; tædas sylva alta ministrat,
Pascuntúrque ignes nocturni, & lumina fundunt;
Et dubitant homines serere, atque impendere curam?
b Quid majora sequar? salices, humilésque genistæ,
Aut illæ pecori frondem, aut pastoribus umbram
Sufficiunt, sepémque satis, & pabula melli.
Et juvat undantem buxo spectare c Cytorum,
Naricizæque picis lucos; juvat arva videre
Non rastris hominum, non ulli obnoxia curæ.
Ipsæ Caucaseo steriles in vertice sylvæ,
Quas animosi Euri assiduè frangúntque ferúntque,
Dant alios aliæ fœtus; dant utile lignum
d Navigiis pinos, domibus cedrósque cupressósque.
Hinc radios e trivere rotis, hinc f tympana plaustris
Agricolæ, & pandas ratibus posuere carinas.
Viminibus salices fœcundæ, frondibus ulmi.
At myrtus validis hastilibus, & bona bello
Cornus; g Ithyreos taxi torquentur in arcus.
Nec tiliæ leves, aut torno rasile buxum,
Non formam accipiunt, ferróque cavantur acuto.
Necnon & torrentem undam levis innatat alnus
Missa Pado; necnon & apes examina condunt
Corticibúsque cavis, vitioséque ilicis h alvo.
Quid memorandum æquè Baccheia dona tulerunt?
Bacchus & ad culpam causas dedit; ille furentes
Centauros letho domuit, Rhœtúmque Pholúmque,
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.
i O fortunatos nimiùm sua si bona nôrint,
Agricolas! quibus ipsa, procul discordibus armis,
Fundit humo facilem victum k justissima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta superbis
Mane salutantum totis vomit ædibus l undam,
Nec varios inhiant pulchrâ testudine postes,
m Illusáque auro vestes, n Ephyreiaque æra;

Alba

q Quod dicitur pulverator. r Aut vel potius nubes.

s Variis locutionibus hunc versiculum explicare. t Hunc olivetum colores pascant, & oriundæ frumenta gignant.

u Hæc est ora Pompeiana & Accepiana Paciæci vetus cujus hic fit mentio. x Pulchram pro utilem. y Pacilius Symmachus. Pacilii, vivi seu amœnitas ubi aqua redundant.

z Q. dein à majorum ad reliqua ornamenta. a Meleagrides, de quo avibus hic buxo & cupressi vento motis intricatur. b Rustica pinus longa. c Tmolenses, d Vela vehicularum.

e Radios.

f Tympana.

g Palmites.

h Legitur & alveo. i Rustica vitæ laudes. k Justissime redeam quod accepi. l & quidem magno etiam cum fœnore. m Meretricum & mollitiem. n Aere quasi p. t. Ilsam ab arte insperas. o Legitur & in alia quod aer. rejicit. p Corinthia.

Alba nec Assyrio fucatur lana Veneno,
Nec casia liquidi corrumpitur usus olivi;
Ac tecura quies, & o nescia fallere vita,
Dives opum variarum, at latis otia fundis.
Speluncæ, vivique lacus, ac frigida tempe,
Mugitúsque boum, mollésque sub arbore somni
Non absunt; illic p saltus ac lustra ferarum,
Et patiens operum, parvóque assueta juventus:
Sacra deum. sanctique patres; extrema per illos
q Justitia, excedens terris, vestigia fecit.
Me verò primum dulces ante omnia Musæ,
r Quarum sacra fero, ingenti perculsus amore,
Accipiant, cœlique vias & sydera monstrent,
Defectus solis varios, lunæque labores:
Unde tremor terris, quâ vi maria alta tumescant
Obicibus ruptis, rursúsque in se ipsa residant:
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Sin, has nè passim naturæ accedere partes,
s Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis:
Rura mihi & rigui placeant in vallibus amnes:
Flumina amem sylvásque inglorius; ô! ubi campi,
u Sperchiúsque, & x virginibus bacchata Lacænis
Taygeta; ô! qui me gelidis in vallibus Hæmi
Sistat & ingenti ramorum protegat umbrâ.
FELIX, qui potuit rerum cognoscere causas:
Atque metus omnes & inexorabile fatum
Subjecit pedibus, strepitúmque Acherontis avari
FORTUNATUS & ille deos qui novit agrestes,
Panáque, Sylvanúmque senem, Nymphásque sorores.
Illum non populi y fasces, non purpura regum
Flexit, & z infidos agitans discordia fratres,
a Aut conjurato descendens Dacus ab Istro:
Non res Romanæ, perituráque regna, neque ille
Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti,
Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura
Sponte tulere suâ, carpsit: nec ferrea jura,
Insanúmque forum, aut populi b tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta cæca, ruúntque
In ferrum: penetrant aulas & limina regum.
Hic petit excidiis urbem, miserósque penates,
Ut c gemmâ bibat, & Sarrano dormiat ostro:
Condit opes alius, defossóque incubat auro.
Hic stupet attonitus rostris: hunc plausus hiantem
Per cuneos (geminatur enim) plebísque, patrúmque
Corripuit: gaudent perfusi sanguine fratrum,
Exsilióque domos, & dulcia limina mutant,

o Aut quia innocentes tunc, aut quoniam fraudibus nondum vitæ cultum.
p Venationibus & saltibus.
q Astræa vid. geo.
r Quarum sacra facere, & Quidam putant respicit ad mysteria, quæ in cubiculis sacra fiebant.
s Tardæ moras.
t Si mihi frigus & hebes succus ingenium ad philosophiam discendam: ut Exped. animus sanguinem esse cordi substratum existimabat, este Circ.
u Thessaliæ fluvius.
x A Virg. Spartanis frequentata Bacchi orgiis Taygetus; quod nomen est montis Lac. ad Hæmus, Thessaliæ.
y Magistratu.
z Ut Romuli & Remus.
a Non reddit eum sollicitum conjuratio barbarorum.
b Ubi actus publici continentur.
c Gemmeo poculo, vel potius gemmato.

Atque

Atque alio patriam quærunt ſub ſole jacentem.
Agricola incurvo terram dimovit aratro.
Hinc *d* anni labor: hinc patriam parvóſque nepotes
Suſtinet, hinc armenta boum *e* meritóſque juvencos.
Nec requies quin aut pomis exuberat annus,
Aut fœtu pecorum, aut Cerealis mergite culmi,
Proventúque oneret ſulcos, atque horrea vincat;
Venit hyems, teritur Sicyonia bacca trapetis:
Glande ſues læti redeunt, dant *f* arbuta ſylvæ,
Et varios ponit fœtus autumnus, & altè
g Mitis in apricis coquitur vindemia ſaxis.
Interea pendent dulces circum oſcula nati.
Caſta pudicitiam ſervat domus: ubera vaccæ
Lactea demittunt: pinguéſque in gramine læto
Inter ſe adverſis luctantur cornibus hœdi.
Ipſe dies agitat feſtos: fuſúſque per herbam,
Ignis ubi in medio, & ſocii cratera coronat,
Te libans, Lenæe, vocat: pecoriſque magiſtris
Velocis *h* jaculi certamina ponit in ulmo:
Corporáque agreſti nudat prædura palæſtra.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini,
Hanc Remus & frater: ſic fortis Hetruria crevit:
Scilicet & rerum facta eſt pulcherrima Roma,
Septem quæ una ſibi muro circumdedit arces.
Antè etiam ſceptrum *i* Dictæi Regis, & antè
Impia quàm cæſis gens eſt epulata juvencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
k Necdum etiam audierant inflari claſſica, nec dum
Impoſitos duris crepitare incudibus enſes.
Sed nos immenſum ſpatiis confecimus æquor:
Et *l* jam tempus equûm fumantia ſolvere colla.

d Annui laboris fœtus quo remp. & privatam familiam ſuſtentat.
e Quia laboris comites.
f Poma ſylveſtria.
g Miteſcentes uvæ, id eſt maturescentes.
h Talia certamina ſagittariorum & pal. d. ſ. tribuuntur Aen. lib. 5.
i Antequam regnaret Jup. qui fuit nutritus in Dictæo monte Cretenſi.
k Nondum erant bella, ac ne arma quidem bellica.
l Nam fatigato ingenio parcendum eſt.

Publii Virgilii Maronis
GEORGICORUM
LIBRI III.
ARGUMENTUM.

Hic liber, ſicut & qui proximè ſequitur, Paſtoralis, non Georgicus, à quibuſdam vocatus fuit: ut annotat Servius in fine ſuorum commentariorum in librum ſecundum. Quinetiam non procul à principio comment. in primum, tradit quoſdam aſſeruiſſe duos tantum eſſe Georgicorum libros: ſed ita ut eorum ſententiam rejiciat Virgilius certe, poſtquam duobus ſuperioribus libris, arationis, plantationiſque rationem abſolvit: nunc paſtionos curam (quæ in generali operis totius propoſitione tertia erat)

hoc

hoc libro exequitur. Duæ autem sunt argumenti hujus partes: Quarum prior, armentorum, equorum præsertim & boum, curam continet: quales selectæ in uterq; genere diligenda sint matres, quales potissimum parandi sint admissarii, quibusque indiciis equini pulli generositas possit deprehendi, quæq; omnibus iis cura pro ratione ætatis debeat adhiberi. Posterior pars, minoris pecoris pascendi rationem complectitur, ovium præcipuè & caprarum: generáque morborum explicat, quibus greges peculiariter infestantur, unà cum eorum causis, & remediis. Inter cætera autem morborum genera, & pestilentiam enumerat: arreptaque indè occasione, Lucretium imitatus, ad gravissimam quandam Illyrici, Venetiarum, vicinarúmque regionum pestilentiam digreditur.

Aliud MODESTINI jurisconsulti Argumentum.

Téque Pales, & te pastor memorande per orbem,
Et pecorum cultus, & gramina pascua læta,
Queis habitent armenta locis, stabulentur & agni,
Omnia divino monstravit carmine vates.

TE *a* quoque magna Pales, & te memorande canemus
Pastor ab Amphrysо, vos sylvæ, aménsque Lycei.
Cætera, quæ vacuas tenuissent carmina mentes,
Omnia jam vulgata: quis aut Eurysthea durum,
Aut illaudati nescit Busiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, & *b* Latonia Delos?
Hippodamémque? humeróque Pelops insignis eburno,
Acer equis? tentanda via est quâ me quoque possim
Tollere humo, *c* victórque virûm volitare per ora.
Primus ego in patriam mecum (modò vita supersit)
d Aonio rediens deducam vertice Musas:
Primus Idumæas referam tibi Mantua palmas:
Et viridi in campo templum de marmore ponam
e Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius, & tenerâ prætexit arundine ripas.
f In medio mihi Cæsar erit, templúmque tenebit.
Illi victor ego, & Tyrio conspectus in ostro,
g Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi, Alpheum linquens, lucósque Molorchi,
Cursibus & crudo decernet Græcia cæstu.
Ipse caput tonsæ foliis ornatus olivæ
Dona feram: jam nunc solennes ducere pompas
Ad delubra juvat, cæsósque videre juvencos:
h Vel scena ut versis discedat frontibus; utque
i Purpurea intexi tollant aulæa Britanni.
In foribus pugnam ex auro solidóque elephanto
k Gangaridûm faciam, victoríque arma Quirini:
Atque hic undantem bello, magnúmque fluentem
Nilum,

a Ut cererem & Bacchum canimus, ita etiam te canemus, magna Pales, dea pabuli.
b In qua Latona enixa est Apol. & Dian.
c Qui aliquid perfecit & absolvit. Sic & paulo post.
d Parnasso, at Serv. Helicone.
e Prope, vel juxta.
f Cæsari templum dicabo, & ejus simulacrum in medio collocabo.
g Exhibebo ludos Circenses.
h Significat scenam versatilem habentem machinas, quæ versatæ ostendebant quæ extra urbem aut quæ in urbe erant.
i Purp. &c. quia in ludis scenicis aulæum tendi solebat.
k De Gangaridis Indiæ populo victo ium & lauream optat Augusto.

Nilum, ac navali surgentes ære columnas.
Addam urbes Asiæ domitas, pulsumque Niphatem,
Fidentémque fugâ Parthum versisque sagittis.
Et duo rapta manu diverso ex hoste trophæa,
Bisque triumphatas utroque ab littore gentes.
Stabunt & Parii lapides, spirantia signa,
Assaraci proles, demissæque ab Jove gentis
Nomina: Trojique parens & Trojæ Cynthius autor.
Invidia infelix furias amnémque severum
Cocyti metuet, tortósque Ixionis angues,
Immanémque rotam, & non superabile saxum.
Interea Dryadum m sylvas saltúsque sequamur
Intactos, tua, Mæcenas, haud mollia jussa.
Te hæc nisi adsum mens inchoat: en age segnes
Rumpe moras: vocat ingenti clamore n Cithæron,
Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum:
Et vox adsensu nemorum ingeminata remugit.
o Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas
Cæsaris, & nomen famâ tot ferre per annos,
Tithoni primus quot abest ab origine Cæsar.
Seu quis, Olympiacæ miratus præmia palmæ,
Pascit equos, seu quis fortes ad aratra juvencos,
Corpora præcipuè matrum legat: optima torvæ
Forma bovis, cui turpe caput, cùi p plurima cervix
Et crurum tenus a mento q palearia pendent,
Tum longo motus latere modus: omnia magna:
Pes etiam, & camuris hirtæ sub cornibus aures.
Nec mihi displiceat maculis insignis & albo.
Aut juga detrectans, interdúmque aspera cornu,
Et facilem tauro propiór: quæque ardua tota,
Et r gressibus in â vertit vestigia c udâ
Ætas s Lucinam justó sique pati t hymenæos
Debuit ante decem, post quattuor incipit annos:
Cætera nec fœturæ habilis, nec fortis aratris,
Luctetur segregibus dum læta juventa,
Solue mares, mitte in Venerem pecuaria primus:
Atque aliam ex alia generando u sustice prolem.
OPTIMA q quæque dies x ni æris mortalibus ævi
Prima fugit; subeunt morbi, tristisque senectus:
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.
Semper erunt q rum mutari corpora malis
Semper enim refice. ac NE post amissa requiras,
Anté veni, & subolem armento y sortire quotannis.
Pecorum & pecori est idem delectus equino
Tu modò, quo in spem statuis ? submittere gentis,
Præcipuam jam inde a teneris impende laborem.
Continuo pecoris generosi pullus in arvis

Altius

f Quibus Iudæa nunquam satis ad rectum redacta, ab aliis Romanis imperatoribus, ac tandem à Titi Cæsaris filio prorsus subacta est. Quæ omnia quid ad Cæsarem pertineant, non video.

g Vide Plin. lib. 8. cap. 42. Dicit autem ille effectum manere, tamen si feminæ earum ejus rei annos duxerit, quinque amplius non gignat, ab ipso augure ad mutilos pertinere.

h Vallum seu valide munitum caput. & longa cervix.

i Pulcre. ample & stilo nostro ad genus domitile.

k Grande peculium ubique ad culcitas, f straturas, & cortinas.

l subaudi ea.

m nec Homer. Sanctius Rex Virg.

n Sub Ætnæ.

o Sub Ætnæ.

p Hic modus subsignatus est ex Varr. Pelagii. Fugit admirabile.

Altius ingreditur, & *a* mollia curra reponit:
b Primus & ire viam, & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponto.
Nec vanos horret strepitus. illi ardua cervix,
Argutúmque caput, brevis alvus, obesáque terga,
Luxuriátque toris animosum pectus, honesti
c Spadices, glaucíque; color deterrimus albis,
Et *d* gilvo. Tum, signa sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit; micat auribus, & tremit artus,
Collectúmque premens volvit sub naribus ignem.
Densa juba, & dextro jactata recumbit in armo:
At *e* duplex agitur per lumbos spina; cavátque
Tellurem, & *f* solido graviter sonat ungula cornu.
Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus, & quorum Graii memineˆre poëtæ,
Martis equi bijuges, & magni currus Achillis.
Talis & ipse jubam cervice effudit equina
g Conjugis adventu pernix Saturnus, & altum
Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
Hunc quoque, ubi morbo gravis aut jam segnior annis
Deficit, abde domo, *h* nec turpi ignoscе senectæ.
Frigidus in Venerem *i* senior, frustráque laborem
Ingratum trahit: &, si quando ad *k* prælia ventum est,
Olim quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,
Incassum furit. Ergò animos *l* ævúmque notabis
Præcipué; hinc alias artes, prolémque parentum;
Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.
Nónne vides, cùm præcipiti certamine campum
Corripuere, ruúntque effusi *m* carcere currus?
Cùm spes arrectæ juvenum, exultantiáque *n* haurit
Corda pavor pulsans: illi instant verbere torto,
Et pronidant lora; volat vi fervidus *o* axis;
Jámque humiles, jámque elati sublimè videntur
Aëra per *p* vacuum ferri, atque assurgere in auras.
Nec mora, nec requies: at fulvæ nimbus arenæ
Tollitur: humescunt spumis flatúque sequentum:
Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ.
Primus Erichthonius currus, & quattuor ausus
Jungere equos, *q* rapidísque rotis insistere victor.
Fræna Pelethronii Lapithæ gyrósque dedêre
Impositi dorso; atque *r* equitem docuere sub armis
Insultare solo, & gressus glomerare superbos.
s Æquus uterque labor: æquè juvenémque magistri
Exquirunt calidámque animis & cursibus acrem:
Quamvis sæpe fuga versos ille egerit hostes,
Et patriam Epirum referat, fortésque Mycenas,
t Neptunique ipsa deducat origine gentem.

a Flexibilia.
b Cum flumen transvehendum est gregi in primis prægreditur.
c Rutili, Phœnici. Gl. Cærulei. At Serv. Felinis oculis exponi.
d Qualis color est in melle.
e Lata spina: ut *duplici dentalia dorso*, pro crasso dorso.
f Paris ungulis.

g Saturnus in equum versus.

h Quidam legunt, pro nec.
i Alias *ferio*.
k Prælia Veneres, Coitum. Alibi. *Ut verum nocturnasque bellas.*
l Ætatem, ut certum annorum numerum non excedat.
m Carceribus.
n Ferit quidam expl. Exhaurit spiritus ut inter spem & metum accidere solet.
o Currus.
p Al. *tenerum*.

q Al. *rapidus*.

r Equitem pro equo, Ennii imitatione.
s Æquus labor.
t Ab equo Neptuni, qui natus est tridenti percussione. De hoc Virg. lib. 1.

His animadversis, instant sub *u* tempus, & omnes
Impendunt curas densò distendere *x* pingui
Quem legëre ducem, & pecori *y* dixere maritum;
Pubentésque secant herbas, fluviósque ministrant,
Farráque, nè *z* blando nequeant superesse labori,
Invalidíque patrum referant jejunia nati.
Ipsa autem *a* macie tenuant armenta volentes;
Atque ubi concubitus primos jam nota voluptas
Sollicitat, frondésque negant, & fontibus arcent;
Sæpe etiam cursu quatiunt, & sole fatigant.
b Cùm graviter tùnsis gemit area frugibus, & cùm
Surgen em ad Zephyrum paleæ jactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio nè *c* luxu obtusior usus
Sit *d* genitali arvo, & *e* sulcos oblimet inertes:
Sed rapiat sitiens Venerem, interiúsque recondat.
Rursus, cura patrum *f* cadere, & succedere matrum
Incipit, *g* exactis gravidæ cum mensibus errant.
Non illas gravibus quisquam juga ducere plaustris,
Non saltu superare viam sit passus & acri
Capere prata fugâ, fluviósque innare rapaces.
h Saltibus in vacuis pascant, & plena secundùm
Flumina: muscus ubi, & viridissima gramine ripa
Spelunca que tegant, & saxea procubet umbra.
Est lucos *i* Silari circà, illicibúsque virentem
Plurimus *k* Alburnum volitans, cui nomen *l* asilo
Romanum est, œstron Graii vertere vocantes,
Asper, acerba sonans: quo tota exterrita sylvis
Diffugiunt armenta: furit mugitibus æther
Concussus, sylvæque, & sicci ripa *m* Tanagri.
Hoc quondam monstro horribiles exercuit iras
n Inachiæ Jùno pestem meditata juvencæ.
Hunc quoque (nam mediis fervoribus acrior instat)
Arcebis gravido pecori; armentáque pasces
Sole *o* recens orto, aut noctem ducentibus astris.
Post partum, *p* cura in vitulos traducitur omnis:
Continuóque notas & nomina gentis inurunt;
Et quos aut pecori malint submittere habendo,
Aut aris servare *q* sacris, aut scindere terræ,
Et campum horrentem fractis invertere gleb is.
Cætera pascuntur virides armenta per herbas.
Tu quos ad studium, atque usum formabis agrestem,
Jam vitulos hortare, viámque insiste domandi:
Dum *r* faciles animi juvenum, dum mobilis ætas.
Ac primùm laxos tenui de vimine circlos
Cervici subnecte; dehinc, ubi libera colla
Servitio assuerint, ipsis è torquibus *s* aptos
Junge pares, & coge *t* gradum conferre juvencos.

u Tempus admissuræ.
x Saginæ.
y Designavernut.
z Bland. lab. vocat coitum.
a Ante admissuram mensem unum nè vaccæ cibo aut potione se impleant.
b Meridiani temporis descriptio.
c Obesitate corporis. At Ser. dicit, Propter luxuriem fegitum.
d Vulvæ naturalibus.
e Claudat meatus.
f Recedere vel minui.
g Mense duodecimo equæ pariunt. Plin.
h Pascantur in locis viridibus & aquosis.
i Lucaniæ flu.
k Lo an. mons.
l Tabanum Varro vocat.
m Fl. Lucaniæ.
n Hæc fuit Jo Inachi filia, in vaccam à Jove transformata.
o Mane & vespere.
p Ut supra, cura primam caute & succ. magistri. Luc. exact. &c.
q al. Sacros.
r Utpote adhuc teneri.
s aptatos.
t Simul incedere.

Atque

Atque illis jam sæpe *u* rotæ ducantur inanes
Per terram, & summo Vestigia pulvere signent.
Post valido nitens sub pondere faginus axis
Instrepat, & junctos temo trahit æreus orbes.
Interea *x* pubi indomitæ non gramina tantùm,
Nec *y* vescas salicum frondes, ulvámque palustrem,
Sed frumenta manu carpes sata; nec tibi fœtæ,
z More patrum, nivei implebunt mulctralia vaccæ,
Sed tota in dulces consument ubera natos.
Sin ad bella magis studium, turmáque feroces,
Aut Alphea rotis prælabi flumina Pisæ,
Et *a* Jovis in luco *b* currus agitare volantes;
Primus equi labor est, animos atque arma videre
Bellantum, *c* lituósque pati, tractúque gementem
Ferre rotam, & stabulo frænos audire sonantes.
Tum magis atque magis blandis gaudere magistri
Laudibus, & *d* plausæ sonitum cervicis amare.
Atque hæc *e* jam primo depulsus ab ubere matris
Audiat, inque vicem det mollibus ora capistris
Invalidus, etiámque tremens, etiam *f* insscius ævi.
At *g* tribus exactis ubi quarta accesserit æstas,
Carpere mox gyrum incipiat, tradibúsque sonare
Compositis: *h* simúlque alterna volumina crurum,
Sítque *i* laboranti similis: tum cursibus auras
Provocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Æquora, vix summâ vestigia ponat arenâ.
Qualis Hyperboreis Aquilo cum densus ab oris
Incubuit, Scythiæque hyemes, atque arida *k* differt
Nubila, tum segetes altæ campique natantes
Lenibus horrescunt flabris; summæque sonorem
Dant sylvæ, longique *l* urgent ad littora fluctus;
Ille volat, simul arva fugâ, simul æquora verrens.
Hic vel ad *m* Elæmetas & maxima campi
Sudabit spatia, & spumas aget ore cruentas,
Belgica vel molli melius feret esseda collo.
Tum demum crassâ magnum farragine corpus
Crescere jam domitis finito: namque ante domandum
Ingentes tollent animos prensique negabunt
Verbera lenta pati, & duris parere *n* lupatis.
Sed non ulla magis vires industria firmat,
Quàm Venerem & cæci stimulos avertere Amoris:
Sive boum, sive est cui gratior usus equorum.
o Atque ideo tauros procul atque in sola relegant
Pascua, post montem oppositum, & trans flumina *p* lata:
Aut intus clausos satura ad præsepia servant.
CARPIT enim vires paulatim, uritque *q* videndo
Fœmina: nec teneris cessit memisse nec herbæ,

u Vacuo plaustro subjungendi.

x Juvencis indomitis.
y Siccas & tenuras.
z Ut mos erat patribus, id est majoribus.

a Jovis Olympici.
b Curuli certamine decertare.
c Lituorum & buccinarum auditum ferre.
d Manu magistri blande attrectantis.
e Jam prim. Serv. legit adverb.
f Non dum ab annis sumpta fiducia.
g Quarto autem anno.
h Mollis alterno crurum explicatu glomeratio Plin.
i Præparentur ad futurum laborem.
k Dissipat.

l Impelluut se.

m Olympici.
Et ut equuscursor vel vectarius

n Frænis.
o Itaque vel in longinqua pascua marem placet ablegari, vel ad præsepia contineri.
p Ne mutatu fit faciles.
q Dum videtur.

Dulcibus illa quidem illecebris, & sæpe superbos
Cornibus inter se subigit decernere amantes.
Pascitur in magna sylva formosa juvenca:
Illi *r* alternantes multâ vi prælia miscent
Vulneribus crebris; lavit ater corpora sanguis:
Versáque in *s* obnixos urgentur cornua vasto
Cum gemitu; *t* reboant sylvæque & magnus Olympus.
Nec mos bellantes unà stabulare: sed alter
Victus abit, longéque ignotis exulat oris.
Multa gemens ignominiam, plagásque superbi
Victoris, tum quos amisit inultus amores:
Et stabula *u* aspectans *x* regnis excessit avitis.
Ergò omni curâ vires exercet, & inter
Dura jacet *y* pernix instrato saxa cubili,
Frondibus hirsutis *z* & carice pastus acutâ;
Et tentat sese, atque *a* irasci in cornua discit
Arboris obnixus trunco, ventósque lacessit
Ictibus, & sparsâ ad pugnam proludit arenâ.
Post, ubi collectum robur, viréque receptæ,
Signa movet, præcépsque *b* oblitum fertur in hostem;
c Fluctus ut in medio cœpit cùm albescere ponto,
Longiùs ex altóque sinum trahit, utque volutus
Ad terras immane sonat per saxa, nec ipso
Monte minor procumbit; at ima exæstuat unda
d Vorticibus, nigrámque altè subjectat arenam.
Omne adeo genus in terris hominúmque ferarúmque
Et genus æquoreum, pecu[illegible]e pictæque volucres
f In furias ignémque ruunt: Amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
h Sævior erravit campis, nec funera vulgò
Tam multa informes ursi strágémque dedere.
Per sylvam tum sævus aper, tum pessima tigris:
Heu! malè tum Libyæ *i* solis erratur in agris.
Nónne vides ut tota tremor pertentet equorum
Corpora, si tantùm notas odor attulit auras?
Ac neque eos jam fræna virûm, nec verbera sæva,
Non scopuli rupésque cavæ, atque objecta retardant
Flumina, correptos undâ torquentia *k* montes.
Ipse ruit, dentésque *l* Sabellicus exacuit sus:
Et pede prosubigit terram, *m* fricat arbore costas,
Atque hinc atque illinc humeros ad vulnera durat.
Quid *n* juvenis, magnum cui versat in ossibus ignem
Durus Amor? nempe abruptis turbata procellis
Cæca nocte natat ferus freta; quem super ingens
o Porta tonat cœli, & scopulis illisa reclamant
Æquora: nec miseri possunt revocare parentes,
Nec moritura super crudeli funere *p* virgo.

r Alternatum.

s Oblectantes.

t Alibi in tali descriptione, *Gemuit nemus omne remugit.*

u Retorquens oculos ad stab.

x Stabulis in quibus regnabat dux gregis.

y Perseverans: à pernitendo. Sed al. *pernox.*

z Herba palustri & aculenta.

a Eadem fere Æn. 12.

b Secutum ex victor. præced.

c Sic paulatim taurus movetur ad prælia.

d Aquis in se contortis.

e Variæ versicolores.

f i. amoris.

g In uno quoq; genere eadem vis est amoris, idem impetus.

h Quam cum surget libidine.

i Desertis.

k Saxa ingentia Hyperb.

l Sabinus, spec. pro genere. Dicit autem suem domesticum, seu cicurem.

m Indurat attritu arborum costas.

n Leander.

o Aer nubibus plenus, per quem iter est ad cœlum.

p Hero.

Quid lynces q Bacchi variæ, & genus acre luporum,
Atque canum? quid, quæ imbelles dant prælia cervi?
Scilicet ante omnes furor est insignis equarum,
Et r mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumpsere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, tránsque sonantem
Ascanium; superant montes & flumina tranant,
Continuóque avidis ſ ubi subdita flamma medullis,
(Vere magis; quia vere calor redit ossibus) illæ
Ore omnes versæ in Zephyrum stant rupibus altis,
Exceptántque leves auras: & sæpe sine ullis
Conjugiis t vento gravidæ (mirabile dictu)
Saxa per & scopulos & depressas convalles
Diffugiunt, non Eure tuos, neque solis ad ortus;
In Boream, Caurúmque, aut unde u nigerrimus Auster
Nascitur, & pluvio contristat frigore cœlum,
Hinc demum hippomanes, x vero quod nomine dicunt
Pastores, y lentum distillat ab inguine virus:
Hippomanes, quod sæpe malæ legere novercæ,
Miscuerúntque herbas, & non innoxia verba,
Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus;
Singula dum capti circumvectamur amore.
Hoc satis armentis: superat z pars altera curæ,
Lanigeros agitare greges, hirtásque capellas.
Hic labor, hinc laudem fortes sperate coloni.
a Nec sum animi dubius, verbis ea vincere, magnum
Quàm sit, & angustis hunc addere rebus honorem;
Sed me b Parnassi deserta per ardua dulcis
Raptat amor; juvat ire jugis, qua nulla priorum
Castaliam molli divertitur orbita clivo.
Nunc veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.
Incipiens, stabulis edisco in mollibus herbam
Carpere oves, dum mox frondosa reducitur æstas;
Et multa duram stipula filicúmque maniplis
Sternere subter humum: glacies nè frigida lædat
Molle pecus, scabiémque ferat, turpésque podagras.
c Post hinc digressus, jubeo frondentia capris
Arbuta sufficere, & d fluvios præbere recentes:
Et stabula à ventis e hyberno opponere soli
Ad medium conversa diem, cùm frigidus olim
Jam cadit extremóque irrorat Aquarius anno.
f Hæc quoque non curâ nobis leviore tuenda;
Nec minor usus erit, g quamvis Milesia magno
Vellera mutentur, Tyrios incocta rubores.
Densior hinc soboles, hinc largi copia lactis.
Quam magis exhausto spumaverit ubere mulctra,
Læta magis pressis manabunt ubera mammis.

q Baccho sacrum, cujus currum trahunt.

r mentem earum incendit libidinè: vel quasi ingeneravit illorum mentibus tantos libidinis stimulos.

ſ Accensus libidinis ignis.

t Vide Arist. Var. & Plin.

u Quia pluviosus & nebulosus est.

x Nom. vero, i. à re ipsa imposito nomine hinc etymum habente.

y Viscidum.

z Secunda pars hujus libri, de gregibus ovium & caprarum.

a Videtur esse Lucr. imitatus.

b Ut sup. lib. 2. Me vera primum dulces ante omnia Musæ.

c Ulterius perges.

d Aquam recens hausiam.

e Contra p' meridiar quam per

f

per tos curit ovibus.

captilia non minus quam o vilia. Ser. ait es pro Hæ quæ dine tondæ sub captæ.

g Licet magno Pretio compa rentur lanæ ovium purpureo colore tinctæ,

Nec

Nec minùs interea *h* barbas incanáque menta
i Cinyphii *k* tondent hirci, ſetáſque comantes,
Uſum in caſtrorum, & miſeris velamina nautis.
Paſcuntur verò ſylvas, & ſumma Lycæi,
Horrentéſque rubos, & amantes ardua dumos.
Atque ipſæ memores redeunt in tecta; ſuóſque
Ducunt, & gravido ſuperant vix ubere limen.
Ergò omni ſtudio glaciem, ventóſque nivales,
l Quo minus eſt illis curæ mortalis egeſtas,
Avertes; victúmque feres & virgea lætus
Pabula; nec totâ claudes fœnilia brumâ.
At verò Zephyris cùm læta vocantibus æſtas,
In ſaltus utrumque gregem atque in paſcua mittes;
Luciferi primo cum ſydere, frigida rura
Carpamus, dum mane novum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt.
Indè, ubi *m* quarta ſuos cœli collegerit hora,
Et cantu querulæ rumpent arbuſta cicadæ;
Ad puteos aut alta greges ad ſtagna jubeto
Currentem *n* ilignis potare canalibus undam;
Æſtibus at mediis umbroſam exquirere vallem;
Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos, aut *o* ſicubi nigrum
Ilicibus crebris ſacrâ nemus accubet umbrâ.
Tùm tenues dare rurſus aquas, & paſcere rurſus
p Solis ad occaſum, cùm frigidus aëra Veſper
Temperat, & ſaltus reficit jam roſcida luna;
Littoráque Halcionem reſonant, & Acanthida dumi.
Quid tibi paſtores Libyæ, quid paſcua verſu
Proſequar, & raris habitata mapalia tectis?
Sæpe diem noctémque & totum ex ordine menſem
Paſcitur, ítque pecus longa in deſerta, ſine ullis
Hoſpitiis: tantum campi jacet; omnia ſecum
Armentarius Afer agit, tectúmque, larémque,
Armáque, *q* Amyclæúmque canem, Creſſámque pharetram:
Non ſecus ac *r* patriis acer Romanus in armis
Injuſto ſub faſce viam cùm carpit, & hoſti
ſ Ante expectatum poſitis ſtat in agmine caſtris.
At non, quâ Scythiæ gentes, Mœoticáque unda,
Turbidus & torquens flaventes *t* Iſter arenas,
Quáque redit medium Rhodope porrecta ſub *u* axem,
Illic clauſa tenent ſtabulis armenta, neque ullæ
Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes;
Sed jacet aggeribus niveis informis & alto
Terra gelu late, ſeptémque aſſurgit in ulnas;
Semper hyems, ſemper ſpirantes frigora Cauri.
Tum *x* ſol pallentes haud unquam diſcutit umbras,

h Capræ & hirci tondentur & vellunturad uſum nauticum & ad bellica tormenta.
i A Cinipyde Lybiæ fluvio.
k Priscianus vult eſſe tmeſin, pro tondentur.
l Quanto minus curæ ſunt mortalis egeſtatem ſui gerere poſſunt, & ſibi providere quæ egeſtas mortalis deſidet, tanto ſtudioſius illis neceſſaria ſuppeditabis. Alteram autem lectionem, *Quo minus*, poſſe terri non puto.
m Meridiei incipientis periphraſis.
n Ex ilice factis.
o Pro, Sicubi umbra ſacra, accubet in nemore, ac ſub arboribus jaceat.
p Ab occaſu parvo intervallo interpoſito ad bibendum appellunt, & rurſus paſcunt, quoad contenebravit.
q Laconium.
r Avitis, Martiis, a Marte progenitore accepti.
ſ Scrv. vult uno voce legi, Anteexpectatũ.
t Fluvius Scythiæ qui & Danubius dicitur.
u Septentrionẽ.
x Sol nec ortu ſuo nec occaſu nubes diſſolvit.

Nec

Nec cùm invectus equis altum petit æthera, nec cùm
Præcipitem Oceani rubro lavit æquore currum.
Concrescunt subitæ currenti in flumina y crustæ;
Undáque jam tergo ferratos sustinet orbes,
Puppibus illa priùs patulis, nunc hospita plaustris;
z Æráque dissiliunt vulgo, vestésque rigescunt
Indutæ, cædúntque securibus humida vina,
Et totæ solidam in glaciem a vertêre lacunæ,
Stiriáque impexis induruit horrida barbis.
Interea toto b non secius aëre ningit;
Intereunt pecudes; stant circumfusa c pruinis
Corpora magna boum; confertóque agmine cervi
Torpent d mole nova, & summis vix cornibus extant.
Hos non immissis canibus, nou cassibus ullis,
e Puniciæve agitant pavido formidine pennæ;
Sed frustrà oppositum trudentes pectore montem
Comminus obtruncant ferro, gravitérque rudentes
Cædunt, & magno læti clamore reportant.
Ipsi in defossis specubus, secura sub alta
Otia agunt terrâ; congestáque robora, totásque
Advolvere focis ulmos, igníque dedere.
Hic noctem ludo ducunt, & f pocula læti
Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis.
Talis Hyperboreo Septem subjecta trioni
Gens effræna virûm Riphæo tunditur Euro;
Et pecudum fulvis velantur corpora setis.
Si tibi g lanicium curæ, primùm aspera sylva,
Lappæque tribulíque absint; fuge pabula læta,
Continuóque greges villis lege mollibus albos;
Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse,
Nigra subest udo tantùm cui lingua palato,
Rejice dè maculis infuscet vellera pullis
Nascentum; plenóque alium circumspice campo;
Munere sic niveo lanæ (si credere dignum est)
Pan deus Arcadiæ captam te, Luna, fefellit,
In nemora alta vocans; nec tu aspernata vocantem.
At cui lactis amor, cytisum, lotóque frequentes
Ille manu salsáque ferat præsepibus herbas.
Hinc & amant fluvios magis, & magis ubera tendunt;
Et salis occultum referunt in lacte saporem.
Multi jam h excretos prohibent à matribus hœdos,
i Primáque ferratis præfigunt ora capistris.
Quod surgente die mulsere horísque diurnis,
Nocte k premunt; quod jam tenebris & sole cadente,
Sub lucem exportant calathis (adit oppida pastor)
Aut parco sale l contingunt, hyemique reponunt.
Nec tibi cura canum fuerit postrema; sed una

y Ex glacie.
z Aerea vasa frigore confringuntur. At Ser. exponit Crepant.
a Versæ sunt.
b Non segnius quàm in chaos vertat.
c Pruinis: abusive pro nubibus.
d Nimia magnitudine.
e Aen. 12. *Cervum aut punicea septem formidine penna.*
f Pocula similia vini pocula faciunt.
g Non tam curam lanæ quam lanati pecoris significat.
h Validiores.
i Primam partem rictus, ne possint sugere lac.
k Cogunt in caseos.
l Aspergunt.

Veloces Spartæ cautos acremque molossum
Pasce fero pingui: nunquam custodibus illis
Nocturnum stabulis furem, incursúsque luporum,
Aut impacatos à tergo horrebis m Iberos.
Sæpe etiam cursu timidos agitabis onagros:
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Sæpe volutabris pulsos Sylvestribus apros
Latratu turbabis agens; montésque per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervum.
Disce & odoratam stabulis accendere cedrum,
n Galbaneóque agitare graves nidore chelydros:
Sæpe sub immotis præsepibus aut mala tactu
Vipera delituit; cœlúmque exterrita fugit;
Aut tecto assuetus coluber succedere, & umbræ,
Pestis acerba boum, pecoríque aspergere virus,
o Fovit humum; cape saxa manu, cape robora pastor;
Tollentémque minas, & sibila colla tumentem
p Dejice; jámque fugâ timidum caput abdidit altè.
Cum medii nexus extremæque agmina caudæ
Solvuntur, tardósque trahit q sinus ultimus orbes.
Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis,
Squamea r convolvens sublato pectore terga,
Atque notis longam maculosus grandibus alvum:
Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, & dum
Vere madent udo terræ ac pluvialibus Austris,
Stagna colit; ripísque habitans hic piscibus atram
Improbus ingluviem ranísque loquacibus explet.
Postquam exhausta palus, terræque ardore dehiscunt,
Exilit in siccum, & flammantia lumina torquens
Sævit agris, aspérque s siti, atque exterritus æstu.
Nè mihi tam molles sub divo carpere somnos,
Neu dorso nemoris libeat jacuisse per herbas;
Cùm t positis novus exuviis, nitidúsque juventâ
Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens
Arduus ad solem, & linguis micat ore u trisulcis.
Morborum quoque te causas & signa docebo.
x Turpis oves tentat scabies, ubi frigidus imber
y Altiùs ad vivum persedit, & horrida cano
Bruma gelu; vel cùm tonsis illotus adhæsit
Sudor, & hirsuti secuerunt corpora vepres,
z Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magistri
Perfundunt; udísque aries in gurgite villis
Mersatur, missúsque secundo defluit amni.
Aut tonsum tristi a contingunt corpus amurca,
Et spumas miscent argenti, viváque sulfura,
Idæásque pices & pingues b unguine ceras,
Scyllámque, helleboróque graves, nigrúmque bitumen.

m Abactores, Prædatores.

n Galbanei odore serpentium pestis fugatur.

o Amplexa est terram in qua posset latere.

p Cæde serpentem donec caudæ volubilitas conquiescat.

q Cervatura colubri.

r Erectus: ad differentiam reptantium toto corpore.

s Nam hoc genus, siti magis quàm alia res, accenditur.

t Pelle depositâ redit ad priorem ætatem.

u Trifariam fissis.

x Quæ corpora reddit torpida.

y Per medullas & ossa penetravit.

z Salsa enim aqua magis pruriginem creat.

a Perungunt oleo.

b Pinguedine.

Non

Non tamen ulla magìs *c* præsens fortuna laborum est,
Quam siquis ferro potuit rescindere summum
Ulceris os; ALITUR vitium, vivitque *d* tegendo,
Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor
Abnegat, & meliora deos sedet omina poscens.
Quinetiam ima dolor balantum lapsus ad ossa
Cùm furit, atque artus depascitur arida febris,
Profuit *e* incensos æstus avertere, & inter
Ima *f* ferire pedis salientem sanguine venam:
Bisaltæ quo more solent, acérque Gelonus,
Cum fugit in Rhodopen, atque in deserta Getarum,
Et lac concretum cum sanguine potat equino.
Quam procul aut molli succedere sæpius umbræ
Videris, aut summas carpentem *g* ignavius herbas,
h Extremámque sequi, aut medio procumbere campo
Pascentem, & *i* feræ solam decedere nocti:
Continuò ferro culpam compesce, priùs quàm
Dira *k* per incautum serpant contagia vulgus.
Non tam creber agens hyemem ruit æquore turbo,
Quam multæ pecudum pestes, nec singula morbi
Corpora corripiunt, sed tota æstiva repentè,
Spémque gregémque simul, cunctámque ab origine gentem.
Tum *m* aërias Alpes, & Norica siquis
Castella in tumulis, & Iapidis *n* arva Timavi;
Nunc quoque post tanto videat, desertáque regna
Pastorum & longè saltus latéque vacantes.
Hìc quondam *o* morbo cœli miseranda coorta est
p Tempestas, totóque autumni incanduit æstu.
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum:
Corripuitque lacus, infecit pabula tabo.
q Nec via mortis erat simplex; sed, ubi ignea venis
Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus,
Rursus abundabat fluidus liquor, omnáque in se
Ossa *r* minutatim morbo collapsa trahebat.
Sæpe *s* in honore deûm medio stans hostia ad aram,
Lanea dum niveâ circumdatur *t* infula vittâ,
Inter *u* cunctantes cecidit moribunda ministros.
Aut siquam ferro mactaverat *x* ante sacerdos,
Indè nec impositis ardent altaria fibris,
y Nec responsa potest consultus reddere vates:
At vix suppositi tinguntur sanguine cultri;
Summáque jejunâ sanie infuscatur arena.
Hinc lætis vituli *z* vulgò moriuntur in herbis,
Et dulces animas plena ad præsepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit & quatit ægros
Tussis anhela sues, ac faucibus *a* angit obesis.
Labitur infelix studiorum atque immemor *b* herilæ

c Efficax remedium morbi.

d Dum tegitur.

e Illam febris æstum.

f Subjicit deinde Virgilius febricitantibus ovibus, de talo vel inter duas ungulas sanguinem emitti oportere.

g Alias, *segnius*.

h Ob latsitudinem.

i Al. *fera*.

k Gregem inficiat contagione.

l Agnos pariter cum matribus.

m Celsissimas.

n Venetis.

o Aëre corrupto.

p Pestis.

q Nec simplici quidem morte morientium.

r Paulatim, sensim.

s In sacrificiis.

t Quæ utrinque ab hostia mactanda dependebat.

u Qui ferire cunctabantur.

x Antequam hoc mortis genus illi accideret.

y Aruspex ex fibris vel morbo corruptis nihil præsagire potest.

z Passim.

a Angina fauces illorum invadit.

b Gramínis. Quidem subtilius pro victoria accip.

Victor equus, fontésque avertitur, & pede terram
Crebra ferit: demissæ aures, incertus ibidem
Sudor, & ille quidem morituris frigidus; aret
Pellis, & ad tactum tractanti dura resistet.
Hæc ante exitium primis dant signa diebus;
Sin in processu cœpit *c* crudescere morbus,
Tum verò ardentes oculi, atque attractus ab alto
d Spiritus, interdum gemitu gravis; imáque longo
Ilia singultu tendunt: it naribus ater
Sanguis, & obstantes fauces *e* premit aspera lingua:
Profuit injecto *f* laticis infundere *g* cornu
Lenæos; ea visa salus morientibus una.
Mox erat hoc ipsum exitio: *h* furísque refecti
Ardebant; ipsíque suos jam morte sub ægra
(DII meliora piis, *i* erroremque hostibus illum!)
Discissos nudis laniabant dentibus artus.
Ecce autem duro fumans sub vomere taurus
Concidit, & mistum spumis vomit ore cruorem,
Extremóque ciet gemitus: it tristis arator,
Mœrentem abjungens *k* fraternâ morte juvencum,
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non umbræ altorum nemorum, *l* non mollia possunt
Prata *m* movere animum; non qui per saxa volutus
Purior electro campum petit amnis; at ima
Solvuntur latera, atque oculos stupor urget inertes,
Ad terrámque fluit devexo pondere cervix;
Quid labor aut benefacta juvant? quid vomere terras
Invertisse graves? atqui non Massica Bacchi
Munera, non illis epulæ nocuere *n* repostæ.
Frondibus & victu pascuntur simplicis herbæ;
Pocula sunt fontes liquidi, atque *o* exercita cursu
Flumina: nec somnos abrumpit cura salubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæsitas ad sacra boves Junonis, & *p* uris
Imparibus ductos alta ad *q* donaria currus.
Ergò ægrè rastris terram *r* rimantur, & ipsis
Unguibus infodiunt fruges, montésque per altos
Contentâ crevice trahunt stridentia plaustra.
Non lupus insidias explorat ovilia circum,
Nec gregibus *s* nocturnus *t* obambulat; acior illum
Cura domat: timidi damæ cervíque fugaces
Nunc intérque canes & circum tecta vagantur.
Jam *u* maris immensi prolem & genus omne natantum
Litore in extremo, ceu *x* naufraga corpora, fluctus
Proluit: insolitæ *y* fugiunt in flumina phocæ:
Interit & curvis frustrà defensa latebris
Vipera, & attoniti squamis astantibus hydri.

c Ingravescere.
d Anhelitus gravis.
e Ex nimia siccitate.
f Lat. Lenæum.
g Col. vocat infundibulum.
h Vino refocillati in rabiem agebantur.
i Al. *arcuitque*;
k Consortis impar.
l Al. *Non gramina possunt Gratæ movere animum.*
m Id est ad desiderium illiciere.
n Aut aboleantur aut vetiar. Nec crapula nec pestilentia morbum illum contraxerant.
o Non stringentur, sed currentia.
p Nobis agrestibus.
q Bon. (licut & Salmasius interdum) pro templis.
r Limas aquot.
s Pro noctu; ut dicitur Matutinus pro Mane.
t Circumitur obambulando.
u Pisces.
x Naufragio ejecta.
y Quasi timentes maximum pestilentiam.

Ipsis

Ipſis eſt aër avibus ? non æquus, & illæ
Præcipite saltâ vitam ſub nube relinquunt.
Præterea, nec jam mutari pabula a refert ?
Quæſitæque nocent artes: ceſſere magiſtri,
Phyllirides b Chiron, Amythaoniúſque Melampus.
Sævit & in lucem Stygiis emiſſa tenebris
Pallida Tiſiphone; morbos agit antè metúmque,
Inque dies avidum ſurgens caput altiùs effert.
Balatu pecorum, & crebris mugitibus amnes
Arentéſque c ſonant ripæ, colléſque ſupini.
Jámque catervatim dat ſtragem, atque aggerat ipſis
In ſtabulis turpi dilapſa cadavera tabo;
Donec humo tegere ac foveis abſcondere diſcunt.
Nam neque erat coriis uſus; nec d viſcera quiſquam
Aut undis abolere poteſt, aut vincere flammâ;
Nec tondere quidem morbo e illuviéque pereſa
Vellera, nec telas poſſunt attingere putres.
Verùm etiam inviſos ſiquis tentârat amictus,
Ardentes f papulæ, atque immundus olentia ſudor
Membra ſequebatur; nec longo deinde moranti
Tempore, contactos artus g ſacer ignis edebat.

? Pernitioſus, peſtilens.

a Prodeſt.

b Ch. & mel. per ſyne d. Pro præſtantiſſ. quibuſlib. medicis.

c Reſonant per eccho.

d Nec lavari nec coqui poterant.

e Sanie quæ ſordida eſt.

f Puſtulæ, Carbunculi.

g Eryſipelas proprie & de peſte accipi.

Publii Virgilii Maronis

GEORGICORUM

LIBER IV.

ARGUMENTUM.

Quarto hoc libro apum curam, melliſicíique rationem (quæ pars in generali operis totius propoſitione poſtrema erat) copioſiſſimè exequitur. Cúmque argumentum hoc adeo anguſtum eſſet ut intra paucos verſus poſſet conſumi, variis id digreſsionibus dilatat, jucundiſque tranſlationibus amplificat, & exornat. Nam & ſuam quandam apibus rempublicam aſsignat, reges ipſis tribuens, caſtra, prætoria, urbes, populos, officia, ſtudia, & mores: idque tantâ dexteritate, ut nuſquam immemor ſuarum tranſlationum, à propoſito excidat. Poteſt autem & hic liber in duas partes ſecari: in priori enim ejus parte propagandarum conſervandarúmque apum curam exequitur: In poſteriori, rationem, quâ cùm funditus, interierint, denuo poſsint reparari. Hujus inventi autorem Ariſtæum quendam piſtorem facit; qui primus amiſſis apes, jugulatis aliquot bovum jugis, creditur reparaſſe.

Aliud

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Protinus aërii mellis cœlestia regna
Hybleas & apes alveorum & cerea tecta,
Quique apibus flores, examina quaque legendi,
Indicat, hunenteſque favos, cœlestia dona.

a Prot. hic pro Deinceps, exinde.

a PRotinus b aërii mellis cœlestia dona
Exsequar; hanc etiam, Mæcenas, aspice partem.
Admiranda tibi levium spectacula rerum,
Magnanimósque duces, totiúsque ex ordine gentis
Mores, & studia, & populos, & prælia dicam.
In tenui labor: at tenuis non gloria, si quem
Numina læva sinunt, auditæque vocatus Apollo.
Principio sedes apibus, statióque petenda;
c Quo neque sit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neque oves hœdique d petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & surgentes atterat herbas.
Absint & picti squalentia terga lacerti
Pinguibus à e stabulis, Meropésque, aliæque volucres,
Et manibus f Progne pectus signata cruentis.
Omnia nam latè vastant, ipsæque volantes
Ore ferunt, dulcem g nidis immitibus escam.
At liquidi fontes, & stagna virentia musco
Adsint, & tenuis fugiens per gramina rivus.
Palmáque vestibulum aut ingens oleaster obumbret;
Ut cùm prima novi ducent examina reges
Vere h suo, ludétque favis emissa juventus,
Vicina invitet i decedere ripa calori,
Obviáque hospitis teneat frondentibus arbos.
In medium, k seu stabit iners seu profluet humor,
Transversas salices & grandia conjice saxa:
Pontibus ut crebris possint consistere, & alas
Pandere ad æstivum solem, si fortè l morantes
Sparserit, aut m præceps Neptuno immiscerit Eurus.
Hæc circum casiæ virides, & olentia latè
Serpilla, & n graviter spirantis copia thymbræ
Floreat: irriguúmque bibant violaria fontem.
Ipsa autem seu corticibus tibi suta cavatis,
Seu lento fuerint o alvearia vimine texta,
Angustos habeant aditus: nam frigore mella
Cogit hyems, eadémque calor liquefacta remittit.
p Utraque vis apibus pariter metuenda: neque illæ
Nequicquam in tectis certatim tenuia cera

b Aërii mell. ut Græci nel quoddam dicitur. ἀπὸ μέλι. Exsecare enim dedit ros, ex quo mel.

c Apiarium sit imbecilli parte secreta & aprica & à ventis remota.

d Lascive exultantes.

e Ab alveoribus melle pinguibus.

f Hirundo. g Pullis crudelem immanem morte nocentibus.

h Sibi grato & aptissimo.

i Ut supra, Decedere nocti.

k Sive stagnans sit aqua, sive profluens.

l Tarde remeantes.

m Ventus præcipitis & dejecti in aquam.

n Bene, vehementer valde graviter.

o Pro alveis.

p Tam caloris quam frigoris.

q Spi-

q Spiramenta linunt, fucóque & floribus oras
Explent; collectúmque *r* hæc ipsa ad munera gluten
Et visco *s* Phrygiæ servant pice lentius Idæ
Sæpe etiam effossis (si vera est fama) latebris,
Sub terra fodere larem: penitúsque repertæ
t Pumicibúsque cavis, exesæque arboris antro.
Tu tamen & lævi rimosa cubilia limo
Ungue, fovens circùm, & raras superinjice frondes,
Neu propiùs tectis taxum sine, néve rubentes
Ure foco cancros, altæ neu crede paludi;
Aut ubi odor cœni gravis, aut ubi concava pulsu
Saxa sonant, *v* vocisque offensa resultat imago.
Quod superest, ubi pulsam hyemem sol aureus egit
Sub terras, cœlúmque æstiva luce reclusit:
Illæ continuo saltus sylvásque peragrant,
Purpureóque *u* metunt flores, & flumina libant
Summa leves, hinc nescio quâ dulcedine lætæ
Progeniem *x* nidósque fovent: hinc arte recentes
Excudunt ceras, & mella tenacia *y* fingunt.
Hinc ubi jam immissum *z* caveis ad sydera cœli
Nare per *a* æstatem liquidam suspexeris agmen,
Obscurámque trahi vento mirabere *b* nubem,
Contemplator: aquas dulces & frondea semper
Tecta petunt: *c* huc tu jussos asperge sapores,
Trita meliphylla, & cerinthæ *d* ignobile gramen:
Tinnitúsque cie, & *e* Matris quate cymbala circùm.
Ipsæ consident *f* medicatis sedibus, ipsæ
Intima more suo sese in cunabula condent.
Sin autem ad pugnam exierint, (nam sæpe duobus
Regibus incessit magno discordia motu)
Continuóque animos vulgi, & trepidantia bello
Corda licet longè præsciscere: namque morantes
Martius ille æris rauci canor increpat; & *g* vox
Auditur fractos sonitus imitata tubarum.
Tum *h* trepidæ inter se coëunt, pennisque coruscant,
Spiculáque exacuunt rostris, aptántque lacertos,
Et circa regem atque ipsa ad prætoria densæ
Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem.
Ergò, ubi ver nactæ *i* sudum campósque patentes,
Erumpunt portis, concurritur: æthere in alto
Fit sonitus: magnum mistæ glomerantur in orbem,
Præcipitésque cadunt; non densior aëre grando,
Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.
Ipsi per medias acies, insignibus alis,
INGENTES animos angusto in pectore versant,
Usque adeò *k* obnixi non cedere, dum gravis aut hos,
Aut hos versa fugâ victor dare terga coegit.

q Quæ vocavit aditus.
r Ut fungatur hoc officio.
s Lapidibus cavernosis. Alibi, *Pumice* latebroso.
t Resonant echo repercussa.
u Secant.
x Favos.
y Alias *figunt*.
z Alveariis.
a Ver serenum.
b Examen conglobatum.
c Ad alveos.
d Vil, utpote ubique nascens.
e Qualia in sacris Cybeles, matris deorum.
f Quas ita asperseris.
g Bombus aut buccina aliquæ.
h Quidam exponi festinantes.
i Serenum post pluvias.
k Obstinati, Obstinati animis.

Hi

Hi motus animorum, atque hæc certamina tanta
l Pulveris ex gui jactu compressa quiescunt.
Verum ubi ductores acie revocaveris ambos,
Deterior qui visus, eum, nè *m* prodigus obsit.
Dede neci; MELIOR vacuâ sine regnet in aula.
n Alter erit maculis auro squalentibus ardens;
(Nam duo sunt genera) hic melior, insignis & ore;
Et rutilis clarus squamis: ille horridus alter
Desidiâ, *o* latámque trahens inglorius alvum.
Ut binæ regum facies, ità corpora gentis.
Namque aliæ turpes horrent, ceu pulvere ab alto
Cum venit, & terram sicco spuit ore viator
Aridus; *p* elucent aliæ, & fulgore coruscant,
Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis.
Hæc potior soboles; hinc cœli tempore certo
Dulcia mella premes; nec tantùm dulcia, quantum
Et liquida, & *q* durum Bacchi domitura saporem.
Ac cum incerta volant cœlóque examina ludunt,
Contemnúntque favos, & frigida tecta relinquunt:
Instabiles animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor: tu regibus alas
Eripe; non illis quisquam cunctantibus *r* altum
Ire iter, aut castris audebit vellere signa.
Invitent croceis *s* halantes floribus horti,
Et custos furum atque avium, cum falce saligna
t Helle spotiaci servat tutela Priapi.
Ipse thymum pinósque ferens de montibus altis,
Tecta serat latè circùm, cui talia curæ:
Ipse labore manum duro terat, ipse feraces
Figat humo plantas, & amicos irriget imbres.
Atque equidem, extremo ni jam sub fine laborum
u Vela traham, & terris festinem advertere rotam,
Forsitan & pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem: biferique rosaria *x* Pæsti;
Quóque modo potis gauderent intybi rivis,
Et virides apio ripæ: tortúsque per herbam
Cresceret in ventrem cucumis: nec *y* sera comantem
Narcissum, aut *z* flexi tacuissem vimen acanthi,
Pallentésque hederas, & amantes littora myrtos.
Namque sub Oebaliæ memini me turribus altis,
Qua *a* niger humectat flaventia culta *b* Galesus,
c Corycium vidisse senem: cui pauca *d* relicti
Jugera ruris erant; nec fertilis illa juvencis,
Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus, albáque circum
Lilia, verbenáque premens, vescúmque papaver,
Regum æquabat opes animis: seráque revertens

l Pulvisculus injectu pulveris. *m* Mella consumens.
n Virgilius hic Aristotelis imitatur.
o Non rotundam, ut alter.
p Pulchri coloris & nitidi, levesque.
q Multum in isthmi.
r Sublime volare.
s Frangrantes.
t Nati Lampsaci, quæ est urbs Hellesponti.
u Ut naturæ ad portum tendentes.
x Oppidi Calabriæ.
y Sera pro sero.
z Flexibilis.
a Alias, niger.
b Fluv. Casib.
c Ciliscem.
d Relicti à suis.

Nocte

Nocte domum, dapibus mensas onerabat inemptis.
Primus vere rosam, atque autumno *e* carpere poma,
Et cum tristis hyems *f* etiam nunc frigore saxa
Rumperet, & glacie cursus frænaret aquarum,
Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi,
Æstatem increpitans seram, Zephyrósque morantes.
Ergò apibus fœtis idem atque examine multo
Primus abundare, & *g* spumantia cogere pressis
Mella favis, illæ tiliæ, atque uberrima pinus.
Quótque in *h* flore novo pomis se fertilis arbos
Induerat, totidem autumno matura tenebat.
Ille etiam seras *i* in versum distulit ulmos,
k Edurámque pyrum, spinos jam pruna ferentes,
Jámque ministrantem platanum potantibus umbram.
Verùm hæc ipse equidem, spatiis exclusus *l* iniquis
Prætereo, atque aliis post me memoranda relinquo.
Nunc age, naturas apibus quas Juppiter ipse
Addidit, expediam, pro qua, mercede canoros
Curetum sonitus crepitantiáque æra secutæ,
m Dictæo cœli regem pavere sub antro,
Solæ communes natos, consortia tecta
Urbis habent, magnísque agitant sub legibus ævum,
Et patriam solæ & certos novere penates:
Venturæque hyemis memores, æstate laborem
Experiuntur, & in medium quæsita reponunt,
Namque aliæ *n* victu invigilant, & fœdere pacto
Exercentur agris; pars intra septa domorum
Narcissi *o* lacrymam, & lentum de cortice gluten,
Prima favis ponunt *p* fundamina, deinde tenaces
Suspendunt ceras, aliæ spem gentis adultos
Educunt fœtus; aliæ puriſſima mella
Stupant, & liquido distendunt *q* nectare cellas.
Sunt quibus ad portas cecidit custodia *r* sorti,
Inque vicem speculantur aquas, & nubila cœli:
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præsepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
Ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis
Cum *s* properant, alii taurinis follibus auras
Accipiunt redduntque: alii stridentia tingunt
t Æra lacu; gemit impositis incudibus *u* Ætna:
Illi inter sese magnâ vi brachia tollunt
In *x* numerum, versántque tenaci forcipe ferrum:
Non aliter (si parva licet componere magnis)
y Cecropias innatus apes amor urget habendi,
Munere quamque suo: grandævis oppida curæ,
Et munire favos, & *z* dædala fingere tecta.

Ar

c Pro carpebant ut præcedit onerabat & sequitur tondebat.
f Aliàs, etiamnunc.
g Redundantia.
h Verno tempore.
i In ordinem.
k Nimium duram prægrandem.
l Angustis.
m In Dictæo specu Jovis est. citero nutrices.
n Pro, victui. Provident. victum.
o Humorem.
p Florem & rorem qui est in flore. Propolin. vocant, duriore cera.
q Melle quod est instar nectaris.
r Ex sorte, more militari.
s Propere cudunt.
t Pro quovis metallo, ex quo fabric. ful.
u Al. antrum.
x Ita ut ex alternis ictibus velut contentus quidam musicus auditur.
y Optimas, quales sunt Atticæ.
z Artificiosa.

At lassæ multâ referunt se nocte minores,
Crura thymo plenæ, pascuntur & arbuta passim,
Et glaucas salices, casiámque, crocúmque rubentem,
a Nigros. Et pingu m tiliam, & *a* ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Manè ruunt portis, nusquam mora; rursus eadem
Vesper ubi è pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
b Murmurant. Fit sonitus, *b* mussántque oras & limina circum.
Pòst, ubi jam thalamis se composúere, siletur
c Ipsis aptus. In noctem, fessósque sopor *c* suus occupat artus.
Nec verò à stabulis pluviâ impendente recessunt
d Non se committunt aeri volaturæ Potius Non fidunt. Longiùs, aut *d* credunt cœlo, adventantibus Eurîs;
Sed circum tutæ sub mœnibus urbis *e* aquantur,
e Aquam hauriunt è vicino. Excursúsque breves tentant & sæpe lapillos,
Ut cymbæ instabiles, fluctu jactante, saburram
Tollunt; his sese per inania nubila librant.
Illum adeò placuisse apibus mirabere morem,
f Pro, concubitu. Quod nec *f* concubitu indulgent, nec corpora segnes
In venerem solvunt, aut fœtus nixibus edunt:
Verum ipsæ foliis natos & sauvibus herbis
g Fœtus. Ore legunt, ipsæ regem parvósque *g* quirites
h Favos. Sufficiunt; aulásque & *h* cereas regna *i* refigunt.
i Iterum componunt. Al. R *fingunt.* Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
Attrivere, ultróque animam sub *k* fasce dedere;
k One e. Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
Ergò ipsas quamvis *l* angustus terminus ævi
l Noa plas septem annis vivunt. Excipiat, (neque enim plus septima ducitur æstas)
At genus *m* immortale manet; multósque per annos
m Per successionem. Stat fortuna domûs, & avi numerantur avorum.
Præterea regem non sic Ægyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes,
Observant: REGE incolumi, mens omnibus una est;
Amisso rupere fidem; constructáque mella
n Ipsæ mer. Diripuere *n* ipsæ, & crates solvere favorum.
Ille operum custos, illum admirantur, & omnes
Circumstant fremitu denso, stipántque frequentes:
Et sæpe attollunt humeris, & corpora bello
Objectant, pulcrámque petunt per vulnera mortem.
His quidam signis, atque hæc exempla secuti,
o Haurire aliquid cœlestis spiritus seu divini. Esse apibus partem divinæ mentis, & *o* haustus
Æthereos dixere: deum namque ire per omnes
Terrásque, tractúsque maris, cœlúmque profundum:
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quémque sibi tenues nascentem arcessere vitas.
Scilicet huc reddi deinde, ac resoluta referri
Omnia: nec morti esse locum, sed viva volare

Sydera

Syderis in numerum, atque alto succedere cœlo.
Siquando sedem *p* augustam, servatáque mella
Thesauris *q* relinet, prius haustus *r* sparsus aquarum
s Ore fove, fumóque manu prætende sequaces.
Bis gravidos cogunt fœtus; duo tempora messis:
Taygete simul os terris ostendit honestum
Pleias, & Oceani spretos pede repulit amnes:
Aut eadem sydus fugiens ubi piscis aquosi
Tristior hybernas cœlo descendit in undas.
Illis ira modum supra est; læsaque venenum
Morsibus inspirant, & *t* spicula cæca relinquunt,
Affixæ venis, *y* animásque in vulnere ponunt.
Sin duram metues hyemem, parcesque futuro:
Contusó que animos, & res mistrabere fractas;
At suffire thymo, *z* cerasque recidere inanes
Quis dubitet? nam sæpe favos ignotus edidit
Sessilio, lucifugis congesta cubilia blattis;
Immunisque sedens aliena ad pabula fucus,
Aut asper crabro imparibus se immiscuit armis,
Aut durum tineæ genus, aut invisa Minervæ
In foribus laxos suspendit aranea casses.
Quo magis exhaustæ fuerint, hoc acrius omnes
Incumbent generis lapsi sarcire ruinas;
Complebúntque *a* foros, & floribus horrea texent.
Si verò (quoniam *b* casus apibus quoque nostros
Vita tulit) tristi languebunt corpora morbo;
(Quod jam non dubiis poteris cognoscere signis)
Continuò est ægris alius color; horrida vultum
Deformat macies; tum corpora luce carentum
Exportant tectis, & *c* tristia funera ducunt;
Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent,
Aut intus clausis cunctantur in ædibus omnes
Ignavæque fame, & contracto frigore pigræ.
Tum sonus auditur gravior, tractíque susurri;
Frigidus ut quondam sylvis immurmurat Auster;
Ut mare sollicitum stridet refluentibus undis.
Æstuat ut clausis rapidus fornacibus ignis)
Hic jam galbaneos suadebo incendere odores,
Melláque *d* arundineis inferre capacibus ultro
Hortantem, & fessas ad pabula nota vocantem.
Proderit & tunsum gallæ admiscere saporem,
Arentésque rosas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel psythia passos de vite racemos:
Cecropiúmque thymum, & grave olentia centaurea.
Est etiam flos in pratis, cui nomen e amello
Fecere agricolæ, facilis quærentibus herba:
Namque uno *f* ingentem tollit de cespite sylvam;

p Al. augustam.
q Contra aute, Tenuia cera Spir. linunt.
r pro spargens.
s Ipsos haustus Ita Serv. Sed legitur etiam, haustu aquarum Ora fove.
t Mellis detergendi, vere & autumno.
x Aculeos latentes.
y Statim post vitulos morientur.
z Omnes vitiosi fuci tollantur.
a Cellulas.
b Morbos, sicut nobis.
c Funeratium more committuntur exequias.
d Arundineisque infusi canalibus offerantur cibi, maximè decocti mellis, & cum galla vel arida rosa detriti galbani, etiam &c.
e Melliphylam in Glos.
f Varios caules ab una radice.

Aureus ipse; sed in foliis, quæ plurima circum
Funduntur, violæ sublucet purpura nigræ,
Sæpe deum *g* nexis ornatæ torquibus aræ.
Asper inore sapor: tonsis in vallibus illum
Pastores, & curva legunt prope flumina *h* Mellæ.
Hujus odorato radices incoque Baccho,
Pabulaque in foribus plenis appone canistris.
Sed siquem pro es subitò defecerit omnis,
Nec, genus unde novæ sturpis revocetur, habebit;
Tempus & Arcadii memoranda inventa magistri
Pandere, quoque modo cæsis jam sæpe juvencis
Intyncerus apes tulerit cruor altius omnem
Expediam, prius à repetens ab origine, famam.
Nam qua Peliæi gens fortunata *i* Canopi
Accolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis venitur sua rura phaselis;
Quáque pharetratæ vicina Persidis urget,
Et viridem Ægyptum nigrâ fecundat arenâ,
Et diversa ruens septem discurrit in ora
Usque *k* coloratis amnis devexus ab Indis:
Omnis in hac certam regio jacit arte salutem.
Exiguus primùm atque ipsos contractus ad usus
Eligitur locus: hunc angustique imbrice tecti
Parietibúsque premunt artis; & quatuor addunt
Quattuor à ventis obliquâ luce fenestras.
Tum vitulus bin â curvans jam cornua fronte
Quæritur: *l* huic geminæ nares, & spiritus oris
Multa reluctanti obstruitur; plagisque perempto
Tunsa per integram *m* solvuntur viscera pellem.
Sic positum in clauso linquunt; & rami cœsis
Subjiciunt fragmenta thymum, casiásque recentes.
Hoc geritur, Zephyris primùm impellentibus undas,
Antè novis rubeant quàm prata coloribus, antè
Garrula quàm tignis nidum suspendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in ossibus *n* humor
Æstuat, & visenda modis animalia miris,
o Trunca pedum primò, mox & stridentia pinnis
Miscentur, tenuémque magis, magis æra carpunt,
Donec, ut æstivis effusus nubibus imber,
Erupere; aut ut nervo pulsante sagittæ,
Prima leves ineunt siquando prælia Parthi.
Quis Deus hanc, Musæ, quis nobis extudit artem?
Unde nova *p* ingressus hominum experientia cepit?
Pastor Aristæus, fugiens *q* Peneia tempe,
Amissis (ut fama) apibus morbóque fameque,
Tristis ad extremi sacrum caput astitit amnis,
Multa querens; atque hac affatus voce parentem;

g Coronis ex ea factis.

h Calliæ fluv.

i Verbis Aeg. vicinæ Alex. odiæ, quam Alex. Pellæus condidit, id est Macedo.

k Quos s. l nigro colore tinxit.

l Suffocationis notatio.

m Liquescunt & putrescunt.

n Sanguis.

o Inter se conveniunt pinnatum levitate.

p Exordia Operis primus hoc experientia didicit?

q Thessalica: à Peneo Thessaliæ fluvio.

Mater

Mater Cyrene, mater, quæ gurgitis hujus
Ima tenes: quid me præclarâ stirpe deorum
(Si modò, quem perhibes, pater est r Thymbræus Apollo)
Invisum fatis genuisti? aut quo tibi nostri
Pulsus amor? ſ quid me cœlum sperare jubebas?
En etiam hunc ipsum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum & pecudum custodia sollers
Omnia tentanti extuderat, te t matre, relinquo.
Quin age, & ipsa manu u felices erue x sylvas;
Per stabulis inimicum ignem, atque interfice messes,
Ure sata & validam in vites mollire bipennem;
Tanta meæ si te ceperunt tædia laudis.
At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit: eam circum Milesia vellera Nymphæ
Carpebant hyali y saturo fucata colore;
a Drymóque, Xanthóque, Ligeâque, Phyllodocéque,
Cæsariem effusæ nitidam per candida colla;
Nesæe, Spióque, Thaliâque, Cymodocéque;
Cydippéque, & flava Lycorias altera, virgo;
Altera tum primos Lucinæ experta labores;
Clióque, & Beroë soror; Oceanitidesque, ambæ;
Ambæ auro, pictis b incinctæ pellibus ambæ;
Atque Ephyre, atque Opis, atque Asia Deiopea,
Et tandem positis velox Arethusa sagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martisque dolos, & dulcia furta,
Aque Chao densos divum numerabat amores.
Carmine quo captæ, dum fusis mollia pensa
Devolvunt, iterum maternas impulit aures
Luctus Aristæi; c vitreisque sedilibus omnes
Obstupuere: sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens summâ flavam caput extulit undâ,
Et procul, O gemitu non fruſtrâ exterrita tanto
Cyrene soror, ipse tibi d tua maxima cura
Tristis Aristæus Penei genitoris ad undam
Stat lacrymans, & te crudelem nomine dicit.
Huic, perculsa novâ mentem formidine mater,
Duc age, duc ad nos: fas illi limina divum
Tangere, ait; simul alta jubet discedere late
Flumina, quà juvenis gressus inferret: at illum
Curvatâ in montis faciem circumstetit undâ;
Accepitque sinu vasto, misitque sub amnem.
Jamque domum mirans genitricis & humida regna,
Speluncisque e lacus clausos, locosque sonantes,
Ibat; & ingenti motu stupefactus aquarum,
Omnia sub magnâ labentia flumina terrâ
Spectabat diversis locis; f Phasimque, Lycumque,

r A Thymbra, Phrygiæ oppido.
ſ Quomodo cœlestis honores sperem, qui terrestres tueri non possum?
t Quamvis tu sis mihi mater.
u Fertiles.
x Syl. pro arboribus.
y Vitreo col. viridi, nymphis apto.
z Largo.
a Ex Iliad. 8. & Theog. Hes.
b Venaticum habitus: multæ enim nymphæ sunt venatrices.
c Quod aqua sit pellucida ut vitrum. Paulo ante d Hyali saturo fucata colore.
d Quem maxime curas & diligis.
e Qui sunt fontium & fluviorum receptacula.
f Asiæ flu. qui in Cilicide scaturit & Lycus in Phrygia majori.

Et caput, unde altus primùm se erumpit Enipeus:
Unde pater Tyberinus, & unde Aniena fluenta,
Saxosúmque sonàns Hypanis, Mysúsque Caicus,
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus, quo non alius per pinguia culta
In mare g purpureum violentior influit amnis.
Postquam est in thalami pendentia pumice tecta
Perventum, & nati fletus cognovit inanes
Cyrene: manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonsísque ferunt mantilia villis.
Pars epulis o erant mensas, & plena reponunt
Pocula; Panchæis h adolescunt ignibus aræ:
Et mater, cape Mæonii i carchesia Bacchi,
Oceano libemus, ait: simul ipsa precatur
Oceanúmque patrem rerum, nymphásque sorores,
Centum quæ sylvas, centum quæ flumina servant.
Ter k l. quidò ardentem perfudit nectare Vestem:
Ter flamma ad summum tecti l subjecta reluxit.
Omine quo firmatis animum sic incipit ipse.
Est in Carpathio Neptuni gurgite vates
Cæruleus Proteus, magnum qui m piscibus æquor,
Et junctò bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiæ portus, patriámque revisit
Pallenen: hunc & nymphæ veneramur, & ipse
Grandævus Nereus, non n novit namque omnia vates,
Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.
Quippe ità Neptuno visum est, immania cujus
Armenta, & o turpes pascit sub gurgite phocas.
Hic tibi, nate, prius vinclis capiendus, ut omnem
Expediat morbi causam, eventúsque secundet.
Nam SINE vi non ulla dabit præcepta, neque illum
Orando p flectes; vim duram & vincula capto
Tende, doli circum hæc demum frangentur inanes.
Ipse ego te, medios cùm sol accenderit æstus,
Cùm q sitiunt herbæ, & pecori jam gratior umbra est,
In secreta senis ducam, quo fessus ab undis
Se recipit; facilè ut somno aggrediare jacentem.
Verùm ubi correptum manibus vinclisque tenebris,
Tum variæ illudent species atque ora ferarum.
Fiet enim subitò sus horridus r atráque tigris,
Squammosúsque draco, & fulvâ cervice leæna;
Aut acrem flammæ sonitum dabit; atque ità vinclis
Excidit, aut in aquas tenues dilapsus abibit.
Sed quantò ille magis formas se vertit in omnes,
Tantò, nate, magis contende tenacia vincla;
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Viderisincepto tegerem cum lumina somno.

Hæc

g Pro cæruleo.

h Pro incenduntur.

i Pocula, spec. pro genere.

k In ignem vinum purissimum fudit.

l Sursum jacta. Erat autem hoc felicis, augurium. m Quia dii matini pecima parte sunt equi, postrema pisces. n Homerum interpretatur.

o Magnas; ut, Cn. turpe caput.

p Al. Vincti.

q Temp. meridiano.

r Æva.

Hæc ait, & *f* liquidum ambrosiæ diffudit odorem,
Quo totum nati corpus *e* perduxit; at illi
Dulcis compositis spiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor. Est specus ingens
Excesi latere in montis, quo plurima vento
Cogitur inque sinus scindit sese unda reductos,
u Deprensis olim statio tutissima nautis;
Intus se vasti Proteus tegit *x* obice saxi.
Hic juvenem in latebris aversum à lumine nympha
Collocat, ipsa procul nebulis obscura recessit.
y Jam rapidus torrens sitientes Sirius Indos
Ardebat cœlo, & medium sol igneus orbem
Hauserat; arebant herbæ, & cava flumina siccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant;
Cum Proteus consueta petens è fluctibus antra
Ibat; eum *z* vasti circum gens humida ponti
Exultans, rorem latè dispergit amarum.
Sternunt se somno diverso in littore phocæ.
Ipse (velut stabuli custos in montibus olim,
Vesper ubi è pastu vitulos ad tecta reducit,
Auditisque lupos acuunt balatibus agni)
Considit scopulo medius, numerumque recenset.
Cujus Aristæo quoniam est oblata facultas,
Vix defessa senem passus componere membra,
Cum clamore ruit magno *a* manicisque jacentem
Occupat; ille suæ contra non immemor artis,
Omnia transformat sese in miracula rerum,
Ingémque horribilémque feram, fluviúmque liquentem.
Verùm ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
In sese redit, atque hominis tandem ore loquutus;
b Nam quis te juvenem confidentissime nostras
Jussit adire domos? quídve hinc petis? inquit; at ille,
Scis Proteu, scis ipse; neque est te fallere cuiquam.
Sed tu desine *c* velle; desúm præcepta sequuti
Venimus hoc, lapsis quæsitum oracula rebus.
Tantum effatus. Ad hæc vates vi denique multâ
Ardentes oculos intorsit lumine glauco,
Et graviter frendens sic fatis ora resolvit:
d Non te nullius exercent numinis iræ:
Magna *e* lues commissa: tibi has miserabilis Orpheus
Haud quaquam ob meritum pœnas (ni fata resistant)
Suscitat, & rapta graviter pro *f* conjuge sævit.
Illa quidem dum te fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Servantem ripas alta non vidit in herba.
At chorus æqualis Dryadum clamore supremos
Implêrunt montes: flerunt *g* Rhodopeïæ arces,

f Unxit eum ut posset videndi numinis capax esse.
t Pro *perduxit* leg. & *perfudit*.
u Tempestate occupatis, perlectantibus. Nautis. verbum.
x al. *objce*: ut supra objicibus pro objicibus.
y Meridiei periphr.
z Marina monstra, aut pisces.
a Manuum vinculis.
b Hic *nam* interrogat, cum indignatione. Vel impliciter pro *Quisnam*.
c Velle adventus mei causam inquirere.
d Non humilis, sed magni.
e Al. *luis*, magnorum scelerum ista persolutio.
f Eurydice.
g Thraciæ montes.

Altáque Pangæa, & Rhesi Mavortia tellus,
Atque Getæ, atque Hebrus, atque Actias Orithya.
Ipsa cavâ solans *b* ægrum testudine amorem,
Te dulcis conjux, te *i* solo in littore secum,
Te veniente die, te decedente canebat.
k Tænarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
Et caligantem nigrâ formidine lucum
Ingressus, manésque adiit, *l* regémque tremendum,
Nesciáque humanis precibus mansuescere corda.
At cantu commotæ Erebi de sedibus imis
Umbræ ibant tenues simulacráque luce carentum;
Quàm multa in sylvis avium se millia condunt,
Vesper ubi aut hybernus agit de montibus imber;
m Matres atque viri, defunctáque corpora vitâ
Magnanimûm heroum, pueri innuptæque puellæ,
Impositique rogis juvenes ante ora parentum.
Quos circum limus niger, & deformis arundo
Cocyti tardáque palus *n* inamabilis undâ
Alligât, & novies Styx interfusa coërcet.
Quin ipsæ stupuere domus, atque intima lethi
Tartara, cæruleósque *o* implexæ crinibus angues
Eumenides: tenuítque inhians tria Cerberus ora,
Atque Ixionei ventó rota constitit orbis.
Jámque pedem referens casus evaserat omnes;
Redditáque Eurydice superas veniebat ad auras,
Pone sequens (namque hanc dederat Proserpina legem)
Cum subita incautum dementia cepit amantem,
(Ignoscenda quidem *p* scirent si ignoscere manes)
Restitit, Eurydicémque suam, jam luce sub ipsa,
Immemor (heu!) victúsque animi, respexit: ibi omnis
q Effusus labor: atque immitis rupta *r* tyranni
Fœdera; térque fragor stagnis auditus Avernis.
Illa, Quis & me, inquit, miseram & te perdidit, Orpheu?
Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant, condítque *s* natantia lumina somnus;
Jámque vale; feror ingenti circumdata nocte,
Invalidásque tibi tendens (heu! non tua) palmas.
Dixit & ex oculis subitò, ceu fumus in auras
Commixtus tenues, fugit diversa; neque illum
Prensantem nequicquam umbras, & multa volentem
t Dicere, præterea vidit: nec portitor Orci
Amplius objectam passus transire paludem.
Quid faceret? quò sē raptâ bis conjuge ferret?
Quo fletu manes, quâ numina voce moveret?
Illa quidem Stygiâ *u* nabat *x* jam frigida cymbâ.
Septem illum totos perhibent ex ordine menses
y Rupe sub aëria deserti ad Strymonis undam

Flevisse,

b Mœstum, vel deceptum.
i Deserto.
k Promontoriam Lycaoniæ, ubi fingitur descensus ad inferos.
l Ditē, Plutonē.
m Eadem Æn. 6.
n Inamabilis.
o immixtæ.
p Ut supra, Arcesque humanis precibus mansuescere corda.
q Factus irritus & inanis.
r A Dite sibi data legem violavit.
s Vide v. 256. lib. 5. Æn.
t Charon.
u Vehebatur.
x Ubi pot. mortua.
y Valde excelsa.

Fleviſſe, & gelidis hæc evolviſſe ſub antris
Mulcentem tigres, & agentem carmine quercus;
Qualis populeâ mœrens Philomela ſub umbra
Amiſſos queritur fœtus, quos durus arator
Obſervans nido implumes detraxit; at illa
Flet noctem, ramóque ſedens miſerabile carmen
Integrat, & mœſtis latè loca quæſtibus implet.
Nulla venus, nullíque animum flexere hymenæi;
Solus Hyperboreas glacies, & Tanaímque nivalem,
Arváque Riphæis nunquam viduata pruinis
Luſtrabat, raptam Euridicen atque irrita Ditis
Dona querens; *b* ſpretæ Ciconum quo munere matres
Inter ſacra deûm, nocturnáque orgia Bacchi,
Diſcerptum latos juvenem ſparſere per agros,
Tum quoque marmoreâ caput à cervice revulſum,
Gurgite cum medio portans Oeagrius Hebrus
Volveret Eurydicen vox ipſa & frigida lingua,
(Ah) miſeram Eurydicen animâ fugiente vocabat;
Eurydicen toto *c* referebant flumine ripæ.
Hæc Proteus; & ſe jactu dedit æquor in altum:
Quàque dedit, ſpumantem undam ſub vertice torſit.
At *d* non Cyrene: namque ultro affata timentem;
Nate, licet triſtes animo deponere curas.
Hæc omnis morbi cauſa, hinc miſerabile Nymphæ,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitium miſêre apibus; tu munera ſupplex
Tende: petens pacem, & *e* faciles venerare *f* Napæas;
Namque dabunt veniam votis, iráſque remittent;
Sed modus orandi qui ſit, prius ordine dicam.
Quatuor eximios præſtanti corpore tauros
Qui tibi nunc viridis depaſcunt ſumma Lycæi,
Delige, & *g* intactâ totidem cervice juvencas.
Quatuor his aras alta ad delubra dearum
Conſtitue, & ſacrum jugulis demitte cruorem;
Corpóraque ipſa boum frondoſo deſere luco.
Poſt *h* ubi nona ſuos aurora oſtenderit ortus,
Inferias Orphei lethæa papavera mittes,
Et nigram mactabis ovem, lucúmque reviſes,
i Placatum Eurydicen vitulâ venerabere cæſâ.
Haud mora; continuò matris præcepta faceſſit;
Ad delubra venit; monſtratas excitat aras;
Quatuor eximios præſtanti corpore tauros
Ducit, & intactâ totidem cervice juvencas.
Pòſt, ubi nona ſuos aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucúmque reviſit.
Hic verò ſubitum ac dictu mirabile monſtrum
Aſpiciunt; liquefacta boum per viſcera toto

a Luſciniæ. Quidam vol. eſſe ſpec. pro genere.

b Legitur & *Spreto*: ut ſit, Quo nuptiarum munere ſpreto. Sunt autem Cicones in Thracia.

c Cum echo reſonaret.

d In altum ſe itidem non dedit.

e Exorabilis.

f Hebarum & ſicrum deas.

g Jugum non paſſa.

h Nono poſt dei.

i Veneratam placabis, per hypal.

Stridere apes utero, & ruptis effevere costis;
Immensáique trahi k nubes; jamque arbore summâ
Confluere, & lentis l uvam demittere ramis.
Hæc super arvorum cultu pecorúmque canebam,
Et super arboribus; Cæsar dum magnus ad altum
m Fulminat Euphratem bello, Victórque volentes
Per populos dat jura: n viámque affectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem o ignobilis otî;
Carmina qui lusi pastorum, audáxque juventâ,
Tityre: tè patulæ recini sub tegmine fagi.

k Examina nubibus similia.
l In morem uvæ conglobatis dependere.
m Pertiet pugnæ. Ut, Scipiadæ fulmina belli.
n Ut lib. 1. quem maxime sint hab. deorum conc. incertum est, &c. ea quibus gloriâ otio adjuncta non est.

Publii Virgilii Maronis

ÆNEIDOS

LIBER I.

ARGUMENTUM Lib. I.

Trojâ captâ, Æneas Anchisæ & veneris filius, vir singulari pietate parique fortitudine præditus, dum erroris sui anno septimo per mare Thyrrhenum à Sicilia in Italiam navigat, immissâ ab Æolo rege ventorum rogatu Junonis, gravissimâ tempestate, ad Libycum littus appellitur; egressúsque in terram, septem ingentis magnitudine cervos sagittis prosternit, singulósque in singulas navei (tot enim ex dispersa classe collegerat) æqualiter distribuit: sociósque deinde longis jam erroribus fatigatos, spe futuræ quietis, adsolerandum, quod reliquum erat laboris, exhortatur. Interea Venus Æneæ sui Trojanorúmque causam apud Jovem agit, omniumque calamitatum illarum causam Junoni imputat. Jupiter contrà, reservatâ fatorum serie, spe felicis posteritatis potentiæque Romanorum, filia dolorem consolatur. Cujus oratione confirmata Venus, Æneæ suo, locorum ignaro, & explorandæ regionis causâ huc illuc obvertanti, sese obviam præbet, navésque dispersas salvas esse nunciat: ostenditque non procul illinc abesse Carthaginem, quam tunc iis in locis condebat Dido. Æneas itaque maris beneficio cavâ nube vectus, unà cum Achate Carthaginem ingreditur: ubi & socios salvos reperit, & à Didone benignè excipitur. Venus tamen quod neque Junonis hospitio, neque multiplici inconstantiæ satisfideret, sopito in Idalia lucis Ascanio, pro eo Cupidinem substituit, qui inter amplexus & oscula lasciviet reginæ amorem inspiret Æneæ.

Aliud

Aliud MODESTINI jurisconsulti Argumentum.

Vir magnus bello, nulli pietate secundus
Æneas, odiis Junonis pressus iniqua,
Italiam quærens, Siculis erravit in undis:
Factatus tandem Libya pervenit ad oras:
Ignarúsque loci fido comitatus Achate,
Indicio matris regnum cognovit Elisæ,
Quinetiam nebulâ septus pervenit ad urbem,
Arreptóque undis socios cum classe recepit.
Hospitióque usus Didûs per cuncta benigna,
Excidium Trojæ justis narrare parabat.

Aliud INCERTI AUTORIS Argumentum.

Æolus immittit ventos. Junone precante,
Trojanósque vagos Libycas expellit in oras.
Solatur Venerem dictis pater ipse dolentem.
Æneam recipit pulchrâ Charthagine Dido:
Cui Venus Ascanii sub imagine mittit Amorem.

Aliud MONSTICHON

Primus habet, Libycam veniunt ut Troës in urbem.

ALIUD.

Æneas primo Libyes appellitur oris.

Admonendus es, Lector, primos quatuor versus in quibusdam editionibus omnino separari à sequentibus, quod à Varo & Tucca sublati fuisse dicantur: quorum judicio principium aptius Æneis habitura esset ab illo versu, ARMA virúmque, &c. *Eos certè multi ex veteribus minimè agnovisse videntur: neque est forsasse cur hos tanquam Æneidos principium agnoscamus, cùm potiùs sint velut in ipsam præfantis. Quia tamen cohæret aliquo cum illo quinto is qui inter hos est quartus & ultimus in testimonium antiquæ separationis, spatium interjiciendum duximus.*

Est autem hæc illorum quatuor versuum sententia. Quæ juvenis tenui stylo Bucolica sepsi; scripsi post Bucolica Georgicis, arva vobis agricolæ quantumvis avidi respondere coëgi: nunc cano arma. Perperam enim verbum Coegi solet hic exponi, adjecta post ipsum interpunctionis nota.

ILLE ego, *a* quí quondam gracili modulatus avenâ
Carmen, & egressus sylvis vicina coëgi
Ut, quamvis avido, parerent arva colono:
Gratum opus agricolis. At nunc horrentia Martis,

a Vide horum quatuor versuum expositiones iis quæ proxime præcedunt.

ARma, virúmque cano, Trojæ qui *b* primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lavináque venit

b Primus venit fato prof. Alii, Princeps. Alii, In primis.

Littora;

Littora : multùm ille & terris jactatus & alto,
Vi superûm, sævæ c memorem Junonis ob iram.
Multa quóque & bello passus, dum conderet urbem
Inferretque deos Latio; genus d unde Latinum,
Albanique patres, atque altæ mœnia Romæ.
Musa, mihi causas memora, quo numine læso
Quidve dolens regina deûm, toce volvere casus
Insignem pie ate virum, tot adire labores,
Impulerit: Tantæne animis cœlestibus iræ?
Urbs antiqua fuit (Tyrii f tenuere g coloni)
Carthago, Italiam contra, Tyberinaque longè
Ostia, dives opum, studiisque asperrima belli;
Quam Juno fertur terris magis omnibus unam
h Posthabitâ coluisse Samo. Hic illius arma,
Hic currus fuit; hoc regnum Dea gentibus esse,
(Si qua fata sinant) jam tum tenditque fovétque.
Progeniem sed enim Trojano à sanguine duci
Audierat, Tyrias olim quæ i verterer arces.
Hinc populum latè k regem, belloque superbum
l Venturum excidio Libyæ; sic volvere Parcas.
Id metuens, m veterisque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Trojam pro charis gesserat Argis:
Necdum etiam causæ irarum, sævique dolores
Exciderant animo; manet alta mente repostum
Judicium Paridis, spretæque injuria formæ,
Et genus invisum, & rapti Ganymedis honores;
His accensa super, jactatos æquore toto
Troas, reliquias Danaum atque immitis Achilli,
Arcebat longè Latio: multósque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.
Vix è conspectu Siculæ tellaris in altum
n Spumas salis ære ruebant;
Vela dabant læti, & n spumas salis ære ruebant;
Cum Juno æternum servans sub pectore vulnus,
Hæc o secum, Méne incepto desistere victam?
Nec posse Italiâ Teucrorum avertere regem?
Quippe vetor fatis: Pallasne exurere classem
Argivûm, atque ipsos potuit submergere ponto,
Unius ob noxam & p furias Ajacis Oilei?
Ipsa q Jovis rapidum jaculata è nubibus ignem,
Disjecitque rates, evertitque æquora ventis;
Illum expirantem transfixo pectore flammas
Turbine corripuit scopulóque infixit acuto.
Ast ego, quæ divûm incedo regina, Jovisque
Et soror & conjux, unâ cum gente tot annos
Bella gero, & quisquam numen Junonis adoret
Præterea aut supplex aris imponat honorem?

Talia

a Ut lib. 5. Juno gravis ira, & in xantobus petens.
d A quo Æneæ Veteri molim quandam.
f Pro quam tenuere.
g Cultores advenæ, Serv. Quidam tamen non simpliciter cultores intelligi sed respectu coloniæ; quasi in coloniam deductos.
h Non colere pota, sed in insulis habita.
i Pro everteret, quod in aliis
k Regnant in imitatione.
l Eodem modo dictum quo veni e subsidio, seu auxilio. Nõ signif. autem motum, sed tempus duntaxat; perinde acsi tantum dixisset, Futurũ excidio.
m Longi, tpote decennalis.
n Spumans mare aratis navium rostris secabant.
o Volutavit, ut vers. 54.
p Furiosos amores Ajacis qui filius Oilei fuit.
q Jovis fulmen.
r Mare prius tranquillum ita pectore bavit, ut eversum videretur.

Talia *f* flammato secum dea corde volutans,
Nimborum in patriam, loca *t* fœta furentibus Austris,
Æoliam venit: hic vasto rex Æolus antro
u Luctantes ventos, tempestatésque sonoras
Imperio premit, ac vinclis & carcere frænat.
Illi indignantes, magno cum *x* murmure montis
Circum claustra fremunt: cellâ *y* sedet Æolus arce
Sceptra tenens: mollítque *z* animos & temperat iras.
Ni faciat, maria ac terras cœlúmque profundum
Quippe ferant rapidi secum, verrántque per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens, *a* molémque & montes insuper altos
Imposuit, regémque dedit, qui fœdere certo
Et premere, & laxas sciret dare jussus habenas.
Ad quem tum Juno supplex his vocibus usa est:
Æole (namque tibi divûm pater atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere *b* ventos)
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor,
c Ilium *d* in Italiam portans, victósque penates.
Incute vim ventis, submersásque obrue puppes:
Aut age *e* diversos, & disjice corpora ponto
Sunt mihi bis septem præstanti corpore nymphæ;
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deïopeiam
Connubio jungam *f* stabili, propriámque dicabo;
Omnes ut tecum meritis pro talibus annos
Exigit, & pulchrâ faciat te prole parentem.
Æolus hæc contrà: Tuus, ô regina, quid optes,
Explorare labor; mihi jussa capessere *g* fas est.
Tu mihi quodcunque hoc regni, tu sceptra, Jovémque
h Concilias. tu das epulis accumbere divûm,
Nimborúmque facis tempestatúmque potentem.
Hæc ubi dicta, *i* cavum conversâ cuspide montem
Impulit in *k* latus: ac venti, velut agmine facto,
Quà data porta, *l* ruunt, & terras turbine perflant.
Incubuere mari, totúmque à sedibus imis
Unà Eurúsque Notúsque *m* ruunt, creberque procellis
Africus; & vastos volvunt ad litora fluctus.
Insequitur clamórque virûm stridórque rudentum.
n Eripiunt subitò nubes cœlúmque diémque
Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra.
Intonuere *o* poli, & crebris micat *p* ignibus æther;
Præsentémque viris intentant omnia mortem.
Extemplò Æneæ solvuntur frigore membra.
Ingemit, & *q* duplices tendens ad sydera palmas
Talia voce refert; O terque quaterque beati,
Quîs ante ora patrum, Trojæ sub mœnibus altis,
Contigit oppetere! ô Danaum fortissime gentis

f Inflammato.
t Gravida, plena
u Elaborantes: egredi, inquit Ser. Sed Malo cum Conrado, int r se pugnantes in ipso etiam antro.
x Cum ablat. *murmure* Serv. vult jungi genit montis non cum *claustra*.
y Sedet Æol. in solio quod est in celsa arce.
z Impetus ventorum.
a montium altorum. Pal. *V. mor.* Sed magis placet *vem.*: ut intelleo eosdem attollere atque invare ventu immitendo, ut fit sing. pro plur. li. Quidam tamē *Vinc.* o exp. vel uno vento.
c Res & homines Ilienses.
d Vel, ex Ilio victo pen. portaes in Ital.
e In diversa locat al. *Diversas*.
f Quod careat divortio.
g Nefas esset non ea.
h Impetras mihi regnum à Jove concliatu.
i In quo vestum antrum.
k Quod venti flent oblique.
l Pro, irruunt vel erumpunt cum impetu.
m Hic autem active, quasi eruunt, evertunt.
n Ut l. 3. *nec quicquam nimbi.*
o Procelæ.
p Fulguribus.
q Amoas, utrasq; alibi.

Tydide

Tydide! mêne Iliacis occumbere campis
Non potuisse? tuáque animam hanc effundere dextrâ?
Sevus ubi Æacidæ telo jacet Hector, ubi ingens
Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis
Scuta virum, galeásque & fortia corpora volvit.
Talia ſ jactanti ſtridens Aquilone procella
Velum adverſa ferit, fluctúſque ad ſydera tollit.
Prangunt remi: tum prora avertit, & undis
Dat latus: insequitur cumulo præruptus aquæ mons.
Hi ſummo in fluctu pendent, his unda dehiſcens
Terram inter fluctus aperit: furit æſtus arenis.
Tres Notus abreptas in ſaxa latentia torquet:
(Saxa vocant Itali medijs quæ in fluctibus Aras,
Dorſum immane mari ſummo) tres Eurus ab alto
In brevia & ſyrtes urget (miſerabile viſu)
Illidítque vadis, atque aggere cingit arenæ.
Unam, quæ Lycios fidúmque vehebat Orontem,
Ipſius ante oculos ingens à vertice pontus
In puppim ferit: excutitur pronúſque magiſter
Volvitur in caput: eſt illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, & rapidus vorat æquore vortex.
Apparent rari nantes in gurgite vaſto:
Arma virûm, tabulæque, & Troïa gaza per undas.
Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ
Et quâ vectus Abas, & quâ grandævus Alethes,
Vicit hyems: laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem rimiſque fatiſcunt.
Interea magno miſceri murmure pontum,
Emiſſámque hyemem ſenſit Neptunus, & imis
Stagna refuſa vadis: graviter commotus, & alto
Proſpiciens, ſummâ placidum caput extulit undâ.
Diſjectam Æneæ toto videt æquore claſſem,
Fluctibus oppreſſos Troas cœlique ruinâ.
Nec latuere doli fratrem Junonis, & iræ.
Eurum ad ſe Zephyrúmque vocat. dehinc talia fatur:
Tantáne vos generis tenuit fiducia veſtri,
Jam cœlum terrámque meo ſine numine, venti,
Miſcere, & tantas audetis tollere moles?
Quos ego: ſed motos præſtat componere fluctus:
Poſt mihi non ſimili pœnâ commiſſa luetis.
Maturate fugam: regique hæc dicite veſtro,
Non illi imperium pelagi, ſævumque tridentem,
Sed mihi ſorte datum; tenet ille immania ſaxa,
Veſtra Eure domos: illâ ſe jactet in aulâ
Æolus, & clauſo ventorum carcere regnet.
Sic ait, & dicto citius tumida æquora placat,
Collectáſque fugat nubes, ſolémque reducit.

Cymo-

* Corpore & viribus bellicosa Homer. Illi, vocat, jactabundus.
* Everso remo ſe dat latus undis.
* Ostendit. * Quæ latebant ob tempeſtatem.
* Velut dorſum.
* Magnus fluctus percuſſo Oronte gubernatore cadit in puppim, & grauit. A Servio unam in eum, gurgite exponi agi paſſi pontifice hic Myndoneo.
* Absorbet. * Vehebatur. * Tempeſtas. Stenos. * Commentatores. Quidam intelligunt aquam marinam ſic potius accipiendum de pluvia, ſi hyſtin proponas. * Fluctum reſuſa & turbatam in ſinus vorago. * Tempeſtate quæ è cœlo iniecta. * Poteſtate à me data. * Profiorefis eſt. * Non ibidem. * Gubernatori. * Orbis.

Cymothoë simul & Triton adnixus acuto
Detrudunt naves scopulo: *l* levat ipse tridenti,
Et vastas *m* aperit Syrtes, & temperat æquor,
Atque rotis summas levibus perlabitur undas:
Ac veluti magno in populo cum sæpe coorta est
Seditio, sævitque animis ignobile vulgus,
Jámque faces & saxa volant, furor arma ministrat;
Tum pietate gravem ac meritis, si forte virum quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus astant;
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet:
Sic cunctos pelagi cecidit fragor, æquora postquam
Prospiciens genitor, *n* cœlóque invectus aperto,
Flectit equos, *o* curruque volans dat lora secundo.
Defessi Æneadæ, quæ proxima littora, cursu
Contendunt petere, & Libyæ vertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus: insula portum
Efficit objectu laterum quibus omnis ab alto
Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atque hinc vastæ rupes, geminique minantur
In cœlum scopuli, quorum sub vertice latè
Æquora tuta silent: tum silvis *p* scena coruscis
Desuper, *q* horrentique atrum nemus imminet umbra:
Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum:
Intus aquæ dulces, *r* vivóque sedilia saxo.
Nympharum domus: hic fessas non vincula naves
Ulla tenent, unco non alligat anchora morsu.
Huc septem Æneas collectis navibus omni
Ex numero subit: ac magno telluris amore
Egressi, optatâ potiuntur Troës aronâ
Et *s* sale tabentes artus in littore ponunt.
At primùm silicis scintillam excudit Achates,
t Suscepítque ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuítque in fomite flammam,
Tum *x* Cererem corruptam undis, Cereáliáque arma
Expedíunt fessi rerum, frugésque receptas
Et torrere parant flammis, & frangere saxo.
Æneas scopulum interea conscendit, & omnem
Prospectum latè pelago petit, Antheaque si quam
Jactatam vento videat, Phrygiásque biremes,
Aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caici.
Navim in conspectu nullam, tres littore cervos
Prospicit errantes: hos tota armenta sequuntur
A tergo, & longum per valles pascitur agmen:
Constitit hic arcúmque manu, celerésque sagittas
Corripuit, fidus quæ tela gerebat Achates;
Ductoréque ipsos primum capita alta ferentes
z Cornibus arboreis sternit; tum vulgus & omnem

l Ævum & navigia ales facit, ut exp. Ser. aliquam ad Syrtes relegatos. Alii, Le at naves, id est, anfert & liberat.

m Itaut ex his naves exire possint.

n Jam serenos, vectus per nubila.

o Cursui prosequis.

p Imbricatum simile scenis veterum.

q Horrorem incutiente.

r Naturali.

s Ut, Dente dolet, lib. 6.

t Manis aspergine madefactos.

x Sumpsit Sem.

x Frumentum aqua madefactum.

y Al. signum.

z Ut lib. 3. ...pyrgi, pupibus arma.

z Habent ex ramosa, quales inarescunt.

Miscet

Miſcet agens telis nemora inter frondia turbam.
Nec prius abſiſtit, quàm ſeptem ingentia victor
Corpora fundat humi, & numerum cum navibus æquet:
Hinc portum petit, & ſocios partitur in omnes.
Vina bonus quæ deinde cadis onerârat. Acestes
Littore Trinacrio, dederátque abeuntibus heros,
Dividit, & dictis mœrentia pectora mulcet.
O ſocii (neque enim ignari ſumus *b* ante malorum)
O paſſi graviora, dabit Deus his quoque finem.
Vos & Scyllæam rabiem *c* penitúſque ſonantes
Acceſtis ſcopulos, vos & Cyclopea ſaxa
Experti; revocate animos mœſtúmque timorem
Mittite: forſan & hæc olim meminiſſe juvabit.
Per varios caſus, per tot diſcrimina rerum
Tendimus in Latium, ſedes ubi fata quietas
Oſtendunt, illic fas regna reſurgere Trojæ.
d Durate, & voſmet rebus ſervate ſecundis.
Talia voce refert; curiſque ingentibus æger,
Spem vultu ſimulat, *e* premit *f* altum corde dolorem.
Illi ſe prædæ accingunt dapibúſque futuris;
Tergora diripiunt coſtis, & viſcera nudant.
Pars in fruſtra ſecant, verubúſque *g* trementia figunt;
Littore ahena locant alii, flammáſque miniſtrant.
Tum victu revocant vires: fuſique per herbam,
Implentur veteres Bacchi, pinguiſque ferinæ.
Poſtquam exempta fames epulis, *h* menſæque remotæ,
Amiſſos longo ſocios ſermone requirunt:
Spémque metúmque inter dubii, ſeu vivere credant,
Sive extrema pati; nec jam exaudire vocatos,
Præcipuè pius Æneas, nunc acris Oronti,
Nunc Amyci caſum gemit, & crudelia ſecum
Fata Lyci, fortémque Gyan, fortémque Cloanthum;
Ec jam finis erat, cum Juppiter æthere ſummo
Deſpiciens mare velivolum, terráſque jacentes,
Littoráque & latos populos, ſic vertice cœli
Conſtitit, & Libyæ defixit lumina regnis.
Atque illum tales jactantem pectore curas,
Triſtior & lacrymis oculos ſuffuſa nitentes,
Alloquitur Venus: O, qui res hominúmque deúmque
Æternis regis imperiis, & fulmine terres,
Quid meus Æneas in te committere tantum,
Quid Troës potuere? quibus tot funera paſſis
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis.
Certè & hinc Romanos olim volventibus annis
Hinc fore ductores, revocato à ſanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus; quæ te genitor ſententia vertit?

Hæc

a Ut Græci τῶν πρὶν κακῶν. Vel, ante malorum, ὑφ' ἓν.

c Acceſtis lib. 3. Scyllam & cæruleam reſonantia ſaxa.

d Perſeverate in his tolerandis.

e Occultat.

f Al. alto.

g Palpitantia adhuc.

h Videtur ſe quibus dapes apponi ſolitas ſumentibus, ſed illud male. Quia olim quo ſe quemlibet amiſſos, ſe ipſos vocabant antequam obirent.

i Hinc ex Romanis & Troja. Ἀπόκρυφα ſubaudi ὄντα. Nam.

Hõc equidem *m* occasum Trojæ tristésque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc *n* eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur; *o* quem das finem rex magne laborum?
Antenor potuit mediis elapsus Achivis
Illyricos penetrare sinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum, & fontem superare Timavi:
Unde per ora novem vasto cum murmure montis
It *p* mare proruptum, & pelago premit arva sonanti.
Hic tamen ille urbem Patavi, sedésque locavit
Teucrorum, & genti nomen dedit, armáque fixit
Troia; nunc placidâ compòsitus pace quiescit.
Nos, tua progenies, cœli quibus annuis arcem,
Navibus (infandum) amissis, unius ob iram
Prodimur, atque Italis longè disjungimur oris.
Hic pietatis honos? sic nos in sceptra reponis?
Olli subridens hominum sator atque deorum,
Vultu, quo cœlum tempestatésque serenat,
q Oscula libavit natæ, dehinc talia fatur:
Parce metu, Cytherea; manent immota tuorum
Fata tibi; cernes *r* urbem & promissa Lavini
Mœnia, sublimémque feres ad sydera cœli
Magnanimum Æneam; neque me sententia vertit.
Hic tibi (fabor enim, quando hæc te cura remordet,
Longiùs & volvens fatorum arcana movebo)
Bellum ingens geret Italiâ, populósque feroces
Contundet, moresque viris & mœnia ponet;
Tertia dum Latio regnantem viderit æstas,
s Ternáque transierint Rutulis hyberna subactis.
At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
Additur (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno)
Triginta magnos volvendis mensibus orbes
Imperio explebit, regnúmque à sede Lavini
Transferet, & longam multâ vi muniet Albam.
Hic jam *t* tercentum totos regnabitur annos
Gente sub Hectoreâ; donec regina sacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
Indè lupæ fulvo nutricis tegmine lætus
Romulus excipiet gentem, & Mavortia condet
Mœnia, Romanósque suo de nomine dicet.
His ego *u* nec metas rerum, nec tempora pono;
Imperium sine fine dedi; quin asperа Juno,
Quæ mare nunc terrásque metu cœlúmque fatigat,
Consilia in melius referet, mecumque fovebit
Romanos rerum dominos, *x* gentémque togatam.
Sic placitum: veniet lustris labentibus ætas,
Cum *y* domus Assaraci Phthiam clarásque Mycenas

m Excidium.

n Itidè adversa.

o Dare vis.

p Quia tum mare vocatur.

q Pater ora leviter tetigit.

r Id est promissa Lavinia mœnia, per epexegesin. Alioqui intuli, Troiam & La. Quidam: Romanu & Lavinium.

s Terna hiber. Tres annis.

t Albæ tres annis caput regni fuit.

u Non certum imperii terminum, nec certum annorum spatium statuo.

x Gentem Romanam.

y Assaraci Cæpit Asch. gessit partem Æneæ.

Servito

Servitio premet, ac victis dominabitur Argis;
Nascetur pulchrâ Trojanus origine Cæsar,
Imperium Oceano, famam qui terminet astris,
Julius a magno demissum nomen Iulo.
Hunc tu olim cœlo spoliis Orientis onustum
[a] Accipies secura: [d] vocabitur hic quoque votis,
Aspera tum positis [b] mitescent sæcula bellis.
Cana Fides & Vesta, Remo cum fratre Quirinus,
Jura dabunt: diræ ferro & compagibus arctis
Claudentur belli portæ: furor impius intus
Sæva sedens super arma, & centum vinctus ahenis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
Hæc ait, & [c] Maia genitum demittit ab alto,
Ut terræ, utque novæ pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris, ne [d] fati nescia Dido
Finibus arceret: volat ille per æra magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citus astitit oris:
Et jam jussa facit: ponuntque ferocia Pœni
Corda volente Deo: in primis regina quietum
Accipit in Teucros animum, mentemque benignam.
At pius Æneas per noctem plurima volvens,
Ut primum lux alma data est, exire locosque
Explorare novos, quas vento accesserit oras,
Qui teneant (nam inculta videt) hominesne ferænæ,
Quærere constituit, sociisque [e] exacta referre.
Classem [f] in convexo nemorum sub rupe cavata
Arboribus clausam circum atque horrentibus umbris
Occulit; ipse uno graditur comitatus Achate,
[g] Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Cui mater mediâ sese tulit obvia sylvâ,
Virginis os habitumque gerens, & virginis arma
Spartanæ: vel qualis equos Threissa fatigat
Harpalice, volucremque fugâ prævertitur Hebrum.
Namque humeris de more [h] habilem suspenderat arcum
[i] Venatrix, dederatque comam diffundere ventis;
Nuda genu nodoque [k] sinus collecta fluentes.
At prior, Heus inquit juvenes, monstrate mearum
Vidistis quam hic [l] errantem forte sororum
Succinctam pharetra, & maculosæ tegmine lyncis,
Aut [m] spumantis apri cursum clamore prementem.
Sic Venus: at Veneris contrà sic filius orsus,
Nulla tuorum audita mihi neque visa sororum,
O quam te memorem virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat: [n] o dea certe;
An Phœbi soror, an nympharum sanguinis unâ?
Sis felix, nostrumque leves quæcunque laborem:
Et [o] quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris

Jactemur,

[a] Al. a Picier.
[a] Hic quoque deus erit ut, Deus in quoque v. in Buc.
[b] Per Augustum.
[c] Mercurium.
[d] Voluntatis Jovis.
[e] Ex quibus S. Patr. Exacte cognita. Quid si verbo e verbi interpretemur Exacte? [f] In loco convexo quasi ex nemore fisto: nam sylvis sæva eorum ætas desuper imminebat.
[g] Alii Homer. Τὼ λόγχα δύο ἄκρα.
[h] Reperitur autem hic vertus libus ut de Turno.
[i] A quam Ixus Quasi venatrix.
[k] Vestis.
[l] Vagantem, feras investigando.
[m] Præardore & ira.
[n] O virgo, es certe dea. Sed quid si?
[o] Sub quâ regione cœli.

Jactemur,

Jactemur doceas: (ignari hominúmque locorúmque
Erramus, vento huc vastis & fluctibus acti)
Multa, tibi ante aras nostrâ cadet hostia dextrâ.
Tunc Venus, Haud equidem tali me dignor honore.
Virginibus Tyriis mos est p gestare pharetram,
Purpureóque q altè surus vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios, & Agenoris urbem:
Sed fines Lybici, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyriâ regit urbe profecta,
r Germanum fugiens; s longa est injuria, longæ
Ambages; sed summa sequar fastigia rerum.
Huic conjux Sichæus erat, ditissimus agri
Phœnicum, & magno miseræ dilectus amore:
Cui pater t intactam dederat, primisque jugârat
u Ominibus; sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios immanior omnes.
Quos inter medius venit furor: ille Sichæum
Impius ante x aras, atque auri cæcus amore,
Clam ferro incautum y superat, z securus amorum
Germanæ, factúmque diu celavit: & a ægram,
Multa malus simulans, vanâ b ipe lusit amantem.
Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
Conjugis, ora modis attollens pallida mirris:
Crudeles aras, trajectáque pectora ferro
Nudavit: c cæcúmque domus scelus omne retexit.
Tum celerare fugam, patriâque excedere suadet:
Auxiliúmque viæ veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus & auri.
His commota fugam Dido sociúsque parabat.
Conveniunt quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat. naves, quæ fortè paratæ,
Corripiunt, onerántque auro; portantur avari
d Pygmalionis opes pelago; dux fœmina facti.
Devenere locos ubi nunc ingentia cernes
Mœnia, surgentémque novæ Carthaginis arcem;
Mercatique solum, facti de nomine e Byrsam,
Taurino quantum possent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem? quibus aut venistis ab oris?
Quóve tenetis iter? Quærenti, talibus ille
Suspirans, imóque trahens a pectore vocem;
O dea, si, f primâ repetens ab origine, pergam,
Et vacet g annales nostrorum audire laborum;
Ante diem clauso componet vesper Olympo.
Nos Trojâ antiquâ (si vestras fortè per auras
Trojæ nomen iit) diversa per æquora vectos
h Forte sua Libycis tempestas appulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Penates

p Ut gesto. q Usque ad genua ut f. Nudo genu.

r Pygmalionem. s Ejus narratio longè est repetenda. t Virginem dedit in matrim.* u Quia auspices nuptiis interponebantur. x Herculis, cujus sacerdos erat. y Pro interimit. z Contemptos, Solutus mecum pro amore odium consqueretur. a Animo, id est, tristem. b Reditus illius. c Occultum familiæ, quod ab affine & cognato fuisset interf.

d Quas Pygmal. suas putabat.

e Vide Justinum.

f A raptu Helenæ. g Enumerationem qualis esse solet in annal.

h Casu fu-

Classe veho mecum: famâ super æthera notus,
Italiam quæro patriam; & genus ab Jove summo.
Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor,
Matre deâ monstrante viam, data fata secutus;
Vix septem convulsæ undis Euróque supersunt.
Ipse ignotus, egens Lybiæ deserta peragro,
Europâ atque Asiâ pulsus. Nec plura querentem
Passa Venus medio sic interfata dolore est:
Quisquis es, haud (credo) invisus cœlestibus auras
Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modò, atque hinc te reginæ ad limina perfer.
Namque tibi reduces socios, classémque relatam
Nuntio, & k in tutum versis Aquilonibus actam;
Ni frustrà augurium vani docuere parentes.
Aspice bis senos lætantes agmine l cycnos,
Ætherià quos lapsa plagâ Jovis ales aperto
Turbabat cœlo; nunc terras ordine longo
Aut m capere, aut captas jam despectare videntur.
Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantúsque dedere;
Haud aliter puppésque tuæ, pubésque tuorum
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.
Perge modò, & quà te ducit via, dirige gressum.
Dixit; & avertens roseâ cervice refulsit,
n Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem
Spiravere; pedes o vestis defluxit ad imos,
Et vera incessu patuit dea. Ille, ubi matrem
Agnovit, tali fugientem est voce secutus;
Quid natum totiès crudelis p tu quoque falsis
Ludis imaginibus? cur dextræ jungere, dextram
Non datur, ac veras audire & reddere voces?
Talibus incusat, gressúmque ad mœnia tendit.
At Venus obscurâ gradientes aëre sepsit,
Et multo nebulæ circum dea fudit amictu:
Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,
Molirive moram, aut veniendi poscere causas.
Ipsa Paphum sublimis abit, sedésque revisit
Læta suas; ubi templum illi, centúmque Sabæo
Thure calent aræ, sertísque recentibus halent.
Corripuere viam interea, quà semita monstrat:
Jámque ascendebant collem, qui q plurimus urbi
Imminet, adversásque aspectat desuper arces.
Miratur molem Æneas, magalia quondam:
Miratur portas, strepitúmque, & r strata viarum.
Instant ardentes Tyrii; pars ducere muros,
Molirique arcem, & manibus subvolvere saxa;
Pars t aptare locum tecto, & concludere u sulco.

Jura

i Sua stella quam semper videt per diem.

k Actum in tut. aq. conversis.

l Cycnos navibus, aquilam tempestat. comparat.

m Designare, eligere.

n Ambrosia illitæ, vel immortales.

o Quæ prius nudo tunus coll. Æn. v. 314.

p Ut Juno, & cætera numina quæ mihi (ceptæ Trojano) adversantur.

q Longus 3000. passus C. ex Pol. & Apian.

r Vivis lapidibus stratas.

s Mollibus jactis extollere. al. Operire.

t Fossa.

Jura magistratúsque legunt, sanctúmque senatum.
Hic portus alii effodiunt; hic alta theatris
Fundamenta locant alii; immanésque columnas
Rupibus excîdunt, scenis decora alta futuris.
Qualis apes æstate novâ per florea rura
Exercet sub sole labor, cùm gentis adultos
Educunt fœtus, aut cùm *a* liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas;
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præsepibus arcent.
Fervet opus, redoléntque thymo fragrantia mella.
O fortunati quorum jam mœnia surgunt!
Æneas ait, & fastigia suspicit urbis.
Infert se septus nebulâ (mirabile dictu)
Per medios, miscétque viris, neque cernitur ulli.
Lucus in urbe fuit mediâ, *y* lætissimus umbrâ,
Quo primum jactati undis & *z* turbine Pœni
Effodere loco signum, quod regia Juno
Monstrârat, caput acris equi: sic nam fore bello
Egregiam, & *a* facilem victu per secula gentem.
Hic templum Junoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum & *b* numine divæ:
Ærea cui gradibus surgebant limina, nexæque
Ære trabes; foribus cardo stridebat ahenis.
Hoc primum in luco nova res oblata timorem
Lenit; hic primùm Æneas sperare salutem
Ausus, & afflictis melius confidere rebus.
Namque sub ingenti lustrat dum singula templo,
Reginam opperiens, dum quæ *c* fortuna sit urbi
Artificúmque manus *d* inter se, operúmque laborem
Miratur: videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellâque jam famâ totum vulgata per orbem:
e Atridas, Priamúmque, & sævum ambobus Achillem,
Constitit, & lacrymans, Quis jam locus, inquit, Achate,
Quæ regio in terris nostri non plena laboris?
En Priamus: sunt hic etiam *f* sua præmia *g* laudi,
Sunt *h* lacrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt.
Solve metus; feret hæc aliquem tibi fama salutem.
Sic ait, atque animum pictúrâ pascit inani
Multa gemens, largóque humectat flumine vultum.
Namque videbat uti bellantes Pergama circum
Hic fugerent Græi, *i* premeret Trojana juventus;
Hac Phryges, *k* instaret curru cristatus Achilles.
Nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
Agnoscit lacrymans? primo quæ *l* prodita somno
Tydides multa *l* vastabat cæde cruentus;
Ardentésque avertit equos in castra prius quàm

a Liquida, ex Georg. 4. Defæcata, Pura.
y Amœnissimus.
z Venti.
a Fertilem.
b Numinis simulacro.
c Felicita.
d Collatas, seu comparatas, Omnes miratur, sed hanc tamen præ illa.
e Atrei filios, Agamemnonem & Menelaum.
f Id est, sibi convenientia. Vel sibi debita; quæ (vel qualia) meretur.
g Virtuti. Vel factis laudabilibus.
h Sunt qui res afflictas & miserabiles commiserationem & lacrymis prosequantur: quæ miseris aliquod sunt solamen.
i Impressionem faceret cum impetu incurreret.
k A Dolone.
l Hominibus exhauriebat & vacua faciebat. Alibi, Quin etiam Victa dare, pro vendere.

Pabula gustâssent Trojæ, Xanthúmque bibissent,
m Parte aliâ fugiens amissis Troïlus armis,
Infelix puer, atque impar congressus Achilli,
Fertur equis, currúque hæret resupinus *n* inani,
Lora tenens tamen: huic cervíxque comæque trahuntur
Per terram, & *o* versâ pulvis *p* inscribitur hastâ.
Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplúmque ferebant,
Suppliciter tristes, & *q* tunsæ pectora palmis,
Diva solo fixos oculos aversa tenebat.
Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
Exanimúmque auro corpus vendebat Achilles.
Tum verò ingentem gemitum dat pectore ab imo,
Ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici,
Tendentémque manus Priamum conspexit inermes,
Se quoque principibus permistum agnovit Achivis,
Eoásque acies, & *r* nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum *s* lunatis agmina *t* peltis
Penthesilea furens, mediísque in millibus ardet,
Aurea subnectens exsertæ *u* cingula mammæ
Bellatrix, audétque viris concurrere virgo.
Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,
Dum stupet, obtutúque hæret defixus in uno:
Regina ad Templum, formâ pulcherrima, Dido
Incessit, magnâ juvenum stipante catervâ.
Qualis in *x* Eurotæ ripis, aut per juga *y* Cynthi
Exercet Diana choros, quam mille secutæ
Hinc atque hinc glomerantur Oreades; illa pharetram
Fert humero, gradiénsque deas supereminet omnes;
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.
Talis erat Dido, talem se læta ferebat
Per medios, instans operi, regnísque futuris.
Tum foribus divæ, mediâ testudine templi,
Septa *z* armis, solióque altè subnixa, resedit.
a Jura dabat legésque viris, operúmque laborem
Partibus æquabat justis, aut sorte trahebat;
Cum subitò Æneas concursu accedere magno
Anthéa, Sergestúmque videt, fortémque Cloanthum,
Teucrorúmque alios; ater quos æquore turbo
Dispulerat, penitúsque alias advexerat oras.
Obstupuit simul ipse, simul perculsus Achates;
b Lætitiáque *c* metúque avidi conjungere dextras
Ardebant; sed *d* res animos incognita turbat.
Dissimulant, & nube cavâ speculantur *e* amicti
Quæ fortuna viris, classem quo littore linquant,
Quid veniat; cunctis nam lecti navibus ibant
Orantes *f* veniam, & templum clamore petebant.

m P. 4. pictura.
n Qui jam deerat rector.
o Retro conversa cuspide hastæ.
p Exaratur, Scribitur, sulcatur.
q Ad movendum Deæ animum.
r Æthiopis.
s Mediam lunam referentibus.
t Scutis brevibus.
u Aur. cing. Periph. baltei.
x Fl. Laconiæ.
y Montis Deli.
z Armatis custodibus.
a Quidam ann. Jura dabat, non aut in dicebatur judex. Sed hoc subtilius.
b Ob socios liberatos.
c Propter concursum Phœnorum.
d Causa sociorum adventus.
e Ut supra, *Et multo nebula circum dea fudit amict.*
f Pacem.

Post quam

Postquam introgressi, & coram data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido sic pectore cœpit;
O regina, novam cui condere Juppiter urbem,
Justitiáque dedit gentes frænare superbas;
Troës te miseri, ventis maria omnia vecti,
Oramus; prohibe infandos à navibus ignes;
Parce g pio generi, & propiùs res aspice nostras. g Trojanis, qui sunt pii.
Non nos aut ferro Libycos populare penates
Venimus, aut raptas ad littora vertere prædas;
Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis atque ubere glebæ;
OEnotrii coluere viri; nunc fama minores
Italiam dixisse, ducis de nomine gentem.
Huc cursus fuit. ———
Cum subitò assurgens fluctu nimbosus Orion
In vada cæca tulit, penitúsque b procacibus Austris. b Obstinate urgentibus, Subinde suum in nos flatum reperentibus.
Pérque undas, superante salo, pérque invia saxa
Dispulit; huc pauci vestras adnavimus oras.
Quod genus hoc hominum? quæve hunc tam barbara morem
Permittit patria? i hospitio prohibemur arenæ; i Cum littora jure gentium communia sint.
Bella cient, primáque vetant consistere terrâ.
Si genus humanum & mortalia temnitis arma;
At k sperate deos memores fandi atque nefandi. k Timete d. in beneficiorum & malefactorum.
Rex erat Æneas nobis, quo justior alter
Nec pietate fuit, nec bello major & armis;
Quem si fata virum servant, si vescitur aurâ
Ætheriâ, necadhuc crudelibus occubat umbris;
l Non metus; officio nec te certâsse priorem l Al. Non metus officio.
m Pœniteat; sunt & Siculis regionibus urbes, m Non metuendum tibi est ne te pœn. &c.
n Armáque, Trojanóque à sanguine clarus Acestes. n Hominis apti ad arma.
Quassatam ventis liceat subducere classem, o Ligna incidere ex quibus remi fiant.
Et sylvis aptare trabes, & o stringere remos.
Si datur Italiam, sociis, & rege recepto, p Æneæ.
Tendere, ut Italiam læti Latiúmque petamus.
Sin absumpta salus, & te, p pater optime Teucrûm,
Pontus habet Libyæ, nec spes jam restat Iüli;
At freta Sicaniæ saltem sedésque paratas,
Unde huc advecti, regémque petamus Acestem.
Talibus Ilioneus; cuncti simul q ore fremebant
Dardanidæ. ———
Tum breviter Dido, vultum demissa, profatur; q Consentiebant. Alii utentes quidam, sed ostendentes se ægrè ferre injurias sibi illatas.
Solvite corde metum Teucri, secludite curas;
Res dura, & regni novitas me talia cogunt
Moliri, & latè fines custode tueri.
Quis genus Æneadum, quis trojæ nesciat urbem? r Virtutes virorum.
Virtutésque, virósque, & tanti incendia belli?

Non ſ obtuſa adeò geſtamus pectora Pœni;
Nec tam averſus equos Tyriâ e ſol jungit ab urbe;
Seu vos h Heſperiam magnam, & Saturniáque arva,
Sive Erycis fines, regémque optatis Aceſtem;
Auxilio tutos dimittam, opibúſque juvabo.
Vultis & his mecum pariter conſidere regnis?
y Urbem quam ſtatuo, veſtra eſt; ſubducite naves;
Tros Tyriúſque mihi nullo diſcrimine ? agetur.
Atque utinam rex ipſe Noto compulſus eodem
Afforet Æneas! equidem per littora certos
Dimittam, & Lybiæ luſtrare extrema jubebo,
Si quibus ejectus ſylvis aut urbibus errat.
Hîs animum arrecti dictis, & fortis Achates
Et pater Æneas, a jamdudum b erumpere nubem
Ardebant; prior Æneam compellat Achates,
Nate deâ, quæ nunc animo ſententia ſurgit?
Omnia tuta vides, claſſem ſociósque receptos.
c Unus abeſt, medio in fluctu quem vidimus ipſi
Submerſum; dictis reſpondent cætera matris.
Vix ea fatus erat, cùm circumfuſa repentè
Scindit ſe nubes, & in æthera purgat apertum,
Reſtitit Æneas, claráque in luce refulſit;
d Os Humerósque deo ſimilis; namque ipſa decoram
Cæſariem nato genitrix, lumenque juventæ
Purpureum, & lætos oculis afflârat honores.
Quale e manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum Pariúſve lapis circundatur auro.
Tum ſic reginam alloquitur, cunctíſque repentè
Improviſus aït, Coràm, quem quæritis, adſum
Troïus Æneas, Libyeis ereptus ab undis.
O ſola inſandos Trojæ miſerata labores;
Quæ nos, relliquias Danaum, f terræque mariſque
Omnibus exhauſtos jam caſibus, omnium egenos,
Urbe, domo ſocias; grates perſolvere dignas
Non opis eſt noſtræ, Dido, nec quicquid ubique eſt
Gentis Dardaniæ, magnum quæ ſparſa per orbem.
Dii tibi (ſi qua pios reſpectant numina, ſiquid
Uſquam juſtitiæ eſt, & mens ſibi conſcia recti)
Præmia digna ferant! quæ te tam læta tulerunt
Secula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluvii current, g dum montibus umbræ
Luſtrabunt convexa, b pólus dum ſydera paſcet;
Semper honos, nomenque tuum, laudéſque manebunt;
Quæ me-cumque vocant terræ. Sic fatus, amicum
Ilionea petit dextrâ, lævaque Sereſtum;
Pòſt, alios; fortémque Gyan, fortémque Cloanthum.
Obſtupuit i primò aſpectu S donia Dido,

ſ Craſſa ingenia.
f Quæ putantur obtuſiores qui frig. à ſole remotiores & frigidiores incolunt. h Latium.
y Vultis urbem quam ſtatuo?
z Regetur.
a Cum ſocios vidiſſent, & Didonem loquentem audiſſent.
b Rupta nube erire. Alias, Abrumpere.
c Orontes.
d Oris venuſtitas, & humorum latitudine. Æn.
e Artificis.
f Ut in principio hujus lib. omnium ille & terris jactatus & alto.
g Dum in mont. umbræ latera declinata circumibunt.
h Pro polus. B. legit palus, de omni humore, aut de mari: ut Hom. λίμνη
i Primo cum cæteris quæ adverb eſſe indicat. Non enim primò jungitur cum aſpexit, ſed ſequentibus.

Caſu

Casu deinde viri tanto: sic ore loquuta est,
Quis te nate deâ, per tanta pericula casus
Insequitur? quæ vis immanibus applicat oris?
Tune ille Æneas, quem Dardanio Anchisæ
Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulsum patriis, nova regna petentem
Auxilio Beli: genitor tum Belus opimam
Vastabat Cyprum, & victor ditione tenebat.
Tempore jam ex illo casus mihi cognitus urbis
Trojanæ nomenque tuum, regésque Pelasgi.
Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat,
Séque ortum antiquâ Teucrorum à stirpe volebat:
Quare agite ô tectis juvenes succedite nostris.
Me quoque per multos similis fortuna labores
Jactatam, hac demum voluit consistere terrâ.
k Non ignara mali miseris succurrere disco.
Sic memorat: simul Æneam in regia ducit
Tecta: simul divûm templis *l* indicit honorem.
Nec minùs interea sociis ad littora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga suum, pingues centum cum matribus agnos:
m Munera, lætitiámque dei. ———
At domus interior regali splendida luxu
Instruitur, mediisque parant convivia tectis.
Arte laboratæ vestes ostróque superbo;
Ingens argentum mensis, cœlatáque in auro
Fortia facta patrum: series longissima rerum,
Per tot ducta viros antiquæ ab origine gentis.
Æneas (neque enim patrius *n* consistere mentem
Passus amor) rapidum ad naves præmittit Achatem:
Ascanio *o* ferat hæc, ipsúmque ad mœnia ducat.
Omnis in Ascanio chari stat cura parentis.
Munera præterea Iliacis erepta ruinis
Ferre jubet pallam *p* signis auróque rigentem,
Et circum textum croceo *q* velamen acantho:
Ornatus Argivæ Helenæ, quos illa Mycenis,
Pergama cùm peteret, inconcessósque hymenæos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum.
Præterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
Maxima natarum Priami, collóque monile
r Baccatum, & duplicem gemmis auróque coronam.
Hæc scelerans, iter ad naves tendebat Achates.
At Cythérea novas artes, nova pectore versat
Consilia: ut faciem mutatus & ora Cupido
s Pro dulci Ascanio veniat, donísque furentem
Incendat reginam, atque ossibus implicet ignem.

k In meipsa experta quod sit malis conflictari; disco miseris succurr. At Serv. vult *non* repeti & ante *disco*.
l Id est, feriasut esset publica gratulatio, & deorum favor accederet: at S. Jussit fieri supplicationes.
m Id est, vinum, inq. Ser. at Cod. rectius, Mittit hæc omnia, ut Neptuno sacrificarent: quæ res munera & Lætiam Neptuno afferat. Hæc ille. Est autem & alia lectio (sed minus rationi consentan) *aie* ut si pro *ait*. De qua vid. Gell.
n Esse mente quieta.
o Nunciat.
p Ex auro intertexto factis.
q Cycladem circum textam signis acanthum herbam seu virgultum referentibus.
r Baccis ornatū, i margaritis.
s Celeriter exequens.
s Sub Ascanii imagine.

Quippe domum timet *u* ambiguam, Tyriósque *x* bilingues
Urit atrox Juno, & sub noctem cura recursat.
Ergò his aligerum dictis affatur Amorem;
Nate, meæ vires, mea magna potentia solus:
Nate, *y* Patris summi qui tela Typhoëa temnis,
Ad te confugio, & supplex tua numina posco.
Frater ut Æneas pelago tuus omnia circum
Littora *z* jactetur, odiis Junonis iniquæ.
a Nota tibi; & nostro doluisti sæpe dolore.
Hunc Phœnissa *b* tenet Dido, blandísque moratur
Vocibus, & vereor quo *c* se Junonia vertant
Hospitia: haud tanto cessabit *d* cardine rerum.
Quocirca capere ante dolis & cingere flammâ
Reginam meditor: *e* nè quo se numine mutet,
Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.
Quà facere id possis, nostram nunc accipe mentem:
Regius accitu cari genitoris, ad urbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens pelago & flammis restantia Trojæ.
Hunc ego sopitum somno super alta Cythera,
Aut super Idalium sacratâ sede recondam:
Nè qua scire dolos, mediúsve occurrere possit.
Tu faciem illius, noctem non amplius unam,
f Falle dolo, & notos pueri puer indue vultus:
Ut, cum te gremio accipiet lætissima Dido,
Regales inter mensas, laticémque Lyæum:
Cum dabit amplexus, atque oscula dulcia figet,
Occultum inspires ignem, fallásque *g* veneno.
Paret Amor dictis caræ genetricis: & alas
Exuit, & *h* gressu gaudens incessit Iüli.
At Venus Ascanio placidam per membra quietem
Irrigat; & fotum gremio dea tollit in altos
Idaliæ lucos, ubi mollis amaracus illum
Floribus, & dulci aspirans complectitur umbrâ.
Jámque ibat dicto parens, & dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce lætus Achate.
Cùm *i* venit, aulæis jam se regina superbis
k Aureâ composuit spondâ, *l* mediámque locavit.
Jam pater Æneas, & jam Trojana juventus
Conveniunt: stratóque super discumbitur ostro.
Dant manibus famuli lymphas: Cererémque canistris
Expediunt, tonsísque ferunt mantilia villis.
Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo
Cura penum struere, & flammis *m* adolere penates,
Centum aliæ, totidémque pares ætate ministri,
Qui dapibus mensas onerent, & pocula ponant.
Nec non & Tyrii per limina *n* læta frequentes

Convenere,

u De qua, stet ambigi, Græcis an Trojanis fuerat.
x Perfidos.
y Jovis fulmina.
z Jactemque ut lucet quæ.
a Pro, Notum, Græc. more.
b Hospitio acceptum retinet.
c In quibus Juno tolitur.
d In opportunitate tanta.
e Ad nutum alterius numinis.
f Fallendo aliquem, Falso repræsenta. Scal. exp. Falsam habeas & præ te feras repræsentes.
g Amoris quasi veneno.
h Incedit cum Achate eodem modo quo Iulus incedebat, si adfuisset.
i Adhuc in vestibus ornata, vel aurea sponda, per Hyperb.
k In lecto, qui medius erat, accubuit.
l Colere, honorare, augere, & locos facere, dicitur.
m Quæ lætitiam præ se ferre videbantur.

Convenere, toris jussi discumbere pictis.
Mirantur dona Æneæ, mirantur Iülum,
o Flagrantêsque dei vultus, simulatáque verba,
Pallámque, & pictum croceo velamen acantho,
Præcipuè infelix, *p* pesti devota futuræ,
Expleri mentem nequit, *q* ardescítque tuendo
Phœnissa, & puero pariter donísque movetur:
Ille ubi complexu Æneæ colló que pependit,
Et magnum *r* falsi implevit genitoris amorem,
Reginam petit. Hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret, & interdum gremio fovet, inscia Dido
Insideat quantus miseræ deus: at memor ille
s Matris Acidaliæ, paulatim abolere *t* Sichæum
Incipit, vivo tentat *u* prævertere amore
Jampridem *x* resides animos, desuetáque corda.
Postquam *y* prima quies epulis, mensæque remotæ,
Crateras magnos statuunt, & *z* vina coronant.
Fit strepitus tectis, vocémpue per ampla volutant
Atria; dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, & noctem flammis funalia vincunt.
Hìc regina gravem gemmis auróque popposcit,
Implevítque mero pateram, quam Belus & omnes
A Belo *a* soliti. tum facta silentia tectis.
Juppiter (hospitibus nam te dare jura loquuntur)
Hunc lætum Tyriísque diem Trojáque profectis
Esse velis, nostrósque hujus meminisse *b* minores.
Adsis lætitiæ Bacchus dator, & bona Juno:
Et vos ô cœtum Tyrii celebrate *c* faventes.
Dixit, & in mensa *d* laticum libavit honorem;
Primáque libato *e* summo tenus attigit ore.
Tum Bitiæ dedit *f* increpitans; ille impiger hausit
g Spumantem paterem, & pleno se proluit *h* auro;
Post alii proceres: citharâ crinitus Iopas
Personat auratâ, docuit quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem lunam, solísque labores:
Unde hominum genus & pecudes: unde imber, & *i* ignes:
Arcturum, *k* pluviásque Hyadas, geminósque Triones:
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausum Tyrii, Troësque sequuntur.
Necnon & vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido: *m* longúmque bibebat amorem,
Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa:
Nunc quibus Auroræ venisset filius armis:
Nunc, quales Diomedis equi: nunc, quantus Achilles.

o Vultus quasi fingebant, ut Dei esse appareant.
p Pernicioso & exitiali.
q Incenditur amore, concipit flammas amoris.
r Quem falso suum esse dicebat.
s Mandatorum matris.
t Amore in Sio.
u Præoccupare, Junonem præveniendo.
x Inertes ad amandum.
y Quia repetebant potationes.
z Pocula cor. ut l. 3. *magnum cratera coronat* Iadus: vel ut Hom. κρητῆρα στεφανοῦσι ποτοῖο.
a Solui implere, cum velint libare.
b Posteros.
c Juguis & animis.
d Vinum, quod est laticem hominos.
e Cum libasset, quod reliquum erat ore leviter tetigit.
f Increpitando instans ut acciperet, sive urgens.
g Adhuc spumantem, ut potè plenam, cum vinum Dido vix degustâsset.
h Au ea patera. Alias, ore.
i Defectus.
k Pulgura & fulmina.
l Pluvius, adj. & vum est

m Magnum & donec ipsa vixerit maturum, inquit Corr. At Non. Sævum & perniciosum. Alii, longum adverbialiter accipiunt.

Immo

Imò age, & à prima dic hospes origine nobis
Insidias (inquit) Danaum casúsque tuorum,
Erroresque tuos; nam te jam septima portat
Omnibus errantem terris & fluctibus æstas.

Publii Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER II.
ARGUMENTUM.

Dido volentati morem gerens Æneas, excidii Trojani seriem narrat. Ea est hujusmodi: Graeci decimo belli Trojani anno, attritis jam viribus, virtutisque difficilentes, ad dolum confugiunt: nocteque eâ quæ urbis incendium antecessit, fugam simulantes, circa Tenedum latitant, relicto in agro Trojano equo ligneo, tantæ magnitudinis, ut portis urbis recipi non posset, ejus utero lectissimum quemque proceres inclusere. Trojani partim fraude Sinonis impulsi, partim Laocoontis supplicio territi, diruta muri parte, equum in arce statuunt. Nocte intempesta Graeci à Tenedo profecti, per eam muri ruinam quâ equus erat introductus urbem invadunt. Sinon, reserato equi utero, armatos emittit. Omnia ferro flammisque fœdantur. Æneas interim ab Hectore in somnis admonetur, ut sibi fugâ consulat, deosque patrios incendio eripiat. Ille tamen honestam mortem turpi fugæ præferens, frustrà in arma ruit. Satis feliciter primum impetus succedit Trojanis; donec Chorœbi consilium sequuti sumptis Graecorum armis, suorum telis obruuntur. Interea Priami regia oppugnatur, Priamusque ipse à Pyrrho Achillis filio interficitur. Æneas itaque, frustrà tentatis omnibus, cùm jam nihil spei reliquum esset, sacra Anchisæ patri committit, eique in humeros suos sublato, assumptisque Ascanio filio, Creusâque uxore, fugam arripit: Graeci à tergo insequuntur. In eo tumultu Creusam uxorem amittit: cujus quærendæ causa per totam urbem obversanti, obvia fit uxoris umbra, virumque monitis suis certiorem facit. Ipse ad socios revertitur, quò jam magnus virorum mulierumque numerus confluxerat, ejus auspicium, quocunque terrarum abducere vellet, sequi paratus.

Aliud. MODESTINI jurisconsulti Argumentum.

Conticuere omnes: tunc sic fortissimus heros
Fata recensebat Trojæ, casúsque suorum,
Fallaces Graios, simulatáque dona Minervæ,
Laocoontis pœnam, & laxantem claustra Sinonem:
Somnum quo monitus acceperat Hectoris atram:

Jam

Jam flammas cœli, Troum patriæque ruinas,
Et regis Priami fatum miserabile semper:
Impositumque patrem collo, dextràque prehensum
Ascanium, frustrà à tergo comitante Creusâ;
Ereptam hanc fato, socios in monte repertos.

Aliud INCERTI AUTORIS Argumentum.

Cogitur, Æneas bellorum exponere casus,
Græcorumque dolos, & equum, fraudemque Sinonis,
Excisámque urbem Priamique miserrima fata:
Utque patrem impositum forti cervice per ignes
Exulerit, charamque amiserit ipse Creusam.

Aliud MONSTICHON.

Edocet excidium Trojæ cladémque secundas.

ALIUD.

Funera Dardaniæ narrat fletúsque secundo.

COnticuere omnes. *a* intentique ora tenebant.
Indè toro pater Æneas sic orsus ab alto:
Infandum regina Jubes renovare dolorem,
Trojanas ut opes & lamentabile regnum
Eruerint Danai, quæque ipse miserrima vidi,
b Et quorum pars magna fui. Quis talia fando
c Myrmidonum, Dolopúmve, aut duri miles Ulyssi,
Temperet a lacrymis? & jam nox humida cœlo
Præcipitat, suadéntque *d* cadentia sydera somnos.
Sed si tantus amor casus cognoscere nostros,
Et breviter Trojæ supremum audire laborem:
Quanquam animus meminisse horret, luctúque refugit,
Incipiam. Fracti bello, fatisque repulsi
Ductores Danaum, tot jam labentibus annis,
Instar montis equum, divinâ Palladis arte
Ædificant; sectâque intexunt abiete costas.
Votum pro reditu simulant; ea fama vagatur.
Huc delecta virum sortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri; penitúsque cavernas
Ingentes, uterúmque armato milite complent.
Est in conspectu Tenedos, notissima famâ
Insula; dives opum, Priami dum regna manebant;
Nunc tantùm sinus, & statio malè fida carinis.
Huc se provecti deserto in *f* litore condunt;
Nos abiisse rati, & vento petiisse Mycenas.
Ergò omnis longo *g* solvit se Teucria luctu:

a Pro, Intenta ora habebant; id est, defixa in loquentem, ut fit Hypal. Vel, intenti ad ejus verba, ne hiscebant quidem.
b Quibus magna ex parte interfui. Vel, quorum magnam partem ego cum meis expertus sum.
c Tam denique miserandæ ne ipsi quidâ hostes sine lacrymis ea audire possint. Sic. l. 11. *vel* Primo *miserandæ manus.*
d Adventante aurora.
e Superiora flumina, quibus lagunæ compages circumdatur.
f Hujus insulæ, quæ ex tempore vacua, Achilli in prædam concessa fuerat.
g Excusso luctu dant se lætitiæ Trojani

Panduntur

Panduntur portæ: juvat ire, & Dorica castra
Desertósque videre locos, littúsque relictum.
Hîc Dolopum manus, hîc sævus tendebat Achilles;
Classibus hîc locus, hîc acies certare solebant.
Pars stupet innuptæ donum exitiale Minervæ,
Et molem mirantur equi: primúsque Thymœtes
Duci intra muros hortatur, & arce locari;
Sive dolo, seu jam Trojæ sic fata ferebant.
At Capys, & quorum melior sententia menti,
Aut pelago Danaum insidias, suspectáque dona
Præcipitare jubent, & subjectis urere flammis;
Aut terebrare cavas uteri, & tentare latebras.
SCINDITUR incertum studia in contraria vulgus.
Primus ibi ante omnes, magnâ comitante catervâ,
Laocoon ardens summâ decurrit ab arce;
Et procul; O miseri, quæ tanta insania, cives?
Creditis avectos hostes? aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaum? sic notus Ulysses?
Aut hoc incluso ligno occultantur Achivi,
Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos venturáque desuper urbi,
Autaliquis latet error: equo nè credite Teucri.
Quicquid id est, timeo Danaos, & dona ferentes.
Sic fatus, validis ingentem viribus hastam
In latus, inque feri curvam compagibus alvum
Contorsit; stetit illa tremens, uteróque recusso
Insonuere cavæ, gemitúmque dedere cavernæ.
Et, si fata deûm, si mens non læva fuisset,
Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras:
Trojáque nunc stares, Priamíque arx alta maneres:
Ecce, manus juvenem interea post terga revinctum
Pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ: qui se ignotum venientibus ultro,
Hoc ipsum ut strueret, Trojámque aperiret Achivis,
Obtulerat, fidens animi, atque in utrumque paratus,
Seu versare dolos, seu certè occumbere morti.
Undique visendi studio Trojana juventus
Circumfusa ruit, certántque illudere capto;
Accipe nunc Danaum insidias; & crimine ab uno
Disce omnes. ——————
Namque ut conspectu in medio turbatus inermis
Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
Heu! quæ me tellus (inquit) quæ me æquora possunt
Accipere? aut quid jam misero mihi denique restat?
Cui neque apud Danaos usquam locus, & insuper ipsi
Dardanidæ infensi pœnas cum sanguine poscunt.
Quo gemitu conversi animi, compressus & omnis

Impetus.

b Verba sunt visentium.
c Manipulis, Iliad. Sic & Sede equitibus.
d Pro, fuisse: nisi forte ita scribendum est.
e Mobile, instabile.
m Comm omnibus, videntibus cunctis. Aut est Perissologia.
n Iræ æstuans.
o Dona car. dol.
p Dan. sic not. Esse tam male vobis notus?
q Oppressura urbem, utpote ejus mœnibus pliter.
r Tum quoque e ii ferunt dona.
s Equi.
t Hoc ipsum ut strueret, Trojámque aperiret Achivis, Obtulerat, fidens animi, atque in utrumque paratus, Seu versare dolos, seu certè occumbere morti, Undique visendi studio Trojana juventus Circumfusa ruit, certántque illudere capto; Accipe nunc Danaum insidias; & crimine ab uno Disce omnes. —————— Namque ut conspectu in medio turbatus inermis Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit: Heu! quæ me tellus (inquit) quæ me æquora possunt Accipere? aut quid jam misero mihi denique restat? Cui neque apud Danaos usquam locus, & insuper ipsi Dardanidæ infensi pœnas cum sanguine poscunt. Quo gemitu conversi animi, compressus & omnis Impetus.
t Has ipsius insidias.
u Ab uno.
x Al. Insidias & crimen ab uno.
y Dicite omnes.
z Quasi turbatus. Sed fieri etiâ potest ut & ser turbatus, donec vidisset an sua fallacia succederet.
a Al. & Jam. Conveniet ante & cum præced æquo.

Impetus; hortamur fari, quo sanguine cretus;
Quidve ferat, memoret; quæ sit fiducia capto.
Ille hæc, depositâ tandem formidine, fatur,
Cuncta equidem tibi rex, *b* fuerint quæcunque, fatebor
Vera, inquit, neque me Argolicâ de gente negabo:
Hoc primum: nec si miserum fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacémque improba finget.
Fando, *c* aliquod si fortè tuas pervenit ad aures
Belidæ nomen Palamedis, & inclyta famâ
Gloria; quem *d* falsâ sub proditione Pelasgi
Insontem, infando indicio, quia bella vetabat,
Demisere neci, nunc *e* cassum lumine lugent:
Illi me comitem, & consanguinitate propinquum
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.
Dum stabat regno incolumis, regnúmque vigebat
Consiliis, & nos aliquod nomenque decúsque
Gessimus: invidiâ postquam pellacis Ulyssi
(Haud ignota loquor) *f* sus; eris consessit aboris,
Affectus vitam in tenebris luctúque trahebam,
Et casum insontis mecum indignabar *g* amici.
Nec tacui demens; & me fors si qua tulisset,
Si patrios unquam remeâssem victor ad Argos,
Promisi ultorem, & verbis odia aspera movi.
Hinc mihi prima mali labes; hinc semper Ulysses
Criminibus terrere novis: hinc spargere voces
In vulgum ambiguas, & *h* quærere conscius arma.
Nec requievit enim, donec *i* Calchante ministro,
Sed quid ego hæc autem nequicquam ingrata revolvo?
Quidve moror? *k* si omnes uno ordine habetis Achivos,
Idque audire sat est, jamdudum sumite pœnas;
Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ.
Tum verò ardemus scitari & quærere causas,
Ignari scelerum tantorum artisque Pelasgæ.
Prosequitur pavitans, & ficto pectore fatur.
Sæpe fugam Danaï Troiâ cupiere relictâ
Moliri, & longo fessi discedere bello.
Fecissentque utinam! Sæpe illos aspera ponti
Interclusit hyems, & terruit Auster *l* euntes
Præcipuè cùm jam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto sonuerunt æthere nimbi.
Suspensi, Eurypylum scitatum oracula Phœbi
Mittimus, isque adytis hæc tristia dicta reportat.
Sanguine placâstis ventos, & *m* virgine cæsâ,
Cum primùm *n* Iliacas Danaï venistis ad oras;
Sanguine quærendi reditus, animáque litandum
Argolicâ. Vulgi quæ vox ut venit ad aures,
Obstupuere animi; gelidúsque per ima cucurrit

b Quicunque mihi sequantur eventus. Ita Servius legit, *fuerint, quodcunque.*

c Melius vocem *aliquos*, quæ jungatur cum *nomen*: quam *aliquid* quod jungendum esset cum *famæ*.

d Sub falso crimine proditionis.

e Privatum lumine, interemptum.

f Interemptus est.

g Palamedis.

h Quærere dolos, qui ipsi essent arma ad resistendum mihi. *i* Calchantis ministerio & opera *vel dominante*, vel opponit mentem, ut seqq. Vel subaudiendum tale quid.

k Si omnes, & eadem loco & numero ducitis, & pro hostibus habetis.

l Ire pergentes, vel inire ingressos.

m Vi, higenia Agamemnonis.

n Ita Servius.

Ossa

Ossa tremor, cui o fata parent, quem poscat Apollo,
Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios: quæ sint ea numina divûm
Flagitat: & mihi jam multi crudele p canebant
Artificis scelus, & taciti ventura videbant.
Bis quinos silet ille dies: tectúsque recusat
Prodere voce suâ quenquam, aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
q Composito r rumpit vocem, & me destinat aræ.
Assentere omnes: & quæ sibi quisque timebat
Unius in miseri exitium conversa tulere.
Jámque dies infanda aderat. Mihi sacra s parari,
Et t salsæ fruges, & circum tempora vittæ.
Eripui (fateor) letho me, & vincula rupi,
Limosóque lacu per noctem obscurus in ulva
Delitui, dum vela darent: si fortè dedissent
Nec mihi jam patriam u antiquam spes ulla videndi,
Nec dulces natos, exoptatúmque parentem:
Quos illi fors ad pœnas ob nostra reposcent
Effugia, culpam hanc miserorum morte piabunt.
Quod te per superos & conscia numina veri,
Per, si qua est quæ restat ad hoc mortalibus usquam
Intemerata fides, oro: miserere laborum
Tantorum, miserere animi non digna ferentis.
His lacrymis vitam damus: & miserescimus ultro.
Ipse viro primus manicas atque arcta levari
Vincla jubet Priamus: dictísque ita fatur amicis:
x Quisquis es (amissos hinc jam jam obliviscere Graios)
Noster eris: mihique hæc edissere vera roganti,
Quò molem hanc immanis equi statuere? quis autor?
Quidve petunt? quæ religio? aut quæ machina belli?
Dixerat. Ille, dolis instructus & arte Pelasgâ,
Sustulit exutis vinclis ad sydera palmas;
Vos, y æterni ignes, & non violabile vestrum
Testor numen, (ait) vos aræ, ensésque nefandi.
Quos fugi, z vittæque deûm, quas hostia a gessi:
Pas mihi Graiorum b sacrata resolvere jura,
Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
Siqua tegunt; teneor patriæ nec legibus ullis.
Tu modò promissis maneas, servatáque serves
Troja fidem: si vera feram, si magna rependam.
Omnes spes Danaum, & cœpti fiducia belli
Palladis auxiliis semper stetit; impius ex quo
Tydides, sed enim scelerúmque inventor Ulysses,
Fatale aggressi sacrato avellere templo
Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
Corripuere sacram effigiem, manibúsque cruentis

Virg.

d Fata præparent mortem.

p Prædicebant.

q Ex compacto Ulysis impulsu, non oraculi jussu.

r ῥήγνυσι φωνὴν. In vocem erumpit.

s Parari cœperunt.

t Mola salsa, qua frons victimæ & foci arcebantur.

u antiq. charæ, sed potius Argos antiq. vocat pat. ut & Soph. commendat à vetustate. Quidam antiq. pristina n intell.

x Quisquis es amisso hinc jam obliviscere Graios: verba sunt imp. transfugam in eadem suam recipientis. Virg.

y Sydera. Alii, penat. s. ut Æneas nunque ad ætris Jovisque ferebat penetralia sacra. Alii Vestæ focos.

z Sunt qui deum jungunt cum hostia.

a Cum essem victima, aræ destinata.

b Quia sacramenti mi itatis religione videbatur esse obstrictus.

e Virgineas ausi divæ contingere vittas:
Ex illo fluere ac retro sublapsa referri
Spes Danaum, fractæ vires, aversa d deæ mens.
Nec dubiis ea signa dedit e Tritonia monstris:
f Vix positum castris simulacrum, arsere coruscæ
Luminibus flammæ arrectis, salsúsque per artus
Sudor iit: térque ipsa solo (mirabile dictu)
Emicuit, parmámque ferens hastámque trementem.
Extemplo tentanda fugâ canit æquora Calchas:
Nec posse Argolicis excindi Pergama telis,
g Omnia ni repetant Argis, numénque reducant,
Quod pelago & curvis secum advexere carinis.
Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenas,
Arma deósque parant comites, pelagóque remenso
Improvisi aderunt: ità h digerit omina Calchas.
Hanc pro Palladio moniti: pro numine læso
Effigiem statuere, i nefas quæ triste piaret.
Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cœlóque educere jussit:
Nè recipi portis aut duci in mœnia possit,
Neu populum k antiquâ sub relligione tueri.
Nam si vestra manus violâsset dona Minervæ,
Tum magnum exitium (quod dii prius omen in ipsum
Convertant) Priami imperio Phrygibúsque futurum:
Sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem,
Ultro Asiam magno Pelopeia ad mœnia bello
Venturam, & nostros ea fata manere nepotes
Talibus insidiis, perjurique arte Sinonis
Credita res captíque dolis, l lacrymísque coactis,
Quos neque Tydides, nec Larissæus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinæ.
Hìc aliud majus miseris, multóque tremendum
Objicitur magis, atque improvida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
Solennes taurum ingentem mactabat adaras.
Ecce autem, gemini a Tenedo m tranquilla per alta
(Horresco referens) immensis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterque ad littora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus arrecta jubæque
Sanguineæ exuperant undas: pars cætera pontum
Pone n legit, sinuátque immensa volumine terga.
Fit sonitus, spumante salo: jámque arva tenebant,
Ardentésque oculos suffecti sanguine & igni,
Sibila lambebant linguis o vibrantibus ora.
Diffugimus visu exangues: illi agmine certo
Laocoonta petunt, & primum parva duorum
Corpora natorum serpens amplexus uterque

Implicat,

d Minervæ.
e Minerva.
f Simulacrum pro. fuit
g Argivis, ut & ducti ab exercitu argivi. vi repetendorum capti Romam relabuit. Alias, omnia mala.
h Interpretatio & mentis commentum. Ita S. qui videtur legere omina. i Sacrilegium. Virg. ac Dion. & Sub Leone pulsum.
k Lucr. emiss. ex Tar. illas lacrymas, quam oculos prædulce manare vim vi ex pulsam.
m Per mare tranquill.
n Navem sic. fecere alii. Mare, Portitorem, alii mala. Imò locum.
o Mobilia.

Implicat, & miseros morsu depascitur artus.
Post ipsum auxilio subeuntem, ac tela ferentem
Corripiunt, spirisque ligant ingentibus; & jam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
Terga dati, *p* superant capite & cervicibus altis.
Ille simul manibus tendit divellere nodos,
Perfusus sanie vittas, atróque veneno:
Clamores simul horrendos ad sydera tollit:
q Quales mugitus, fugit cùm saucius aram
Taurus & *r* incertam excussit cervice securim.
At gemini *s* lapsu delubra ad summa dracones
Effugiunt, sævæque petunt *t* Tritonidis arcem;
Sub pedibusque deæ, clypeique sub orbe teguntur.
Tum verò tremefacta novus per pectora cunctis
u Insinuat pavor; & scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide *x* robur
Læserit, & tergo *y* sceleratam intorserit hastam.
Ducendum ad sedes simulacrum, orandáque divæ
Numina conclamant. ——

Dividimus *z* muros, & mœnia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibúsque rotarum
Subjiciunt *a* lapsus, & *b* stupea vincula collo
Intendunt, scandit fatalis machina muros,
Fœta armis; circum pueri innuptæque puellæ
c Sacra canunt, funémque manu contingere gaudent.
Illa subit, mediæque minans illabitur urbi.
O patria, ô divûm domus Ilium, & inclyta bello
Mœnia Dardanidum! quater *ipso* in limine portæ
Substitit, atque utero sonitum quater arma dedere?
Instamus tamen immemores, cæcique furore,
Et monstrum infelix sacratâ sistimus arce.
d Tum etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, dei *e* jussu non unquam credita Teucris.
Nos delubra deûm miseri quibus *f* ultimus esset
Ille dies, festâ velamus fronde per urbem.

Vertitur interea cœlum, & ruit Oceano nox,
Involvens umbrâ magnâ terrámque polúmque,
Myrmidonúmque dolos: fusi per mœnia Teucri
Conticuere, sessos sopor complectitur artus.
Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat
A Tenedo, tacitæ per *g* amica *h* silentia lunæ,
Littora nota petens; flammas cùm regia *i* puppis
Extulerat, fatique deûm defensus *k* iniquis,
Inclusos utero Danaos & pinea furtim
Laxat claustra Sinon; illos patefactus ad auras
Reddit equus: lætique cavo se robore promunt
Tisandrus, Stenelusque, duces, & dirus Ulysses,

Demissam

p Superemineont.
q Similes mugitibus tauri qui fugit, &c.
r Dubie illisam seu impactam, & non certo ictu.
s Labi serpentũ proprie est.
t Minervæ, quæ supra Tritonida *u* insinuat, pro insinuatur.
x Ut supra, attollere molitam Roboribus ursis.
y Pro, sceleratus, per Hypal.
z Super positos Scææ portæ.
a Id est, rotæ quibus devolvebatur.
b Funes cannabinos.
c Hymnos.
d Etiam tunc, sicut antea Sapientum Helena veniente prædixerat futura bella & mala.
e Vel aperit ora jussu Dei vel Cassandræ dum f. bulam Jovi nequã credit Teucris idque Dei jussu.
f Quod meritos ostentamus tamis deûs lætitiã agitant s.
g Sibi tũ gratabi unã, silente, id est, minime sucente tutæ lateremagis possent insidiari: e eganti transl. ab equitibus ad oculos, aut *Dat clarum e puppi signum*, lib. 3.
h Infestis Trojanorum rebus, at rebus Græcorum amicis.

Demissum lapsi per funem, Athamásque Thoásque,
Pelidésque Neoptolemus, primúsque Machaon;
Et Menelaus, & ipse doli fabricator Epeus.
INVADUNT urbem somno vinóque sepultam.
Cæduntur vigiles: portísque patentibus omnes
Accipiunt socios, atque agmina conscia jungunt.
Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono divûm gratissima serpit.
In somnis ecce ante oculos mœstissimus Hector
Visus adesse mihi, largósque effundere fletus,
Raptatus bigis, ut quondam: atérque cruento
Pulvere, pérque *f* pedes trajectus lora tumentes.
(Hei mihi! qualis erat! quantûm mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achillis,
Vel Danaum Phrygios jaculatus puppibus ignes!)
Squalentem barbam, & concretos sanguine crines,
Vulneráque illa gerens, quæ circum *m* plurima muros
Accepit patrios. ultro flens ipse videbar
Compellare virum, & mœstas expromere voces:
O lux Dardaniæ, spes ô fidissima Teucrûm,
Quæ tantæ tenuere moræ? quibus Hector ab oris
Expectate venis? ut te post multa tuorum
Funera, post varios hominúmque urbísque labores
Defessi aspicimus? quæ causa indigna serenos
Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?
Ille nihil: nec me quærentem vana moratur:
Sed graviter gemitus imo de pectore ducens,
Heu! fuge nate deâ, téque his ait eripe flammis:
Hostis habet muros, ruit alto à culmine Troja.
Sat patriæ Priamóque datum: *n* si Pergama dextrâ
Defendi possunt, etiam hac defensa fuissent.
Sacra suósque tibi commendat Troja Penates:
Hos cape fatorum comites, his mœnia quære,
Magna pererrato statues quæ denique ponto.
Sic ait, & manibus vittas, Vestámque potentem,
Æternúmque adytis effert penetralibus ignem.
Diverso interea miscentur mœnia luctu:
Et magis atque magis (quanquam secreta parentis
Anchisæ domus, arboribúsque obtecta recessit)
p Clarescunt sonitus, armorúmque ingruit horror.
Excutior somno, & summi fastigia tecti
Ascensu supero, atque arrectis auribus asto:
In segetem veluti cum flamma furentibus Austris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, sternit sata læta, boumque labores,
Præcipitésque trahit sylvas, stupet inscius alto
Accipiens sonitum *q* saxi de vertice pastor,

f Pedes habens lotis trajectos.

m Cum clausis portis solus extra urbem cum Græcis congressus.

n Possent humano auxilio communiri, potuissent & nos defendi.

o In recessu quodam ædium.

p Clarescunt sonitus, auditur.

q Moris

Tum verò manifesta *r* fides, Danaúmque patescunt
Insidiæ; jam Deiphobi dedit ampla ruinam
s Vulcano superante domus; jam proximus ardet
t Ucalegon: Sigæa igni freta lata relucent.
Exoritur clamorque virûm, clangórque tubarum.
Arma amens capio, *u* nec sat rationis in armis
Sed glomerare manum bello, & concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi; *x* FUROR iráque mentem
Præcipitant: pulcrúmque mori succurrit in armis.
Ecce autem, telis Panthus elapsus Achivûm,
Panthus *y* Otriades, arcis Phœbíque sacerdos,
Sacra manu victósque deos, parvúmque nepotem
Ipse trahit, cursúque amens ad *z* limina tendit.
Quo res summa loco, Panthu? *a* quam prendimus arcem?
Vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit;
VENIT summa dies, & ineluctabile tempus
b Dardaniæ: fuimus Troës, fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum; ferus omnia Juppiter *c* Argos
Transtulit; incensâ Danaï dominantur in urbe.
Arduus armatos *d* mediis in mœnibus altans
Fundit equus; victórque Sinon incendia miscet
Insultans; portis alii bipatentibus adsunt,
e Millia quot magnis nunquam venere Mycenis.
Obiecere alii telis angusta viarum
Oppositi; stat ferri acies mucrone corusco
Stricta, *f* parata neci; vix primi prælia tentant
Portarum vigiles, & *g* cæco Marte resistunt.
Talibus Otriadæ dictis, & numine divûm
In flammas & in arma feror; quò tristis Erinnys,
Quò fremitus vocat, & sublatus ad æthera clamor.
Addunt se socios Rhipheus, & maximus *h* armis
Iphitus, oblati per lunam, Hypanisque, Dymâsque,
Et lateri *i* adglomerant nostro; juvenisque Chorœbus
Mygdonides, illis qui ad Trojam forte diebus
Venerat, insano Cassandræ incensus amore,
Et *k* gener auxilium Priamo, Phrygibúsque ferebat
Infelix, qui non sponsæ præcepta *l* furentis
Audierat ——————
Quos ubi *m* confertos audere in prælia vidi,
Incipio super his; Juvenes, fortissima *n* frustrà
Pectora, si vobis audendi extrema cupido est
Certa sequi, quæ sit rebus fortuna videtis.
Excessere omnes, adytis arisque relictis,
Dii, quibus imperium hoc steterat; succurritis urbi
Incensæ; moriamur, & in media arma ruamus.
UNA salus victis, nullam sperare salutem.
Sic animis juvenum furor additus; inde *o* lupi ceu

Raptorem,

r Nonnullius somnii (ut quidam volunt) sed fraudis. Gr. Nam seq. a... &c.
s Vide pro igni.
t Ucalegontis domus pr xim .
u Vide proxime sequentem annot.
x Non mirum est me arma cepisse fine ratione [illegible] rapuit &c.
y Al. *Otryades*.
z Al. *limina*.
a Cum [illegible] eam relinquit.
b Phrygiæ.
c In Græciam.
d Ubi arx fuit.
e Tot millia ad sunt alio um, qui [illegible] numerandis, &c.
f Ad inferendam mortem.
g Nocturno prælio.
h Al. *armis*.
i *Adglomerant*, sc. ut præcedit *adsumt se*.
k Potius gener.
l Per sororem vaticinantis.
m Adglomeratos; ut modo ptec. Alias *confertos*.
n *Frustra* jungit Ser. cum seq. *succurritis*.
o Sic [illegible]

Raptores, atra in nebula; quos improba ventris
Exegit cæcos rabies; catulique relicti
Faucibus expectant siccis) p per tela, per hostes
Vadimus haud dubiam in mortem, mediæque tenemus
Urbis iter; nox atra q cavâ circumvolat umbrâ.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet? aut possit r lacrymis æquare labores?
Urbs ſ antiqua ruit multos dominata per annos:
Plurima pérque vias sternuntur inertia passim
Corpora, pérque domos, & religiosa deorum
Limina; nec soli pœnas dant sanguine Teucri;
t Quondam etiam victis redit in præcordia virtus,
Victoréque cadunt Danai; crudelis ubique
Luctus, ubique pavor, & plurima mortis imago.
Primus se Danaûm, magnâ comitante catervâ,
Androgeos offert nobis, socia agmina credens,
Inscius, atque ultro verbis compellat amicis;
Festinate viri, nam quæ tam sera moratur
Segnities? alii rapiunt incensa ferúntque
Pergama; vos celsis nunc primum à navibus itis?
Dixit; & extemplo (neque enim responsa dabantur
Fida satis) sensit u medios x delapsus in hostes.
Obstupuit, retróque pedem cum voce repressit:
Improvisum aspéris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidúsque repentè refugit
Attollentem iras, & cærula colla tumentem.
Haud secus Androgeos visu tremefactus abibat.
Irruimus, densis & circumfundimur armis;
Ignaróque loci passim & formidine captos
Sternimus; aspirat primò fortuna labori.
Atque hic exultans successu animísque Chorœbus,
O socii, quâ prima, inquit, fortuna salutis
Monstrat iter, quáque ostendit se dextra, sequamur.
Mutemus clypeos, Danaúmque insignia nobis
Aptemus: Dolus, an virtus, quis in hoste requirat?
Arma dabunt ipsi. Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam, clypeíque insigne decorum
Induitur; latéque Argivum accommodat ensem.
Hoc Rhipheus, hoc ipse Dymas, omnísque juventus
Lætà facit: spoliis se quisque recentibus armat.
Vadimus immixti Dymais, y haud numine nostro;
Multáque per cædem congressi præla noctem
Conserimus, multos Danaûm demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad naves, & littora cursu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scandunt rursus equum, & notâ conduntur in alvo.
Hei mihi! NIHIL invictis fas quenquam fidere divis,

o Expulit ad præsidium.
p Per tela hostilia & sua suorum.
q Non solida, sed inani, ut alibi.
r Pro laboribus æquare lacrymas.
ſ Vide supra, patriam antiquam.
t Quondam etiam ponitur Aliquando. Sed hic malim Aliquando, ut videtur.
u Med. Ser. manifestos, ut quantum in media jam morte timeret.
x Del. pro, Se delapsum, ut Græc. dicetur. ἐξέπεσον.
y ἀλλ' οὐ θεόθεν.

Ecce trahebatur passis Priameïs virgo
Crinibus à templo Cassandra, adytisque Minervæ,
Ad cœlum tendens ardentia lumina frustrà
Lumina: nam teneras *a* arcebat vincula *b* palmas.
Non tulit *c* hanc speciem furiatâ mente Chorœbus,
Et sese medium injecit *d* moriturus in agmen.
Consequimur cuncti, & densis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur: oritúrque miserrima cædes
Armorum facie, & Graiarum errore jubarum.
Tum Danaï gemitu, atque ereptæ virginis irâ,
Undique collecti invadunt; acerrimus *e* Ajax,
Et gemini Atridæ, Dolopúmque exercitus omnis.
Adversi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt, Zephyrúsque, Notúsque & lætus Eois
Eurus equis: stridunt sylvæ, sævitque tridenti,
Spumeus atque imo Nereus ciet æquora fundo.
Illi etiam, siquos obscurâ nocte per umbram
Fudimus insidiis, totâque agitavimus urbe,
Apparent, primi clypeos *f* mentitáque tela
Agnoscunt, atque oras sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero: primúsque Chorœbus
Penelei dextrâ divæ armipotentis ad aram
Procumbit: cadit & Rhipheus, justissimus unus
Qui fuit in Teucris, & servantissimus æqui.
Diis aliter visum, pereunt Hypanísque Dymásque,
Confixi à sociis: nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas, nec Apollinis infula *h* texit.
Iliaci cineres, & flamma extrema meorum
Testor, in occasu vestro, nec tela, nec ullas
i Vitavisse vices Danaum: & si fata fuissent
Ut caderem, meruisse manu, divellimur inde
Iphitus & Pelias mecum: quorum Iphitus ævo
Jam gravior, Pelias & *k* vulnere tardus Ulyssi.
Protinus ad sedes Priami clamore vocati.
Hic vero ingentem pugnam, cui cætera nusquam
Bella forent, nulli totâ morerentur in urbe:
Sic martem indomitum, Danaósque ad tecta ruentes
Cernimus, obsessúmque *l* testâ testudine limen.
Hærent parietibus scalæ, postésque sub ipsos
Nituntur gradibus: clypeóque ad tela sinistris
Protecti objiciunt, prensant fastigia dextris.
Dardanidæ contra turres ac tecta domorum
Culmina convellunt: his se, quando ultima cernunt
Extrema jam in morte parant defendere telis:
Auratásque trabes, veterum decora alta parentum,
Devolvunt: alii strictis mucronibus imas

Obsidere

a Continebat.
b Quas alioqui tetendisset ut moris est.
c Hoc spectaculum.
d Al. periturus.
e Ajax Oilius.
f Quæ nos fecisse mentiebantur.
g Linguæ Græcæ
h Protexit.
i Non vitasse periculo, ne vulnerans aut interficiens Danaos vicissim vulneraretur aut interficeretur ab illis. Etiam vulnerato non fulum sanctæ.
k Facta testudine. Ar. Ser. intel. de machina.
l

Obſedere fores, has ſervant agmine denſo,
m Inſiburati amni regis ſuccurrere tectis,
Auxilióque levare viros, vimque addere victis.
Limen erat, cœcæque fores, & pervius uſus
Tectorum inter ſe Priami, poſtéſque relicti
A tergo: infelix quâ ſe (dum regna manebant)
Sæpius Andromache ferre incomitata ſolebat
Ad ſoceros, & avo puerum n Aſtyanacta trahebat.
Evado ad ſummi faſtigia culminis, unde
Tela manu miſeri jactabant irrita Teucri.
Turrim in præcipiti ſtantem, ſummíſque ſub aſtra
Eductam tectis, unde omnis Troja videri,
Et Danaum ſolitæ naves, & Achaïca caſtra:
Aggreſſi ferro circùm, qua o ſumma labantes
Junctúras tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus, impulimúſque; ea lapſa repentè ruinam
Cum ſonitu trahit, & Danaum ſuper agmina latè
Incidit; at alii ſubeunt, nec ſaxa, nec ullum
Telorum interea ceſſat genus. —— ——
Veſtibulum ante ipſum, primóque in limine Pyrrhus
Exultat, telis & p luce coruſcus ahenâ;
Qualis ubi in lucem coluber, mala gramina paſtus
Frigida ſub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc poſitis novus exuviis, nitidúſque juventâ,
Lubrica convolvit ſublato pectore terga
Arduus ad ſolem, & linguis micat ore triſulcis.
Una ingens q Periphas, & equorum agitator Achillis
Armiger Automedon, una omnis r Scyria pubes
Succedunt teſto & flammas ad culmina jactant.
Ipſe inter primos correptâ dura bipenni
Limina perrumpit, poſtéſque à cardine vellit
Æratos; jámque exciſa trabe, firma ſ cavavit
Robora, & ingentem lato dedit ore feneſtram.
Apparet domus intus, & atria longa pateſcunt:
Apparent Priami & veterum penetralia regum;
Armatóſque vident ſtantes in limine primo.
At domus interior gemitu miſeróque tumultu
Miſcetur; penitúſque t cavæ plangoribus ædes
Fœmineis ululant; ferit aurea ſydera clamor.
Tum pavidæ tectis matres ingentes errant;
Amplexæque tenent u poſtes, atque oſcula figunt.
Inſtat vi patria Pyrrhus; nec clauſtra, nec ipſi
Cuſtodes ſufferre valent; labat ariete crebro
Janua, & emoti procumbunt cardine poſtes.
Fit via vi: rumpunt aditus; primóſque trucidant
Immiſſi Danai, & latè loca milite complent.
Non ſic aggeribus ruptis cum ſpumeus amnis

m Quaſi auxilia deducturi.

n Hectoris & Andromaches filium, — parvumque nepotem. Ipſe trahebat.

o Extrema.

p Fulgore armorum æreorum. Sed ex pr. f. r. ſ. ut, Ardentes clipeos atque ara micare cerno.

q Ætolorum princeps.

r A Scyro inſula unde & Cyclad.

ſ Per foravit.

t Cavædium inſeſſ. quod poſt atrium erat.

u Dictum ex Romanorum tribunalium aliquid reſp. poſt & liſtribus.

Exiit, oppositásque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens cumulo, campóisque per omnes
Cum stabulis armenta trahit. Vidi ipse furentem
Cæde Neoptolemum, geminósque in limine Atridas;
Vidi Hecubam, centúmque nurus, Priamúmque per aras
Sanguine fœdantem quos ipse a sacraverat ignes.
Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
Barbarico postes auro spoliisque superbi
Procubuere; tenent Danai qua deficit ignis.
Forsitan & Priami fuerint quæ fata requiras;
Urbis ubi captæ casum, convulsáque vidit
Limina tectorum, & medium in penetralibus hostem;
Arma diu senior desueta trementibus ævo
Circumdat nequicquam humeris, & inutile ferrum
Cingitur; ac densos fertur moriturus in hostes.
Ædibus in mediis y nudóque sub ætheris axe
Ingens z ara fuit, juxtáque veterrima laurus
Incumbens aræ, atque umbrâ complexa penates. 222
Hîc Hecuba & natæ nequicquam altaria circum,
Præcipites atrâ ceu tempestate columbæ,
Condensæ, & divûm a amplexæ simulacra b tenebant.
Ipsum autem sumptis Priamum juvenilibus armis
Ut vidit, Quæ mens tam dira, miserrime conjux,
Impulit his cingi telis? aut quò ruis? inquit.
NON tali auxilio, nec defensoribus istis
Tempus eget, non si ipse meus nunc afforet Hector.
Huc tandem concede; hæc ara tuebitur omnes,
Aut moriere simul. Sic ore effata, recepit
Ad sese, & sacrâ longævum in sede locavit.
Ecce autem, elapsus Pyrrhi de cæde Polites,
Unus natorum Priami, per tela, per hostes
Porticibus longis fugit, & vacua atria c lustrat
Saucius: illum ardens infesto d vulnere Pyrrhus
Insequitur, jam jámque manu tenet, & premit hastâ.
Ut tandem ante oculos evasit & ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.
Hic Priamus, quanquam in e media jam morte tenetur,
Non tamen abstinuit, nec voci iræque pepercit.
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis,
Dii (si qua est cœlo pietas, quæ talia curet)
Persolvant grates dignas; & præmia reddant
Debita: qui nati, coram me cernere letum
Fecisti, & patrios fœdâsti funere vultus.
At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis f in hoste fuit Priamo: sed jura fidémque
Supplicis erubuit, corpúsque exangue sepulcro
Reddidit Hectoreum, méque in mea regna remisit.

Sic

a Quod in ara Herc. Jovis, ad quam Præcisus, fuisset sactatus ignis perpetuus, & pervigil.

y Sub dio, sub cœlo.

z Ara Jovis Hercei.

a Nec scelo est βραχίων ὀφθῆ.

b Pro, tenebant legitur & scabant.

c Circumspectat.

d Vulnere pro telo.

e Quanquam ante oculos certe se habet mortem. Med. S. exp. manifesta.

f In me Priamo hosti: pro in me Priamum, cum hostis essem.

Sic fatus senior, telúmque imbelle sine ictu
Conjecit; rauco quod protinus ære repulsum,
Et summo clypei nequicquam umbone pependit.
Cui Pyrrhus; Referes ergò hæc, & nuncius ibis
Pelidæ genitori, *b* illi mea *c* tristia facta,
Degenerémque Neoptolemum narrare memento.
Nunc morere. Hæc dicens, altaria ad ipsa tremente
Traxit, & in multo lapsantem sanguine nati:
Implicuitque comam lævâ, dextráque coruscum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
Hæc finis Priami fatorum; hic exitus illum
Sorte tulit, Trojam incensam & prolapsa videntem
Pergama, tot quondam populis terrísque superbum
Regnatorem Asiæ; jacet ingens littore truncus
Avulsúmque humeris caput, & sine nomine corpus.
At me tum primum sævus circumstetit horror,
Obstupui, subiit chari genitoris imago.
Ut regem æquævum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem; subiit deserta Creüsa,
Et direpta domus, & parvi casus Iüli.
Respicio, & *k* quæ sit circum mea copia lustro.
l Deseruere omnes defessi, & corpora saltu
Ad terram misere, aut ignibus ægra dedere.
Jámque adeò *m* super unus eram, cùm limina Vestæ
Servantem, & tacitam secreta in sede latentem
o Tyndarida aspicio: dant clara incendia lucem
Erranti, passímque oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi infestos eversa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaûm, & deserti conjugis iras
Permetuens, Trojæ & patriæ communis Erinnys,
Abdiderat sese, atque aris invisa sedebat,
Exsiluere ignes animo, subit ira cadentem
Ulcisci patriam, & *p* sceleratas sumere pœnas.
Scilicet hæc Spartam incolumis patriásque Mycenas
Aspiciet? partóque ibit *q* regina triumpho?
Conjugiúmque, domúmque patres natósque videbit
Illiadum turbâ, & Phrygiis comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?
Dardanium toties sudârit sanguine littus?
Non ità; Namque etsi nullum memorabile nomen
Fœminea in pœna est, nec habet victoria laudem:
Extinxisse nefas tamen, & sumpsisse merentis
Laudabor pœnas; *r* animúmque explêsse juvabit
Ultricis flammæ & cineres satiâsse meorum.
Talia jactabam, & furiatâ mente ferebar,
Cùm mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
Obtulit, & purâ per noctem in luce refulsit

g Adhæsit umboni, nihilúmve penetrans.
b Dem. in Tor. vult esse adverb. loci, pro Illic.
c Tristitiam illi allatura.
k Quæ copiæ militum quantus militum numerus.
l Comperio omn. defuisse &c.
m Unus superessem.
o Helenam.
p de illa scelerata. Vel, Sceleris pœnas.
q Tanquam reg.
r Quidam exp. Animum inflammatum ad ultionem. Alii, exp. ultr. fl.

[Spectari à cœl. Nam majores esse credebant habitu corporis deos quam homines. T. ex Trang. & Tac.

Alma parens, confessa deam: qualisque videri
Cœlicolis & quanta solet dextrâque prehensum
Continuit; roseâque hæc insuper addidit ore;
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quònam nostri tibi cura recessit?
Non priùs aspicies ubi fessum ætate parentem

s Superstes sit.

Liqueris Anchisen? t superet conjuxne Creüsa,

u Ni mi, c. restitisset, jam ô tardi sent, &c.

Ascaniúsque puer? quos omnes undique Graiæ
Circum errant acies; & u ni mea cura resistat,
Jam flammæ tulerint, inimicus & hauserit ensis.
Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacænæ,

x Criminosus.

x Culpatúsve Paris: verùm inclementia divûm
Has evertit opes, sternítque à culmine Trojam.
Aspice (namque omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat visus tibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam; tu nequa parentis

y Veretur ne imperanti sibi fugam non obtemperet.

Jussa time, y neu præceptis parere recusa)
Hic ubi disjectas moles, avulsáque saxis
Saxa vides; mistóque undantem pulvere fumum:
Neptunus muros, magnóque emota tridenti

z Consebant Nep. tridente suo non solum mare sed terram etiam movere & labefactare: sed & part. s abrumpere.

Fundamenta quatit, totamque à sedibus urbem
Eruit; hìc Juno Scæas sævissima portas
Prima tenet, sociúmque furens à navibus agmen
Ferro accincta vocat. ——— ———
Jam summas arces Tritonia (respice) Pallas
Insedit, nimbo effulgens & Gorgone sæva.
Ipse Pater Danais animos viresque secundas
Sufficit, ipse deos in Dardana suscitat arma.
Eripe nate fugam, finémque impone labori:
Nusquam abero, & tutum patrio te limine sistam.
Dixerat, & spissis noctis se condidit umbris.
Apparent diræ facies, inimicáque Trojæ
Numina magna deûm. ———
Tum verò omne mihi visum considere in ignes
Ilium, & ex imo verti Neptunia Troja.
Ac veluti summis antiquam in montibus ornum
Cum ferro accisam crebrisque bipennibus instant
Eruere agricolæ certatim; illa usque minatur,
Et tremefacta comam concusso vertice nutat,
Vulneribus donec paulatim evicta, supremum
Congemuit, traxítque jugis avulsa ruinam.

a Deæ, dictum de dea.

Descendo, ac ducente a deo flammam inter & hostes
Expedior; dant tela locum, flammæque recedunt.
Ast ubi jam patriæ perventum ad limina sedis,
Antiquásque domos, genitor (quem tollere in altos
Optabam primùm montes, primúmque petebam)
Abnegat excisâ vitam producere Troja,

Exili-

Exiliúmque pati. Vos ô quibus *b* integer ævi
Sanguis (aït) solidæque *c* suo stant robore vires,
Vos agitate fugam. ——————
Me si cœlicolæ voluissent ducere vitam,
Has mihi servâssent sedes: satis una supérque
Vidimus excidia, & captæ *d* superavimus urbi.
e Sic ô fic positum affati discedite corpus.
Ipse *f* manu mortem inveniam; miserebitur hostis,
Exuviásque petet: FACILIS jactura sepulcri est.
Jampridem invisus divis & inutilis annos
Demoror, ex quo me divûm pater atque hominum rex
Fulminis afflavit ventis, & contigit igni.
Talia perstabat memorans, fixúsque manebat.
Nos contrà effusi lacrymis, conjuxque Creüsa,
Ascaniúsque, omnísque domus; nè *g* vertere secum
Cuncta pater, fatóque urgenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptóque & sedibus hæret in iisdem.
Rursus in arma feror, mortémque miserrimus opto
Nam quod consilium, aut quæ jam fortuna dabatur?
Méne efferre pedem, genitor, te posse relicto
Sperâsti? tantúmque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta superis placet urbe relinqui,
Et sedet hoc animo, perituræque addere Trojæ
Téque tuósque juvat; patet isti janua letho.
Jamque *h* aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
i Hoc erat, alma parens, quòd me per tela, per ignes
Eripis? ut medíis hostem in penetralibus, utque
Ascaniúmque patrémque meum, juxtáque Creüsam,
Alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
Arma, viri, ferte arma, *k* vocat lux ultima victos,
Reddite me Danaïs, sinite instaurata revisam
Prælia: nunquam omnes hodie morientur inulti.
Hìc ferro accingor rursus, clypeóque sinistram
Insertabam aptans, méque extra tecta ferebam.
Ecce autem, complexa pedes in limine conjux
Hærebat, parvúmque *l* patri tendebat Iúlum.
Si periturus abis, & nos rape *m* in omnia tecum:
Sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum; cui parvus Iúlus,
Cui pater, & conjux quondam tua dicta relinquor?
Talia vociferans, gemitu tectum omne replebat:
Cum subitum dictúque oritur mirabile monstrum.
Namque manus inter mœstorúmque ora parentum,
Ecce levis summo de vertice visus Iúli
Fundere lumen *n* apex, tactúque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.

b De juvenibus intel.
c Sine alterius auxilio, quo egeret Anchises.
d Superstites fuimus.
e Ait hic ut mortuum & jacentem relinquit.
f Manu hostis Jovem. mortem: ille misereatur, &c. Alii intel. Manu mea: & mis. host me ad hoc adjuvans.
g Pro, evertere.
h Revertetur à cæde Priami.
i Al. *Hoc erat.*
k Vocat ad mortem.
l Mihi patri.
m Pericula, In omnes casus.
n Summitas, pilei.

Nos

Nos pavidi trepidare metu, crinémque flagrantem
Excutere, & ſanctos reſtinguere fontibus ignes.
At pater Anchiſes oculos ad ſydera lætus
Extulit, & cælo palmas cum voce tetendit.
Juppiter omnipotens, precibus ſi flecteris ullis,
Aſpice nos, hoc tantum; &, ſi pietate meremur,
Da deinde auxilium pater, atque hæc omina firma.
Vix ea fatus erat ſenior: ſubitóque fragore
o Proſpetum. Intonuit o lævum, & de cœlo lapſa per umbras
Stella facem ducens, multa cum luce cucurrit.
Illam, ſumma ſuper labentem culmina tecti,
Cernimus Idea claram ſe condere ſylvâ,
Signantémque vias; tum longo limite ſulcus
Dat lucem, & latè circum loca ſulfure fumant.
p Cedus mihi aſſentiri, vel mihi cedere Victus firmato augurio. Pamp. Hic verò p victu genitor ſe tollit ad auras;
Affatúrque deos, & ſanctum ſydus adorat.
Jam jam nulla mora eſt: ſequor, & quà ducitis adſum.
Dii patrii ſervate domum, ſervate nepotem:
q Sub poteſtate veſtra. Veſtrum hoc augurium, veſtróque q in numine Troïa eſt.
Cedo equidem, nec nate tibi comes ire recuſo.
Dixerat ille; & jam per mœnia clarior ignis
Auditur, propiúſque æſtus incendia volvunt.
r Com dious te cedere. r Ergò age chare pater, cervici imponere noſtræ;
Ipſe ſubibo humeris, nec me labor iſte gravabit;
Quo res cunque cadent, unum & commune periclum,
Una ſalus ambobus erit; mihi parvus Iülus
ſ Procul obſervet veſt. ut ea ſequatur. Sit comes, & ſ longè ſervet veſtigia conjux.
Vos famuli, quæ dicam, animis advertite veſtris.
Eſt urbe egreſſis tumulus, templúmque vetuſtum
Deſertæ Cereris; juxtáque antiqua cupreſſus,
t Diverſis itineribus. Religione patrum multos ſervata per annos.
Hanc ex t diverſo ſedem veniemus in unam.
Tu genitor cape ſacra manu, patriósque penates;
Me, bellò è tanto digreſſum & cæde recenti,
Attrectare nefas, donec me flumine vivo
Abluero. ——— ———
Hæc fatus, latos humeros ſubjectáque colla
Veſte ſuper, fulvique inſternor pelle leonis.
u Subeo humeris, ut ſupr. u Succedóque oneri; dextræ ſe parvus Iülus
Implicuit, ſequitúrque patrem non paſſibus æquis.
Ponè ſubit conjux, ferimur per opaca locorum;
Et me quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, neque adverſo glomerati ex agmine Graii;
x Conſternat. Nunc omnes terrent auræ, ſonus x excitat omnis
Suſpenſum, & pariter comitique onerique timentem.
Jámque propinquabam portis, omnémque videbar
Evaſiſſe viam, ſubitò cùm creber ad aures

Viſus

Visus adesse pedum sonitus: genitórque per umbram
Prospiciens, Nate, exclamat, fuge nate: propinquant
Ardentes clypeos atque æra micantia cerno.
Hic mihi nescio quod trepido malè numen amicum
Confusam eripuit mentem: namque avia cursu
Dum sequor, & notâ excedo regione viarum,
(Heu!) misero conjux fatóne erepta Creüsa,
Substitit, erravítne viâ, seu lassa resedit,
Incertum; nec pòst oculis est reddita nostris.
Nec priùs amissam respexi, *y* animúmque reflexi,
Quàm tumulum antiquæ Cereris, sedémque sacratam
Venimus; hic demum collectis omnibus una
Defuit, & comites natúmque virúmque? fefellit.
Quem non incusavi amens hominúmque deorúmque?
Aut quid in eversa vidi crudelius urbe?
Ascanium Anchisémque patrem, Teucrósque penates
Commendo sociis, & curvâ valle recondo;
Ipse urbem repeto, & cingor fulgentibus armis.
a Stat casus renovare omnes, omnémque reverti
Per Trojam, & rursus caput objectare periclis.
Principio muros, obscuráque limina portæ,
Quà gressum extuleram, repeto; & *b* vestigia retro
Observata sequor per noctem, & *c* lumine lustro.
Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.
Indè *d* domum, si fortè pedem, si fortè tulisset,
Me refero: irruerant Danai, & tectum omne tenebant.
e Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
Volvitur, exuperant flammæ, furit æstus ad auras:
Procedo ad Priami *f* sedes arcémque revisо.
Et jam porticibus vacuis, Junonis asylo,
Custodes lecti Phœnix & dirus Ulysses
Prædam asservabant: huc undique Troïa gaza
Incensis erepta adytis, mensæque deorum,
Crateresque auro solidi, captiváque vestis
Congeritur; pueri & pavidæ longo ordine matres
Stant circùm.

Ausus quinetiam voces jactare per umbram,
Implevi clamore vias, mœstúsque Creüsam
Nequicquam ingeminans, iterúmque iterúmque vocavi.
Quærenti, & tectis urbis sine fine furenti,
Infelix simulacrum, atque ipsius umbra Creüsæ
Visa mihi ante oculos, & *g* grandior imago.
Obstupui; steterúntque comæ, & *h* vox faucibus hæsit.
Tum sic affari, & curas his demere dictis,
Quid tantùm insano juvat indulgere labori?
O dulcis conjux? non hæc sine numine divûm
Eveniunt: nec te comitem *i* asportare Creüsam

y La mente mi venit occulos reflectere.

z Spem fefel. comitum, &c.

a Certum mihi est, velut fixum in animo & immotum. Alibi, *Sedet hoc animo.*

b Mea vest.

c Oculis circumspicio.

d Domum me *f.* visurus num forte eo pedem tulisset.

e Pro Ilico.

f Si *forte* p. d. *f.* t. ut in prac.

g Tanquam dea dicitur.

h Vide sup. v. 591. Sic Terent. Eun. Lingua nec redit mihi.

i Sic quadam Plerii exemp. Al. *hinc usp.* abundante *s.* IL.

Fas

Fas; haud ille sinit superi regnator Olympi,
Longa tibi exilia, & vastum maris æquor arandum,
Ad terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva
Inter opima virûm leni fluit agmine Tybris.
Illîc res lætæ regnúmque, & regia conjux
Parta tibi; lacrymas dilectæ pelle Creüsæ.
Non ego Myrmidonum tedes Dolopúmve superbas
Aspiciam, aut Graiis servitum matribus ibo,
Dardanis, & divæ Veneris nurus. ——
Sed me magna deûm genitrix his detinet oris.
Jámque vale, & nati serva communis amorem.
Hæc ubi dicta dedit, lacrymantem, & multa volentem
Dicere, deseruit; tenuéque recessit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum;
Ter frustrà comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucríque simillima somno.
Sic demum socios consumptâ nocte revisò.
Atque hîc ingentem comitum affluxisse novorum
Invento admiransnumerum; matrésque, virósque,
Collectam exilio pubem, miserabile vulgus.
Undique convenere, animis opibúsque parati,
In quascunque velim pelago deducere terras.
Jámque jugis summæ surgebat Lucifer Idæ,
Ducebárque diem, Danaíque obsessa tenebant
Limina portarum, nec spes opis ulla dabatur.
Cessi, & sublato montem genitore petivi.

§ Impetu. Quidam tractu.

f Ad. seq. ref rt Ser. Noli fler.: nec enim cap iva fum.

m. Ad exilium. Ita S. qui ait Donat cotra metrum legiss. e Hoc quasi de Ilio.

n Perendæ urbi. o Idem S. ex lib. 8.

Publii Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER III.
ARGUMENTUM.

Eversâ Trojâ, Æneas collectis suorum reliquiis, quæ cædi flammíque superarant, paratáque apud Antandrum virginti navium classe, primùm in Thraciam defertur: ubi cùm futuræ urbis fundamenta poneret, territus Polydori à Polymnestore cæsi prodigiis, Delum petit, consultóque ibi Apollinis oraculo, cùm antiquam gentis suæ matrem (hoc est, primam originis suæ terram) repetendam didicisset, falsâ Anchisæ patris interpretatione adductus, Cretam contendit. Verùm cum ibi quoq; somnis monitus à Diis penatibus, relictâ Cretâ Italiam petit. Ibi subitâ obortâ tempestate, primùm ad Strophades insulas appulsus ab Harpyis infestatur; mox Actium delatus, in honorem Apollinis ludos celebrat. Inde

Co cyram

Corcyram pratervectus, Epirum renet: qua id temporis Helenus Priami filio parebat, cui poſt Pyrrhi eadem Andromache in conjugium ceſſerat. Helenus Æneam hoſpitio excipit, omníque humanitatis genere complectitur: imminent itaque terrâ marique periculorum certiorem facit. Æneas, relictâ Epiro, Tarentum primo; Italiæ oram pratervectus, ad eam Siciliæ partem, quæ Ætnæ monti adjacet, appellitur. Ibi Achemenidem ab Ulyſſe in Cyclopis antro deſertum, ſupplicem recipit: eloſtlíque ab eo de Cyclopum feritate, inde anchoras ſolvit; mónitorque præceptorum Heleni, vitatis Charybdis & Scyllæ periculis, Siciliæ littora longo circuitu circumvectus, tandem Drepanum adveníuur: ubi Anchiſes tum ſenio tum longa navigationis jactatione fatigatus, fatis concedit. inde Italiam petiturus, immiſſâ ab Æolo ſubitâ tempeſtate, in Africam ejicitur: quam partem libro primo exequitur.

Aliud MODESTINI juriſconſulti Argumentum.

Poſt everſa Phrygum regna, ut fuga cœpit moveri:
Neque ſit ira Thracem primo devectus, ibique
Mœnia condiderit, Polydori cade piata:
Regis & hoſpitium, ut Phœbi reſponſa canebant:
Cœptum iter in Cretem, rurſus nova fata reperta
Naufragus ut fuerit Strophadas compulſus ad undas.
Inde fugam, atque iterum enarrat præcepta Celæno.
Liquerit ut quæ Helenum, præceptis ordine fatis,
Supplice Achemenidem, Polyphemo urgente, receptum
Amiſſíum, patrem Drepani: atque hic deinde quievit.

Aliud INCERTI AUTORIS Argumentum.

Poſt ea ſum Troja fabricata claſſe ſuperſtes
Vela dat Æneas; urbémque in littore Thracum,
Mox aliam pulſus Cretais condit in oris.
Cedit & hinc. Helenúmque videt, præceptáque diſcit.
Æmaum Cyclopa fugit, ſepulíque parentem.

Aliud MONSTICHON.

Tertius errores canit, amiſſúmque parentem.

ALIUD.

Tertius à Troja veſtos canit æquore Teucros.

POſtquam a res Aſiæ Priamíque evertere gentem
Immeritam viſum ſuperis, cecidítque ſuperbum
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troja:
Diverſa exilia, & deſertas quærere terras,
Auguriis agimur divûm: claſſémque ſub ipſa

a Ut vel Agamemnon. v. 52. Intell. imperium Tro. quod erat in Aſiæ Nam Patagi in Aſia T. in Pat. ſed minore.

Antandro

Antandro & Phrygiæ molimur montibus Idæ,
Incerti quò fata ferant, ubi fistere detur,
b Contra himúsque viros; vix prima inceperat æstas;
Et pater Anchises dare fatis vela jubebat.
Littora tum patriæ lacrymans portúsque relinquo,
Et campos ubi Troja fuit: feror exul in altum
Cum sociis, natóque, penatibus, & *c* magnis diis.
Tetra procul vastis colitur Mavortia campis,
(Thraces arant) acri quondam regnata Lycurgo,
Hospitium antiquum Trojæ, sociique penates;
Dum *d* fortuna fuit; feror huc, & littore curvo
Mœnia prima loco, fatis ingressus iniquis:
Æneadásque meo nomen de nomine fingo.
Sacra *e* Dionææ matri divísque ferebam
Auspicibus cœptorum operum: superóque *f* nitentem
Cœli colúm regi mactabam in littore taurum.
Fortè fuit juxtà tumulus, quo cornea summo
Virgulta, & densis hastilibus horrida *g* myrtus.
Accessi, viridémque ab humo convellere sylvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras;
Horrendum & dictu video mirabile monstrum.
Nam quæ prima solo ruptis radicibus arbos
Vellitur huic, atro liquuntur sanguine guttæ,
Et terram tabo maculant: mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidúsque coit formidine sanguis.
Rursus & alterius lentum convellere vimen
Insequor, & causas penitùs tentare latentes:
Ater & alterius sequitur de cortice sanguis.
Multa movens animo, nymphas venerabar agrestes,
Gradivúmque patrem, *h* Geticis qui præsidet arvis,
Rité secundarent visus, omènque levarent.
Tertia sed postquam majore hastilia nixu
Aggredior, genibúsque adversæ obluctor arenæ,
(Eloquar, an sileam?) gemitus lacrymabilis imo
Auditur tumulo, & vox reddita fertur ad aures;
Quid miserum Æneá laceras? jam parce sepulto,
Parce pias scelerare manus: *k* non me tibi Troja
Externum tulit: haud cruor hic de stipite manat.
Heu! fuge crudeles terras, fuge littus avarum.
Nam Polydorus ego: hic confixum ferrea texit
Telorum seges, & jaculis *l* increvit acutis.
Tum verò ancipiti mentem formidine pressus
Obstupui: steterúntque comæ, & vox faucibus hæsit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandárat alendum
Thereïcio regi, cùm jam diffideret armis
Dardaniæ, cingique urbem obsidione videret.

b Colligimus.

c Qui publ. colebantur, & quorum max. imp. ac numen erat.

d Fortunati fuimus.

e Veneri.

f Opimum: quia quæ saginata sunt nitere dicuntur.

g Myrtea virgapta ad hastilia.

h Thraciæ arvis, cujus partem olim tenuerunt Getæ.

i Bonum ac leve fuerit eo.

k Troja me tibi tulit (id est, edidicavit) non externum.

l Reviruit.

Ille,

Ille, ut opes fractæ Teucrûm, & fortuna recessit,
Res Agamemnonias, victriciaque arma sequutus,
Fas omne abrumpit: Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur. QUID non mortalia pectora cogis
Auri *m* sacra fames? postquam pavor ossa reliquit
Delectos populi ad proceres, primúmque parentem,
Monstra deûm refero; & quæ sit sententia, posco.
Omnibus idem animus, sceleratâ excedere terrâ:
Linquere pollutum hospitium, & *n* dare classibus Austros.
Ergò instauramus Polydoro *o* funus, & ingens
Aggeritur tumulo tellus; stant manibus aræ,
Cæruleis mœstæ vittis, atráque cupressus:
Et circùm Iliades crinem de more solutæ.
q Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
r Sanguinis & sacri pateras; animámque sepulcro
Condimus, & magnâ supremum voce ciemus.
Indè ubi prima fides pelago, placatáque venti
Dant maria, & lenis crepitans vocat Auster in altum;
Deducunt socii naves, & littora complent.
Provehimur portu, terræque urbésque *s* recedunt.
Sacra mari colitur medio gratissima tellus
Nereidum matri & Neptuno Ægeo,
Quam pius *u* arcitenens oras & littora circum
Errantem, Mycone celsâ Gyaróque revinxit,
Immotámque coli dedit et contemnere *x* ventos.
Huc feror: hæc fessos tuto placidissima portu
Accipit; egressi veneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominum, Phœbique sacerdos,
Vittis et sacrâ redimitus tempora lauro
Occurrit: veterem Anchisen agnovit amicum.
Jungimus, hospitio dextras, & tecta subimus.
Templa dei saxo venerabar structa vetusto:
Da? propriam Thymbræe domum, da mœnia fessis,
Et genus, et mansuram urbem: serva altera Trojæ
Pergama, reliquias Danaum atque immitis Achilli.
Quem sequimur? quóve ire jubes? ubi ponere sedes?
Da pater *a* augurium, atque animis illabere nostris.
Vix ea fatus eram: tremere omnia visa repentè,
b Liminaque, laurúsque dei, totúsque moveri
Mons circùm, et mugire adytis *c* cortina reclusis.
d Submissi petimus terram, et vox fertur ad aures;
Dardanidæ duri, quæ vos à stirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto
Accipiet reduces, antiquam exquirite matrem.
Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, et qui nascentur ab illis.
Hæc Phœbus: mistóque ingens exorta tumultu

Lætitiâ,

m Execrabilis est, *Sacra fames.* *Propert.*

n Hyppll. Prol. Da celsam Austris.

o Sepulcrum.

p positæ sunt.

q Inferiarum appellatio ab hac significat.

r De victimis sumpti.

s Ad tumulum elicimus.

t Recedere videntur navigantibus.

u Apollo.

x Propter terræmotus.

y Hospitalitatis jure.

z Perpetuam Non. & S.

a Oraculum.

b Poluc. syllaba Q. e ob seq. liquidam, vel quod sit in fine.

c Locus unde oraculum datur.

d Terræm. Tractatum de historia. Vide Ser.

Lætitiâ, & cuncti quæ sint ea mœnia quærunt:
Quò Phœbus vocet errantes, jubeátque reverti.
Tum genitor veterum volvens monumenta virorum,
Audite ô proceres, ait, & e spes discite vestras.
Creta Jovis magni medio jacet insula ponto,
Mons Idæus ubi, & gentis cunabula nostræ.
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna;
Maximus unde pater (si rite audita recordor)
Teucrus Rhœteas primùm est advectus in oras,
f Optavítque locum regno: nondum Ilium & arces
Pergameæ steterant, habitabant vallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiáque æra,
Idæúmque nemus; hinc fida silentia sacris,
Et juncti currum dominæ subiere leones.
Ergò agite; & (divûm ducunt quà jussa) sequamur.
Placemus ventos, & Gnossia regna petamus.
Nec longo distant cursu: modò Juppiter adsit,
Tertia lux classem Cretæis sistet in oris.
Sic fatus, meritos aris mactavit honores:
Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo:
Nigram hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
Fama volat, pulsum regnis cessisse paternis
Idomenea ducem, desertáque littora Cretæ,
Hoste vacare domos, sedésque astare relictas.
Linquimus Ortygiæ portus, pelagóque volamus:
g Baccatámque jugis Naxon, viridémque Donysam:
Olearon niveámque Paron, sparsásque per æquor
Cycladas, & crebris h ligamus freta confita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor.
Hortantur socii, Cretam proavósque petamus:
Prosequitur surgens a puppi ventus euntes:
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.
Ergò avidus muros optatæ molior urbis,
Pergameámque voco; & lætam cognomine gentem
Hortor i amare focos, arcémque attollere tectis.
Jámque ferè sicco subductæ littore puppes;
Connubiis arvísque novis operata juventus.
Jura domúsque dabam; subitò cum tabida membra,
Corrupto cœli tractu, miserandaque venit
Arboribúsque satísque lues, & lethifer annus.
Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant
Corpora; tum steriles exurere Sirius agros.
Arebant herbæ, & victum seges ægra negabat.
Rursus ad oracula Ortygiæ Phœbúmque remenso
Hortatur pater ire mari, veniámque precari;
Quem finis rebus ferat, unde laborum
Tentare auxilium jubeat, quò vertere cursus.

a Loquitur ut senex, aut quia se moriturum sciebat.

f Elegit: ut, Pars optare locum.

g Aut vitibus consita, aut celebratâ Bacchis, aut ubi Bacchus egit triumphũ.

h Prætervehimur, Prætervigamus.

i Domus construere, ex G. At Sirvo Sacrificia celebrate.

Hor

Nox erat, & terris animalia somnus habebat:
Effigies sacræ divûm, Phrygiíque penates,
Quos mecum à Troja, mediísque ex ignibus urbis
Extuleram, visi ante oculos astare jacentis
In somnis, multo manifesti lumine, quà se
Plena per *k* insertas fundebat Luna fenestras.
Tum sic affari, & curas his demere dictis;
Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
Hæc canit; & tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te, Dardaniâ incensâ, tuáque *l* arma sequuti,
Nos tumidum sub te permensi classibus æquor,
Idem venturos tollemus in astra nepotes,
Imperiúmque urbi dabimus; tu mœnia magnis
Magna para, longúmque fugæ nè linque laborem.
Mutandæ sedes; non hæc tibi littora suasit
Delius, aut Cretæ jussit considere Apollo.
Est locus, Hesperiam Graii *m* cognomine dicunt;
Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ
Œnotrii coluere viri: nunc fama minores
Italiam dixisse, ducis de nomine, gentem.
Hæ nobis propriæ sedes; hinc Dardanus ortus,
Jasiúsque pater, genus à quo principe nostrum.
Surge age, & hæc lætus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer; Coritum; terrásque require
Ausonias? Dictæa negat tibi Jupiter arva.
Talibus attonitus visis, ac voce deorum,
(Nec sopor illud erat, sed coram agnoscere vultus,
Velatásque comas, præsentiáque ora videbar;
Tum gelidus toto manabat corpore sudor)
Corripio è stratis corpus, tendóque supinas
Ad cœlum cum voce manus; & munera libo
n Intemerata focis; perfecto lætus honore
Anchisen facio certum, rémque ordine pando.
Agnovit prolem *p* ambiguam, *q* geminósque parentes:
Séque novo veterum deceptum errore locorum.
Tum memorat; Nate Iliacis, *r* exercite fatis,
Sola mihi tales casus Cassandra canebat.
(Nunc repeto hæc generi portendere debita nostro,
Et sæpe Hesperiam, sæpe Itala regna vocare)
Sed quis ad Hesperiæ venturos littora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?
CREDAMUS Phœbo, & moniti meliora sequamur.
Sic ait, & cuncti dictis paremus ovantes.
s Hanc quoque deserimus sedem, paucísque relictis
Vela damus, vastúmque cavâ trabe currimus æquor.
Postquam altum tenuere rates, nec jam amplius ullæ
Apparent terræ, cœlum undique & undique pontus.

k Quæ ædibus insertæ & interpositæ erant ut, Lucr. *Inserta fundunt meatis per opaca locorum.*

l Tuum impetum sequenti. Vel, Tanquam ad militiam sub te duce præfecti.

m Ab Hespero rege Hisp. Vide S. IV.

n Rite perfecta. S.

o Sacrificio, quo diù honorantur.

p Non inscium, seu duplicem, ut seq.

q Gem. par. S.

r Fatigate.

s Ut Trojam & Thraciam.

Tum mihi cæruleus supra caput astitit imber,
*Caliginem cum procella seu tempestate ut in seq.
Noctem hyememque ferens; & inhorruit unda tenebris.
Continuò venti volvunt mare, magnáque surgunt
Æquora; dispersi jactamur gurgite vasto.
Involvere diem nimbi, & u nox humida cœlum
» Nubes caliginosa.
Abstulit; ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur cursu, & cæcis erramus in undis.
Ipse diem noctémque negat discernere cœlo,
Nec meminisse viæ medià Palinurus in undâ.
Tres adeò incertos cæcâ caligine soles
Erramus pelago, totidem sine sydere noctes.
Quarto terra die primùm se x attollere tandem
Vitas, y aperire procul montes, ac volvere fumum.
x Quia terra videtur exurgere cum propinquamus littoribus.
Vela cadunt, remis insurgimus; haud mora, nautæ
Adnixi torquent spumas, & cærula verrunt.
y Ostendere.
Servatum ex undis Strophadum me littora primùm
Accipiunt; strophades Graio stant nomine dictæ
Insulæ in Ionio magno, quas dira Celæno
Harpyiæque colunt aliæ: Phineïa postquam
Clausa domus, mensásque metu liquere priores.
Tristius haud illis monstrum, nec sævior ulla
Pestis, & ira deûm Stygiis sese extulit undis.
Virgineï volucrum vultus, fœdissima ventris
z Uenus pro unguib. Græce. χαρπαλόνυχες.
Prosuvies: uncæque z manus, & pallida semper
Ora fame, ———————
Huc ubi delati portus intravimus, ecce
Læta boum passim campis armenta videmus,
Caprigenúmque genus, nullo custode, per herbam.
Irruimus ferro, & divos ipsúmque vocamus
*In prædæ partem. Nam de præda diis immolabant.
a In prædam partémque Jovem, tunc littore curvo
Extruimúsque toros, dapibúsque epulamur opimis.
b Ut v. 243 celerique fuga sub sydera lapsa.
At subitæ horrifico b lapsu de montibus adsunt
Harpyiæ, & magnis quatiunt clangoribus alas:
Diripiúntque dapes, contactúque omnia fœdant
Immundo; tum vox tetrum dira inter odorem.
Rursum in secessu longo, sub rupe cavatâ,
Arboribus clausi circum atque horrentibus umbris,
c Id est quod dixit, in part.
Instruimus mensas, c arísque reponimus ignem.
d Secreto montium loco.
Rursum d ex diverso cœli, cæcisque latebris,
Turba sonans prædam pedibus circumvolat uncis,
Polluit ore dapes: sociis tunc arma capessant
e Disponunt & tegunt. Sic. v. seq. scuta condendo latere faciunt.
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.
Haud secusac jussi faciunt, e tectósque per herbam
Disponunt enses, & scuta latentia condunt.
Ergò, ubi delapsæ sonitum per curva dedere
f Nova sibi, & non usitata.
Littora, dat signum specula Misenus ab alta
Ære cavo; invadunt socii, & f nova prælia tentant,

Obscœn

Obscœnas pelagi ferro fœdare volucres.
Sed neque vim plumis ullam, nec vulnera tergo
Accipiunt: celeresque fuga sub sydera lapsæ
Semesam prædam & vestigia fœda relinquunt.
Una in præcelsa consedit rupe Celæno,
g Infelix vates, rupitque hanc pectore vocem:
Bellum etiam pro cæde boum, stratisque juvencis,
h Laomedontiadæ, Bellúmne inferre paratis?
Et i patrio insontes Harpyias pellere regno?
Accipite ergo animis, atque hæc mea figite dicta:
Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando.
Italiam cursu petitis, ventisque vocatis
Ibitis Italiam, portusque intrare licebit;
Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem,
Quàm vos dira fames, nostræque injuria cædis,
Ambesas subigat malis absumere mensas.
Dixit, & in sylvam pennis ablata refugit.
At sociis subitâ k gelidus formidine sanguis
Diriguit; cecidere animi; nec jam amplius armis,
Sed votis precibúsque jubent exposcere pacem:
Sive deæ seu sint diræ obscœnæque volucres.
At pater Anchises passis de littore palmis
Numina magna vocat, meritóque indicit honores.
Dii prohibete minas, dii talem avertite casum,
Et placidi servate pios; tum littore funem
Deripere, excussóque jubet laxare rudentes:
Tendunt vela Noti; fugimus spumantibus undis,
Quò cursum ventúsque gubernatórque vocabant.
Jam medio apparet fluctu l nemorosa Zacynthos,
Dulichiúmque, Samèque, & Neritos ardua saxis,
m Effugimus scopulos Ithacæ, Laërtia regna,
Et terram altricem sævi exécramur Ulyssis.
Mox & Leucatæ nimbosa cacumina montis,
Et n formidatus nautis o aperitur p Apollo.
Hunc petimus fessi, & parvæ succedimus urbi;
Anchora de prora jacitur, stant littore puppes.
Ergò insperatâ tandem tellure potiti,
Lustramúrque Jovi, votisque incendimus aras:
q Actiáque Ilias celebramus littora ludis.
Exercent patrias oleo labente palæstras
Nudati socii; juvat evasisse tot urbes
Argolicas, mediósque fugam tenuisse per hostes.
Interea magnum sol circumvolvitur annum,
Et glacialis hyems Aquilonibus asperat undas.
Ære cavo clypeum, magni gestamen Abantis,
Postibus adversis figo, & rem carmine signo;

g Infelicitatis nuntia, ut Hom. h Perfidiâ Laomedontis, qui deos mercede fraudavit. i Neptunio.

k Ut s. v. 30. ne gelidusque coit form. sanguis.

l Ut H. dicit, ὑλήεσσα Ζάκυνθος.

m Celeriter transimus. Scop. autem regna vocat irritos ensiVel propter asperitatem locorum, vel quia moris erat aliquem de nautis ei immolari.

n Procul apparet Procul se ostendit. Gal. On commence a découvrir.

o Templum Apoll. in Actio littore. Sed & mens Ledit. Apolli, sacr.

p Ipsi honorem Augusti dicat.

Æneas hæc de Danaïs victoribus r arma.
Linquere tum portus jubeo, & considere transtris.
Certatim socii feriunt mare, & æquora verrunt.
Protinus ſ aërias Phæacum abſcondimus arces,
Littoráque Epiri r legimus, portúque ſubimus
Chaonio, & celſam Buthroti aſcendimus urbem.
Hîc incredibilis rerum fama occupat aures,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbes,
Conjugio Æacidæ Pyrrhi ſceptríſque potitum,
Et x patrio Andromachen iterum ceſſiſſe marito,
Obſtupui; miróque incenſum pectus x amore
Compellare virum, & caſus cognoſcere tantos,
Progredior portu, claſſes & littora linquens.
Solennes tum fortè dapes & triſtia dona
Ante urbem in luco, falſi Simoëntis ad undam,
Libabat cineri Andromache, manéſque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem ceſpite inanem,
Et y geminas, cauſam lacrymis, ſacraverat aras.
Ut me conſpexit venientem, & Troïa circum
Arma amens vidit, magnis exterrita ? monſtris
Diriguit viſu in medio; calor oſſa reliquit;
Labitur, & longo vix tandem tempore fatur:
Veráne te facies, verus mihi nuncius affers,
Nate deâ ? viviſne ? aut, ſi lux alma receſſit,
Hector ubi eſt ? dixit; lacrymáſque effudit, & omnem
Implevit clamore locum; vix pauca a furenti
Subjicio, & raris turbatus vocibus hiſco;
Vivo equidem, vitámque extrema per omnia duco.
Nè dubita: nam vera vides. ——
Heu! quis te caſus dejectam conjuge tanto
b Excipit? aut quæ digna ſatìs fortuna reviſit ?
Hectoris Andromache, Pyrrhin' connubia ſervas?
Dejecit vultum, & demiſſâ voce loquuta eſt:
c O felix una ante alias c Priameïa virgo,
Hoſtilem ad tumulum Trojæ ſub mœnibus altis
Juſſa mori: quæ ſortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile!
Nos patriâ incenſâ diverſa per æquora vectæ,
d Stirpis Achilleæ faſtus, juvenémque ſuperbum
e Servitio enixæ tulimus; qui deinde ſequutus
f Ledæam Hermionem, Lacedæmoniósque hymenæos,
Me famulam famulóque Heleno tranſmiſit habendam.
Aſt illum, ereptæ magno inflammatus amore
Conjugis, & ſcelerum furiis agitatus Oreſtes,
Excipit incautum, patriáſque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi, regnorum reddita ceſſit
Pars Heleno: quæ Chaonios cognomine campos,

r Subaud dicavit, vel conſecravit.
ſ Valde altis.
t Præternavigamus, Tranſimus.
x Trojano Heleno, antea ejus fratri Hectori nuptam.
x Deſiderio comp. laudi.
y Videntur veterum ibus honoratorum viri duas aras ſoliti conſecrare.
z Rebus inſperatis Ser. Sed malim, Rebus quæ tanquam monſtra erant mirabiles.
a Incomodabiliter & impatienter furenti.
b Signate loquutus eſt: quia dej & am dixerat. Excipiuntur enim quæ cadunt. S.
c Polyxena.
d Pyrrhi.
e Pertulimus, donec in ſervitio poſitæ eniteremur S. Legitur & enixæ.
f Ledæ reptem.

Chaoniámque omnem Trojano à Chaone dixit:
g Pergamáque Iliacámque h jugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui cursum venti, quæ fata dedere?
Hue quis te ignarum nostris deus appulit oris?
Quid puer Ascanius? superátne, & vescitur aurâ?
Quem tibi jam Troja. ———
Ecquæ jam puero est amissæ cura i parentis?
Ecquid in antiquam virtutem, animósque virilis,
Et pater Æneas, & avunculus excitat Hector?
Talia fundebat lacrymans, longósque ciebat
Incassum fletus: cùm sese à mœnibus heros
Priamides multis Helenus commitantibus affert,
Agnoscítque suos, lætúsque ad mœnia ducit:
Et multùm lacrymans verba inter singula fundit.
Procedo, & parvam Trojam, simulatáque magnis
Pergama, & arentem Xanthi cognomine rivum
Agnosco, Scææque amplector limina portæ:
Necnon & Teucri sociâ simul urbe fruuntur.
Illos porticibus rex k accipiebat in amplis.
Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
Impositis auro dapibus; paterásque tenebant.
Jámque dies altérque dies processit, auræ
Vela vocant, l tumidóque inflatur carbasus Austro.
His vatem aggrediór dictis, ac talia quæso,
Trojugena interpres divum, qui numina Phœbi,
Qui tripodas m Clarii lauros, qui sydera sentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omnia pennæ,
Fare age (namque omnem cursum mihi n prospera dixit
Religio, & cuncti suaserunt numine divi
Italiam petere, & terras tentare o repòstas:
Sola novum dictúque nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, & tristes denuntiat iras,
Obscœnámque famem quæ prima periculs vito,
Quídve sequens, tantos possim superare labores.
Hic Helenus, cæsis primum de more juvencis,
Exorat pacem divûm; vittásque resolvit
Sacrati capitis; méque ad tua limina, Phœbe,
Ipse manu multo p suspensum numine ducit.
Atque hæc deinde canit divino ex ore sacerdos,
Nate deâ (nam te majoribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides; sic fata deûm rex
q Sortitur, volvítque vices: is vertitur ordo)
Pauca tibi è multis, quò tutior hospita lustres
Æquora, & Ausonio possis considere portu,
Expediam dictis: prohibent nam cætera Parcæ
Scire Helenum, farique vetat Saturnia Juno.
Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam,

g Ut paul. post.
h Pro mœnibus ut intell. à parte totum.
i Dolenti perditam patriam? Vide S.
k Convivio, ut Ter. in Eunucho.
l Abeff. &u. pro tamefaciente.
m Al. *Tripodas Clarii, lauros.* Vult autem Ser. per lauros oracula intelligi.
n Pro, omnes religio propèrum dixit cursum: per hypallag.
o Longe posita.
p Silicicum tentum. *Suspensus*, nominis plenus.
q Disponit. Ordinat. Alii sit ad Sortes Apollinis, cujus est sacerdos.
r Male Serv. exp. vicissi.

Vicinó ſque iguare paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit ſ invia terris,
Ante & Trinacria ᵍ lentandus remus in unda,
Et ʰ ſalis Aſſonii luſtandum navibus æquor,
Interníque lacus, Ææque inſula Circes,
Quàm tutâ poſſis urbem componere terrâ;
Signa tibi dicam, tu condita mente teneto.
Cùm tibi ſollícito ſecreti ad fluminis undam
Littoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus,
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
Alba ſolo recubans, albi circum ubera nati;
Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
Nec tu menſarum morſus horreſce futuros:
Fata viam invenient, aderítque vocatus Apollo.
Has autem terras, Ita'ſque hanc littoris oram,
Proxima quæ noſtri perfunditur æquoris æſtu,
Effuge: cuncta malis habitantur mœnia Graiis.
Hic & Naritii poſuerunt mœnia Locri,
Et Salentinos obſedit milite campos
Lyctius Idomeneus; hic illa ducis ˣ Meliboei
Parva Philoctetæ ſubnixa ʸ Petilia muro.
Quin ubi tranſmiſſæ ſteterint trans æquora claſſes,
Et poſitis aris jam vota in littore ſolves;
Purpureo ᶻ velare comas adopertus amictu;
Nequa inter ſanctos ingens, ᵃ in honore deorum,
Hoſtilis facies occurrat, & ᵇ omina turbet.
Hunc ſocii morem ſacrorum, hunc ipſe teneto:
Hac caſti maneant in religione nepotes.
Aſt, ubi digreſſum Siculæ te admoverit oræ
Ventus, & ᶜ anguſti rareſcent clauſtra Pelori;
Læva tibi tellus, & longo læva parantur
Æquora circuitu; dextrum fuge littus & undas.
Hæc loca, vi quondam & vaſtâ convulſa ruinâ
(Tantum ævi longinqua valet mutare vetuſtas)
Diſſiluiſſe ferunt; ᵈ cùm protinus utraque tellus
Una foret, ᵉ venit medio vi pontus, & undis
Heſperium Siculo latus abſcidit; arváque & urbes
Littore diductis anguſto interluit æſtu.
Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis
Obſidet: atque imo barathri ter gurgite vaſtos
Sorbet in abruptum fluctus rurſúſque ſub auras
Erigit alternos, & ſydera verberat undâ.
At Scyllam cæcis cohibet ſpelunca latebris,
Ora exertantem, & naves in ſaxa trahentem.
ᶠ Prima, hominis facies, & pulcro pectore virgo
Pube tenus; poſtrema, immani corpore ᵍ Priſcis,
Delphinum caudas utero ʰ commiſſa luporum.

Præſtat

ſSuperata difficilis.
ᵍ In Sicilo mari navigandum, quod remi lententur: i curventur & flectantur. Unde lenti dicit Catullus, ... lenis iacuerunt gurgite remi. Tyrrheni & Adriatici maris.
ˣ Meliboeasis, à Meliboea, urbe Theſſaliæ ad Magneſiæ.
ʸ Luranorum metrop. Strabonis.
ᶻ Imper. paſſ.
ᵃ Inter ſacrificandum.
ᵇ Sacrificii orinem turnpat.
ᶜ Quia à continenti 3000 paſſ. diſtat. Eſt autem promont. Sicil.
ᵈ Continue, adverb. loci.
ᵉ In medium.
ᶠ Primæ partes corporis.
πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ ἀγαθά. Sic poſtr.
πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ κακά
ᵍ Balæn.
ʰ Commiſſas habens, id eſt adaptatas, vel junctas.

Præstat Trinacrii metas lustrare Pachini
Cessantem, longos & circumflectere cursus,
Quàm semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam, & cæruleis canibus resonantia saxa.
Præterea, siqua est Heleno prudentia vati,
Siqua fides, animum si veris implet Apollo:
Unum illud, nate deâ, præque omnibus unum
Prædicam, & repetens iterúmque iterúmque monebo,
Junonis magnæ primum prece numen adora:
Junoni cane vota libens, dominámque potentem
Supplicibus k supera donis: sic denique l victor
Trinacriâ fines Italos mittêre relictâ.
Huc ubi delatus Cumæam accesseris urbem,
m Divinósque lacus, & Averna sonantia sylvis,
Insanam vatem aspicies, quæ rupe sub ima
Fata canit, foliisque notas & nomina mandat.
Quæcunque in foliis descripsit carmina virgo,
Digerit in numerum, atque antro seclusa reliquit:
Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt.
Verùm eadem verso tenuis cum cardine ventus
Impulit, & teneras turbavit n janua frondes;
Nunquam deinde cavo volitantia prendere saxo,
Nec revocare situs, aut jungere carmina curat.
o Inconsulti abeunt, sedémque odore Sibyllæ
Hic tibi nequa moræ fuerint dispendia tanti,
(Quamvis increpitent socii, & vi cursus in altum
Vela vocet, possisque sinus implere secundos)
Quin adeas vatem, precibúsque oracula poscas
Ipsa canat, vocémque volens atque ora resolvat.
Illa tibi Italiæ populos, venturáque bella,
Et quo quemque modo fugiásque ferásque laborem,
Expediet, cursúsque dabit venerata secundos,
Hæc sunt quæ nostrâ liceat te voce moneri.
Vade age, & ingentem fatis fer ad æthera Trojam.
Quæ postquam vates sic ore effatus amico est,
Dona dehinc auro p gravia, sectóque elephanto
Imperat ad naves ferri; stipátque carinis
Ingens argentum, Dodonæósque lebetas;
Loricam consertam hamis, auróque trilicem,
Et conum insignis galeæ, cristásque comantes,
Arma Neoptolemi; sunt & r sua dona parenti.
Addit equos, additque duces. ——
Remigium supplet; socios simul instruit armis,
Interea classem velis aptare jubebat
Anchises, fieret vento mora nequa ffferenti:
Quem Phœbi interpres multo compellat honore,
Conjugio Anchisa Veneris t Dignare superbo,

k Immorantem.

k Expugna ejus animum, & cogetibi esse benevolum.
l Voti compos.
m Consecratos lacus, Avernum & Luctimum.

n Janua aperta id est, Per januam apertam ingressus ventus.
o Non accepto consilio.

p Hic ult. syllaba prod. ratione finalitatis.
q Ebore.

r Aptare tari.
f Secundo, ut Gr. dic. οὖρον ἀῆναι. At Ser. simpliciter exp. flanti.
t Qui dignus es habitus.

a Qui curæ ei di, utpote illis cognatus.

u Cura deûm, bis Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Ausoniæ tellus, hanc arripe velis;
Et tamen hanc pelago præterlabare necesse est;
Ausoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade (ait) ô felix nati pietate; quid ultra
x Provehor, & fando surgentes demoror Austros?
Nec minus Andromache digressu mœsta supremo,
Fert picturatas auri y subtegmine vestes,
Et Phrygiam Ascanio chlamyden, z nec cedit honori;
Textilibusque onerat donis, ac talia fatur;
Accipe & hæc, manuum tibi quæ a monumenta mearum
Sint, puer, & longum Andromaches testentur amorem
Conjugis Hectoreæ, cape dona extrema tuorum;
O mihi sola mei b super Astyanactis imago!
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat;
Et nunc æquali tecum pubesceret ævo.
Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis;
Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Jam sua; nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies, nullum maris æquor arandum;
Arva neque Ausoniæ semper c cedentia retro
Quærenda; effigiem Xanthi, Trojámque videtis,
Quam vestræ fecere manus; melioribus opto
Auspiciis, & quæ fuerit d minus obvia Graiis.
Siquando Tybrim vicináque Tybridis arva
Intrâro, gentique meæ data mœnia cernam,
Cognatásque urbes olim, populósque propinquos
Epiro, e Hesperia quibus idem Dardanus autor,
Atque idem casus, unam faciemus utramque
Trojam animis; maneat nostros ea cura nepotes.
Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta;
Unde iter Italiam, cursúsque brevissimus undis,
Sol ruit interea, & montes umbrantur opaci.
Sternimur optatæ gremio telluris, ad undam
f Sortiti remos; passimque in littore sicco
Corpora curamus; fessos SOPOR irrigat artus;
Nec dum orbem medium nox horis acta subibat:
Haud segnis strato surgit Palinurus, & omnes
Explorat ventos, atque auribus aëra captat;
Sydera cuncta notat tacito labentia cœlo;
Arcturum pluviásque Hyades, geminósque Triones,
Armatúmque auro circumspicit Orionа;
Postquam cuncta videt cœlo constare sereno,
g Faculam e puppi dat clarum signum; nos castra movemus,
Tentamúsque viam, & velorum pandimus alas:
Jámque rubescebat stellis aurora fugatis:
Cùm procul obscuros colles humilemque videmus

Italiam:

x Prosequor sermonem.

y al. Sub tegmine.

z Tanta munera quæ quanta merebatur Ascanius.

a Hom. μνῆμ' Ἐλένης χειρῶν.

b Vult dictum, ut à Val. Et N e ve nulla super.

At Ser. Valdo. Vehementer.

c Ut Italiam fugiens alibi dicit.

d Minus obnoxia Græcorum injuriæ.

e Græcorum more, pro Dardanus ἀπορρηθὲν. Serv.

f Sorte partiri officia remigii.

g Faculam elevat. ut flammeum Cum regia puppi Extulerat.

Italiam; Italiam primus conclamat Achates,
Italiam lætò ſocii clamore ſalutant.
Tum pater Anchiſes magnum cratera *h* coronâ
Induit, implevítque mero; divóſque vocavit,
Stans celſa in puppi.
Dii maris, & terræ tempeſtatúmque potentes,
Ferte viam vento facilem, & ſpirate ſecundi.
Crebreſcunt optatæ auræ; portúſque pateſcit
Jam proprior; templúmque apparet in arce Minervæ.
Vela legunt ſocii, & proras ad littora torquent.
Portus ab Eoo fluctu curvatur in arcum,
Objectæ ſalsâ ſpumant aſpergine cautes
Ipſe *i* latet, gemino demittunt brachia muro
Turriti ſcopuli, refugítque à littore templum.
Quattuor hìc (primum omen) equos in gramine vidi
Tondentes campum latè, candore nivali.
Et pater Anchiſes, Bellum ô terra hoſpita portas;
Bello armantur equi; bellum hæc armenta minantur.
Sed tamen iidem olim curru ſuccedere ſueti
Quadrupedes, fræna jugo concordia ferre.
Spes eſt pacis aït; tum numina ſancta precamur
Palladis armiſonæ, quæ prima accepit *k* ovantes;
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu;
Præceptíſque Heleni, dederat quæ *l* maxima, ritè
Junoni Agrivæ juſſos adolemus honores.
Haud mora; continò perfectis ordine votis,
Cornua velatarum *m* obvertimus antennarum,
Grajugenúmque domos, ſuſpectáque linquimus arva,
Hinc ſinus Herculei (ſi vera eſt fama) Tarenti
Cernitur; attollit ſe diva Lacinia contrà,
Caulonſique arces, & *n* navifragum Scylacæum,
Tum procul è fluctu Trinacria cernitur Ætna;
Et gemitum ingentem pelagi, pulſatáque ſaxa
Audimus longè, *o* fractáſque ad littora voces;
Exultántque vada, atque æſtu miſcentur arenæ.
Et pater Anchiſes, Nimirum hæc illa Charybdis;
Hos Helenus ſcopulos, hæc ſaxa horrenda canebat;
p Eripite ô ſocii, pariterque inſurgite remis.
Haud minùs ac juſſi faciunt; primúſque rudentem
Contorſit lævas proram Palinurus ad undas;
Lævam cuncta cohors remis ventíſque petivit.
Tollimur in cœlum curvato gurgite, & iidem
Subductâ ad manes imos deſcendimus undâ.
Ter ſcopuli clamorem inter cava ſaxa dedere:
Ter ſpumam elisam & *q* rorantia vidimus alira;
Interea *r* ſeſſos *ſ* ventus cum ſole reliquit;

h Aut usque ad ſummum implevit, aut revera coronavit.

i Procul intuentibus, ut paulo ante - *pateſcit iam propior.*

k Lætabundos.

l Dixerat enim - *præque omnibus unum Præſicam.*

m Ut curſum mutar. mus.

n Naufragia afferens.

o Quæ ceſſant cum fluctus ad littora ſunt fracti.

p Hoc periculo, inſurgentes remis.

q Irrorata.

r Remigando.

ſ Venus cecidit cadente ſimul ſole.

Ignaríque

Ignaríque viæ Cyclopum allabimur oris.
Portus ab acceſſu ventorum immotus, & ingens
Ipſe, ſed horrificis juxtà tonat Ætna ruinis;
z Evomit. Interdúmque atram z prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo, & candente favillâ;
Attollítque globos flammarum, & ſydera lambit:
a Saxa à viſce- Interdum ſcopulos avulſáque a viſcera montis
ribus. Erigit eructans, liquefactáque ſaxa ſub auras
Cum gemitu glomerat, fundóque exæſtuat imo.
Fama eſt, Enceladi x ſemiuſtum fulmine corpus
a Pro ſemiuſtũ, Urgeri mole hac, ingentémque inſuper Ætnam
quaſi ſemian- Impoſitam, ruptis flammam expirare caminis:
mi, ſit incel. Al. eg. jemin- Et, ſeſſum quoties motat latus, intremere omnem
ſum. Murmure Trinacriam, & cœlum ſubtexere fumo.
Noctem illam tecti in ſylvis immania monſtra
Perferimus, nec quæ ſonitum det cauſa, videmus;
y Per ſplendorẽ Nam neque erant aſtrorum ignes, nec lucidus y æthra
æheris. Syderea polus, obſcuro ſed nubila cœlo;
Et lunam in nimbo nox intempeſta tenebat.
Poſtera jámque dies primo ſurgebat Eoo,
Humentémque aurora polo dimoverat umbram;
Cum ſubitò è ſylvis, macie conſecta ſuprema,
Ignoti nova forma viri, miſerandáque cultu
Procedit, ſuppléxque manus ad littora tendit.
Reſpicimus; dira illuvies, & immiſſáque barba,
z Promiſſ. pro- Conſertum tegmen ſpinis, at cætera Graius,
lixa. a Ut dicitur Gr. Et quondam patriis ad Trojam miſſus in armis.
τὰ ἄλλα, Iſque ubi Dardanios habitus, & Troia vidit
vel τὰλλα Arma procul, paulùm aſpectu conterritus hæſit,
pro οἱαττὰ Continuítque gradum; mox ſeſe ad littora præceps
τἄλλα. Cum fletu precibúſque tulit. Per ſydera teſtor,
Per ſuperos, atque hoc cœli ſpirabile lumen;
Tollite me Teucri, quaſcunque abducite terras.
b Ut poſtea. b Hoc ſat erit: ſcio me Danaïs è claſſibus unum,
ſotus eſt gentem Et bello Iliaco teucr petiiſſe penates;
eſſug. nefand. Pro quo, ſi ſceleris tanta eſt injuria noſtri,
c Pro Dilacera- c Spargite me in fluctus, vaſtóſque immergite ponto.
tum ſpargite, Si pereo manibus hominum, periiſſe juvabit.
& dilacerate, Dixerat: & genua amplexus, genibúſque volutans
& membr. ſp- Hærebat; qui ſit, fari, quo ſanguine cretus,
Hortamur: quæ deinde agitet fortuna fateri.
Ipſe pater dextram Anchiſes, haud multa moratus,
Dat juveni, atque animum præſenti pignore firmat.
Ille hæc, depoſitâ tandem formidine, fatur:
Sum patriâ ex Ithaca, comes infelicis Ulyſſi,
Nomine Achæmenides, Trojam genitore Adamaſto

Paupere

Paupere (manſiſſétque utinam fortuna!) profectus,
Hìc me dum *e* trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores ſocii vaſto Cyclopis in antro
Deſtruere. Domus *f* ſanie dapibuſque eruentis
Intus opaca, ingens: ipſa arduus, altáque pulſat
Sydera (dii talem terris avertite peſtem)
Nec *g* viſu facilis, nec dictu affabilis ulli;
Viſceribus miſerorum, & ſanguine veſcitur atro.
Vidi egomet, duo de numero cùm corpora noſtro
Prenſa manu magna, medio reſupinus in antro,
Frangeret ad ſaxum, ſaniéque *h* aſperſa natarent
Limina; vidi, atro cùm membra fluentia tabo
Manderet, & tepidi tremerent ſub dentibus artus.
Haud impunè quidem; nec talia paſſus Ulyſſes,
Oblitúſve ſuì eſt Ithacus deſcrimine tanto.
Nam *k* ſimul expletus dapibus, vinóque *l* ſepultus,
Cervicem inflexam poſuit; jacuítque per antrum
Immenſum, ſaniem eructans, ac fruſta cruento
Per ſomnum commiſta mero; nos magna precati
Numina, ſortitíque vices, unà undique circùm
Fundimur, & telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torvâ ſolum ſub fronte latebat.
Argolici *m* clypei aut Phœbeæ lampadis inſtar.
Et tandem læti ſociorum ulciſcimur umbras.
Sed fugite ô miſeri, fugite, atque ab littore funem
Rumpite. ——————————
Nam qualis, quantúſque cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera preſſat;
Centum alii curva hæc habitant ad littora vulgò
Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.
Tertia jam lunæ ſe cornua lumine complent,
Cùm vitam in ſylvis, inter deſerta ferarum
Luſtra domóſque traho, vaſtóque ab rupe Cyclopas
Proſpicio, ſonitúmque pedum vocémque tremiſco.
Victum infelicem, baccas lapidoſáque corna
Dant rami & vulſis paſcunt radicibus herbæ.
Omnia colluſtrans, hanc primum ad littora claſſem
Conſpexi venientem; huic me, quæcunque fuiſſet,
Addixi: ſatìs eſt gentem effugiſſe nefandam:
Vos animam hanc potiùs quocunque abſumite letho.
Vix ea fatus erat, ſummo cùm monte videmus
Ipſum inter pecudes vaſtâ ſe mole moventem
Paſtorem Polyphemum, & littora nota petentem:
Monſtrum horrendum, *n* informe, ingens, cui lumen ademptum.

d Manſ. utinam genitor quamvis pauper.
e Quidem hic male exp. Peſtini.
f Corupto occiſorum ſanguine.
g Cujus ne aſpectum quidem facile quis ſuſtineat.
h Scr. *Expreſſa*, quod exp. Madefacta. Nam ſi *aſperſa* dixeris (inquit) id eſt inæquata, tapinoſis & hyperbole junguntur.
i Artis ſuæ, Verſutiæ ſuæ.
k Simul-que.
l Ut *two duns*, verb. *vino ſomnoque ſepultus*.
m De magnis & rotundis clypeis Argivis intel. totum corpus circumtegentibus e Hom. ἀσπιδος. ἀμφιβρότης.
n Quidam exp. Deformem ſed malim quod ſi contra omnem conſuetam formam.

Trunca

Trunca manum pinus regit, & vestigia firmat:
Lanigeræ comitantur oves, ea sola voluptas,
Solaménque mali: o de collo fistula pendet.
Postquam altos tetigit fluctus, & ad æquora venit,
Luminis effossi fluidum lavit undè cruorem,
Dentibus infrendens gemitu, graditúrque per æquor
Jam medium, nec dum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul indè fugam trepidi celerare, recepto
Supplice sic merito, tacitique incidere p funem:
Verrimus & proni certantibus æquora remis,
Sensit, & q̃d sonitum q vocis vestigia torsit.
Verùm ubi nulla datur r dextram affectare potestas.
Nec potis Ionios fluctus æquare sequendo:
Clamorem immensum tollit, quo pontus & omnes
Intremuere undæ, penitúsque exterrita tellus
Italiæ, curvísque immugiit Ætna cavernis.
At genus è sylvis Cyclopum & montibus altis
Excitum ruit ad portus, & littora complent.
Cernimus astantes s nequicquam lumine torvo
Ætneos fratres cœlo capita alta ferentes.
Concilium horrendum: quales cùm vertice celso
Aëriæ quercus, aut coniferæ cyparissi
Constiterant, sylva alta Jovis lucúsve Dianæ.
Præcipites metus acer agit quocunque rudentes
Excutere, & ventis intendere vela secundis.
Contrà jussa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
Inter utramq; viam lethi discrimine parvo,
t Ni teneant cursus: certum est dare lintea retro.
Ecce autem Boreas angustâ à sede Pelori
Missus adest: vivo prætervehor ostia saxo
Pantagiæ, Megarósque sinus, Thapsúmque jacentem:
Talia monstrabat u relegens errata retrorsum
Littora Achæmenides, comes infelicis Ulyssi.
Sicanio prætenta sinu jacet insula contra
Plemmyrium undosum: nomen dixere priores
Ortygiam. Alphæum fama est huc Elidis amnem
Occultas egisse vias subter mare, qui nunc
Ore Arethusa tuo Siculis confunditur undis.
Numina magna loci jussi veneramur: & indè
Exupero præpingue solum x stagnantis Helori.
Hinc altas cautes projectáque saxa Pachini
Radimus, & fatis nunquam concessa moveri
Apparet Camarina procul, campíque Geloi,
Immanisque Gela, fluvii cognomine dicta.
Arduus indè y Agragas ostentat maxima longè
Mœnia, magnanimum quondam generator equorum

Teque

o Hæc verba De collo fist. pendent non satis Tib. Don. ea non agnoscit, sicut nec cæteros quidem.
p Navis retinacu lum.
q Remigii.
r Auxiâ quadam aviditate manū ad navem injicere Al. lect. Dextra avidate.
s Quis ex loco tam longinquo nocere non poterant.
t Ni pro Ne, placuit ne transversi inter utr. viam modico montis interstitio, id est, Scyl. atque Char.
u Renvigans.
x Quia superfund tur campis ut Nilus.
y Mons muro c ctus, in cujus summa parte oppidum.

Tèque datis linquo ventis palmosa Selinus
Et vada dura lego saxis Lilybeia cœcis.
Hinc Drepani me portus & illæ abilis ora
Accipit; hic pelagi tot tempestatibus actus,
(Heu!) genitorem, omnis curæ casúsque levamen,
Amitto Anchisen; hic me pater optime fessum
Deseris (heu!) tantis nequicquam erepte periclis.
Nec vates Helenus, cùm multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
Hinc me digressum vestris deus appulit oris.
Sic pater Æneas intentis omnibus, unus
Fata renarrabat divûm, cursúsque docebat,
Conticuit tandem, factóque hic fine quievit.

Publii Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER IV.
ARGUMENTUM.

Dido amore Æneæ insaniens, animi sui morbum sorori aperit: ejúsque consilium sequuta, ad nuptias animum adjicit. Juno quoque, ut Æneam facilius ab Italia averteret, agit cum Venere, ut ejus bona cum venia liceat Æneæ Elisam uxorem ducere, quòque id commodiùs fieri possit, se opportunitatem oblaturam ostendit. Postridie Æneas & Dido venatum proficiscuntur. Ibi, omnibus jam præda intentis, Juno subitam immittit tempestatem. Comites, alius aliò, diffugiunt; Æneas & Dido in idem antrum conveniunt, ibique infaustis ominibus congrediuntur. Interim Jupiter Iarba, Getulorum regis (qui advenam sibi præferri iniquo animo ferebat) precibus fatigatus Mercurium mittit ad Æneam, jubétque, ut relictâ Aphricâ, in Italiam naviget. Ille, Jovis imperio morem gerens, quæcunque ad navigationem erant necessaria, clam per socios parari jubet. Cæterùm Dido, ubi classem instaurari sentit, suspicata id quod res erat, graviter cum ipso expostulat; precibúsque & lacrymis, tum per seipsam tum per sororem, eum ab incepto revocare conatur. Æneas iterum in somnis à Mercurio admonitus, intempestà nocte anchoras solvit. Illa, doloris impatiens, in editissima ædium parte simulatione sacrorum, ingentem pyram extruit; ablegatáque Barce Sichæi nutrice, negaud destinatæ morti impedimenti afferret, necem sibi conscisci.

ALIUD

Aliud MODESTINI Jurisconsulti

Argumentum.

At regina gravi Veneris jam cæpitur igne.
Consulitur soror Anna; placet succumbere amori.
Itur venatum Veneris clam fœdera jungunt.
Fit fama volat: monitus tunc numine divûm
Æneas, classemque fuga sociûque parabat.
Sensit amans Dido, precibus conata morari.
Postquam fata jubent, nec jam datur ulla facultas;
Conscendítque pyram, dixítque novíssima verba,
Et vitam infelix multo cum sanguine fudit.

ALIUD INCERTI AUTORIS

Argumentum.

Ardet amore gravi Dido; soror Annáque suadet
Nubere; junguntur, nimbo cogente, sub antro.
Increpat precibus patrem contemptus Iarbas.
Navigat Æneas jussu Jovis; illa dolore
Impatiens & amore, necem sibi protinus infert.

Aliud MONOSTICHON.

Uritur in quarto Dido, flammásque fatetur.

ALIUD.

Quartus item missæ duo vulnera narrat Elisæ.

AT Regina gravi iamdudum *a* saucia *b* curâ,
Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multúsque recursat
Gentis honos; hærent infixi pectore vultus,
Verbáque; nec placidam membris dat cura quietem.
Postera Phœbeâ *c* lustrabat lampade terras,
Humentémque aurora polo dimoverat umbram;
Cum sic unanimam alloquitur male-sana sororem,
Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent?
d Quis novus hic nostris successit sedibus hospes!
Quem sese ore ferens! quàm forti pectore & armis!
Credo equidem (nec vana fides) genus esse deorum.
DEGENERES animos timor arguit; heu quibus ille
Jactatus fatis! quæ bella exhausta canebat!

a Saucia mens amore.
b Duras curas, de curis amoris dicit.
c De sole, *flammis opera omnia nostrat* Scr. hic, lustrabat, vel *purbabat.*
d *Quis* est hic admirantis.

si mihi non animo fixum immotúmque sederet;
Ne cui me vinclo vellem sociare jugali,
Postquam *e* primus amor deceptam morte fefellit;
Si non pertæsum thalami tedæque fuisset,
Huic uni forsan potui succumbere culpæ.
Anna (fatebor enim) miseri post fata Sichæi
Conjugis, & sparsos fraternâ cæde penates,
Solus hic inflexit sensus, animúmque *f* labantem
Impulit; agnosco veteris vestigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctémque profundam,
g Ante pudor, quam te violem, aut tua jura resolvam.
Ille meos, primus qui me sibi junxit, amores
Abstulit; ille habeat secum, servétque sepulcro.
Sic effata, *h* sinum lacrymis implevit obortis.
Anna refert, O luce magis dilecta sorori,
Solane perpetuâ mœrens carpere juventâ?
Nec pulcros natos, veneris nec *i* præmia nôris?
Id cinerem aut manes credis curare *k* sepultos?
Esto: *l* ægram nulli quondam flexere mariti,
Non Lybiæ, non antè Tyro despectus Iarbas,
Ductorésque alii, quos Aphrica terra triumphis
Dives alit: placitóne etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem quorum consederis arvis?
Hinc Getulæ urbes, genus insuperabile bello,
Et Numædæ *m* infræni cingunt, & inhospita Syrtis:
Hinc deserta siti regio, latéque furentes
n Barcæi. Quid bella Tyro surgentia dicam,
Germanique minas? ——————
Diis equidem auspicibus reor & *o* Junone secundâ
Huc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
p Quam tu urbem soror hanc cernes! quæ surgere regna
Conjugio tali! Teucrûm comitantibus armis
Punica se quantis attollet gloria rebus!
Tu modò *q* posce deos veniam; sacrisque litatis,
Indulge hospitio, causásque innecte morandi:
Dum pelago desævit *r* hyems, & aquosus Orion:
Quassatæque rates, & non tractabile cœlum.
His dictis incensum animum inflammavit amore,
Spémque dedit dubiæ menti, solvítque pudorem.
Principiò delubra adeunt, pacémque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentes
s Legiferæ Cereri, Phœbóque, patríque Lyæo:
Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ.
Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ mœdia inter cornua fundit,

e Spe perpetuæ amoris frustrata sum. Ser. pro decepit & fefellit.

f Impulit & labare fecit. Vel impelleado seu impulsu lab. f.

g Vacat Ante, cum præcedat primus. Sed ita Hom. geminat interdum σφεῖν.

h Cavitatem oculorum.

i Ut δῶρ' Ἀφροδίτης. Hom.

k Sepultum mactatum Sien.

l Æg. mœrore. Quidam Ægram mariti cinerem. ob maritum.

m Ut lib. 1. fastigia que dedit gentes frenare sup.

n Libyæ pop.

o Cui vincla jugalia cura, ut paulo post.

p Quam pro quantum. Sic quæ, quanta.

q Pete á diis, ut concedant, atqs adeo da operam rei divinæ, deosque precare. Sic mox, Pacem ex.

r Tempestas, ut alibi.

s Al. frugifere. Sed rectius & legiferæ: id est, Θεσμοφόρῳ. Nam Dido urbi, quam fundabat, leges circumdata a-

Aut

Aut ante *t* ora deûm pingues spatiatur ad aras,
u Instaurátque diem donis: pecudúmque recluſis
Pectoribus inhians, ſpirantia conſulit exta.
Heu vatum ignaræ mentes! quid vota furentem,
Quid delubra juvant? *x* eſt mollis flamma medullas
Interea, & tacitum vidit ſub pectore vulnus.
y Uritur infelix Dido, totáque vagatur
Urbe furens, qualis conjectâ cerva ſagittâ,
Quam procul incautam nemora inter Cretſia fixit
Paſtor & agens telis, liquítque volatile ferrum
a Neſcius: illa fugâ ſylvas ſaltúſque peragrat
Dictæos, hæret lateri lethalis arundo.
Nunc media Æneam ſecum per mœnia ducit:
Sidoniáſque oſtentat opes, urbémque paratam.
Incipit effari, mediáque in voce reſiſtit.
Nunc eadem labente die convivia quærit:
Iliacóſque iterum demens audire labores
Expoſcit, pendétque iterum narrantis ab ore.
Pòſt, ubi *b* digreſſi lumenque obſcura viciſſim
Luna premit, ſuadéntque cadentia ſydera ſomnos:
Sola domo mœret vacuâ, ſtratíſque *c* relictis
Incubat: illum *d* abſens abſentem auditque videtque:
Aut gremio Aſcanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum ſi fallere poſſit amorem.
Non cœptæ aſſurgunt turres, non arma juventus
Exercet, portúſve aut propugnacula bello
Tuta parant; pendent opera interrupta, minæque
Murorum ingentes, æquatáque machina cœlo.
e Quam ſimulac tali perſenſit peſte teneri
f Chara Jovis conjux, nec famam obſtare furori,
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis:
Egregiam verò laudem & ſpolia ampla refertis,
Tuque puérque tuus; MAGNUM & memorabile nomen,
Una dolo divûm ſi fœmina victa duorum eſt.
g Nec me adeò fallit, veritam te mœnia noſtra,
Suſpectas habuiſſe domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamine tanto?
Quin potiùs pacem æternam pactóſque hymenæos
Exercemus? habes totâ quod mente petîſti:
Ardet amans Dido, traxítque per oſſa furorem.
Communem hunc ergò populum, paribúſque rogamus
Auſpiciis: liceat Phrygio ſervire marito,
Dotaléſque tuæ Tyrios permittere *h* dextræ.
Olli (ſenſit enim ſimulatâ mente loquutam,
Quò regnum Italiæ Libycas *i* averteret oras)
Sic contra eſt ingreſſa Venus; Quis talia demens
Abnuat? aut tecum malit contendere bello?

t Simolacra.
u Quia jam antea ſacrificaverat.
x Edit. ut nullus ait Venis.
y Capitur igni, ut in principio hujus libri.
z Perſequens.
a Ignotus, latens.
b Digreſſi à toris in quibus quiſque accubuerat.
c Ab Æneâ.
d Ut, *Hærent infixi pectore vultus Verbaque.*
e Ut, *fallaſque veneno.*
f Adverſa fama æquæ atque amore laborate.
g Ut lib. 1. *& vereor quo ſe Junonia vertat Hoſpitia.*
h Dextræ, pro filii.
i Al. *adverteret.*

Si modò quod memoras factum fortuna sequatur.
Sed fatis incerta feror, si Jupiter unam
Esse velit Tyriis urbem Trojâque profectis,
h Miscerive probet populos, aut fœdera jungi.
Tu conjux, ubi fas animum tentare precando,
Perge: sequar. Tum sic excepit regia Juno,
i Mecum erit iste labor; nunquâ ratione, quod instat
Confieri possit, paucis (adverte) docebo.
Venatum Æneas, unâque miserrima Dido
In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, radiisque *m* retexerit orbem.
His ego nigrantem commistâ grandine nimbum,
Dum *n* trepidant alæ, saltûsque indagine cingunt;
Desuper infundam, & tonitru cœlum omne ciebo.
Diffugient comites, & nocte tegentur opacâ.
Speluncam Dido, dux & Trojanus eandem
Devenient; adero; & *o* tuâ si mihi certa voluntas,
Connubio jungam stabili, propriâmque dicabo;
Hic hymenæus erit. Non adversata, petenti
Annuit, atque dolis risit Cytherea repertis.
Oceanum interea surgens aurora reliquit;
It portis jubare exorto delecta juventus,
Retia rara, *p* plagæ, lato venabula ferro,
Massylique ruunt equites, & odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem, ad limina primi
Pœnorum expectant; ostróque insignis & auro
Stat sonipes, ac fræna ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur magnâ stipante catervâ,
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo,
Cui pharetra ex *q* auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
Necnon & Phrygii comites & lætus Iulus
Incedunt; ipse ante alios pulcherrimus omnes
Infert se socium Æneas, *r* atque agmina jungit:
Qualis, ubi hybernam Lyciam Xanthique fluenta
Deserit, ac Delum maternam invisit Apollo,
Instauratque choros. mistique altaria circum
Cretesque Dryopesque fremunt, pictique Agathyrsi;
Ipse jugis Cynthi graditur, mollique *s* fluentem
t Fronde premit crinem *u* fingens, atque implicat auro;
Tela sonant humeris. Haud illâ segnior ibat
Æneas, tantum egregio decus enitet ore;
Postquam altos ventum in montes, atque invia lustra,
Ecce, feræ saxi dejectæ vertice capræ
Decurrere jugis, aliâ de parte patentes
x Transmittunt cursu campos, atque agmina cervi
Pulverulenta fugâ glomerant montesque relinquunt.

h In undis populi coreus crescere.
i Meus erit iste labor tentandi ejus animum & explorandi.
m Quam nox tegebat.
n Festinant equites.
o Si etiam tum subsequatur fideliter officium.
p Nomine generali subjecta est species.
q al. humero.
r Comitatum suum.
s Fluentem unguen, o unguento tantum, Serv.
t Lauri.
u Componens.
x Celeriter transeunt.

At puer Ascanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo; jámque hos cursu, jam prætérit illos:
Spumantémque dari pecora inter y inertia votis
Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.
Interea magno miscéri murmure cœlum
Incipit: insequitur commistâ grandine nimbus.
Et Tyrii comites passim, & Trojana juventus,
Dardanúsque nepos Veneris, diversa per agros
Tecta metu petiere: ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido, dux & Trojanus eandem
Deveniunt: prima & tellus & a pronuba Juno
Dant signum: fulsere ignes & conscius æther
Connubii, summóque b ululârunt vertice nymphæ.
Ille dies primus lethi, primúsque malorum
Causa fuit: neque enim specie famáve movetur,
Nec jam furtivum Dido meditatur amorem:
Conjugium vocat, hoc prætexit nomine culpam.
Extemplo Libyæ magnas it fama per urbes:
FAMA, malum, quo non aliud velocius ullum,
Mobilitate viget, virésque acquirit eundo.
Parva metu primo, mox sese attollit in auras:
c Ingreditúrque solo, & caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, irâ irritata deorum,
Extremam (ut perhibent) Cœo Enceladóque sororem
Progenuit, pedibus celerem & pernicibus alis:
Monstrum horrendum, ingens: cui quot sunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi subter (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit aures.
Nocte volat cœli medio, terræque per umbram
Stridens, nec dulci declinat lumina somno:
Luce sedet custos aut d summi culmine tecti,
Turribus aut altis, aut magnas territat urbes:
Tam ficti pravíque tenax, quàm nuncia veri.
Hæc tum multiplici populos sermone replebat,
Gaudens, & pariter facta atque infecta canebat:
Venisse Æneam Trojano à sanguine cretum:
Cui se pulchra viro dignetur jungere Dido.
Nunc e hyemem inter se luxu, quàm longa, fovent,
Regnorum immemores, turpíque cupidine captos.
Hæc passim dea fœda virûm diffundit in ora.
Protinus ad regem cursus detorquet Iarbam:
Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
Hic Ammone satus, f raptâ Garamantide nymphâ,
Templa Jovi centum latis immania regnis,
Centum aras posuit: g vigilémque sacraverat ignem,
Excubias divûm æternas: pecudúmque cruore
Pingue solum, & variis florentia limina sertis.

Isque

y Non repugnantiatut, -ferantur inertia passim C.r.

z Ascanius.

a Ut, Tuque harum interpr. earum & consciæ Juno.

b Mortem hoc connubium sequutarum significantes.

c Nec humili fortunæ parcit, nec superior; ita Ser. Sed potius signif. eam ex parva in immensũ crescere.

d Per domos nobilium, & per aulas regum.

e Hyemem totã genio indulgere. Sic Naso, Et bacchus somno mollem, quam longa, peregi.

f Stupratã.

g Sign. Iarbam condidisse templum Jovis Ammonis, quod apud Gar. oraculo nobile erat, & lucernam ignis inextincti habebat.

Isque amens animi, & rumore accensus amaro,
Dicitur ante aras, *h* media inter numina divûm,
Multa Jovem manibus supplex orâsse supinis.
Jupiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
Gens epulata toris Lenæum libat honorem,
i Aspicis hæc? An te genitor cùm fulmina torques,
k Nequicquam horremus? *l* cæcique in nubibus ignes
Terrificant animos, & *m* inania murmura miscent?
Fœmina, quæ nostris errans in finibus urbem
Exiguam pretio posuit, cui littus arandum,
Cuique loci leges dedimus, connubia nostra
Reppulit, ac dominum Æneam in regna recepit.
Et nunc ille *n* Paris cum *o* semiviro comitatu,
Mæonia mentum mitrâ crinemque *p* madentem
Subnixus, *q* rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famámque fovemus inanem.
Talibus orantem dictis, arásque tenentem
Audit omnipotens: oculósque ad mœnia torsit
Regia, & oblitos famæ melioris amantes.
Tunc sic Mercurium alloquitur, ac talia mandat,
Vade age, nate, voca Zephyros: & labere pennis,
Dardaniúmque ducem (Tyriâ Carthagine qui nunc
r Expectat, fatísque datas non respicit urbes)
Alloquere, & celeres defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genitrix pulcherrima talem
Promisit, Graiúmque ideo bis vindicat armis:
Sed fore, qui *s* gravidam imperiis, belloque frementem
Italiam regeret, genus alto à sanguine Teucri
t Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec super ipse suâ molitur laude laborem;
Ascanióne pater Romanus invidet arces?
Quid struit? aut quâ spe inimicâ in gente moratur?
Nec prolem Ausoniam & Lavinia respicit arva?
Naviget: hæc summa est, hic nostri nuncius esto.
Dixerat. Ille patris magni parere parabat
Imperio: & primum pedibus talaria nectit
Aurea, quæ sublimem alis, sive æquora supra,
Seu terram, rapido *u* pariter cum flamine portant.
Tum virgam capit; hac animas ille evocat Orco
Pallentes, alias sub tristia Tartara mittit,
Dat somnos, adimitque, & lumina morte *x* resignat.
Illâ fretus agit ventos, & turbida tranat
Nubila: jamque volans apicem & latera ardua cernit
Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit:
Atlantis cinctum assiduè cui nubibus atris
Piniferum caput, & vento pulsatur, & imbri.

h Ac si diceret, diis testibus.

i Cúrás hæc?
k Hoc ex ep. c. sententia.
l Quorum origo non apparet, quorum causa nos latet.
m Vi omnino ea regia tonitrua.
n Paridi similis raptor.
o Ut, *O vero Phrygas, neque enim Phryges.*
p Fluentem supra de Apol.
q Raptæ Didonis, ut Paris raptæ Helenæ.

r Moratur, & terit tempus.

s Ut, *Hinc populi, late regem.*
t Proderet, propagaret vel Factis ostenderet, se genus à Teucro ducere; ab eo non degenerans.

u Celeritatis pari ventis ac Homer. ἅμα πνοιῇς ἀήτῃσιν.
x Ex Rom. more quo mortuis oculi in rogo aperiebantur, qui ante domi clausi fuissent.

Nix humeros infusa tegit ; tum flumina mento
Præcipitant senis, & glacie riget horrida barba.
Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Constitit : hinc toto præceps se corpore ad undas
Misit : ȝ avi similis, quæ circum littora, circum
ȝ Mergo. Piscosos scopulos humilis, volat æquora juxta.
Haud aliter terras inter cœlúmque volabat,
Littus arenosum Libyæ, ventósque secabat
ʒ Qua natus M. la Atlantis filia. ʒ Materno veniens ab avo Cyllenia proles.
Ut primùm alatis tetigit magnalia plantis.
Æneam fundantem arces, ac tecta novantem
Conspicit ; atque illi stellatus iaspide fulvâ
a Ensis erat : Tyrióque ardebat murice læna,
a Pro vagina. Demissa ex humeris ; divas quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas discreverat auro.
Continuò invadit, Tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulcrámque b uxorius urbem
b Uxori nimirum indulgens, Uxori obsequens. Qui Gr. γυναικοκρατ. τέμενος. Extruis, (heu !) regni rerúmque oblite tuarum.
Ipse deum tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum & terras qui numine torquet,
Ipse hæc ferre jubet celeres mandata per auras,
Quid struis ; aut quâ spe Libycis teris otia terris ?
Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tuâ moliris laude laborem,
Ascanium surgentem, & spes hæredis Iuli
Respice : cui regnum Italiæ, Romanáque tellus
c Ore pro oratione Vel, Talia loq. ore. Debentur. Tali Cyllenius c ore loquutus,
Mortales visus medio sermone reliquit.
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
d Consternatus & attonitus, at alibi. At verò Æneas aspectu obmutuit d amens,
e Alibi, stetit: utique comæ. e Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæsit,
Ardet abire fugâ, dulcésque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu, imperióque deorum.
f Quibus blanditiis circumvenire. (Heu ! quid agat ? f quo nunc reginam ambire furentem
Audeat affatu ? & quæ prima exordia sumat ?)
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc ;
In partésque rapit varias, pérque omnia versat.
g Alternis modo hoc, modo illud consilium rapienti. Hæc alternanti potior sententia visa est ;
Mnesthea, Sergestúmque vocat, fortémque Cloanthum :
Classem aptent taciti, sociósque ad littora cogant ;
Arma parent ; &, quæ sit rebus causa novandis,
Dissimulent ; sese interea, quando optima Dido
Nesciat, & tantas rumpi non speret amores,
Tentaturum aditus, & quæ mollissima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus ; ocyùs omnes
Imperio læti parent, ac jussa faciessunt.
At regina dolos (quis fallere possit amantem ?)

Præsensit

Præsensit: motúsque excepit prima futuros,
Omnia tuta timens: *h* eadem impia Fama furenti
Detulit, armari classem, cursúmque parari.
Sævit inops animi, totámque incensa per urbem
Bacchatur; qualis commotis excita sacris
Thyas, ubi audito stimulant Trieterica Baccho
Orgia, *i* nocturnúsque vocat clamore Cithæron,
Tandem his Æneam compellat vocibus ultro:
Dissimulare etiam sperâsti, perfide, tantum
Posse nefas; tacitúsque meâ decedere terrâ?
Nec te nostor amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quinetiam hyberno moliris *k* sidere classem,
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum?
l Crudelis. Quid si non arva aliena domósque
Ignotas peteres? & Troja antiqua maneret?
Troja per undosum peteretur classibus æquor?
Méne fugis? per ego has lacrymas dextrámque tuam te,
(Quando aliud mihi jam miseræ *m* nihil ipsa reliqui)
Per connubia nostra, per inceptos hymenæos,
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce meum: miserere domûs labentis, & istam
Oro (si quis adhuc precibus locus) exue mentem.
Te propter Libycæ gentes, Nomadúmque tyranni
Odere, infensi Tyrii: te propter eundem
Extinctus pudor, & quâ solâ sydera adibam,
Fama prior: cui me moribundam deseris hospes?
Hoc solum *n* nomen quoniam de conjuge restat.
Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
Destruat? aut captam ducat Getulus Iarbas?
Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam soboles, si quis mihi parvulus aulâ
Luderet Æneas, *o* qui te tantùm ore referret:
Non equidem omnino *p* capta aut deserta viderer.
Dixerat: ille Jovis monitis immota tenebat
Lumina, & *q* obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert, Ego te, quæ plurima fando
Enumerare vales, nunquam regina negabo
Promeritam; nec me meminisse pigebit Elisæ,
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus.
Pro re pauca loquor: nec ego *r* hanc abscondere furto
Speravi (nè finge) fugam, nec conjugis unquam
Prætendi taedas, aut hæc in fœdera veni.
Me si fata meis paterentur ducere vitam
s Auspiciis, & *t* sponte meâ componere curas:
Urbem Trojanam primùm, dulcésque meorum
Reliquias colerem, & Priami tecta alta manerent,

q Quæ ad Iarbam paulo ante nuntia venerat.

i Quod illa nocturnu celebr. Ex Gith. autem monte clamor veluti numinis, Bacchas vocabat

k Tempore.

l In ipsum odio mei.

m Non pudorem, non regnum. Dixerat enim *Ante pudor quam te violem.*

n Quæ te conjugem vocabam, nunc hospitem tantùm vocare possum.

o In Quo tui saltem imaginem haberem. Quidam intell.: Referret te ore tantùm, non item moribus

p *Capta*, pro capti a.

q Obstinatus.

r *Hanc* sub. profectionem. Ita Ser. non hanc fugam. Atque ita à præced. separanda hæc ssent. *Ne finge fugam.*

s Ut vellem, ut optarem.

t Meo arbitratu deliberare.

Et *a* recidiva manu posuissem Pergama victis,
Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo,
Italiam Lyciæ jussere capessere sortes.
Hic amor, hæc patria est: si te Carthaginis arces
Phœnissam Libycæque aspectus detinet urbis:
Quæ tandem Ausonia Teucros considere terra
Invidia est? & nos fas extra quærere regna.
Me patris Anchisæ, *z* quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
Admonet in somnis, & turbida terret imago:
Me puer Ascanius, capitisque *y* injuria chari,
Quem regno Hesperiæ fraudo & fatalibus arvis;
Nunc etiam interpres divum, Jove missus ab ipso
(Testor utrumque caput) celeres mandata per auras
Detulit: ipse deûm manifesto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hausi.
Desine méque tuis incendere téque querelis:
Italiam non sponte sequor. ———
Talia dicentem jamdudum aversa tuetur,
Huc illuc volvens oculos, totumve pererrat
Luminibus tacitis, & sic accensa precatur,
Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus autor,
Perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæque admôrunt ubera tigres.
Nam quid dissimulo? aut quæ me ad majora reservo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lacrymas victus dedit? aut miseratus amantem est?
Quæ quibus anteferam? jam jam nec maxima Juno
Nec Saturnus hæc oculis pater aspicit æquis.
ℨNUSQUAM tuta fides: ejectum *a* littore egentem
Excepi, & regni demens in parte locavi;
b Amissam classem, socios à morte reduxi;
Heu! furiis incensa feror. *c* Nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ sortes, nunc & Jove missus ab ipso
Interpres divum fert horrida jussa per auras.
Scilicet is superis labor est, ea cura quietos
Sollicitat; neque te teneo, neque dicta refello.
I, sequere Italiam ventis, pete regna per undas.
Spero equidem mediis (si quid pia numina possunt)
Supplicia hausurum scopulis, & nomine Dido
Sæpe vocaturum; sequar atris ignibus absens;
Et cum frigida mors animâ seduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero, dabis improbe pœnas;
Audiam, & hæc manes venit mihi fama sub imos.
His medium dictis sermonem abrumpit, *d* & auras
Ægra fugit; séque ex oculis avertit & aufert,
Linquens multa metu cunctantem & multa parantem

Dicen

a Rest casum pertinuit.

z Noctesque dies.

y Injuria quam illi facio. Obtimil. Italiam, cui fatis imperitum fuisse poëta canit: in gratiam Cæs. T.

a Non tutum est quenquam in fidem recipere, aut de quoquam bene mereri.
a Littore excepi, Vel littore egentem.
b Renovavi, vel reparavi.
c Nunc prætexit Apollinem, &c.

d Non respirat, exanimata.

Dicere; suscipiunt famulæ collapsáque membra
Marmoreo referunt thalamo, stratíque reponunt.
At pius Ænæas, quanquam lenire dolentem
Solando cupit, & dictis avertere curas,
Multa gemens, magnóque animum labefactus amore:
Jussa tamen divûm exequitur, classémque revisit.
Tum verò Teucri incumbunt, & littore celsas
Deducunt toto naves; natat uncta carina
Frondentéque ferunt ramos? & robora sylvis
Infabricata, fugæ studio. ——————
Migrantes cernas, totáque ex urbe ruentes.
Ac veluti ingentem formicæ farris acervum
Cùm populant, hyemismemores, tectóque reponunt,
*e*It nigrum campis agmen, prædámque per herbas
Convectant calle angusto; pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris: pars agmina cõgunt,
Castigántque moras: opere omnis semita fervet.
Quis tibi tunc Dido cernenti talia sensus?
Quósve dabas gemitus, cùm littora fervere latè
Prospiceres arce ex summa, totúmque videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Improbe AMOR, qui non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando
Cogitur, & supplex animos submittere amori:
Nè quid inexpertum, frustrà moritura, relinquat.
Anna, vides toto properari littore circum;
Undique convenere: vocat jam carbasus auras,
Puppibus & læti nautæ imposuere coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre, soror potero: miserè hoc tamen unum
Exequere Anna mihi; solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus.
Sola viri *f* molles aditus & *g* tempora nôras,
I soror, atque hostem supplex affare superbum:
Non ego cùm Danais Trojanam excindere gentem
Aulide juravi, classémve ad Pergama misi:
Nec patris Anchisæ *h* cineres manésve revelli,
Cur mea dicta negat duras dimittere in aures?
Quò ruit? extremum hoc miseræ det munus amanti:
Expectet facilémque fugam ventósque ferentes.
Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro:
Nec *i* pulcro ut Latio careat, regnúmque relinquat:
Tempus inane peto, requiem spatiúmque furori,
Dum mea me victam doceat fortuna dolere,
Extremam hanc oro veniam (miserere sororis)
Quam mihi cum dederis, cumulatam morte relinquam.
Talibus orabat, talésque miserrima fletus

e It nigrum campis agmen. Ennii hemistichium de elephantis, quo ante Accius usus erat de Indis.

f Facilos.

g Quibus facilè ad eum patebat aditus. Ut alibi, *mollissima fandi tempora*.

h Nam sepulcra volari, cineresque eorum divisionari, maximum scelus habebatur.

i Quid tam pulcrum ille videtur ut omnia postponat.

Férтque refértque soror ; sed nullis ille movetur
Fletibus aut voces ullas k tractabilis audit.
Fata obstant, placidâque viri deus obstruit aures.
Ac veluti annosam valida cum robore quercum
l Alpini Boreæ nunc hinc nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant, it stridor, & altè
Consternunt terram concusso stipite frondes ;
Ipsa hæret scopulis, & quantum vertice ad auras
Ætherias ; tantum radice in Tartara tendit :
Haud secus assiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, & magno persentit pectore curas :
Mens immota manet, lacrymæ volvuntur m inanes.
Tum verò infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat ; tædet cœli convexa tueri.
n Quò magis inceptum peragat, lucémque relinquat,
Vidit thuricremis cùm dona imponeret aris,
(Horrendum dictu) latices nigrescere sacros,
Fusáque in obscœnum se vertere vina cruorem.
Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori
Præterea, fuit in tectis de marmore templum
Conjugis o antiqui, miro quod honore colebat,
p Velleribus niveis & festâ fronde revinctum.
Hinc exaudiri voces & verba vocantis
Visa viri, nox cum terras obscura teneret ;
Soláque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, & longas in fletum ducere voces.
Multáque præterea vatum prædicta priorum
Terribili monitu horrificant ; agit ipse furentem
In somnis ferus Æneas ; semperque relinqui
Sola sibi, semper longam incomitata videtur
Ire viam, & Tyrios desertâ quærere terrâ.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et r solem geminum, & duplices se ostendere Thebas ;
Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes,
Armatam facibus matrem & serpentibus atris
Cùm fugit, f ultricésque sedent in limine Diræ.
Ergò ubi concepit furias evicta dolore,
Decrevitque mori, tempus secum ipsa modúmque
Exigit ; & mœstam dictis aggressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat.
Inveni germana viam (t gratare sorori)
Quæ mihi reddat u eum, vel eo me solvat amantem.
Oceani finem juxta, solémque cadentem,
Ultimus Æthiopum locus est ; ubi maximus Atlas
Axem humero torquet, stellis ardentibus x aptum.
Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos,
Hesperidum templi custos ; epulásque draconi

k Exorabilis.
l Plantes ex Alpibus.
m Nihil proficientes.
n Vidit quod in causa est quo magis, &c.
o Aut prioris, aut chari.
p Quia nubentes puellæ, veniebant primo ad limen mariti, post. s ornabant laneis vittis.
q Pro, in somnis, id est, visibilis.
r Ex Euripide.
f Quia apud Æschylum templū Apol. non ingred. Furiæ. sed Or. in limine expectant.
t Grat. Antiq. pro gratulare.
u Illum meum natorem.
x Conversum, conversum.

Qui

Quæ dabat, & ſacros ſervabat in arbore ramos,
Spargens humida mella, ſopori ferúmque papaver.
Hæc ſe carminibus promittit ſolvere mentes
Quas velit, aſt aliis duras immittere curas:
Siſtere aquam fluviis, & vertere ſidera retro;
Nocturnóſque ciet manes; mugire videbis
Sub pedibus terram, & deſcendere montibus ornos.
Teſtor chara deos, & te, germana, tuúmque
Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
Tu ſecreta pyram tecto interiore ſub auras
Erige; & y arma viri, thalamo quæ fixa reliquit
Impius, z exuviáſque omnes, lectúmque jugalem,
Quo perii, ſuperimponas; aboleri nefandi
Cuncta viri monumenta jubet monſtrátque ſacerdos.
Hæc effata ſilet; pallor ſimul occupat ora.
Non tamen Anna novis *a* prætexere funera ſacris
Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut graviora timet *b* quàm morte Sichæi.
Ergò juſſa parat. ——————

At regina, pyrâ penetrali in ſede ſub auras
Erectâ ingenti, tedis atque ilice ſectâ,
Intendítque locum ſertis, & *c* fronde coronat
Funereâ; ſuper exuvias, enſémque relictum,
Effigiémque toro locat, haud ignara futuri.
Stant aræ circum: & crines effuſa ſacerdos
Tercentum tonat ore deos, Erebúmque, Chaóſque,
d Tergemínámque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.
Sparſerat & latices ſimulatos fontis averni;
Falcibus & meſſæ ad lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni.
Quæritur & naſcentis equi de fronte revulſus,
Et matri præreptus *e* amor. ——————

Ipſa molâ, manibúſque piis, altaria juxta,
Unum exuta *f* pedem vinclis, in veſte recincta,
Teſtatur moritura deos, & conſcia fati
Sidera, tum ſi quod non æquo fœdere amantes
Curæ numen habet, juſtúmque, memórque precatur.
Nox erat & placidum carpebant feſſa ſoporem
Corpora per terras, ſylvæque & ſæva quierant
Æquora: cùm medio volvuntur ſidera lapſu,
Cùm tacet omnis ager, pecudes, pictæque volucres,
Quæque lacus latè liquidos, quæque aſpera dumis
Rura tenent, ſomno poſitæ ſub nocte ſilenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum;
At non infelix animi Phœniſſa; nec unquam
Solvitur in ſomnos, oculiſve aut pectore noctem
Accipit; *g* ingemiscunt curæ, rurſúſque reſurgens

y Enſem, ex mox. enſemq; relictum.
z Veſtes.
a Tegere, abſcondere, vel per hypallag pro Prætex. nova ſacra funeribus.
b Quam contigerant morte Sich.
c Verbenis, quæ in ſacro nocturno erant ſuperæ, ut è cupreſſu: non è læta fronde.
d Quia pingi triformis ſolebat, & tribus an malium non invocabatur.
e Medicamentũ amorem conciliãs: Philtron, quod hippómanes Vocatũ.
f Sic alibi Naſ. — veſtes indutæ recinctæ, Nuda pedem.
g Ingemiscunt, augentur.

Sævit

Sævit amor, magnóque irarum fluctuat æstu.
Sic adeò insistit, secúmque ità corde volutat,
En! quid agam? rursúsne procos irrisa priores
Experiar? Nomadúmque petam connubia supplex,
Quos ego tum toties jam dedignata h matitos?
i Ironice. Quo tum me tuas amplius ludibrio tentabo?
Pergam Æneadum Classes, atque ultima Teucrûm
i Jussa sequar? k quia nè auxilio juvat ante levatos?
Et bene apud memores veteris stat gratia facti?
l Quia à Jove pulsi sunt. m Ac quia juvare & eos qui juvantur, quasi veterum sibi profuit esse memores.
Quis me autem (fac velle) sinet? ratibúsque superbis
Ilrisam accipiet? nescis (heu!) perdita, necdum
l Eas nedonteæ sentis perjuria gentis?
Quid tum? sola fugâ nautas comitabor ovantes;
n Æneas & sua Trojana Sic Livius dixerat de Hannibale ad perfidiam nato.
An Tyriis omníque manu stipata meorum
Inferar? & quos Sidonia vix urbe revelli,
Rursus agam pelago & ventis dare vela jubebo?
Quin morere, ut merita es: ferróque averte dolorem.
Tu lacrymis evicta meis, tu prima furentem
His germana malis oneras, atque objicis hosti.
m Non licuit thalami expertem n sine crimine vitam
n Nonne hic ipse Æneas, ut fugam, fortunam, & casum Trojanum, ita & Dei. Sichæi. Ita Sichæi. S. Aug. interpretatur.
Degere, more feræ? talis nec tangere curas?
Non servata fides o cineri promissa Sichæo.
Tantos illa suo rumpebat pectore questus,
Æneas celsa in puppi jam certus eundi
Carpebat somnos, rebus jam ritè paratis.
Huic se forma dei, vultu redeuntis eodem
Obtulit in somnis, rursúsque ità visa monere est,
(Omnia Mercurio similis, vocémque colorémque,
Et crines flavos, & membra decora juventæ)
Nate dea POTES hoc sub casu ducere somnos?
Nec quæ circumstent te deinde pericula cernis
Demens; nec Zephyros audis spirare secundos?
Illa dolos dirúmque nefas in pectore versat,
Certa mori, varióque irarum fluctuat æstu.
Non fugis hinc præceps dum præcipitare potestas?
Jam mare turbari trabibus, sævásque videbis
p Aut Tyrii lecta Nec opus fuit, Æneæ.
Collucere faces, jam p fervere litora flammis,
Scire his attigerit terris aurora morantem.
Eia age, rumpe moras. VARIUM & mutabile semper
Fœmina. Sic fatus nocti se immiscuit atræ
Tum verò Æneas, subitis exterritus umbris,
q Excitat se urgens & hortatur ad fugam. r Vigilate viri, ad remos. Ennius Sprevit imperia imperio.
Corripit è somno corpus, sociósque q fatigat:
Præcipites r vigilate viri, & consilite transtris;
Solvite vela citi; deus æthere missus ab alto,
Festinare fugam tortósque incidere funes,
Ecce iterum stimulat: sequimur te sancte deorum
Quisquis es, imperióque iterum pavemus ovantes.
Adsis ô placidúsque juves, & sydera cœlo

Dextra

Dextra feras! Dixit, vaginâque eripit enſem
t Fulmineum, ſtrictóque ferit retinacula ferro.
Idem omnes ſimul ardor habet, rapiúntque ruúntque:
Littora deſeruere; latet ſub claſſibus æquor;
Adnixi torquent ſpumas, & cærula verrunt.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Regina è ſpeculis ut primum albeſcere lucem
Vidit, & *u* æquatis claſſem procedere velis,
Littoráque & vacuos ſenſit ſine remige portus;
Térque quatérque manu pectus percuſſa decorum,
Flaventéſque abſciſſa comas; Proh Jupiter, ibit
Hic (aït) & noſtris illuſerit advena regnis?
Non arma expedient? totáque ex urbe ſequentur?
Diripiéntque rates alii navalibus? ite;
Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.
x Quid loquor? aut ubi ſum? quæ mentem inſânia mutat?
Infelix Dido nunc te *y* fata impia tangunt;
Tum *z* decuit, cùm ſceptra dabas. En dextra, *a* fidéque!
Quem ſecum patrios aiunt portare Penates,
Quem ſubiiſſe humeris confectum ætate parentem,
Non potui abreptum divellere corpus, & undis
Spargere? non ſocios, non ipſum abſumere ferro
Aſcanium, patriſque epulandum apponere menſis?
Verùm anceps pugnæ fuerat fortuna; fuiſſet.
Quem metui moritura? faces in *b* caſtra tuliſſem,
Impleſſémque focos flammis; natúmque patrémque
Cum genere extinxem; memet ſuper ipſa dediſſem.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia luſtras,
Túque harum interpres curarum & conſcia Juno,
c Nocturníſque Hecate triviis ululata per urbes;
Et Diræ ultrices, & dii morientis Eliſæ,
Accipite hæc, meritúmque malis advertite numen;
Et noſtras audite preces; Si tangere portus
d Infandum caput ac terris adnare neceſſe eſt;
Et ſi fata Jovis poſcunt, *e* hic terminus hæret;
f At bello audacis populi vexatus & armis,
Finibus extorris, complexu avulſus Iuli,
Auxilium imploret, videátque indigna ſuorum
Funera, nec cùm ſe ſub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno, aut optatâ luce fruatur;
Sed cadat ante diem, mediáque inhumatus arenâ.
Hæc precor; hanc vocem extremam cum ſanguine fundo
Tum vos ô Tyrii ſtirpem & genus omne futurum
Exercete odiis; cineríque hæc mittite noſtro
Munera; nullus amor populis, nec fœdera ſunto.
Exoriare aliquis noſtris ex oſſibus ultor,

t Quidem exp. Fulminis modo reſplendentem.

u Feliciter plenis ſine motu aliquo.

x Quia loqvitur a ſentibus.

y Fatis illius impiis: ut ſupr. Aen. vocavit impium. Alias *facta*.

z *Decuit*, ti'i lequi, vel cogitare.

a *Fidelque* jllius quem aiunt por. &c.

b Caſtra: u, *non caſtra a morem u.*

c Quod ſacris ſi fiet in noctu in triviis. Unde Trivia t Gr. ac. τριόδιτιν. *a* ut Graeci μεσάγκελφαλλιδ. dicunt.

e Hoc immutabile eſt, Immotum manere debet, ut termini agrorum immoti manent.

f Saltem hoc meis precibus concedite, ut *bello aud. pop.* &c.

Qui

Qui face Dardanios, ferróque sequare colonos.
Nunc, olim, quocunque dabunt se tempore vires,
Littora littoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis, pugnent *g* ipsique nepotes.
g ipsi quoque sæp.
Hæc ait, & partes animum versabat in omnes,
Invisam quærens quamprimum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcem nutricem, affata Sichæi,
(Namque suam patria antiqua cinis ater habebat)
Annam, cara mihi nutrix, huc siste sororem;
Dic corpus properet *h* fluviali spargere lymphâ,
Ut in sacris quæ fiebant aliis inferis.
Et pecudes secum & monstrata *i* piacula ducat,
Sic veniat; túque ipsa piâ tege tempora vittâ.
i Ea, quibus ad expiationem opus est.
Sacra *k* Jovi Stygio, quæ rité incepta paravi,
Perficere est animus, finémque imponere *l* curis;
k Jovi St. Plutoni.
Dardanii que *m* rogum capitis permittere flammæ.
Sic ait; illa gradum *n* studio celerabat anili.
l Quia sacris inferis amores & curas solvi credebant.
At trepida & cœptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculisque trementes
Interfusa genas, & pallida morte futurâ,
Interiora domûs irrumpit limina, & altos
Conscendit furibunda rogos; ensémque recludit
Dardanium *o* non hos quæsitum munus in usus.
m In quo ejus imago fuerat.
n Non re, sed studio celerabat gradum.
Hic postquam Iliacas vestes notúmque cubile
Conspexit, paulùm lacrymis & mente morata,
o Quod cum dare Æneas, nihil tale cogitaverat futurum.
Incubuitque toro dixítque novissima verba.
Dulces exuviæ, cùm fata deúsque sinebant,
Accipite hanc animam, méque his exolvite curis.
VIXI; &, quem dederat cursum fortuna, peregi;
Et nunc magna mei sub terras ibit *p* imago.
p Ex opinione Ennii, animas ad inferos descendere non credentis, sed quædam simulacra Eademque fuit & Homeri.
Urbem præclaram statui, mea mœnia vidi;
Ulta virum, pœnas inimico à fratre recepi.
Felix (heu!) nimiùm felix, si littora tantùm
Nunquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ.
Dixit, & os impressa toro, Moriemur inultæ?
q Ita Serv. Alii, *Sic se juvat, ire Omnia* (non omnia, ut in multis edit.) id est, Mors nostra illi discendi sit omniosa.
Sed moriamur, ait; *q* sic, sic juvat ire subumbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, & nostræ secum ferat *r* omnia mortis.
Dixerat; atque illam media inter talia ferro
Collapsam aspiciunt comites, ensémque cruore
Spumantem; sparsáque manus; it clamor ad alta
Atria; concussam bacchatur fama per urbem.
Lamentis, gemitúque, & fœmineo ululatu
Tecta fremunt, resonat magnis plangoribus æther;
Non aliter quàm si immissis ruat hostibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros, flammæque furentes
s Per tecta domorum & templorum.
s Culmina pérque hominum volvantur, pérque deorum.
Audiit exanimis, trepidóque exterrita cursu,

Unguibus

Unguibus ora soror ſ fœdans, & pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud, germana, u fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iſte mihi, hoc ignes aræque parabant?
Quid primùm deſerta x queror? comitémne ſororem
Spreviſti moriens? eadem me ad fata y vocâſſes:
Idem ambas ferro dolor atque eadem hora tuliſſet.
His etiam z ſtruxi manibus, patriósque vocavi
Voce deos, ſic te ut a poſitâ crudelis abeſſem?
Extinxti te, méque, ſoror, populúmque, b patréſque
Sidonis, urbémque tuam: date, vulnera lymphis
Abluam, & extremus ſiquis ſuper halitus errat,
Ore legam: Sic fata, gradus evaſerat altos,
Semianimémque ſinum germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros ſiccabat veſte cruores.
Illa graves oculos conata attollere, rurſus
Deficit: infixum ſtridet ſub pectore vulnus,
Ter ſeſe attollens, cubitóque innixa, levavit:
Ter revoluta toro eſt, oculíſque errantibus, alto
Quæſivit cœlo lucem, ingemuítque reperta.
Tum c Juno omnipotens, longum miſerata dolorem,
Difficilésque abitus, Irim demiſit Olympo,
Quæ luctantem animam nexósque reſolveret artus.
Nam quia d nec fato e merita nec morte peribat,
Sed miſera ante diem, ſubitóque accenſa furore:
Nondum illi flavum Proſerpina vertice crinem
Abſtulerat, Stygióque caput damnaverat Orco.
Ergò Iris croceis per cœlum roſcida pennis,
Mille trahens varios adverſo ſole colores,
Devolat: & ſuprà caput aſtitit, f Hunc ego Diti
Sacrum g juſſa fero: téque iſto corpore ſolvo,
Sic ait, & dextrâ crinem ſecat: omnis & unà
Dilapſus calor, atque in ventos vita receſſit.

ſ Cruentans.

u Id cogitabis?

x Quærámne quod eam, ſor. ſpreveris?

y Vocare me debuiſſes, vel debuero.

z Rogum iſtum.

a Exanimata, Ita ſed potius, Sic ad mortem compoſita.

b Senatum carthaginenſem.

c Aut promuba, ut Servius ait. Sed potius de ſuperâ quæ eſt promuba.

d Tanquam in faciendo fine vitæ quæ violenta ſunt, non videantur fato evenire.

e Pro naturali,

f Hunc crinem

g A Junone.

Publii Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER V.
ARGUMENTUM

Æneas, relictâ Carthagine, in Italiam navigans, vi tempeſtatis in Siciliam defertur: ubi ab Aceſte benignè exceptus manibus Anchiſæ patris, quem ſuperiore anno, eodem die, apud Drepanum ſepeliverat, anniverſarium ſacrum facit: ludóſque apud tumulum ejus inſtituit, ſuáque victoribus præmia decernit. Navali certamine vincit Cloanthus: Eurytalus, Niſi dolo, curſu ſuperat. Entellus ſenem Daretem juveniliter

ſe

se jactantem casu vincit. Sagittandi peritiâ superat Eurytion: prima tamen præmia ætatis dignitatisque habita ratione Acesta decernuntur, cujus sagitta in æthere emissa subitò exarserat. Ascanius in honorem Anchisæ avi, cùm prima nobilitatis pueris equestres ludos pugnámque imaginariam exhibet. Interea Trojanæ mulieres, horsatu Iridis, longaque navigationis tædio ignem in classem conjiciunt, quatuorque naves exurunt: cæteræ subitâ à Jove immissâ pluvia incendio sunt ereptæ. Nisæ sequenti Anchises Æneæ filio insomnis apparens, Jovis verbis admonet, ut naturæ consilium sequatur, mulieres imbellesque senes in Sicilia relinquat, ipse cum juventutis robore integræque ætatis flore, in Italiam navigret, Sibyllæque inprimis antrum adeat: illius enim ductu ad se in campos Elysios esse perventurum, ubi & posteritatis suæ seriem omnemque in Latinum bellorum discat eventum. Monitis itaque paternis morem gerens Æneas, oppidum in Sicilia condit nomine Acestum et & matrum & senum bello inutilium coloniam transcribit; ipse cum exercitus robore Italiam petit. Interim Neptunus, Veneris precibus exoratus, navigantí Æneæ mare tutum præstat. Palinurus in tanta securitate somno succumbens, usâ cum gubernaculo in mare excutitur: ejúsque vicem supplet Æneas.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti

Argumentum.

Navigat Æneas, Siculas defertur ad oras,
Hic manes celebrat patrios, unâ hospes Acestes:
Ludos ad tumulum faciunt, certamina ponunt.
Prodigium est cunctis ardens delapsa sagitta.
Iris, anum Beroen habitu mentita senili,
Incendit naves, subitus quas vindicat imber.
Is omnis pater Anchises, quæ bella gerenda,
Quóque duce ad manes posset descendere, monstrat.
Transcribit matres ubi populúmque volentem.
Et placidum Æneas Palinurum quærit in undis.

ALIUD INCERTI AUTORIS

Argumentum.

In Siculas iterum terras fortuna rudentis
Æneæ: tumulóque patris per ludos honorem.

Tum

Tum cogit naves incendere Troades Dis-
Troës ubi linquunt jo ies : Venus anxia placat
Neptunum : Somnus Palinurum mergit in undis.

ALIUD MONSTICHON

Quinarus habet ludos, & classem corripit ignis.

ALIUD.

Manibus ad tumulum quinto celebrantur honores.

INterea medium Æneas jam classe tenebat
a Certus iter, fluctúsque *b* atros Aquilone secabat;
Mœnia respiciens, quæ jam infelicis Elissæ
Collucent flammis ? quæ tantum accenderit ignem
Causa latet ; duri magno sed amore dolores
Polluto, notúmque furem, quid fœmina possit,
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
c Ut pelagus tenuere rates, nec jam amplius ulla
Occurrit tellus, cœlum undique & undique pontus :
Olli *d* cæruleus supra caput astitit imber,
Noctem hyememque ferens : & inhorruit unda tenebris.
Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta,
Heu ! *e* quianam tanti cinxerunt æthera nimbi ?
Quidve pater Neptune paras ? sic deinde loquutus
Colligere *f* arma jubet, validisque incumbere remis,
Obliquátque sinus in ventum ac talia fatur,
Magnanime Ænea, non, si mihi Jupiter auctor
Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cœlo.
Mutati transversa fremunt & vespere ab austro
Consurgunt venti, atque in nubem cogitur aër.
Nec nos obniti contrà, neque tendere tantum
Sufficimus ; superat quoniam fortuna, sequamur ;
Quóque vocat, vertamus iter ; nec littora longè
Fida reor fraterna *h* Erycis, portúsque Sicanos :
Si modò ritè memor *i* servata remetior astra.
Tum pius Æneas, Equidem sic poscere ventos
Jamdudum, & frustrà cerno te tendere contrà.
k Flecte viam velis : an sit mihi gratior ulla,
Quóque magis *l* fessas optem dimittere naves,
Quàm quæ Dardanium tellus mihi servat Acesten,
Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa ?
Hæc ubi dicta, petunt portus, & vela secundi
Intendunt Zephyri ; fertur cita gurgite classis,

a Navigandi ratio in terra in quam fato vocabatur. Sic autem à Virgilio, *Certus iter.*

b Quos antè dixit Aquilo atros esse, cæt. illos altum tempestate à littore pro vectæ.

c Pro ut gr. ὡς Græc. ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον dicunt. ἐΡΟ ἐπὶ τὸ πλεῖστον Prisc. Est autem Ennii.

d Præ armamentis, ut Græcè ἐπάλξ.

e Velorum vela obliqua tenet.

f Præ armamentis, ut Græcè ἐπάλξ.

g Velorum vela obliqua tenet.

h Nam Eryx Regius Veneris.

i Observata.

k Vide *Venti sint & lit.*

l Fessos socios, qui navibus vehuntur.

Et

Et tandem læti notæ advertuntur arenæ.
At procul excelso miratus vertice montis
Adventum, sociásque rates, occurrit Acestes.
Horridus in jaculis, & m pelle Libistridis ursæ:
Troïa Crinisо conceptum flumine mater
Quem genuit: veterum non immemor ille parentum,
Gratatur reduces, & gazâ lætus agresti
Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.
Postera cùm primo n stellas oriente fugârat
Clara dies, socios in cœtum littore ab omni
Advocat Æneas: tumulique ex aggere fatur.
Dardanidæ magni, genus alto à sanguine divûm,
Annuus exactis completur mensibus orbis,
Ex quo reliquias divinique ossa parentis
Condidimus terrâ, mœstâsque sacravimus aras.
Jámque dies (ni fallor) adest, quem semper acerbum;
Semper honoratum (sic dii voluistis) habebo.
Hunc ego Getulis o agerem si Syrtibus exul,
Argolicóve mari deprensus, & urbe Mycenæ,
Annua vota tamen, solennésque ordine pompas
Exequerer, strueremque p suis altaria donis.
Nunc ultrò ad cineres ipsius & ossa parentis
(Haud equidem sine mente reor, sine numine divûm)
Adsumus: & portus delati intramus amicos.
Ergò agite, & cuncti lætum celebremus honorem:
Poscamus ventos, atque hæc mea sacra quotannis
Urbe velit posità templis sibi fieri dicatis.
Bina boum vobis Troïa generatus Acestes
Dat numero capita in naves; adhibete Penates
Et patrios epulis, & quos colit hospes Acestes;
Præterea, si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiisque retexerit orbem;
Prima citæ Teucris ponam certamine classi,
Quique pedum cursu valet, & qui viribus audax;
Aut jaculo incedit r melior levibusve sagittis:
Seu crudo fidit pugnam committere cæstu;
Cuncti adsint, meritæque expectent præmia palmæ.
Ore favete omnes, & cingite tempora ramis.
Sic fatus, velat s maternâ tempora myrto;
Hoc Helymus facit, hoc ævi maturus Acestes,
Hoc puer Ascanius, sequitur quos cætera pubes.
Ille è concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magnâ medius comitante catervâ.
Hic duo rité mero t libans carchesia Baccho
Fundit humi; duo lacte novo, duo u sanguine sacro,
Purpureóque jacit flores; ac talia fatur.
Salve sancte parens x iterum; salvete recepti

Nequicquam

m Et quod feris abundaret Libya, & quod inde pulcher. pelles afferentur.

n Stellarum aspectum adstuderat.

o Si versatur in Getulia tanquã de desertis aut hostilibus locis loquitur.

p Sibi conveni-entibus, vel, Sibi debitis cumulatem.

q Ventorum pretestatem tribuit hic Anchisæ, teste Lactantio.

r Præstantior. Vult autem fac. & sag. dici Ser. pro Jactu sagittarum: ut vacet particula ve.

s Veneri matri suæ dicata.

t Inferias fundi significat, quas Gr. χοὰς vocant.

u Victimarum, ut alibi.

x Sic. S. distinguit post iterum quia cum fecisset cum, dixerat Salve & vale.

Nequicquam cineres, animæque umbræque paternæ.
Non licuit fines Italos, fataliáque arva,
Nec tecum Ausonium (quicunque est) quærere Tybrim
Dixerat hæc, adytis cùm lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, septena volumine traxit,
Amplexus placidè tumulum, lapsúsque per aras:
Cæruleæ cui terga notæ, maculosus & auro
Squammam incendebat fulgor, ceu nubibus arcus
Mille trahit varios adverso sole colores.
Obstupuit visu Æneas; ille agmine longo
Tandem inter pateras & lævia pocula serpens,
y Libavítque dapes, rursúsque innoxius imo
Successit tumulo, & depasta altaria ? liquit.
Hoc magis inceptos genitori instaurat honores;
Incertus genúmne loci famulúmque parentis
Esse putet; a cædit quinas de more bidentes,
Tótque sues, totidem nigrantes terga juvencos.
Vináque fundebat pateris: animámque vocabat
Anchisæ magni, b manésque Acheronte remissos.
Necnon & socii, quæ cuique est copia, læti
Dona ferunt; onerántque aras, mactántque juvencos.
Ordine ahena locant alii, fusíque per herbam
Subjiciunt veribus prunas, & viscera torrent.
Expectata dies aderat, nonámque serenâ
Auroram Phaëthontis equi jam luce vehebant:
Famáque finitimos & clari nomen Acestæ
Excierat: lætò complêrant littora cœtu
Visuri Æneadas, pars & certare parati.
Munera principio ante oculos circóque locantur
In medio: c sacri tripodes, viridésque coronæ,
Et palmæ pretium victoribus; armáque, & ostro
Perfusæ vestes: argenti aurique talenta:
Et tuba d commissos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt gravibus certamina remis
Quattuor ex omni delectæ classe carinæ.
Velocem Mnestheus, agit acri remige Pristin:
Mox Italus Mnestheus, genus à quo nomine Memmii:
Ingentémque Gyas ingenti mole Chimæram,
Urbis opus; e triplici pube quam Dardana versu
Impellunt, terno consurgunt ordine remi;
Sergestáque, domus tenet à quo Sergia nomen
Centauro invehitur f magnâ; Scyllâque Cloanthus
Cærulea, genus unde tibi Romane Cluenti.
Est procul in pelago saxum, spumantia contrà
Littora, quod tum dis submersum tunditur olim
Fluctibus, hyberni condunt ubi sydera Cori:
g Tranquillo silet, immotáque attollitur undâ

y Leviter gustavit.

? Tamdiu permansit quamdiu cuncta aris superposita, flamma consumeret.

a Sacra sicta soli tauriâ immolati putat.

b Anchisæ animam ab inferis reversam.

c Sic pulcherrime factus proteres. Vel, Quales facerat polenta ad Inceptos, finaliatos: ut Pugnam committere.

d Tricemen describit, per ἀναχρονισμόν, cùm Troa bellicen nondum fuisse constet.

e Quia refertur ad navim. Sic Ter. dixit Bonuchum suam.

f Cum maxo est tranquillum.

g Cum-

h Campus, & apricis statio gratissima mergis.
Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Constituit signum nautis, pater: unde reverti
Scirent, & longos ubi circumflectere cursus.
Tum loca sorte legunt: ipsique in puppibus auro
i Ductores longè effulgent ostróque decori.
Cætera populea velatur fronde juventus;
k Nudat óque humeros oleo perfusa nitescit.
Considunt transtris, k intentáque brachia remis
Intenti exspectant signum: exultantíque l haurit
Corda pavor pulsans, laudúmque arrecta cupido;
Indè ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnis
(Haud mora) prosiluêre suis; ferit æthera clamor
Nauticus, adductis spumant freta versa lacertis.
Infindunt pariter sulcos, totúmque dehiscit
Convulsum remis rostrísque stridentibus æquor.
m Fluentes. Non tam m præcipites bijugo certamine campum
n Carceribus. Corripuere, ruúntque effusi n carcere currus;
Nec sic immissis aurigæ undantia lora
o Jugalibus equis. Concussêre o jugis, pronique in verba pendent.
Tum plausu fremitúque virûm, studiísque faventum
p Consonat omne nemus, vocémque inclusa volutant
Littora, pulsati colles clamore resultant.
Effugit ante alios primúsque elabitur undis
Turbam inter fremitúmque Gyas; quem deinde Cloanthus
q Navis. Consequitur, melior remis; sed pondere q pinus
r Malè exp. Tardat r tenet; post hos æquo s discrimine priscis
Centaurúsque locum tendunt superare t priorem;
Et nunc Priscis habet, nunc victam præterit ingens
Centaurus: nunc una ambæ junctíque feruntur
Frontibus, & longæ sulcant vada salsa carinæ.
Jámque propinquabant scopulo, metámque tenebant,
Cùm u princeps medióque Gyas in gurgite victor
Rectorem navis compellat voce Menœten,
Quò tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum:
Littus ama, & lævas stringat sine x palmula cautes.
Altum alii teneant. Dixit; sed cœca Menœtes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas.
y Vel, Quò diversus abis? Quò rursum, Pete saxa Menœte,
Cum clamore Gyas revocabat: & ecce, Cloanthum
Respicit instantem tergo, & propiora tenentem.
Ille inter navémque Gyæ scopulósque sonantes
Radit iter lævum interior; subitúsque priorem
Præterit, & metis tenet æquora tuta relictis.
z Quæ periclitabatur, amisso gubernatore. Tum verò exarsit juveni dolor ossibus ingens,
Nec lacrymis caruêre genæ: segnémque Menœten,
Oblitus decorísque, sui, sociúmque z salutis,

a Saxi illius latitudo.
i Domini navium, non gubernatores.
k Al. Nudatæque. Sed. Ser. Intentæ.
l Pro Exhaurit. i. emovet: subsiliunt enim pavore, aut spe. Vel exhaurit Spiritibus.
m Fluentes.
n Carceribus.
o Jugalibus equis.
p Echo signif. in seq.
q Navis.
r Malè exp. Tardatur, Retinetur. Est enim Tardat, Eum retinet.
s Interstitio, Intervallo.
t Inter se. Is autem erat tertius. Nam G. primus, Cl. secundus erat.
u Ordinis est.
x Remus: propriè remi pars extrema.
y Vel, Quò diversus abis, iterum?
z Quæ periclitabatur, amisso gubernatore.

In mare præcipitem puppi deturbat ab alta;
Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister:
Hortatúrque viros, clavúmque ad littora torquet.
At gravis ut fundo vix tandem redditus imo est
Jam senior, madidâque fluens in veste Menœtes,
summa petit scopuli, siccâque in rupe resedit.
Illum & labentem Teucri & risêre natantem,
Et salsos rident a revomentem pectore fluctus.
Hic læta extremis spes est accensa duobus,
Sergesto Mnestheóque, Gyam superare b morantem,
Sergestus capit antè locum, scopulóque propinquat:
Nec tota tamen ille prior, præcunte carina:
Parte prior, partem rostro premit æmula Pristis.
At media socios incedens nave per ipsos
Hortatur Mnestheus, Nunc nunc insurgite remis
c Hectorei socii, d Troiæ quos sorte suprema
Delegi comites: nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Gætulis Syrtibus usi,
Ionióque mari, Maleæque sequacibus undis.
Non jam prima peto Mnestheus, neque vincere certo:
(Quanquam ô!) sed superent quibus hoc Neptune dedisti.
Extremos pudeat rediisse; e hoc vincite cives,
Et prohibete f nefas. Olli certamine summo
Procumbunt; vastis tremit ictibus g ærea puppis.
Subtrahitur solum; tum creber anhelitus artus
Aridáque ora quatit: sudor fluit undique h rivis.
Attulit ipse viris optatum casus honorem.
Namque furens animi dum proram ad saxa suburget
i Interior, spatióque subit Sergestus iniquo,
Infelix saxis in procurrentibus hæsit.
Concussæ cautes, & acuto in k murice remi
Obnixi crepuêre: illisáque prora l pependit.
Consurgunt nautæ, & magno clamore morantur:
Ferratáque sudes & acutâ cuspide contos
Expediunt, fractósque m legunt in gurgite remos.
At lætus Mnestheus, successúque acrior ipso,
Agmine remorum celeri, ventísque vocatis
n Prona petit maria, & pelago decurrit aperto.
Qualis spelunca subitò commota columba,
Cui domus & dulces latebroso in pumice nidi,
Fertur in arva volans, plausúmque exterrita o pennis
Dat tecto ingentem: mox aëre lapsa quieto,
p Radit iter liquidum, celeres neque commovet alas:
Sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat ultima Pristis
Æquora, sic illam fert impetus ipse volantem.
Et primùm in scopulo luctantem deserit alto
Sergestum, brevibúsque vadis; frustráque vocantem

a Sæpius vomentem.
b Imperitiâ gubernatoris.
c Aut fortissimi: aut re vetâ quondam Hectoris socii.
d In excidio Troiæ.
e Hoc sit victoriæ loco, non committere ut extremi redeatis.
f Summum hoc dedecus.
g Firmissima.
h More rivorũ Tanquam per rivos.
i Sinisteriorem, S. Ac. T. Qui cursu breviore ad metam tendebat.
k Saxi acumine.
l Nutavit, libravit sese Pomp.
m Colligunt.
n Vicinas littoribus, unde altam est longè positum.
o Malè cum exterr. Ser jungit p Secat. puram aëream.

Auxilia & fractis discentem cutrere temis
Iadè Gyan, ipsámque ingenti mole Chimæram
Consequitur; cedit, quoniam spoliata magistro est,
Solus jámque ipso superest in fine Cloanthus,
Quem petit, & summis adnixus viribus urget.
Tum verò ingeminat clamor, cunctique seqeentem
Instigant studiis, resonat clamoribus æther,
Hi, *q* proprium decus & partum indignantur honorem
Ni teneant, *r* vitámque volunt pro laude pacisci;
Hos successus alit: possunt, quia *s* posse videntur.
Et sors æquatis cepissent præmia rostris,
Ni palmas ponto tendens utrolque Cloanthus,
Fudisséque preces divósque in vota vocásset,
Dii, quibus imperium pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Constituam ante aras, voti *t* reus extáque falsos
u Porricam in fluctus, & vim liquentia fundam.
Dixit; cúmque imis sub fluctibus audiit omnis
Nereidum Phorcíque chorus, Panopeáque virgo;
Et pater ipse manu magna Portunus euntem
Impulit: illa Noto citiùs volucríque sagitta
Ad terram fugit, & portu se condidit alto.
Tum satus Anchisâ, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna præconis voce Cloanthum
Declarat, viridique advelat tempora lauro;
Muneráque in naves, ternos aptare juvencos;
Vináque & argenti magnum dat ferre talentum.
Ipsis præcipuos ductoribus addit honores:
x Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura *y* Mæandro duplici *z* Meliboea cucurrit;
Intextúsque *a* puer frondosâ regius Idâ
Veloces jaculo cervos cursúque fatigat,
Acer, anhelanti similis: *b* quem præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Iovis armiger uncis.
Longævi palmas nequicquam ad sydera *b* tendunt
Custodes: sævitque canum latratus in auras.
At, qui deinde locum tenuit virtute secundum,
Levibus huic hamis consertam, auróque *c* trilicem
Loricam (quam Demoleo detraxerat ipse
Victor, apud rapidum Simoënta, sub Ilio alto)
Donat habere viro, decus & tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus *Sagaris*que ferebant,
Multiplicem, connixi humeris. indutus at olim
Demoleus, cursu palantes Troas agebat.
Tertia dona facit, geminos ex ære lebetas,
Cymbiáque argento perfecta, atque aspera signis.
Jámque adeò donati omnes, opibúsque superbi,

Punicei

q Quasi jam propriam victoriam.
r Mutare ex pacto vitam cum laude.
s Sperantes victoriam opinione spectationis.
t Debitor. Unde voti solvendi, dicimus Absolutos.
u Als *Profician.*
x Vestem pretextam, eandemque Phrygiam, id est, acu pictam.
y Erat in chl. flexuosa purpura in modum Mæandri.
z Pro Meliboeensis.
a Ganym imago intexta chl.
b Aut mirantes aut increpantes deos.
c Squamis ferr. contextam, & tribus licijs ornatam per eas currentibus.

Puniceis ibant evincti tempora *a* tæniis:
Cum sævo è scopulo multa vix arte revulsus,
Amissis remis, atque ordine debilis uno,
Inritam sine honore ratem Sergestus agebat.
Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens,
Æerea quem obliquum rota transit, aut gravis ictu
Seminecem liquit saxo lacerumque viator,
Nequicquam longos fugiens dat corpore tortus:
Parte ferox, ardensque oculis, & sibila colla
Arduus attollens, pars vulnere clauda retentat
Nexantem nodos, seque in sua membra plicantem;
Tali remigio navis se tarda movebat;
Vela facit tamen, & plenis subit ostia velis.
Sergestum Æneas promisso munere donat,
Servatam ob navem lætus, sociosque reductos.
Olli serva datur, *e* operum haud ignara Minervæ,
Cressa genus Pholoë, geminique sub ubere nati.
Hoc pius Æneas misso certamine, tendit,
Graminea in campum, quem collibus undique curvis
Cingebant sylvæ, mediaque in valle *f* theatri
Circus erat, quo se multis cum millibus heros
Consessu medium tulit, extructoque resedit.
Hic, qui forte velint rapido contendere cursu,
Invitat pretiis animos, & præmia ponit.
Undique conveniunt Teucri, mistique Sicani:
Nisus & Euryalus, primi; ———
Euryalus, formâ insignis, viridique juventâ:
Nisus, amore pio *g* pueri; quos deinde secutus
Regius egregiâ Priami de stirpe Diores.
Hanc Salius simul & Patron, quorum alter *h* Acarnan,
Alter ab Arcadia, Tegeæ de sanguine gentis.
Tum duo Trinacrii juvenes, Helymus, Panopesque,
Assueti sylvis, comites senioris Acestæ.
Multi præterea, quos fama obscura recondit.
Æneas quibus in mediis sic deinde loquutus,
Accipite hæc animis, lætâsque advertite mentes:
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Gnosia bina dabo *k* lævato lucida ferro
Spicula, cælatámque argento ferre bipennem.
Omnibus hic erit unus honos; tres præmia primi
Accipient: flavâque caput nectentur olivâ.
Primus equum phaleris insignem victor habeto;
Alter Amazoniam pharetram, plenámque sagittis
Threïcis; lato quam circum amplectitur auro
Balteus, & tereti subnectit fibula gemmâ.
Tertius Argolicâ hac galeâ contentus abito.
Hæc ubi dicta, locum capiunt; signóque repentè

a Vittis Alteris absque synæresi.

e Lanificii & texturæ peritæ.

f Theat. Circus, I. est, spectaculi.

g Ser. putat puerum posse etiam jungi sequentibus.

h Epirota. Acarnania enim pars Epiri.

i Cretensia.

k Levigato.

Corripiunt ſpatia audito: limémque relinquunt
Effuſi, nimbo ſimiles: ſimul ultima l ſignant.
Primus abit, longéque ante omnia corpora Niſus
Emicat, & ventis & fulminis ocyor alis.
Proximus huic, m longo ſed proximus intervallo,
Inſequitur Salius: ſpatio poſt deinde relicto
Tertius Euryalus. ————————
Euryalúmque Helymus ſequitur: quo deinde n ſub ipſo
Ecce volat calcémque terit jam calce Diores,
Incumbens humeris: o ſpatio & ſi plura ſuperſint,
Tranſeat elapſus prior, ambiguúmque relinquat.
Jámque ferè ſpatio extremo, feſsique ſub ipſum
Finem adventabant; lævi cùm ſanguine Niſus
Labitur infelix, cæſis ut forte juvencis
Fuſus humum viridéſque ſuper madefecerat herbas.
Hic juvenis jam victor ovans, veſtigia preſſo
Haud tenuit titubata ſolo; ſed pronus in ipſo
Concidit immundóque ſimo ſacráque cruore.
Non tamen p Euryali, non ille oblitus amorum:
Nam ſeſe opposuit Salio, q per lubrica ſurgens;
Ille autem ſpiſſâ jacuit revolutus arenâ.
Emicat Euryalus, & r munere victor amici,
ſ Prima tenet, plauſúque volat fremitúque ſecundo.
Poſt Helymus ſubit, & nunc tertia palma Diores.
Hi totùm t caveæ conſeſſum ingentis, & ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet,
Ereptúmque u dolo reddi ſibi poſcit honorem.
Tutatur favor Euryalum, lacrymæque decoræ,
Gratior & pulcro x veniens è corpore virtus
Adjuvat, & magna proclamat voce Diores;
Qui ſubiit palmæ, fruſtráque ad præmia venit
Ultima, ſi primi Salio reddantur honores.
Tum pater Æneas, Veſtra, inquit, munera vobis
Certa manent, pueri, & palmam movet ordine nemo:
Me liceat y caſum miſerari z inſontis amici.
Sic fatus, tergum Getuli immane leonis
Dat Salio, villis onerosum atque unguibus aureis.
Hic Niſus, Si tanta, inquit, ſunt præmia victis,
Et te lapſorum miſeret; quæ munera Niſo
Digna dabis, primam merui qui a laude coronam,
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tuliſſet?
Et ſimul his dictis faciem oſtentabat, & udo
Turpia membra fimo. Riſit pater optimus b olli,
Et clypeum c efferri juſſit, Didymaonis artes,
Neptuni ſacro Danais de poſte refixum.
Hoc juvenem egregium præſtanti munere donat,
Poſt ubi confecti curſus, & dona peregit:

l O ullis intuentur ultima ſpatia, avium ac ute vinocendi.
m Sic & Græco eſt loquutus.
n Poſt ipſum.
o Si plus ſpatii ſuperesſet cum, præteriret, aut cet è n dubio ſ huquaret uter prior ad metam perveniſſet.
p Non oblitus amorum Euryali. Legitur etiã amoris, item amorem eſt.
q Saliust.
r Beneficio.
ſ πρῶτα φέρει τεθ.
t Theat Circi.
u Illo Niſi dolo ſibi præreptum,
x Proventus, creſcens.
y Aliud putat Ser tanquam reſpiciendo ad id quod contigit, ut caderet. Sic certè ſtatim poſt, et te lapſorum miſeret.
z Cujus culpâ non factum eſt, ut ultimus ad metam perveneris.
a Virtute: à ſequente quod præcedit. Aut laudabili facto.
b Illi artifit. Vel, O lli juſſit efferri.
c Deproptum afferri in medium.

d Nunc, si cui virtus, animúsque in pectore *e* præsens,
Adsit, & è vinctis attollat brachia palmis.
Sic ait, & geminum pugnæ proponit honorem:
Victori velatum auro vittísque juvencum:
Ensem atque insignem galeam, solatia victo.
Nec mora, continò vastis cum viribus effert
Ora Dares, magnóque virûm se murmure *f* tollit:
Solus qui Paridem solitus contendere contra;
Iudémque ad tumulum quo maximus accubat Hector,
Victorem Buten immani corpore (qui se
Bebrycià veniens Amyci de gente ferebat)
Percúlit, & sulvâ moribundum *g* extendit arenâ.
Talis prima Dares caput altum in prælia tollit:
Ostendítque humeros latos, alternáque jactat
Brachia, protendens, & verberat ictibus auras.
Quæritur huic *h* alius; nec quisquam ex agmine tanto
Audet adire virum, manibúsque inducere cæstus.
Ergò alacris, cunctósque putans excedere *i* palmâ,
Æneæ stetit ante pedes; nec plura moratus,
Tum lævâ taurum cornu tenet; atque ita fatur,
Nate deâ, si nemo audet se credere pugnæ,
Quæ finis standi? quò me decet usque teneri?
Ducere dona jube. Cuncti simul ore *k* fremebant
Dardanidæ, reddíque viro promissa jubebant.
Hic gravis Entellum dictis castigat Acestes,
Proximus ut viridante toro consederat herbæ.
Entelle heroum quondam fortissime frustrà,
Tantáne tam patiens nullo certamine tolli
Dona sines? ubi nunc nobis deus ille magister
Nequicquam memoratus Eryx? ubi fama per omnem
Trinacriam, & spolia illa tuis *l* pendentia tectis?
Ille ubi hæc, Non laudis amor, nec gloria cessit
Pulsa metu; sed enim gelidus tardante senectâ
Sanguis hebet, frigéntque effœtæ in corpore vires.
Si mihi, quæ quondam fuerat, quáque improbus iste
Exultat fidens, si nunc foret illa juventa;
Haud equidem pretio inductus pulcróque juvenco
Venissem: nec dona moror. Sic deinde loquutus,
In medium geminos immani pondere cæstus
Projecit; quibus acer Eryx in prælia suetus
Ferre manum duroque intendere brachia tergo.
Obstupuére animi; tantorum ingentia septem
Terga boum plumbo insuto ferróque rigebant.
Ante omnes stupet ipse Dares, longéque recusat:
Magnanimúsque Anchisiades & pondus, & ipsa
Huc illùc vinclorum immensa volumina versat:
Tum senior tales referebat pectore voces,

d Pro nunc legitur & *hoc*.
e Promptus. Si qui inest prompta alacritas.
f Effert se secundo rumore.
g Morienti similem. Vel morti proximum.
h Qui cum eo certet.
i Al. *Pugna*.
k Cum fremitu quodam jubebant.
l Romano more dictum: quia Romanorum limina affixis hostium spoliis exornabant.

Quid ſiquis cæſtus ipſius & Herculis arma
Vidiſſet, m triſtémque hoc ipſo in littore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat;
Sanguine cern s adhuc ſparſóque infecta cerebro
His magnum Alciden contra ſtetit; his ego n ſuetus,
Dum melior vires ſanguis dabat, æmula necdum
Temporibus geminis canebat ſparſa ſenectus.
Sed ſi noſtra Dares hæc Troius armâ recuſat,
Idque pio ſédet Æneæ, probat p autor Aceſtes:
Æquemus q pugnas: Erycis tibi terga remitto:
Solve metus, & tu Trojanos exue cæſtus.
Hæc fatus, duplicem ex humeris r dejecit amictum:
Et magnos membrorum artus, magna oſſa lacertóſque
Exuit, atque ingens mediâ conſiſtit arenâ.
Tum ſatus Anchiſia cæſtus pater extulit æquos,
Et paribus palmas amborum innexuit ſarmis,
Conſtitit in digi os exemplò arrectus uterque,
Brachiáque ad ſuperas interritus extulit auras.
Abdux ère retro longè capita ardua ab ictu;
Immiſcéntque manus manibus, pugnámque laceſſunt,
Ille, pedum melior motu, fretúſque juventâ:
Hic, u membris & mole valens; ſed tarda trementi
Genua labant, vaſtos quatit æger anhelitus artus.
Multa viri nequicquam inter ſe x vulnera jactant,
Multa cavo lateri ingeminant, & pectore vaſto
Dant ſonitus; erebrique aures & tempora circum
Crebra manus, duro crepitant ſub vulnere malæ.
Stat gravis Entellus niſique immotus eodem,
Corpore y tela modò atque oculis vigilantibus z exit.
Ille ſicut celſam oppugnat qui molibus urbem,
Aut montana a ſedet circum caſtella ſub armis:
Nunc hos, nunc illos aditus, omnémque pererrat
Arte locum, & variis aſſultibus irritus urget.
Oſtendit dextram inſurgens Entellus, & altè
Extulit: ille ictum venientem à vertice velox
Prævidit, celerique elapſus corpore ceſſit.
Entellus vires in ventum effudit, & c ultro
Ipſe gravis gravitérque ad terram pondere vaſto
Concidit: ut quondam cava concidit, aut Erymantho,
Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
Conſurgunt d ſtudiis Teucri & Trinacria pubes:
It clamor cœlo, primúſque accurrit Aceſtes,
Æquævúmque ab humo miſerans attollit amicum.
At non tardatus caſu neque territus heros,
Acrior ad pugnam redit, & vim ſuſcitat irâ.
Tum pudor incendit vires, & conſcia virtus;
Præcipitémque Daren ardens agit æquor toto,

m Quod Eryx luctatus ab Hercule, ſit occiſus.
n Ferre manum in prælia, ut paulo antè.
o invida, Dum. Sed potius tortaſſe. Quæ vultis æmula juvenilis roboris: & frust. id conar.
p Hujus certaminis.
q Arma æquemus: conſequ. id quod præcedit. Sic paulo poſt, Paribus x Abjecit.
r Cæſtibus paribus.
s Quia ſolent pugiles dextra petentes adverſarium, caput abictu in lævâ longius deflectere, nè feriantur.
t Membrorum mole.
u Præ ictibus.
x Ictus.
y Virtus, Declinat Effugit. Cic. in Cat.
z Circumſidet.

a Attollit, ſeu erigit.

b Aneniæ impulſus.

c Sen. exp. In ſtudia, Vel ut in aliis libris in ſtudiis Portaſſe, Per ſtudiis: ut ſtudere alicui pro Favere.

Nunc

Nunc dextrâ ingeminans ictus, nunc ille sinistrâ.
Nec mora, nec requies; *e* quàm multa grandine nimbi
Culminibus crepitant, sic densis ictibus heros
Crebrè utraque manu pulsat versátque Dareta.
Tum pater Æneas, procedere longiùs iras,
Et sævire animis Entellum haud passus acerbis;
Sed finem imposuit pugnæ; fessúmque Dareta
Eripuit, *f* mulcens dictis: ac talia fatur;
Infelix, quæ tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, conversáque numina sentis?
g CEDE Deo. Dixítque, & prælia voce diremit.
At illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
Jactantémque utroque caput, crassúmque cruorem
Ore rejectantem, mistóque in sanguine dentes,
Ducunt ad naves; galeámque ensémque vocati
Accipiunt, *h* palmam Entello taurúmque relinquunt.
Hic victor, superans animis, tauróque superbus,
Nate deâ, vósque hæc, inquit, cognoscite Teucri;
Et mihi quæ fuerint juvenili in corpore vires,
Et qua servetis revocatum à morte Dareta.
Dixit, & adversi contra stetit ora juvenci,
Qui donum astabat pugnæ; durósque reflexa
Libravit dextra media inter cornua cæstus,
Arduus, effractóque illisit in ossa cerebro.
Sternitur, exanimísque tremens procumbit humi bos.
Ille super tales effudit pectore voces,
Hanc tibi Eryx! meliorem animam pro morte Daretis
Persolvo; hic victor cæstus artémque repono.
Protinus Æneas celeri certare sagittâ
Invitat qui forte velint, & præmia ponit;
Ingentíque manu malum de nave Serésti
Erigit; & volucrem *k* trajecto in fune columbam,
Quò tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
Convenére viri; dejectámque ærea sortem
Accepit galeâ; & primus clamore secundo
Hyrtacidæ ante omnes exit locus Hippocoontis;
Quem modò navali *l* Mnestheus certamine victor
Consequitur, viridi Mnestheus evinctus olivâ.
Tertius Eurytion, tuus ô clarissime frater
Pandare; qui quondam *m* jussus confundere fœdus,
In medios telum torsisti primus Achivos.
Extremus galeáque imâ subsedit Acestes,
Ausus *n* & ipse manu juvenum tentare laborem,
Tum validis flexos incurvant viribus arcus
Pro se quisque viri, & depromunt tela pharetris;
Primáque per cœlum nervo stridente sagitta
Hyrtacidæ juvenis volucres diverberat auras

e Pro, quam multo nimbo grando præcipitatur.

f Consolum.

g Cujus favore tum bene pugnat Entellus.

h Palma meritò nun fuit sæta: se hæc erat commune omnium certamen, præmium quivis aliud propriùm esset. Hic enim victoriam non declarat, simpliciter.

i Aliud videtur ad hostias succedanea: de quibus & proverb. Σκυτίσεων ἀμπεχόνεις.

k Extento.

l Modo victor.

m Jussus à Minerva.

n Ipse quoque quamvis senex juvenum tentat labores.

Et

Et venit, adverſíque infigitur arbore mali.
Intremuit malus; tímuitque exterrita pennis
Ales, & ingenti ſonuerunt omnia plauſu.
Pòſt acer Mneſtheus adducto conſtitit arcu,
Alta petens, paritérque oculos telúmque tetendit.
Aſt ipſum o miſerandus avem contingere ferro
Non valuit; nodus & p vincula linea rupit,
Quis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa Noto atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus jamdudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion q in vota vocavit.
Jam vacuo lætum cœlo ſpeculatus, & alis
Plaudentem nigra fivit ſub nube columbam.
Decidit examinis, vitámque reliquit in aſtris
Aëriis: fixámque refert delapſa ſagittam.
Amiſſa ſolus palmâ ſuperabat Aceſtes:
Qui tamen ætherias telum contorſit in auras,
Oſtentans artem pariter arcúmque ſonantem.
Hîc oculis ſubitò objicitur magnóque futurum
Augurio monſtrum: docuit pòſt exitus ingens:
r Seráque terrifici cecinerunt omnia vates.
Namque volans liquidis in nubibus arſit arundo,
Signavíque viam flammis, tenuéſque receſſit
Conſumpta in ventos: cœlo ceu ſæpe refixa
Tranſcurrunt, crinémque volantia ſydera ducunt.
Attonitis hæſere animis, ſuperóſque precati
Trinacrii Teucríque viri; nec maximus s omen
Abnuit Æneas; ſed lætum amplexus Aceſten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur.
Sume pater (nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auſpiciis u exortem ducere honorem)
Ipſius Anchiſæ longævi hoc munus habebis;
Cratera impreſſum ſignis, quem Thracius olim
Anchiſæ genitori in magno munere Cíſſeus
Ferte ſui dederat monumentum & pignus amoris.
Sic fatus, cingit viridanti tempora lauro,
Et primum ante omnes victorem appellat Aceſten.
Nec bonus Eurytion prælato invidit honori,
Quamvis ſolus avem cœlo dejecit ab alto.
Proximus ingreditur x donis, qui vincula rupit:
Extremus, volucri qui fixit arundine malum.
At pater Æneas, nondum certamine miſſo,
Cuſtodem ad teſe comitémque impubis Iuli
y Epitiden vocat, & fidam ſic fatur ad aurem,
Vade age; & Aſcanio, ſi jam puerile paratum
Agmen habet ſecum, curſúſque inſtruxit equorum,
Ducat avo turmas, & ſeſe oſtendat in armis,

o Sic piu'ò prius, *Labitur infelix* de eo qui victor ſi excidit quæ ita prompta eſſe videbatur.
p Periparatis funis.
q Quia coleba. tur apud Lycios quaſi heros.
r Pro dixerat poni, non pro tarda: cùm mox incenſa. claſſ. illius dicti portenti fides; teptæſentata fit ſagitta.
s Æn. omen accipit ut lætum, quod averſari ut dirum debuit. Celeritas autem volatis ſagittæ, celeritatem etiam eventus portendit.
u Præmium extra ordinem. Hoc autem erat honorificentiſſ.
x Ad dona.
y Per phantem, Epiti filium.

Dic,

Dic aït ; ipſe omnem longo decedere circo
Infuſum populum, & campos jubet eſſe ζ patentes.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frænatis lucent in equis; quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit Troïæque juventus.
Omnibus in morem tonſa coma preſſa *a* corona :
Cornea bina ferunt præfixa haſtilia ferro,
Pars leves humero pharetras ; it *b* pectore ſummo
Flexilis obtorti per collum *c* circulus auri.
Tres equitum numero turmæ, ternique vagantur
Ductores: pueri biſſeni quemque ſequuti,
Agmine partito fulgent, paribúſque magiſtris.
Una acies juvenum, ducit quam parvus ovantem
Nomen avi referens Priamus, tua clara Polite
Progenies, auctura Italos : quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis : veſtigia primi
Alba pedis, frontémque oſtentans arduus albam.
Alter, Atys: genus unde *d* Atyi duxêre Latini:
Parvus Atys, pueróque puer dilectus Iulo.
Extremus, formâque ante omnes pulcher Iulus
Sidonio eſt invectus equo ; quem candida Dido
Eſſe ſui dederat monumentum & pignus amoris.
Cætera Trinacriis pubes ſenioris Aceſtæ
Fertur equis. ———————
Excipiunt plauſu *e* pavidos, gaudéntque tuentes
Dardaniæ, veterumque agnoſcunt ora parentum.
Poſtquam omnem læti conſeſſum oculóſque ſuorum
Luſtravêre in equis : ſignum clamore paratis
Epitides longè dedit, inſonuitque *f* flagello.
Olli diſcurrêre pares, atque agmina terni
Diductis ſolvêre *g* choris ; rurſúſque vocati
Convertêre vias, infeſtáque tela tulêre.
Indè alios ineunt curſus, alióſque recurſus,
Adverſis ſpatiis, alternóſque orbibus orbes
Impediunt ; pugnæque cient ſimulacra ſub armis.
Et nunc terga *h* fugæ nudant, nunc ſpicula vertunt
Inſenſi : factâ pariter nunc pace feruntur.
Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
i Parietibus textum cæcis iter, ancipitémque
Mille viis habuiſſe dolum, quâ ſigna ſequendi
Falleret indeprenſus & irremeabilis error ;
Haud aliter Teucrûm nati veſtigia curſu
k Impediunt, texúntque fugas & prælia ludo ;
Delphinum ſimiles, qui per maria *l* humida nando
Carpathium Libycúmque lecant, ludúntque per undas.
Hunc morem, hos curſus atque hæc certamina primus
Aſcanius, longam muris cùm cingeret Albam,

ζ Varium eſſe comporum ſpatium.
a Galeâ : ut Hom. eam vocavit. στέφανον. Apud. Hom. Il. λ. στέφανα.
b Pectoris & colli ornamento.
c Torques.
d Pier. ex vet. lib.
e Gloriæ cupiditate ſolicitos ut *Corda pavor pulſans.*
f Virgæ quæ ſonat in morem flagelli.
g Acies. Ternis choris etiam legi tradit Pier. ut tres illæ equitum turmæ quæ una agmine conſeſſum omnem luſtraverant, ad flagelli ſonitum in ternos choros diductæ ſint unaquæque turma ſua ſpatia curriculo pieno.
h Al. *Fuga.*
i Hypal. pro Circum textis par.
k Implicant.
l Ad ὑγρὰ ἀλυσθὰ Hom. reſpicit putat Ser.

Retulit,

Rettulit & m priscos docuit celebrare Latinos?
Quo puer ipse modo secum quo Troïa pubes,
Albani docuere suos, hinc maxima n porrò
Accepit Roma, & patrium servavit honorem,
Trojáque nunc, pueri, Trojanum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus sancto certamina patri.
Hìc primum o fortunæ fidem mutata novavit.
Dum variis tumulo referunt solennia ludis,
Irim de cœlo misit Saturnia Juno
Iliacam ad classem, ventósque aspirat euntí,
Multa movens, p nec dum antiquum q saturata dolorem.
Illa viam celerans per mille coloribus arcum
Nulli visa, cito decurrit tramite virgo.
Conspicit ingentem concursum; & littora lustrans,
Desertósque videt portus, classemque relictam.
At procul r in sola secretæ Troades acta
Amissum Anchisen flebant, cunctæque profundum
Pontum aspectabant flentes, Heu! tot vada fessis
Et tantum superesse maris, VOX omnibus una.
Urbem orant, tædet pelagi perferre laborem
Ergo inter medias sese haud ignara nocendi
Conjicit, & faciémque deæ vestémque s reponit.
Fit Beroe, Ismarii conjux longæva Dorycli,
Cui genus, & quondam nomen natíque fuissent:
Ac t sic Dardanidûm mediam se matribus infert,
O miseræ! quas non manus (inquit) Achaïca bello
Traxerit ad lethum, patriæ sub mœnibus; ô gens
Infelix! cui te exitio fortuna reservat?
Septima post Trojæ excidium jam vertitur æstas,
Cùm freta, cùm terras omnes, tot inhospita saxa
Sydera que emensæ ferimur: dum per mare u magnum
Italiam sequimur x fugientem, & volvimur undis.
Hic Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes;
Quis prohibet y muros jacere, & dare civibus urbem?
O patria, & rapti nequicquam ex hoste Penates!
Nullâne jam Trojæ dicentur mœnia? nusquam
Hectoreos amnes, Xanthum & Simoënta videbo?
Quin agite, & mecum infaustas exurite puppes.
Nam mihi Cassandræ per somnum vatis imago
Ardentes dare visa faces, Hìc quærite Troïam:
Hìc domus est inquit, vobis; jam tempus z agi res:
a Nec tantis mora prodigiis; en quatuor aræ
Neptuno! Deus ipse faces animúmque ministrat.
Hæc memorans, prima b infensum vi corripit ignem:
Sublatáque procul dextra conjxa coruscat,
Et jacit, arrectæ mentes, stupefactáque corda
Iliadum; c hic una è multis, quæ maxima natu,

Pyrgo,

m Qui venerunt loco ubi Alba est condita.
n Post longum tempus Alba vocatum.
o Alia fortuna evenit.
p Nondum saturata pœnis quas dolor ejus jam sumpserat.
q Alias ex avara, quod vehementius est.
r Pro sola in deserto littore, per hypall.
s Genuit ut aliam faciem & vestem accipiat.
t Sic tota Beroe, i. sic sumpta facie sumptoque habitu Beroes.
u De mediterraneo, ut alibi.
x Ut lib. 6. Italia fugientis prenamus oras.
y Mutorum fundamenta jacere.
z Trojam fieri. Vel potius, Ineas classem.
a Non cunctandum est his objqui.
b Ipsa infensa.
c Subaudi, ait, vel dixit.

Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix,
Non Beroe vobis, non hæc Rhœteia, matres,
Est Doryclí conjux: divini signa decoris,
Ardentésque notate oculos, qui *d* spiritus illi,
Qui vultus vocísque sonus, vel *e* gressus eunti.
Ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui
Ægram, indignantem tali quod sola careret
Munere, nec meritos Anchisæ inferret honores:
Hæc effata. ——————————
At matres *f* primò ancipites, oculísque malignis
Ambiguæ, spectare rates, miserum inter *g* amorem
Præsentis terræ, fatísque vocantia regna;
Cùm dea se paribus per cœlum sustulit alis,
Ingentémque fugâ secuit sub nubibus arcum.
Tum verò attonitæ monstris, actæquo furore,
Conclamant; rapiúntque focis penetralibus ignem;
Pars spoliant aras, frondem ac virgulta facésque
Conjiciunt; furit immissis Vulcanus habenis
Transtra per & remos, & pictas abiete puppes.
Nuntius Anchisæ ad tumulum cuneósque theatri
Incensas perfert naves Eumelus: & ipsi
Respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus & Ascanius, cursus ut lætus equestres
Ducebat, sic acer equo turbata petivit
h Castra; nec examines possunt retinere *i* magistri.
Quis furor iste novus? quò nunc, quò tenditis (inquit)
(Heu!) miseræ cives! non hostem inimicáque castra
Argivûm, vestras *k* spes urbis; en! ego vester
Ascanius; galeam ante pedes projecit inanem,
Quâ ludo indutus belli simulacra ciebat.
Accelerat simul Æneas, simul agmina Teucrûm.
Ast illæ diversa metu per littora passim
Diffugiunt, sylvásque & sicubi concava furtim
Saxa petunt; piget incepti, lucísque, suósque
Mutatæ agnoscunt, excussáque pectore *l* Juno est.
Sed non idcirco flammæ atque incendia vires
Indomitas posuere; udo sub robore vivit
Stuppa, vomens *m* tardum fumum; lentúsque carinas
Est vapor, & toto descendit *n* corpore *o* pestis.
Nec vires heroum infusáque flumina prosunt.
Tum pius Æneas numeris abscindere vestem
Auxilióque vocare deos, & tendere palmas
Jupiter omnipotens, si nondum exosus ad unum
Trojanos, si quid *p* pietas antiqua labores
Respicit humanos; da flammam evadere classi
Nunc pater, & tenues Teucrûm res eripe letho:
Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,

d Odor. ut, *Ambrosiâ capiti comæ divinum vertice odorem Spiravere.* *e* Ut *Et vera incessu patuit dea.*
f Antequam numen agnoscerent.
g Am. pr. terræ suadet: altera contra fatalis terræ expectatio dissuadebat.
h Classem: ut, *Noi castra movemus.*
i Custodes.
k Naves in quibus spes vestræ sunt positæ; videlicet perveniendi ad regna.
l Furoris causa.
m Qui non citò emicat, ut potè deficiat & ex materia udâ.
n Navis.
o Incendium.
p Si respicit res humanas pietas, quæ de tetris olim recessit. Ser. ex tribus expositis. hæc optime.

Si mereor, demitte, tuáque hîc obrue dextra.
Vix hæc ediderat, cùm effusis imbribus atra
Tempestas sine more furit, tonitrúque tremiscunt
q Montes. q Ardua terrarum, & campi; ruit æthere toto
Turbidus imber aquâ, densíque nigerrimus Austris;
Implentúrque super puppes, semiusta madescunt
Robora; restinctas donec vapor omnis, & omnes,
r Ab incendio. ut supra. Quattuor amissis, servatæ à r peste carinæ,
At pater Æneas casu concussus acerbo,
Nunc huc ingentes nunc illuc pectore curas
Mutabat; versans, Siculísne resideret arvis,
Oblitus fatorum, Italásne capesseret oras.
Tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit, multáque insignem reddidit arte,
Hæc responsa dabat, vel quæ portenderet ira
Magna deûm, vel quæ fatorum posceret ordo.
Atque his Æneam solatus vocibus infit,
Nate deâ, quò fata trahunt retrahúntque sequamur;
Quicquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.
Est tibi Dardanius divinæ stirpis Acestes;
Hunc cape consiliis socium, & conjunge volentem;
f Superfunt. Huic trade, amissis f superant qui navibus, & quos
Pertæsum magni incepti rerúmque tuarum est:
Longævósque senes, ac fessas æquore matres,
Et quicquid tecum invalidum metuénsque periculi est
s Ab Aceste. Delige; & his habeant terris, sine mœnia fessi.
Urbem appellabunt s permisso nomine Acestam.
Talibus incensus dictis senioris amici.
Tum verò in curas animum diducitur omnes,
Et nox atra polum bigis subvecta tenebat;
Visa dehinc cœlo facies delapsa parentis
Anchisæ, subitò tales effundere voces;
Nate, mihi vitâ quondam (dum vita manebat)
Chare magis, nate Iliacis exercite fatis;
Imperio Jovis huc venio, qui classibus ignem
Depulit, & cœlo tandem miseratus ab alto est.
Consiliis pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat senior: lectos juvenes, fortissima corda,
t Vide lib. 9. n. 601. ubi Ascanius Delphinum jaculatur, & in durantur & ast. Defer in Italiam; gens dura, atque t aspera cultu,
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen antè
Infernas accede domos: & Averna per alta
Congressus pete nate meos; non me impia namque
Tartara habent tristésque umbræ: sed amœna piorum
Concilia Elysiúmque colo; huc casta Sibylla
u Nigrantum multo pecudum te y sanguine ducet.
u Nigrorum. y Mactatis nigris pecudibus. Tum genus omne tuum, & quæ dentur mœnia disces.
Jámque vale: torquet medios nox humida cursus,

Et me sævus equis Oriens afflavit anhelis.
Dixerat, & tenues fugit ceu fumus in auras.
Æneas, Quò deinde ruis? quò proripis? inquit?
Quem fugis? aut quis te nostros complexibus arcet?
Hæc memorans, cinerem & sopitos suscitat ignes,
Pergameúmque Larem, & canæ penetralia Vestæ,
Farre pio & plena supplex veneratur acerrâ.
Extemplò socios, primúmque accersit Acesten;
Et Jovis imperium, & chari præcepta parentis
Edocet, & quæ nunc animo sententia constet.
Haud mora consiliis: nec jussa recusat Acestes:
[1] Transcribunt urbi matres, populúmque volentem
[a] Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes,
Ipsi transtra novant, flammisque ambesa reponunt
Robora navigiis: aptant remóisque rudentésque,
EXIGUI numero, sed bello vivida virtus.
Interea Æneas urbem designat aratro,
[b] Sortitúrque domos, hoc Ilium, & hæc loca Troïæ
Esse jubet. Gaudet regno Troianus Acestes:
Indicítque forum, & patribus dat jura vocatis,
Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
Fundatur Veneri Idaliæ tumulóque sacerdos
Et lucus latè sacer additur [c] Anchiseo.
Jámque dies epulata novem gens omnis, & aris
Factus honos: placidi straverunt æquora venti,
Creber & aspirans rursus vocat Auster in altum,
Exoritur procurva ingens per littora fletus;
Complexi inter se noctémque diémque morantur.
Ipsæ jam matres, ipsi, quibus aspera quondam
Visa maris [d] facies, & non tolerabile numen,
Ire volunt, omnémque fugæ perferre laborem.
Quos bonus Æneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lacrymans commendat Acestæ;
Tres Erycî vitulos, & tempestatibus agnam
[e] Cædere deinde jubet, solvíque ex ordine funes.
Ipse caput tonsæ foliis evinctus olivæ,
Stans procul in prora, pateram tenet, extáque salsos
[f] Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Prosequitur surgens à puppi ventus euntes:
Certatim socii feriunt mare, & æquora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur; talésque effundit pectore questus,
Junonis gravis ira & inexaturabile pectus
Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnes;
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla;
Nec Jovis imperio fatisque infracta quiescit
Non media de gente Phrygum exedisse nefandis

[1] Respexit ad morem Rom. qui transcript. in colonias deducebatur.
[a] Deponunt quasi onera de navibus. Q. idã distinx. p. n volentem, ut hi dicerentur dep. animos, i. submitt re inertiz.
[b] Sorte patitur.
[c] Anchisæ tumulo.
[d] Sic alibi dicit vultum matris.
[e] Cædere jubet ex ordine, & funibus. S. Sed dura ac sæviit tragœdia.
[f] Suc & Mercurialis Livii. Crudæ arcæ, casa vitilia me, in mare porricis.

Urbem

Urbem odiis satis est, *g* pœnam traxisse per omnem
Reliquias Trojæ; cineres atque ossa peremptæ
Insequitur; causas tanti *b* sciat illa furoris,
Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis
Quam molem subitò excierit; maria omnia cœlo
Miscuit, Æoliis nequicquam freta procellis;
In regnis hoc ausa tuis.

Proh scelus! ecce etiam Trojanis matribus *i* actis
Exuffit fœdè puppes, & classe subegit
Amissâ socios, & ignotæ linquere terræ.
Quod superest, orò; liceat dare tuta per undas
Vela tibi, liceat Laurentem attingere Tybrim;
Si concessa peto, si dant ea mœnia Parcæ.
Tum Saturnius hæc domitor maris addidit alti,
l Fas omne est Cytherea, meis te fidere regnis
Unde genus ducis; *m* merui quoque: sæpe furores
Compressi, & rabiem tantam cœlique, marisque
Nec minor in terris (Xanthum Simoëntáque testor)
Æneæ mihi cura tui; cùm Troïa Achilles
Exanimata sequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret letho, gemerentque repleti
Amnes, nec reperire viam, atque evolvere posset
In mare se Xanthus: Pelidæ tunc ego sorti
Congressum Æneam, nec dîis nec viribus *n* æquis;
Nube cavâ eripui; cuperem cùm vertere ab imo
Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ.
Nunc quoque mens eadem perstat mihi: pelle timores;
Tutos quos optas portus accedet Averni;
Unus erit tantùm amissum quem gurgite quæret:
UNUM pro multis dabitur caput.

His ubi læta deæ permulsit pectoria dictis,
Jungit equos curru genitor, spumantiáque addit
Fræna *o* feris, manibúsque omnes effundit habenas.
Cæruleo per summa levis volat æquora curru;
Subsidunt undæ, tumidúmque sub axe tonanti
Sternitur æquor equis; fugiunt vasto æthere nimbi.
Tum variæ *p* comitum facies: immania cete,
Et senior Glauci chorus, Inoúsque Palæmon,
Tritonésque citi, Phorcíque exercitus omnis,
Læva tenent Thetis & Melite, Panopeáque virgo,
Nisæe, Spioque, Thaliáque, Cymodocéque.
Hic puris Æneæ suspensam blanda vicissim
Gaudia pertentant mentem; jubet oculis omnes
Attolli malos, intendi brachia *q* velis.
Una omnes fecere *r* pedem, paritérque sinistros,
Nunc dextros solvere sinus; una ardua torquent
Cornua, detorquéntque; ferunt sua flamina classem.

f Affertur & hæc lectio, *nec pœnam traxisse per omnes Reliquias*; *Troïa, cineres &c.*

b q. d. Videret cur tam furiosè illos exagiret.

i Adactis, impulsis. Vel, Actis in furorem. *k* Ignobili, vel peregrinum.

l Vel, dictis quæ post *fas* ut omne jungendum *fuere*.

m Iris quæ fecimus hoc, ut fiedes mihi.

n Æquis, junctum duobus duplici significatione. *Aut non æquis*, i. adversis. *Vir. non æquis*, i. non æqualibus impar bus. Vel; *dîis non æquis*, Non æquali favore prosequentibus.

o Equis. Aut pro epitheto, cùm dura sit præpositio antecedentis. *p* Comitem ipsum Neptuni. *q* Al. *remittit velis*, *hinc tenuque brachia remis intenti*. Vel *Nudatasque*.

r Pedem, i. funem quod pes vocatur, velum tenditur: unde facere, pro velificare.

f Plinius

Princeps ante omnes densum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii cursum contendere jussi.
Jámque ferè medium cœli nox humida metam
Contigerat, placidâ laxârant membra quiete
Sub remis susi per dura sedilia nautæ;
Cùm levis ætheriis delapsus omnibus astris
Æra dimovit tenebrosum, dispulit umbras.
Te Palinure petens, tibi tristia somnia portans
Insonti; puppíque deus consedit in alta,
Phorbanti similis, funditque has ore loquelas.
Jasside Palinure, ferunt ipsa æquora classem;
Æquatæ spirant auræ, datur hora quieti.
Pone caput, fessó que diu lateri sua labori;
Ipse ego paulisper pro te tua munera impleo.
Cui vix attollens Palinurus lumina fatur,
Mene salis placidi vultum fluctúsque quietos
Ignorare jubes? mene huic confidere monstro?
Æneam credam quid enim fallacibus Austris,
Et cœli toties deceptus fraude sereni?
Talia dicta dabat. clavúmque adhæsus & hærens
Nusquam amittebat, oculósque sub astra tenebat;
Ecce deus ramum Lethæo rore madentem,
Vique soporatum stygiâ, super utraque quassat
Tempora; cunctantique natantia lumina solvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus,
Et super incumbens, cum puppis parte revulsâ,
Cumque gubernâculo liquidas projecit in undas
Præcipitem, ac socios nequicquam sæpe vocantem.
Ipse volans tenues se sustulit ales in auras.
Currit iter tutum non secius æquore classis,
Promissíque patris Neptuni interrita fertur.
Jámque adeò scopulos Sirenum advecta subibat,
Difficiles quondam, multorúmque ossibus albos:
Tum rauca assiduo longè sale saxa sonabant.
Cùm pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit; & ipse ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, casúque animum concussus amici.
O nimium cœlo & pelago confise sereno!
Nudus in ignota Palinure jacebis arenâ.

sUt, Primus ibi hinc omnes, &c.

t Hic somnia vult esse soporem.

u Ut, equatis classem procedere velis.

x Mari, cujus monstrosa est mutabilitas.

y Quid enim committam Æneam fal. Erit autem Ille deceptus, pro Cùm etiam fuerit decentius. Sed fuerunt & qui legerint. Mene huic confidere monstro Æneam?

z Fluctuantia, ut cùm valde somno premuntur ac gravantur.

a Al. Stygius.

b Æneæ.

c Al. & ignes.

Publii Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIB. VI. ARGUMENTUM.

Cumas advectus Æneas, Antrum Sibyllæ petit; peractóque de more sacrificio, Phœbi oraculum consulit. Ibi & infausta pericula, & futuri belli eventum discit.

Miseni cadaver in littore inventum exuit, reliquiasque sub proximo monte sepelit, qui Miseni nomen ab illo obtinuit. Indè columbarum ductu ad aureum ramum pervenit; quo decerpto matutinisque hostiis, deos inferos venerata, Sibyllâ duce per Averni fauces ad inferos tendit. Palinurum quod sepulcri honore careret circa Stygiam paludem oberrantem invenit: eumque unà in ulteriorem ripam trajicere cupientem, Sibylla prohibet, cenotaphiique & exequiarum spe consolatur. Post hæc Stygem trajectus Æneas, Cerberoque medicatis offis sopito, per loca infantium, eorumque qui falso crimine damnati capite supplicium luerant, iter faciens, pervenit ad sedem eorum qui amoris impatientiâ manus sibi conscivarant. Ibi Elisam conspicatus, cùm ei se purgare vellet, illa indignabunda conspectum ejus effugit. Indè progressus, Deiphobum in sedibus eorum qui bello aliquando claruerant, multis vulneribus lacerum conspicit, necisque ejus indignum modum ab ipso edocetur. Relicto deinde ad lævam Tartaro, sceleratorumque pœnas à Sibylla edoctus, ad Ditis ipsius mœnia contendit, aureumque ramum in ipso regiæ limine defigit. Post hæc ad patrem suum perducitur. Ibi Anchises Æneæ filio Albanorum Romanorumque regum catalogum recensit, nobilium-que aliquot Romanorum nomina percurrens, ad Julii Cæsaris & Augusti laudes descendit, Marcellumque Octaviæ filium immaturâ morte præreptum, suis in cœlum laudibus effert. Indè per eburneam portam ad superos regressus, socios revisit, relictisque Cumis Cajetam petit.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti

Argumentum.

Cumas deinde venit; sors hinc responsa Sibyllæ.
Misenum sepelit: mons servat nomen humati.
Ramum etiam, antè deûm placato numine, portat,
Et vates longæva unà descendit Avernum.
Agnoscit Palinurum & ibi solatur Elisam.
Deiphobumque videt lacerum crudeliter ora.
Umbrarum pœnas discit, narrante Sibyllâ.
Convenit Anchisen penitùs in valle virente;
Agnoscitque suam prolem, monstrante parente.
Hæc ubi percepit, gradibus socioque revisit.

ALIUD

ALIUD INCERTI AUTORIS

Argumentum.

Sacratam Phœbo Cumarum fertur in urbem
Rex Phrygius; vatisque petit responsa Sibyllæ,
Misenum sepelit: post hæc adit infera regna:
Congressúsque patri, discit genus omne suorum.
Quoque modo casus valeat superare futuros.

Aliud MONASTICHON.

Quærumtur Sexto manes & Tartara Ditis.

ALIUD.

Æneam memorat visentem Tartara Sextus.

SIc fatur lacrymans: *a* classique immittit habenas.
Et tandem Euboïcis Cumarum allabitur oris.
Obvertunt pelago proras: tum *b* dente tenaci
Anchora *c* fundabat naves; & littora curvæ
d Prætextunt puppes; juvenum manus *e* emicat *f* ardens
Littus in Hesperium: quærit pars semina flammæ,
Abstrusa in venis silicis; pars densa ferarum
Tecta rapit, sylvas, inventáque flumina monstrat.
At pius Ænæas arces, quibus altus Apollo
Præsidet, horrendæque procul secreta Sibyllæ,
Antrum immane petit, magnam cui mentem animúmque
Delius inspirat vates, aperitque futura.
Jam subeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.
Dædalus (ut fama est) fugiens Minoïa regna,
Præpetibus pennis ausus se credere cœlo,
g Insuetum per iter gelidas *h* enavit ad Arctos,
Chalcidicáque levis tandem super astitit arce.
Redditus his primùm terris tibi, Phœbe, sacravit
i Remigium alarum: posuítque immania templa.
In foribus *k* lethum Androgeo; tum pendere pœnas,
Cecropidæ jussi (miserum!) septena quotannis
Corpora natorum; stat ductis *l* sortibus urna,
Contrà elata mari respondet *m* Gnossia tellus,
Hic crudelis amor tauri suppostáque furto
Pasiphaë; mistúmque genus, prolésque biformis,
Minotaurus inest, veneris *n* monumenta nefandæ.
Hic *o* labor ille domus & inextricabilis error.
Magnum *p* reginæ sed enim miseratus amorem
Dædalus, *ipse* dolos tecti ambagésque resolvit,

a Classi libetum erat cursum, ut datur equo, cum ei laxantur habenæ & permittuntur.
b Morsu, ut, lib. 1. *unco non alligat anchora saxo.*
c Sistebat navis quod in fundo est, non movetur.
d Tegunt oram litt.
e Prosilit velociter.
f Flagrans Italiæ desiderio.
g *Insuetum* hominibus: cum avium sit volare
h *Enavit*, ut mox.
i *Rem. alar.* pro alis quibus ederat.
k Pictum erat *Lethum Andr.* vel sculptum.
l Quia sortitio mittebantur.
m Creta.
n Quia fœtus monstrosus testabatur nefas concubitum.
o Labyrinthus.
p Ariadnes.

Cæca regens filo vestigia. Tu quoque magnam
Partem opere in tanto, *q* sineret dolor, Icare haberes.
Bis conatus erat casus effingere in auro,
Bis patriæ cecidere manus: quin protinus *r* omnia
s Perlegerent oculis, ni jam præmissus Achates
Afforet, atque una Phœbi Triviæque sacerdos;
Deïphobe Glauci, fatur quæ talia regi:
Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit,
Nunc grege de *t* intacto septem mactare juvencos
Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.
Talibus affata Æneam (nec sacra *u* morantur
Jussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.
Excisum Euboïcæ latus ingens rupis *x* in antrum,
Quò lati ducunt aditus centum, ostia centum,
Unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllæ.
Ventum erat ad limen, cùm virgo, poscere *y* fata
Tempus ait, deus, ecce deus. Cui talia fanti
Ante fores, subitò non vultus, non color unus,
Non comptæ mansêre comæ: sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument: majórque *z* videri,
Nec mortale sonans afflata est numine quando
Jam propiore dei. Cessas in vota precésque,
Tros (ait) Ænea? cessas? neque enim ante dehiscent
a Attonitæ magna ora domûs: & talia fata
Conticuit: gelidus Teucris per dura cucurrit
Ossa tremor; sudítque preces rex pectore ab imo.
Phœbe, graves Troiæ semper miserate labores,
Dardana qui Paridis direcxti tela manúsque
Corpus in Æacidæ: magnas *b* obeuntia terras
Tot maria intravi duce te: penitúsque repôstas
c Massylûm gentes, *d* prætentáque Syrtibus arva:
Jam tandem Italiæ *e* fugientis prendimus oras.
f Hac Trojana tenus fuerit fortuna sequuta.
Vos quoque *g* Pergameæ jam fas est parcere genti,
Dîsque deæque omnes, quibus obstitit Ilium, & ingens
Gloria Dardaniæ: tuque ô sanctissima vates
Præscia venturi, da (non indebita posco
Regna meis fatis) Latio considere Teucros,
Errantésque deos, agitatáque numina Trojæ.
Tum Phœbo & Triviæ solido de marmore templa
Instituam, festósque dies de nomine Phœbi.
Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.
Hîc ego namque tuas sortes arcanáque fata
Dicta meæ genti ponam; lectósque sacrabo
Alma viros: foliis *h* tantùm nè carmina manda,
Nè turbata volent rapidis ludibria ventis;
Ipsa canas, oro. Finem dedit ore loquendi.
At Phœbi nondum patiens *k* immanis in antro

p Si permisisset dolor patris Dædali, ut seq. Bacchen.
r Scribunt pro *Omnia*, alii *omnes*; al. *omne* al. *omnes*.
s Pro perlegissent, & *aff.* pro assuisset.
t Jugoes juvencos in ol. Macr.
u Differunt sacrif.
x In similitudinem antri.
y Oracula de fatis.
z Videri cœpit: vel videbatur.
a Attonitos reddentis. *Ora* autem pro foribus.
b Circumdantia.
c Africæ spec. pro genere.
d Circumfusa.
e Quæ fugere dicebatur.
f Hactenus illa Tr. fort. nos sit comitata: vel pro persecuta.
g Trojanæ.
h Tantum rogo nè mandes i. scribas in f. palmæ.
i Quæ nondum posset implere oraculorum sermones.
k Horrenda, vel Furens.

Bacc

Bacchatur vates, magnum *l* si pectore possit
Excussisse deum: tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
Ostia jámque domus patuêre ingentia centum
Sponte suâ, vatísque ferunt responsa per auras;
O tandem magnis pelagi defuncte periclis!
Sed terrâ graviora manent: in regna Lavini
Dardanidæ venient (mitte hanc de pectore curam)
Sed non & venisse volent: bella, horrida bella,
Et Tybrim multo spumantem sanguine cerno.
Non Simoïs tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
Defuerint: alius Latio jam partus *m* Achilles,
Natus & ipse deâ; nec Teucris *n* addita Juno
Usquam aberit, cùm tu supplex in rebus egenis,
Quas gentes Italum, aut quas non Oraveris urbes?
CAUSA mali tanti *o* conjux iterum hospita Teucris,
Externique iterum thalami.

Tu nè cede malis, sed contrà audentior ito
Quàm tua te fortuna sinet; via primâ salutis
(Quod minimè reris) Graiâ pandetur ab urbe.
Talibus ex adyto dictis, Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages; antróque remugit,
Obscuris vera involvens; ea fræna furenti
Concutit, & stimulos sub pectore vertit Apollo.
Ut primùm *p* cessit furor, & rabida ora quierunt,
Incipit Æneas heros, NON ulla laborum,
O virgo, nova mi facies inopinâve surgit;
Omnia *q* præcepi, atque animo mecum antè peregi,
Unum oro (quando hîc inferni janua regis
Dicitur, & tenebrosa palus Acheronte refuso)
Ire ad conspectum chari genitoris & ora
Contingat; doceas iter, & sacra ostia pandas.
Illum ego per flammas, & mille sequentia tela
Eripui his humeris, medióque ex hoste recepi;
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum;
Atque omnes pelagique minas, cœlique ferebat
Invalidus, vires ultra sortémque senectæ.
Quin, ut te supplex peterem: & tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat; natique patrisque,
Alma, precor miserere, potes namque omnia; nec te
Nequicquam lucis Hecate præfecit Avernis.
Si potuit manes arcessere conjugis Orpheus,
Threiciâ fretus citharâ fidibúsque canoris;
r Si fratrem Pollux alternâ morte redemit;
Itque redítque viam toties; quid Thesea, magnum,
Quid memorem Alciden? Et mi genus ab Jove summo.
Talibus orabat dictis, arásque tenebat;

l Tentan lo an posset. Vel, Bacch. Cum furore se exagitat, tentans an posset.

m Alius Achilles Taurus.
n Inimic. Sec. & approbat Scal.

o Lavinia.

p Non penitus recessit, sed paulatim cœpit immioui.
q Q. d. Præveni cogitatione omnia quæ ex te audio.
Al. per epi.

r Si fratrem P. &c. & mi genus ab Iove fuit est. Er. midi idem concedatur, cui est gen. ab Jove.

Tunc sic orsa loqui vates, fatè sanguine divûm,

Tros

Tros Anchisiade : FACILIS descensus Averni ;
Noctes atque dies patet atri janua ditis ;
Sed revocare gradum, superásque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est : pauci, quos æquus amavit
Juppiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Diis geniti, potuere; tenent media omnia sylvæ,
Cocytúsque sinu labens circumfluit atro.
Quòd si tantus amor menti, si tanta cupido est,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara, & insano juvat indulgere labori;
Accipe quæ peragenda prius, latet arbore opacâ
Aureus & foliis & lento vimine ramus,
Junoni infernæ dictus sacer; hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbræ.
Sed non antè datur tellutis operta subire,
Auricomos quàm quis decerpserit arbore fœtus,
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit: PRIMO avulso non deficit alter
Aureus, & simili frondescit virga metallo.
Ergò altè vestiga oculis, & ritè repertum
Carpe manu; namque ipse volens facilisque sequetur,
Si te fata vocant; aliter, non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Præterea, jacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu! nescis) totámque incestat funere classem,
Dum consulta petis, nostróque in limine pendes:
Sedibus hunc refer antè suis, & conde sepulcro,
Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunto,
Sic demum lucos Stygios regna invia vivis
Aspicies. Dixit, pressóque obmutuit ore.
Æneas mœsto defixus lumina vultu
Ingreditur, linquens antrum: cæcósque volutat
Eventus animo secum: cui fidus Achates
It comes, & paribus curis vestigia figit.
Multa inter sese vario sermone ferebant,
Quem socium exanimum vates, quod corpus humandum
Diceret; atque illi Misenum in littore sicco,
Ut venere, vident indigna morte peremptum.
Misenum Æoliden, quo non præstantior alter
Ære ciere viros, Martémque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circùm
Et lituo pugnas insignis obibat & hastâ.
Postquam illum victor vitâ spoliavit Achilles,
Dardanio Æneæ sese fortissimus heros
Addiderat socium, non inferiora sequutus.
Sed tum fortè cavâ dum personat æquora conchâ
Demens, & cantu vocat in certamina divos,
Æmulus exceptum Triton (si credere dignum est) Inv

revocare gradum.

Sacratus dicatus.

Ritè carpe.

Alioqui, vel Sin minus.

Polluit.

Suspensus hæres, vel moratis. At Serv. sollicitus es.

Tuum amicũ Misenum.

Piacula, nam suprà dixit *sontemque incestat fun. class.*

Incertos.

Qd. Comes est, ut itineris, ità etiam curarum. Unde dictus sermo. Al. *ferebam.*

Versabatur in pugnis.

Non infitiorem laude virum.

Sonat per æquora. Vel personare facit æquora.

Nam ante tubam inventam veteres concha usi sunt.

Inter saxa virum spumosâ immersérat undâ.
Ergò omnes magno circùm clamore fremebant;
Præcipuè pius Æneas; tum jussa Sibyllæ.
Haud mora, festinant flentes: & aràmque sepulcri
Congerere arboribus cœlóque educere certant.
Itur in antiquam sylvam stabula alta ferarum;
Procumbunt piceæ, sonat icta securibus ilex,
Fraxineæque trabes, cuneis & fissile robur
Scinditur, advolvunt ingentes montibus ornos.
Nec non Æneas opera inter talia primus
Hortatur socios paribúsque accingitur *l* armis.
Atque hæc ipse suo tristi cum corde volutat,
Aspectans sylvam immensam; & sic ore precatur,
m Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
Ostendat nemore in tanto; quando omnia verè
n (Heu! nimium) de te vates Misene loquuta est.
Vix ea fatus erat; geminæ cùm fortè columbæ
Ipsa sub ora viri cœlo venêre volantes
Et viridi sedêre solo; tum maximus heros
o Maternas agnoscit aves, lætúsque precatur,
Este duces, ô si qua via est, cursúmque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum: túque ô dubiis *p* nè defice rebus
Diva parens. Sic effatus, vestigia pressit
Observans quæ signa ferant, quò tendere pergant.
Pascentes illæ tantùm prodire volando,
Quantùm *q* acie possent oculi *r* servare sequentum.
Indè ubi venêre ad fauces grave olentis Averni,
Tollunt se celeres; liquidumque per aëra lapsæ,
Sedibus optatis gemina super arbore sidunt;
Discolor unde auri per ramos *s* aura refulsit,
Quale solet sylvis brumali frigore viscum
Fronde virere novâ, quod *t* non sua seminat arbos,
Et croceo fœtu teretes circundare truncos;
Talis erat speciès auri frondentis opacâ
Ilice, sic leni crepitabat bractea vento.
Corripit extemplò Æneas, avi júsque refringit
u Cunctantem, & vatis portat sub tecta Sibyllæ.
Nec minùs interea Misenum in littore Teucri
Flebant, & cineri ingrato suprema ferebant.
Principio pinguem tædis & robore secto
Ingentem strux ère pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales *x* antè cupressos
Constituunt, decorántque super fulgentibus armis.
Pars calidos latices & ahena undantia flammis
y Expediunt, corpúsque lavant *z* frigentis & ungunt.
Fit gemitus: tum membra *a* toro defleta reponunt:
Purpureáque super vestes velamina nota

Con-

& Pyram, in modum aræ lignis construi solitæ.

l Instrumenta, acc. ut illos adjuvet. Vel, opera rum est particeps ex præced. id quod sequitur.

m Q. d. quid si nunc se Ostendat Vel optatis est: ut O si.

n Vel, *Heu nimium* per parenth.

o Veneri matri sacras.

p Nè mihi defis, Nè me destituas.

q Acumine oculorum.

r Pro *observare*.

s Pro splendore. Discolor autem, quia ex viridi, arb. alius color effulsit.

t Vide Plinium.

u Quòd illi avido cunctari videbatur.

x In anteriori parte.

y Expeditè & celeriter proferunt.

z Jam frigentis: ut pote mortui,

a Pheretro.

Conjiciunt: pars ingenti subiêre pheretro,
b Quia propinquoribus virilis sexus hoc dabatur officium, Triste ministerium, & subjectam more *b* parentum
Aversi tenuêre facem. congesta cremantur
Thurea dona, dapes, fusoque crateres olivo:
Postquam collapsi cineres, & flamma quievit,
Reliquias vino & bibulam lavere favillam:
Ossaque lecta cado texit Chorineus aheno.
Idem ter socios purâ circumtulit undâ,
c Pugnavit ut exponit Serv. addens esse antiquum. Spargens rore levi, & ramo felicis olivæ:
Lustravitque viros, dixitque novissima verba.
At pius Æneas ingenti mole sepulcrum
Imponit, suâque armа viro, remúmque tubámque,
d Altissimo. Monte sub *d* aërio, qui nunc *M* enus ab illo
Dicitur, æternúmque tenet per sæcula nomen.
His actis, propere exequitur præcepta Sibyllæ.
e Cincta. Spelunca alta fuit, vastóque immanis hiatu,
Scrupea, *e* tuta lacu nigro, nemorúmque tenebris:
Quam super haud ullæ poterant impunè volantes
f Ad cœli cervicem. Tendere iter pennis: talis sese halitus atris
Faucibus effundens *f* supra ad convexa ferebat:
Unde loci Graii dixerunt nomine Avernum.
Quatuor hîc primum nigrantes terga juvencos
Constituit, frontique invergit vina sacerdos:
Et summas carpens media inter cornua setas,
Ignibus imponit sacris libamina prima.
Voce vocans Hecaten Cœlóque Erebóque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidúmque cruorem
d Succipiunt antiquè, pro suscipiunt. *g* Suscipiunt pateris; ipse atri velleris agnam
Æneas *h* matri Eumenidum magnæque sorori
h Noctis Sor. Terræ. Ense ferit, sterilémque tibi, Proserpina, vaccam.
Tum Stygio regi *i* nocturnus inchoat aras:
i Quæ totâ nocte ardebant. Jaferis dicatas. Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue superque oleum fundens ardentibus extis.
Ecce autem, primi sub lumina solis & ortus,
Sub pedibus mugire solum & juga cœpta moveri
Sylvarum visæque canes ululare per umbram,
k Proserpinâ. Adventante *k* deâ: Procul ô procul este profani,
(Conclamant vates) totóque absistite luco:
Túque invade viam, vaginâque eripe ferrum:
Nunc animis opus Ænea, nunc pectore firmo.
Tantum effata furens antro se immisit aperto
Ille ducem haud timidis vadentem passibus æquat.
Dii, quibus imperium est animarum, umbræque silentes
Et Chaos, & Phlegethon, loca nocte silentia latè,
l Profundâ caligine ferax. Sit mihi fas audita loqui, sit numine vestro
Pandere res *l* altâ terrâ & caligine mersas.
Ibant obscuri solâ sub nocte per umbras
Perque domos Ditis vacuas, & inania regna,

Quale

Quale per incertam Lunam sub luce *m* maligna
Est iter in sylvis, ubi cœlum condidit umbrâ
Juppiter, & rebus nox abstulit atrâ colorem.
Vestibulum ante ipsum, primisque in faucibus Orci,
Luctus & ultrices posuere cubilia Curæ:
Pallentésque habitant Morbi, tristisque Senectus,
Et metus, & malesuada Fames, & turpis Egestas:
(Terribiles visu formæ) Lethúmque, Labórque:
Tum consanguineus Lethi Sopor, & *n* mala mentis
Gaudia, mortiferúmque adverso in limine Bellum:
Ferreique Eumenidum thalami, & Discordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos annosáque brachia pandit
Ulmus opaca, ingens: quam sedem somnia vulgò
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus hærent.
Multáque præterea variarum monstra ferarum,
Centauri in foribus *o* stabulant, Scyllæque biformes:
Et *p* centumgeminus Briareus, ac bellua *q* Lernæ,
Horrendum stridens, flammisque armata Chimæra:
Gorgones, Harpyiæque, & forma *r* tricorporis umbræ
Corripit hic subitâ trepidus formidine ferrum
Æneas, strictámque aciem venientibus offert,
Et ni docta comes tenues sine corpore vitas
s Admoneat volitare *t* cava sub imagine formæ,
Irruat, & frustrà ferro diverberet umbras.
Hinc via Tartarei quæ fert Acherontis ad undas:
Turbidus hic cœno, vastáque voragine gurges
Æstuat, atque omnem *u* Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas & flumina servat
Terribili squalore Charon: cui plurima mento
Canities inculta jacet: *x* stant lumina flammâ;
Sordidus ex humeris *y* nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit *z* velisque ministrat,
Et ferrugineâ subvectat corpora cymbâ.
Jam senior; sed *a* cruda deo viridisque senectus.
Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
Matres, atque viri, defunctáque corpora vitâ
Magnanimûm heroum, pueri, innuptæque puellæ
Impositique rogis juvenes ante ora parentum;
b Quàm multa in sylvis Autumni frigore primo
Lapsa cadunt folia; aut ad terram gurgite ab alto
Quàm multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat, & terris immittit apricis.
Stabant orantes, primi transmittere cursum.
Tendebántque manus ripæ ulterioris amore;
Navita sed tristis nunc hos, nunc accipit illos,
Ast alios longè summotos arcet arenâ.
Æneas (miratus enim, motúsque tumultu)

m Obscurâ. Ego malim, pascâ.

n Ex sceleribus provenientia.

o Ut de equis quòd ille ex parte sint equi.
p Centimanus: & (secundum quosdam) etiam centiceps.
q Palladis bellua Hydra.
r Gerionis.
s Ni admonuisset eum, *vis. sen. vo. itam.* &c. irruisset & diverberasset *umbras*.
t Non solida, sed inani.
u In Cocytum per Stygem. Al. *Cocyti*.
x Horrent. Aliî exp. Plena sunt flammâ.
y Non fibulâ saltem, sed nodo suspensus.
z Ministerio fungitur circa vela. At Serv. Obsequitur velis.
a Ut Græc. αἰμογέρων. Hic vers. & duo sequen. extant supra Geor. 3.

Dic

Dic ait, ô virgo, Quid vult concursus ad amnem?
Quidve petunt animæ? vel c quo discrimine ripas
Hæ linquunt, illæ remis vada livida verrunt?
Olli sic breviter fata est longæva sacerdos,
Anchisâ generate, deûm certissima proles:
Cocyti stagna alta vides, Stygiámque paludem,
Dii cujus d jurare timent & fallere numen.
Hæc omnis, quam cernis, inops inhumatáque turba est,
Portitor ille, Charon: hi, quos vehit unda, sepulti.
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Transportare priùs, quàm e sedibus ossa quierunt.
Centum errant annos, volitántque hæc littora circum
Tum demum admissi stagna exoptata revisunt.
Constitit Anchisâ satus, & vestigia pressit,
Multa putans, sortémque animo miseratus iniquam.
Cernit ibi mœstos, & f mortis honore carentes,
Leucasiam, & Lyciæ ductorem classis Orontem:
Quos simul à Troja ventosa per æquora vectos
Obruit Auster, aquâ involvens navémque virósque.
Ecce, gubernator sese Palinurus agebat:
Qui Lybico nuper cursu, dum sydera servat,
Exciderat puppi, mediis effusus in undis.
Hunc ubi vix multa mœstum cognovit in umbra,
Sic prior alloquitur. Quis te Palinure deorum
Eripuit nobis, medióque sub æquore mersit?
Dic age: namque mihi fallax haud antè repertus,
Hoc uno responso animum delusit Apollo:
Qui fore te ponto incolumem, finéque canebat
Venturum Ausonios. en! hæc promissa g fides est?
Ille autem, Neque te Phœbi h cortina fefellit,
Dux Anchisiade, nec me deus æquore mersit.
Namque gubernaclum multa vi fortè revulsum,
Cui datus hærebam custos, cursúsque regebam,
Præcipitans, traxi mecum; maria aspera juro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
Quàm tua nè spoliata i armis excussa k magistro,
Deficeret tantis navis surgentibus undis.
Tres Notus hybernas immensâ per æquora noctes
Vexit me violentus aquâ, vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summâ sublimis ab unda.
Paulatim adnabam terræ, jam tuta tenebam;
Ni l gens crudelis madida cùm veste gravatum,
Prensantémque uncis manibus capita aspera montis,
Ferro invasisset, prædámque ignara putâsset.
Nunc me fluctus habet, versántque in littore venti.
Quod te per cœli jucundum lumen, & auras,
Per genitorem oro, per spem surgentis Iuli,
Eripe me his invicte malis; aut tu mihi terram

In-

c Quod est discrimen inter has quæ linquunt ripas & illas quæ vada livida verrunt, id est, navigant?

d Jurarum numen fallere, pejerare.

e Sepulcralibus.

f Sepultæ à. Alibi, Quisquis honore caruit.

g Al. fides fuit. h Forsan unde responsa filio Anchisæ dabat? hinc pro ipso ponitur.

i Gubernaculo. k Gubernatore.

l Incolarum.

Injice, (namque potes) portúsque require *m* Velinos; *m* Velia, Lucaniæ oppidum.
Aut tu, siqua via est, siquam tibi diva creatrix
Ostendit (neque enim, credo, sine numine divûm
Flumina tanta paras Stygiámque innare paludem)
n Da dextram misero, & tecum me tolle per undas, *n* Auxilium præsta.
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
Talia fatus erat, cœpit cùm talia vates
Unde hæc ô Palinure tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas amnémque severum
Eumenidum aspicies? ripámve injussus abibis?
Desine fata deûm flecti sperare precando.
Sed cape dicta memor, duri solatia casûs.
Nam tua *o* finitimi, longè latéque per urbes *o* Ex historia: quia Locanis in pestilentia responsum est, manes Palinuri placandos.
Prodigiis acti cœlestibus, ossa piabunt,
Et statuent tumulum, & tumulo solennia mittent;
Æternúmque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulsúsque parumper
Corde dolor tristi; gaudet cognomine terra. *p* Gaudet quòd habiturus sit terram sibi cognominem. Sed in Pier. vet. lib. est terræ: ut sit, Gaudet quòd terra habitura sit id cognomen.
Ergò iter inceptum peragunt, fluvióque propinquant
Navita quos jam indè ut Stygia prospexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedémque advertere ripæ;
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat ultro,
Quisquis es, armatus qui nostra ad limina tendis,
Pare age quid venias; jam istinc & comprime gressum.
Umbrarum hic locus est, somni noctísque soporæ
Corpora viva nefas Stygiâ vectare carinâ.
Nec verò Alciden me sum lætatus euntem
Accepisse lacu; nec Thesea Pirithoúmque:
Dis quanquam geniti, atque invicti viribus essent.
q Tartareum ille manu custodem in vincla petivit, *q* Cerebrum.
Ipsius à solio regis traxítque trementem;
Hi *r* dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quæ contra breviter fata est Amphrysia vates, *r* Proserpinam.
Nullæ hic insidiæ tales (absíte moveri)
Nec vim tela ferunt: *s* licèt ingens janitor antro *s* Licet per nos.
Æternum latrans exangues terreat umbras,
Casta licet *t* patrui servet Proserpina limen. *t* Quia Jovis est filia ex Cerere. Pluto autem Jovis frater.
Troïus Æneas, pietate insignis & armis
u Ad genitorem, imas Erebi descendit ad umbras, *u* Ad visendum genit.
Si te nulla movet tantæ pietatis imago,
At ramum hunc (*x* aperit ramum qui veste latebat) *x* Profert.
Agnoscas: tumida ex ira tum corda residunt.
Nec plura *y* his. Ille admirans venerabile donum *y* Sub dicta fuerunt.
Fatalis virgæ, longo post tempore visum,
Cæruleam advertit puppim, ripæque propinquat.
Indè alias animas, quæ per juga longa sedebant,
Deturbat, *z* laxátque foros: simul accipit alveo
Ingentem Æneam: gemuit sub pondere cymba *a* Su-

a Interea, ex quo Stygi em ostendit.

a Sutilis, & multam accepit rimosa paludem.
Tandem trans fluvium incolumnes vatémque virúmque
Informi lino glaucáque exponit in ulva.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Personat, adverso recubans immanis in antro.
Cui vates horrêre videns jam colla colubris,
Melle soporatam & medicatis frugibus offam
Objicit. Ille fame rabidâ tria guttura pandens
Corripit objectam atque immânia terga resolvit,
Fusus humi, totóque ingens extenditur antro.
Occupat Æneas aditum, custode b sepulto,
c Evaditque celer ripam irremeabilis undæ.
Continuò auditæ voces, vagitus & ingens,
Infantúmque animæ flentes in limine primo:
Quos dulcis vitæ exsortes, & ab ubere raptos
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.
Hos juxtà falso damnati crimine mortis.
Nec verò hæ sine sorte datæ, sine judice sedes:
Quæsitor Minos urnam movet, ille silentum
Conciliúmque vocat, vitásque & crimina discit.
Proxima deinde tenent mœsti loca, qui sibi lethum
Insontes peperêre manu, lucémque perosi
d Projecêre animas! quàm vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem & duros perferre e labores!
Fata obstant, tristíque palus f inamabilis unda
Alligat, & novies Styx interfusa coërcet.
Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
Lugentes campi, sic illos nomine dicunt.
Hic quos durus amor crudeli tabe g peredit,
Secreti celant calles, & myrtea circum
Sylva tegit: curæ non ipsa in morte relinquunt.
His Phædram, Procrínque locis, mœstámque Eriphylen
Crudelis nati monstrantem vulnera cernit;
Evadnémque, & Pasiphaën: his Laodamia
It comes, &, juvenis quondam, nunc fœmina Cæneus,
Rursus & in veterem fato revoluta figuram.
Inter quas Phœnissa recens à vulnere Dido
Errabat sylva in magna: quam Troïus heros,
Ut primùm juxtà stetit, agnovítque per umbram
Obscuram (qualem b primo qui surgere mense
Aut videt, aut vidisse putat, per nubila lunam)
Demisit lacrymas, dulcíque affatus amore est;
Infelix Dido: verus mihi nuntius ergò
Venerat, extinctam, ferróque extrema sequutam.
Funeris (heu!) tibi causa fui, per sydera juro,
Per superos, siqua fides tellure sub ima est,
Invitus, regina, tuo de littore cessi;
Sed me jussa deûm, quæ nunc has ire per umbras,

b In profundum somnum immerso.
c Transit.

d Quasi non vilem.
e Mala quibus vita est obnoxia
f Innabilis leg. quidam.

g Al. Perosus.

b Primo mensis parte.

Per

Per loca i senta situ cõgunt, noctémque profundam,
Imperiis egére suis: nec credere quivi,
Hunc k tantam tibi me discessu ferre dolorem,
Sitte gradum, téque aspectu nè subtrahe nostro.
Quem fugis? extremum fato quod te alloquor, hoc est.
Talibus Æneas ardentem & torva tuentem
Lenibat dictis animum, lacrymásque l ciebat,
Illa solo fixos oculos aversa tenebat:
Nec magìs incepto vultum sermone movetur,
Quàm si dura silex, aut stet Marpesia cautes.
Tandem proripuit sese, atque inimica refugit
In nemus umbriferum: conjux ubi pristinus illi
Respondet curis, æquátque Sichæus amorem.
Nec minus Æneas casu percussus iniquo,
Prosequitur lacrymans longè, & miseratus euntem
Indè datum molitur iter: jámque arva tenebant
Ultima, quæ bello clari secreta frequentant:
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis
Parthenopæus, & Adrasti pallentis imago.
Hic multum fleti m ad superos, bellóque n caduci
Dardanidæ; quos ille omnes longo ordine cernens,
Ingemuit; Glaucúmq; Medontáque, Thersilocúmque,
Tres Antenoridas, Cereríque sacrum Polybetem,
Idæúmque, etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumstant animæ dextrâ lævâque frequentes.
Nec vidisse semel satìs est; juvat usque morari,
Et conferre gradum, & veniendi discere causas.
At Danaum proceres, Agamemnoniæque Phalanges,
Ut videre virum, fulgentiáque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu; pars vertere terga,
Ceu quondam petiere rates; pars tollere vocem
Exiguam; inceptus clamor o frustratur hiantes.
Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
p Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
Ora, manúsque ambas, populatáque tempora raptis
Auribus, & truncas inhonesto vulnere nares.
Vix adeò q gnovit pavitantem, dira tegentem
Supplicia; & notis compellat vocibus ultro,
Deiphobe armipotens, genus alto à sanguine Teucri,
Quis tam crudeles optavit sumere pœnas?
Cui tantum q de te licuit? mihi fama suprema
Nocte tulit, fessum vastâ te cæde Pelasgûm
Procubuisse super confusæ stragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhœteo in littore inanem
Constitui, & magnâ manes ter voce vocavi.
Nomen & arma locum servant; r te amice nequivi
Conspicere, & patriâ decedens ponere terra.
Atque hic Priamides NIHIL ô tibi amice relictum est,

i Squallidas.
k Tantum dol. ut ex eo necem tibi consciscer.
l Ciebat sibi: Aut Surmo quidem ejus lacrym. cieb. sed illa inumo mansit. Quidam exp Ciere poterat.
m Apud superos.
n Mortui à cadendo, unde cadavera, & cadiva olea.
o Imperfectus relinquitur.
p Qui Helenam duxerat, mortuo Paride.
q Pro *Iste*.
r Tumm corpus Sic. *Nimme* *relictus habet*, ut suprà.

Omnia Deïphobo ſolviſti, & t funeris umbris:
Sed me fata mea; & ſcelus exitiale Lacænæ
His merſere malis; illa hæc monumenta reliquit;
Namque ut ſupremam fallâ inter gaudia noctem
Egerimus, nôſti; & nimiùm meminiſſe neceſſe eſt;
Cùm fatalis equus ſaltu ſuper ardua venit
Pergama, & armatum peditem gravis attulit u alvo,
Illa chorum ſimulans, y euantes orgia circum,
Ducebat Phrygias; flammam media ipſa tenebat
Ingentem, & ſummâ Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis, ſomnóque gravatum
Infelix habuit thalamus, preſſitque jacentem
Dulcis & alta quies, placidæque ſimillima morti.
y Egregia interea conjux arma omnia tectis
Emovet, & fidum capiti ſubduxerat enſem;
Intra tecta vocat Menelaum, & limina pandit.
Scilicet id magnum ſperans fore munus amanti,
Et famam extingui veterum ſic poſſe malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo? comes additur unà
z Horrator ſcelerum Æolides; dii talia Graiis
a Instaurate, pio ſi pœnas ore repoſco.
Sed te qui vivum caſus, age fare viciſſim,
Attulerint; b pelagine vanis erroribus actus?
An monitu divûm? an quæ te ſortuna fatigat,
Ut triſtes ſine ſole domos, loca turbida, adires.
c Hic vice ſermonum roſeis Aurora quadrigis
Jam medium ætherio curſu trajecerat axem:
Et fors omne datum traherent per talia tempus;
Sed comes admonuit, brevitérque affata Sibylla eſt,
Nox ruit, Ænea, nos flendo ducimus horas.
Hic locus eſt, partes ubi ſe via findit in ambas.
Dextera, quæ Ditis magni ſub mœnia tendit,
Hâc iter Elyſium nobis; at læva malorum
Exercet pœnas, & ad impia Tartara mittit.
Deïphobus contrâ, Ne ſævi magna ſacerdos,
d Implebo num. umbrarum ad eas reverteus. Pro reddar ſenſ. & ita implebonum. ut ſit hyſteron proteron. At Ser. expl. dicit eſſe, minuam.
Diſcedam; d explebo numerum reddárque tenebris.
I decus i noſtrum, melioribus utere fatis.
Tantum êffatus, & in verbo veſtigia torſit.
Reſpicit Æneas ſubitò, & ſub rupe ſiniſtra
Mœnia lata videt, triplici circùndata muro,
Quæ rapidus flammis, ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegeton, torquétque ſonantia ſaxa,
Porta adverſa, ingens, ſolidóque adamante columnæ;
Vis ut nulla virûm, non ipſi excindere ferro
Cœlicolæ valeant, ſtat ferrea turris ad auras.
Tiſiphonéque ſedens pallâ ſuccincta cruentâ,
Veſtibulum inſomnis ſervat noctéſque diéſque.
Hinc exaudiri gemitus, & ſæva ſonare

f Quis conſtituto tumulo manes vocavit.
t Sepulturæ umbr. num ſuous eſſe non potuit ſine cadavere.
u Ut ſuprà, machina fœta armis. Al. tamen alvo.
x Bacchantes: quoniam Bacchus, ſeu Liber, dicitur etiam Euan.
y Ironicè dictũ.
z Ulyſſes.
a Reddite, ſeu tependite.
b Vi tempeſtatis huc delatus.
c Dũ alter altezum viciſſim interrogat.

Ver.

Verbera; tum ſtridor ferri, tractæque catenæ.
Conſtitit Æneas, ſtrepitúmque exterritus *e* hauſit;
Quæ ſcelerum facies? (ô virgo effare) quibúſve
Urgentur pœnis? quis tantus plangor ad auras?
Tum vates ſic orſa loqui; Dux inclyte Teucrûm,
Nulli fas *f* caſto ſceleratum inſiſtere limen,
Sed me, cum lucis Hecate præfecit Avernis
Ipſa *g* deum pœnas docuit, pérque omnia duxit.
Gnoſſius hæc Rhadamanthus habet duriſſima regna,
Caſtigátque, audítque dolos; ſubigítque fateri
Quæ quis apud ſuperos, furto lætatus inani:
Diſtulit in ſeram *h* commiſſa piacula mortem.
Continuò ſontes ultrix accincta flagello
Triſiphone quatit inſultans: torvóſque ſiniſtrâ
Intentans angues, vocat agmina ſæva *i* ſororum.
Tum demum horrilono ſtridentes cardine ſacræ
Panduntur portæ; cernis cuſtodia qualis
Veſtibulo ſedeat? facies quæ limina ſervet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus hydræ
k Sævior intus habet ſedem; tum Tartarus ipſe
Bis patet in præceps tantum, tendítque ſub umbras,
Quantus ad ætherium cœli ſuſpectus Olympum.
Hic genus antiquum terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Hic & Aloïdas geminos, immania vidi
Corpora; qui manibus magnum reſcindere cœlum
Aggreſſi, ſuperíſque Jovem detrudere regnis.
Vidi & crudeles dantem Salmonea pœnas
Dum flammas Jovis & ſonitus imitatur Olympi.
l Quatuor hic invectus equis, & lampada quaſſans
Per Grajum populos, mediæque per Elidis urbem,
Ibat ovans; divûmque ſibi poſcebat *m* honorem;
Demens; qui nimbos & non imitabile fulmen
Æræ & cornipedum curſu ſimulârat equorum.
At pater omnipotens denſa inter nubila telum
Contorſit (non ille *n* faces, nec fumea tædis
Lumina) præcipitémque immani turbine adegit.
Nec non & Tityon terræ omniparentis alumnum
Cernere erat; per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur: roſtróque immanis, vultur obunco
Immortale jecur *o* tundens *p* fœcundáque pœnis
Viſcera, *q* rimatúrque epulis, habitátque ſub alto
Pectore; nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoúmque?
Quos ſuper atra ſilex jamjam laſſura cadentíque
Imminet aſſimilis; lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu; Furiarum maxima juxtâ

e Auribus hauſit.

f Pio.

g Quas dii accentibus conſtituerint.

h Commiſſa, iis perpetratis ob quæ facienda ſunt ſacra piacularia.

i Sorores ſunt Alecto & Megera.

k Sævior quàm illa quæ limina ſervat.

l Quadrigis invectus.

m Al. *honorem*.

n Non *faces nec* f. r. l. ut Salm. qui illis telum fulminis imitari volebat.

o Tundendo depaſcens, avium more. Sed *tundendo* erit τύπτων ut Hom. dicit, τύπτω ἔπεϊ.

p Id eſt, reſcindendo; ut ſeq. ſib is *revulſis*.

q Rimando depaſcitur.

Accu-

Accubat, & manibus prohibet contingere mensas
Exurgitque facem attollens, atque intonat ore:
Hìc quibus invisi fratres, dum vita manebat,
Pulsátúsve parens, & fraus innexa clienti,
Aut qui divitiis soli incubuêre repertis.
Nec patrem posuere suis (quæ maxima turba est)
Quíque ob adulterium cæsi, quique arma sequuti
r Impia, nec veriti dominorum fallere dextras;
r Impiè deficientes à suis, hostium arma sequuti, sunt.
Incluſi pœnam expectant; nè quære doceri
Quam pœnam, aut quæ forma virûm fortunáve merſit.
Saxum ingens volvunt alii, radiísque rotarum
Districti pendent. sedet æternúmque sedebit
Infelix Theseus, Phlegyásque miserrimus omnes
Admonet & magnâ testatur voce per umbras,
DISCITE justitiam moniti, & non temnere divos.
s Quidam de Cæs. dictatore, intell.
Vendidit hic auro patriam, s dominúmque potentem
Imposuit, fixit leges pretio atque refixit.
Hic thalamum invasit natæ, vetitósque hymenæos:
Ausi omnes immane nefas, ausóque potiti.
Non, mihi si linguæ centum sint, oráque centum,
Ferrea vox, omnes scelerum comprendere formas;
Omnia pœnarum percurrere nomina possim.
Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæva sacerdos.
Sed jam age carpe viam, & t susceptum perfice munus;
t Redde ramum Proserpinæ.
Acceleremus, ait, u Cyclopum educta caminis
u Intel. ferrea, sicut antea, fias ferrea ad ara.
Mœnia conspicio, atque adverso fornice portas,
Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona.
Dixerat. & pariter gressi per opaca viarum,
Corripiunt spatium medium foribúsque propinquant.
Occupat Æneas aditum, corpúsque recenti
Spargit aquâ, ramúmque adverso in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere divæ,
Devenere locos lætos & amœna vireta
Fortunatorum nemorum, sedésque beatas.
Largior hîc campos æther & lumine vestit
x Purpureo: solémque suum, sua sydera nôrunt,
x Pulchro.
Pars in gramineis exercent membra palæstris,
Contendunt ludo, & fulvâ luctantur arenâ:
Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.
y Sic Catul. O nimis optato sedlorum tempore dati, Heros! alveste.
Nec non Threïcius longâ cum veste sacerdos
Obloquitur numeris septem discrimina vocum,
Jámque eadem digitis, jam rectine pulsat eburno.
z Nam olim potentiorem partê hastæ præpilabant, ad defigendum hostili a Pro curruum.
Hîc genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heroës y nati melioribus annis,
Ilúsque, Assáracúsque, & Trojæ Dardanus auctor.
Arma procul, currúsque virûm miratur inanes.
Stant terræ z defixæ hastæ, passímque soluti
Per campos pascuntur equi: quæ gratia a curruûm

Ar

Armorúmque fuit vivis, quæ cura nitentes
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
Conspicit (ecce) alios dextrâ lævâque per herbam
Vescentes, lætúmque choro *b* pæana canentes;
Inter odoratum lauri nemus: unde superne
Plurimus Eridani per sylvam volvitur amnis.
Hîc manus, ob patriam pugnando vulnera passi:
Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
Quique pii vates & *c* Phœbo digna loquuti:
Inventas aut qui vitam excoluêre per artes;
Quique sui memores alios fecêre *d* merendo:
Omnibus his niveâ cinguntur tempora vittâ.
Quos circumfusos sic est affata Sibylla:
(Musæum ante omnes, medium nam plurima turba
Hunc habet atque humeris extantem suspicit altis)
Dicite felices animæ, túque optime vates,
Quæ regio Anchisen; quis habet locus? *e* illius ergô
Venimus, & magnos Erebi tranavimus amnes.
Atque huic responsum paucis ità reddidit heros,
Nulli certa domus, lucis habitamus opacis,
Riparúmque toros & prata *f* recentia rivis
Incolimus; sed vos (si fert ità corde voluntas)
Hoc superate jugum: & facili vos tramite sistam.
Dixit: & ante tulit gressum, campósque nitentes
Desuper ostentat: dehinc summa cacumina linquunt.
At pater Anchises penitùs convalle virenti,
Inclusas animas, superúmque ad lumen ituras,
Lustrabat studio recolens: omnémque suorum
Fortè recensebat numerum, charósque nepotes;
Fatáque, fortunáque virûm moresque *g* manúsque.
Isque ubi tendentem adversum per gramina vidit
Æneam, alacris palmas utraque tetendit;
Effusæque genis lacrymæ, vox excidit ore;
Venisti tandem, tuáque expectata parenti
Vicit iter durum pietas; datur ora tueri
Nate tua; & notas audire & reddere voces.
Sic equidem ducebam animo, rebárque futurum,
Tempora dinumerans; nec me mea *h* cura fefellit.
Quas ego te terras & quanta per æquora vectum
Accipio! quantis jactatum nate periclis!
Quam metui nequid Libyæ tibi regna nocerent!
Ille autem, Tua me genitor, tua tristis imago
Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit.
Stant *i* sale Tyrrheno classes; da jungere dextram,
Da genitor; téque amplexu nè subtrahe nostro.
Sic memorans, largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum,
Ter frustrâ comprensa manus effugit imago,

b Carmen de laud. Apoll.

c *Digna*, id est, vera.

d Bene merendò. Qui suis meritis memoriam sui reliquerunt.

e Propter illum, Ejus causâ. Ergo cum circumst. agnoscit & S. *f* Virentia rivorum circuitâ.

g Res ab illis gestas. Al. *genus*.

h Spes mea: quia spei cura est comes. At fere *cura mea* exp. dulciss. filio.

i Mari.

Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
Interea videt Æneas in valle reducta
k Præterfluit. l Gentium & pop. animæ. Secluſum nemus, & virgulta ſonantia ſylvis,
Lethæumque, domos placidas qui k præmatat, amnem;
Hunc circum l innumeræ gentes popu íque volabant;
Ac veluti in pratis, ubi apes æſtate ſerena
Floribus inſidunt variis, & candida circum
m Pro quibuſvis floribus. m Lilia funduntur: ſtrepit omnis murmure campus.
Horreſcit viſu ſubito, cauſáſque requirit
n Procul. o Impetu. Inſcius Æneas, quæ ſint ea flumina n porrò,
Quíve viri tanto complerint o agmine ripas.
Tum pater Anchiſes, Animæ quibus altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
p Ab effectu qui ſecuros reddunt; pallida mors. p Securos latices & longa oblivia potant.
Has equidem memorare tibi atque oſtendere coram,
Jampridem hanc prolem cupio enumerare meorum;
Quò magis Italiâ tandem lætere repertâ.
O pater, ánne aliquas ad cœlum hinc q ire putandum eſt
q Ire ſublim s. ad cœlum. At Ser. animas ſub. limium, non omnium. Sublimes animas? iterúmque ad tarda reverti
Corpora? Quæ lucis miſeris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te ſuſpenſum nate tenebo.
r Reſpondet. r Suſcipit Anchiſes, atque ordine ſingula pandit.
Principio ſ cœlum ac terras, campóſque liquentes,
ſ Pro aëre & æthere. Lucentémque globum Lunæ, Titaníque aſtra
Spiritus intus alit: totámque infuſa per t artus
t Elementa, quæ membra ſunt mundi. Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.
Indè hominum pecudúmque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus.
Igneus eſt ollis vigor & cœleſtis origo
u Tantum vigent in omn. pars divinitatis, in quantum ſine corp. quantas. Seminibus, u quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundáque membra.
Hinc metuunt cupiúntque, gaudéntque: nec auras
Reſpiciunt, clauſæ x tenebris & carcere cæco.
x Corporis. Quin & ſupremo cum lumine vita reliquit.
Non tamen omne malum miſeris, nec funditus omnes
Corporeæ excedant peſtes: penitúſque neceſſe eſt
y Conglutinata. z Crescere. Multa diu y concreta modis z inoleſcere miris.
Ergò exercentur pœnis, veterúmque malorum
Supplicia expendunt: aliæ panduntur inanes
a Al. invertum Quidam inſ. exp. quo animæ ſint inclæ &c. Suſpenſæ ad ventos: aliis ſub gurgite vaſto
a Infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni.
Quiſque ſuos patimur b manes: exinde per amplum
b Supplicia quæ ſi ſint apud manes vel de ingeniis Intel. Mittimur Elyſium, & pauci læta arva tenemus:
c Hæc ſi tam jungunt illis, Quique ſunt ſat. manes. c Donec longa dies perfecto temporis orbe
Concretam exemit labem, purúmque reliquit
Ætherium ſenſum, atque auraï ſimplicis ignem.
Has omnes, ubi mille rotam volvere per annos,
Lethæum ad fluvium deus evocat agmine magno:

Scilicet immemores supera ut convexa revisant,
Rursus & incipiant in corpora velle reverti.
Dixerat Anchises: natúmque unáque Sibyllam
Conventus trahit in medios, turbámque sonantem:
Et tumulum capit, unde omnes longo ordine possint
Adversos á legere & venientum discere vultus.
Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde sequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Illustres animas, nostrúmque in nomen ituras,
Expediam dictis, & te tua fata docebo.
Ille (vides!) e purâ juvenis qui nititur hastâ,
Proxima sorte tenet lucis loca: primus ad auras
Æthereas Italo commixtus sanguine surget,
Sylvius, f Albanum nomen, tua g postuma proles,
Quem tibi longævo serum Lavinia conjux
Educet Sylvis regem, regúmque parentem:
Unde genus longa nostrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas, Trojanæ gloria gentis,
Et Capys, & Numitor: & qui te nomine reddet,
Sylvius Æneas, pariter pietate vel armis,
Egregius, si unquam regnandam acceperit Albam,
Qui juvenes, quantas ostentant aspice vires,
Atque umbrata gerunt civili tempora h quercu;
Hi tibi Nomentum & Gabios, urbémque Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces:
Pometios, Castrúmque Inui, Bolámque, Coramque.
Hæc tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terræ.
Quin & i avo comitem sese Mavortius addet
Romulus, Assaraci quem sanguinis Ilia mater
Educet: viden' ut geminæ stent vertice cristæ,
Et pater ipse suo superum jam signat honore?
En! hujus, nate, auspiciis illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo:
Septémque una sibi muro circumdabit arces,
Felix prole virûm: quales k Berecynthia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
Læta deûm partu, centum complexa nepotes,
Omnes cœlicolas, omnes supera alta tenentes.
Huc geminas l nunc flecte acies: hanc aspice gentem,
Romanósque tuos: hic Cæsar, & omnis Iuli
Progenies, magnum cœli ventura sub axem.
Hic vir, hic est, tibi quem promitti sæpius audis,
Augustus Cæsar, m divûm genus: aurea condet
Sæcula qui rursus Latio, regnata per arva
Saturno quondam: super & Garamantas & Indos
Proferet imperium: jacet extra sydera tellus,
Extra n anni Solisque vias, ubi cœlifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum

Hujus

á Dicemejo. Alii, perlustrare

e Sine ferro.

f Quia omnes Alb. reges dicti sunt Sylvii.
g Te humato nascitura.

h Coronæ civicæ ex quercu, quæ dabantur iis qui civé servâssent.

i Numitori. Nam cum hoc Rom. & Remus nepotes suo anno regnârunt.

k Cybele mater deûm, à Berecyntho, castello Phrygiæ.
l Al. hoc flectite, ut sit epanalepsis.

m Al. Divi genus.

n Ostendit regiones in quibus est circulus Solis.

o Al. *ad ventum.* Hujus in o adventu jam nunc & Caspia regna
Responsis horrent divûm, & Mæotica tellus,
p Turbantur. Et septem gemini p turbant trepida ostia Nili.
Nec vero Alcides tantum telluris obivit,
Fixerit æripedem cervam licèt, aut Erymanthi
Placârit nemora, & Lernam tremefecerit arcu;
Nec qui pampineis victor juga flectit habenis
Liber, agens celso q Nysæ de vertice tigres.
q Montis Indiæ. Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
Quis procul ille autem ramis insignis olivæ,
Sacra ferens? nosco crines incanaque menta
r De Numa Pompilio. Regis Romani; primus qui legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis & paupere terrâ
Missus in imperium magnum; cui deinde subibit
Otia qui rumpet patriæ, residesque movebit
Tullus in arma viros, & jam desueta triumphis
Agmina; quem juxtà sequitur jactantior Ancus,
Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris.
Vis & Tarquinios reges, animámque superbam
s Ultoris & liberatis pub. & violati pudoris. s Ultoris Bruti, facesque videre receptos;
Consulis imperium hic primus, t sævásque secures
Accipiet; natósque pater, nova bella moventes,
t Quæ sæ vierunt etiam contra liberos. Ad pœnam pulcrâ pro libertate vocabit
Infelix; utcunque ferent ea u fata æ minores,
u A'. *Fata.* æ Al. *Nepotes.* Vincet amor patriæ, laudúmque immensa cupido.
y Quæ Gallî victis Rom. abstulerant. Quin Decios Drusósque procul, sævúmque securi
Aspice Torquatum, & referentem y signa Camillum.
Ille autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animæ nunc, & dum nocte premuntur.
Heu! quantum inter se bellum, si lumina vitæ
Attigerint, quantas acies stragémque ciebunt!
Aggeribus & socer Alpinis, atque arce Monœci
Descendens a gener, adversis instructus b Eois.
z Cæsar. a Pompeius. b Orientis pop. Nè, pueri, nè tanta animis assuescite bella:
Neu patriæ validas in viscera vertite vires.
c Tu Cæsar. Hortans autem ad parcendum, clementem esse significat. Prius fortasse pro Superior Victor. c Túque prior tu parce, genus qui ducis Olympo
Projice tela manu, sanguis meus. ——
d L. Mummius. d Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum, cæsis insignis Achivis,
Eruet ille Argos, Agamemnoniásque Mycenas,
Ipsúmque Æaciden genus armipotentis Achilli,
Ultus avos Trojæ, templa & temerata Minervæ.
e Paupertate. gloriosum. Quis te, magne Cato, tacitum aut te, Cosse relinquat?
Quis Gracchi genus? aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Libyæ; e parvóque potentem
f Qui ab aratro evocatus ad dictaturam fuit. Fabricium, vel te f sulco, Serrane, serentem;
Quò fessum rapitis Fabii? tu maximus ille es.

g tinus qui nobis cunctando reſtituis rem.
Excudent alii ſpirantia *h* molliùs æra,
Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus:
Orabunt cauſas melliùs: cœliſque meatus
Deſcribent radio, & ſurgentia ſydera dicent:
Tu regere imperio populos, Romane, memento,
(Hæ tibi erunt artes) pacíque imponere morem:
Parcere ſubjectis, & debellare ſuperbos.
Sic *k* pater Anchiſes: atque hæc mirantibus addit,
Aſpice ut inſignis ſpoliis Marcellus opimis
Ingreditur, victórque viros ſupereminet omnes.
Hic rem Romanam magno turbante tumultu
Siſtet eques; ſternet Pœnos, Gallúmque rebellem:
Tertiáque arma patri ſuſpendit capta Quirino.
Atque hic Æneas (una namque ire videbat
Egregium forma juvenem & fulgentibus armis;
Sed frons læta parùm, & dejecto lumina vultu)
Quis (pater) ille, *l* virum qui ſic comitatur euntem?
Filius? ánne aliquis magna de ſtirpe nepotum?
Quis ſtrepitus circà comitum! quantum *m* inſtar in ipſo eſt?
Sed nox atra caput triſti circumvolat umbra.
Tum pater Anchiſes lacrymis ingreſſus obortis,
O nate, ingentem luctum nè quære tuorum,
Oſtendent terris hunc tantùm fata, neque ultrà
Eſſe ſinent; nimiùm vobis Romana propago
Viſa potens, ſuperi *n* propria hæc ſi dona fuiſſent.
Quantos ille virum magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus! vel quæ Tyberine videbis
Funera, cùm tumulum præterlabêre recentem!
Nec puer Iliaca quiſquam de gente Latinos
In tantum *o* ſpe tollet avos, nec Romula quondam
Illo ſe tantum tellus jactabit alumno.
Heu pietas! heu priſca fides, invictáque bello
Dextera! non illi quiſquam ſe impunè tuliſſet
Obvius armato, ſeu cùm pedes iret in hoſtem
Seu ſpumantis equi foderet calcaribus armos,
Heu miſerande puer! ſiquà fata aſpera rumpas,
Tu Marcellus eris; manibus date lilia plenis:
Purpureos ſpargam flores: animámque nepotis
His ſaltem accumulem donis, & fungar inani
Munere. Sic totâ paſſim regione vagantur
p Aëris in campis latis atque omnia luſtrant.
Quæ poſtquam Anchiſes natum per ſingula duxit,
Incenditque animum *q* famæ venientis amore:
Exin bella viro memorat quæ deinde gerenda;
Laurentéſque docet populos, urbémque Latini?
Et quo quemque modo fugiatque ferátve laborem.
Sunt geminæ *r* ſomni portæ; quarum altera fertur

g De quo dictū fuit ab Ennio, *Unus qui nobis &c.*
h Quaſi æri deformo nigrore in mollitudinem vivi animalis emendaturum &c.
k Pro Manibus & genio.
l Adeoque miratur quidam explendum ſed ſervandum pacem pertinere.
m Quidam exp. Exemplar. Quidam. Quinta æquiparatio virtutis cum illo cui ſanguine junctus eſt?
n perpetua: ut, *Da propriam thalamum.*
o Fugit antiquitatem generis.
p Sic ἠερόεντα πέλωνται, viasque ſapore caliginoſas, dicunt Gr. quæ ad Orcum ferunt. Ità T. qui & alibi exp.
q laudis futuræ.
r Pro ſomni potiùs dictum putat Turn. ut apud Hom. ὀνειράτων
Cor. πυλῶν.

Cornea, quâ veris facilis datur exitus umbris:
Altera, candenti perfecta nitens elephanto:
Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia manes.
His ubi tum natum Anchises unàque Sibyllam
Prosequitur dictis, portâque emittit eburnâ;
Ille viam secat ad naves, sociósque revisit.
Tum se ad Cajetæ recto fert littore portum.
Anchora de prorâ jacitur, stant littore puppes.

Uberæ.

Publii Virgilii Maronis ÆNEIDOS

LIB. VII. ARGVMENTUM.

Cajetam, nutricem suam, Æneas sepelit, locumque ipsum ab ejus nomine Cajetam appellat. Inde Circes sedem praterevehitur, secundóque vento ad Tiberis ostia defertur; adverso que flumine subvectus in Laurentem agrum egreditur. Ibi cum ex Ascanii verbis cognovisset, eam esse terram fatis sibi debitam, ad Latinum regem, cujus tractus regnum obtinebat, centum oratores mittit, qui & sua nomine illi munera offerrent, & urbis condendæ locum peterent: Latinus, legatione auditâ, pram postulata, Lavinium filiam suam (quam, ex Fauni patris oraculis, & augurum responsis externo viro tradendam jubebatur) ultro Æneæ conjugem offert. Interim Juno, prosperis Trojanorum rebus offensa, Alecto ad disturbandam pacem ab inferis evocat: quæ primùm Amatam, Latini uxorem, deinde ipsum etiam Turnum furiis suis implet: atque inde ad Trojanorum juventutem conversa, qua sum forte venationi operam dabat, manifestum illis cervum objicit, Tyrrhei armentarii regis liberis inprimis charum. Quem cùm Ascanius sagittâ vulnerâsset, rustici arreptis armis in Trojanos impetum faciunt. Ab illo ex superiore loco classicum canit. Cadunt in eo tumultu, Almon, Tyrrhei filius natu maximus, & Gentius, agricola regionis, totius loempletissimus; qui cum in urbem mortui essent relati, Turnus & Amata regem Latinum ad bellum suscipiendum, injuriámque manu vindicandam, extimulant. Verùm cunctis & fœderis nuper cum Trojanis initi memor, adduci non potest ut illis bellum indiceret, Juno ipsa belli portas aperuit. Turni auspicio ad bellum sequitur Mezentius, unà cum Lauso filio: item Aventinus Herculis ex Rhea filius, Catillus & Coras Tyburtini, fratres, Camilla ex Volscorum gente, mulier fortissima, alíque complures, quorum catalogus ad finem libri recenseatur.

ALIUD

Aliud MODESTINI Jurisconsulti

Argumentum.

Hic quoque Cajetam sepelit : tum deinde profectus
Laurentum venit . hinc verbis cognovit Iuli
Fatalem terram. Mensis (o !) vescimur , inquit,
Centum oratores veniam pacemque petentes
Ad regem mittit , lectos tum sorte , Latinum ;
Qui cum pace etiam nuptæ connubia pactus,
Hoc fort e Alecto Iunonis dissipat ira.
Conciverunt dictis , quamvis pia fata repugnent.
Belli causa fuit violatas vulnere cervus,
Tum gentes sociæ arma parant. fremit arma juventus.

ALIUD INCERTI AUTORIS

Argumentum.

Tandem deveniunt Laurentia Troës in arva ,
Et pace accepta latinova mœnia condunt.
Nocte satam Juno Furiam vocat ; illa Latinos
Inter & Æneadas bellum serit , & ciet arma.
Protinus auxiliis terra instruit Itala Turnum.

Aliud MONASTICHON.

Septimus Æneam reddit fatalibus arvis.

ALIUD.

In Phrygas Italiam bello jam Septimus armat.

TU a quoque littoribus nostris Æneia nutrix
Æternam moriens famam Cajeta dedisti :
Et nunc b servat honos sedem tuus : c ossáque nomen
Hesperia in magna (signa est ea gloria) signat.
At pius exequiis Æneas ritè solutis ,
Aggere composito tumuli , postquam alta quierunt
Æquora , tendit iter velis portúmque relinquit.
Aspirant auræ d in noctem : nec candida cursum
Luna negat , splendet tremulo sub lumine pontus.
Proxima Circææ raduntur littora terræ ,
Dive, inaccessos ubi e Solis filia lucos
Assiduo f resonat cantu ; tectísque superbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum ,
Arguto tenues percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus, iræque leonum

a Sicut Misenus & Palinurus.
b Quidam exponet hypall. pro *Seden servat honorem suum.*
c Tumulus nomen habet.
d Circa noctem.
e Circe, ut mos. f Ego resona e facit : ut alibi. *Personat*, personare facit.

Vincla

Vincla recusantum, & ferâ sub nocte rudentum;
Setigerique sues atque in præsepibus ursi
Sævire ac formæ magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie dea sæva potentibus herbis
Induerat Circe in vultus ac terga ferarum.
g Nè contingeret il is in ta ia monstra mutari. Quæ *g* nè monstra pii paterentur talia Troës,
Delati in portus, neu littora dira subirent,
Neptunus ventis implevit vela secundis:
Atque fugam dedit, & præter vada fervida vexit.
Jámque rubescebat radiis mare, & æthere ab alto.
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis.
Cùm venti *h* posuêre, omníque repentè resedit
h Cessavêre, Quievêre. Flatus, & in lentò luctantur marmore *i* tonsæ.
i Remi: à tondendo, i. radendo. Atque hîc Æneas ingentem ex æquore lucum
Prospicit: hunc inter fluvio Tyberinus amœno;
Vorticibus rapidis & multa flavus arenâ
In mare prorumpit; variæ circúmque supraque
Assuetæ ripis volucres & fluminis alveo,
Æthera mulcebant cantu, lucóque volabant.
Flectere iter sociis terræque advertere proras
Imperat, & lætus fluvio succedit opaco.
Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, advena classem
Cum primum Ausoniis exercitus appulit oris,
k Rem ab ipsis primordiis tepetam. Expediam: & primæ *k* revocabo exordia pugnæ.
l Impulsos potiùs quàm collectos. Tu vatem, tu diva mone. dicam horrida bella:
Dicam acies, *l* actósque animis in funera reges,
Tyrrhenámque manum, totámque sub arma coactam
Hesperiam: major rerum mihi nascitur ordo,
Majus opus moveo. Rex arva Latinus & urbes
Jam senior longâ placidas in pace regebat.
Hunc Fauno & Nymphâ genitum Laurente Marica
Accipimus. Fauno Picus pater, isque parentem
m Primus, ut exp. Ser. Sed qui primus deinde ortus, ut ascendendo. Sic ult. principium dixit Cicero. idem aliis verbis dicit: licèt aliter censeat. Ser. Sic Naso *Hæc ubi nubibus primum manavit ovum.* Te, Saturne, refert: tu sanguinis *m* ultimus autor.
Filius huic, fato divûm, prolésque virilis
Nulla fuit: primáque oriens erepta juventa est.
Sola domum & tantas servabat filia sedes,
n Jam matura viro, *n* jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno è Latio totáque petebant
Ausoniâ: petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus, avis atavísque potens: quem regia conjux
o Dosi erio ad hoc efficiendum ferebatur. *o* Religioso, vel Religione. Adjungi generum *o* miro properabit amore:
Sed variis portenta deûm terroribus obstant.
Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis,
Sacra comam, multósque *o* metu servata per annos:
Quam pater inventam primis cùm conderet arces,
Ipse ferebatur Phœbo sacrâsse Latinus,
Laurentísque ab ea nomen posuisse colonis.

Hujus

Hujus apes summum densæ (mirabile dictu)
Stridore ingenti, liquidum trans æthera vectæ
Obsedêre apicem: & pedibus per mutua nexis
Examen subitum ramo frondente pependit.
Continuò vates, Externum cernimus inquit,
Adventare virum: & partes petere agmen eâsdem
Partibus ex iisdem, & summa dominantur arce,
Præterea p castis adolet dum altaria tædis,
Et juxta genitorem astat Lavinia virgo,
Visa (nefas) longis comprendere crinibus ignem.
Atque omnem ornatum flammâ crepitante cremari:
Regalésque accensa comas, accensa coronam
Insignem gemmis; tum fumida lumine fulvo
Involvi ac totis Vulcanum spargere tectis.
Id verò horrendum ac visu mirabile ferri.
Namque fore illustrem famâ fatisque canebant
Ipsam, sed populo magnum portendere bellum.
At rex sollicitus monstris, oracula Fauni
Fatidici genitoris adit: lucósque q sub alta
Consulit Albunea: nemorum quæ maxima sacro
Ponte sonat, sævámque exhalat opaca Mephitin.
Hinc Italæ gentes, omníque r Oenotria tellus
In dubiis responsa petunt; huc dona sacerdos
Cùm tulit, & cæsarum ovium sub nocte silenti
s Pellibus incubuit stratis, somnósque petivit,
Multa modis simulacra videt volitantia mitis;
Et varias audit voces, fruitúrque deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Avernis.
Hinc & tum pater ipse petens responsa Latinus,
Centum lanigeras mactabat t ritè bidentes;
Atque harum effultus tergo stratísque jacebat
Velleribus, subita ex alto vox reddita luco est,
Nè pete connubiis natam sociare Latinis,
O mea progenies; thalamis neu crede u paratis.
Externi veniunt generi; qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant, quorúmque à stirpe nepotes
Omnia x sub pedibus quà sol y utrumque recurrens
Aspicit Oceanum, vertíque regíque videbunt.
Hæc responsa patris Fauni monitúsque silenti
Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus.
Sed circùm latè volitans jam fama per urbes
Ausonias tulerat; cùm Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religavit ab aggere classem.
Æneas, primique duces, & pulcher Iulus,
Corpora sub ramis deponunt arboris altæ:
Instituúntque dapes, & z adorea liba per herbas
Subjiciunt epulis (sic Jupiter ipse monebat)
Et Cereale solum pomis agrestibus augent.

p Serv. exp. piis: sed & in sua signif. potest intelligi. ut perinde sic acti ipsamet casta dicerentur.

q Pro in. Est autem *Albunea* & fontis & sylvæ nomen.

r Propriè Sabinorum tractus.

s Ad Amphiarai oraculum quidam alludi putant.

t Cum debita solennitate.

u Paratis Turno

x Sub potestate sua.

y Mare Eoum & occiduum: ut Hor. *Ustus ab Occano*.

z Al. *liba*, quæ mox dicit *Cereale solum*, item *pro*, *quadrat*, item *mensis*. Erant mensæ panes

Con-

Consumptis hic fortè aliis, ut vestere morsus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi;
Et violare manu malisque audacibus orbem
Fatali crusti patulis nec parcere quadris.
Heus etiam mensas consumimus, inquit Iulus,
Nec plura, alludens; ea vox audita laborum
Prima tulit finem; primámque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.
Continuò, Salve fatis mihi debita tellus,
Vósque (ait) ô fidi Troiæ salvete Penates;
Hic domus, hæc patria est; genitor mihi talia namque
(Nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit;
Cùm te, nate, fames ignota ad littora vectum
Accisis coget dapibus consumere mensas,
Tum sperare domos defessus, ibique memento
Prima locare manu molirique aggere tecta.
Hæc erat illa fames: hæc nos suprema manebant,
Exitiis positura modum. ——————
Quare agite, & primo læti cum lumine solis,
Quæ loca, quive habeant homines, ubi mœnia gentis
Vestigemus, & à portu diversa petamus,
Nunc e pateras libate Jovi, precibúsque vocate
Anchisen genitorem: & vina reponite Mensis.
Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat: & Geniúmque loci, primámque deorum
Tellurem, Nymphásque, & adhuc ignota precatur
Flumina: tum noctem, noctisque orientia signa,
Inaúmque Jovem, Phrygiámque ex ordine matrem
Invocat, & duplices Cœloque Erebóque parentes.
Hic pater omnipotens ter Cœlo clarus ab alto
Intonuit, radiisque ardentem lucis & auro
Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem.
Dicitur hic subitò Trojana per agmina rumor,
Advenisse diem quo debita mœnia condant.
Certatim instaurant epulas atque omine magno
Crateras læti statunt, & vina coronant.
Postera cùm primâ lustrabat lampade terras
Orta dies, urbem, & fines, & littora gentis
Diversi explorant: hæc, fontis stagna Numici:
Hunc, Tybrim fluvium: hic fortes habitare Latinos.
Tum fatus Anchisè, delecto ordine ab omni
Centum oratores augustæ ad mœnia regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes,
Donáque ferre viro, pacémque exposcere Teucris.
Haud mora: festinant jussi, rapidisque feruntur
Passibus: ipse humili designat mœnia fossa,
Molitúrque locum, primásque in littore sedes,
Castrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.

Jam.

a Dixit Iulus: ubi etiam ex Cic. illud erat illud quo hoc, Vel ad spondeo & eiusmodi verba componenda, inquit Servius. Vna expectans donec totam eloquerentur, dixit protinus se amagnoscere, & ovans gaudio exclamasse. Mensas quoniam quæ Iulyj crebantur epulas; quas & Aborea lixa dicit mare. Sed & Cereale solum. & Quadras panes ipse vocat b Habitent: ut & Gr. ἔχειν. c Vinum: Cornu per contentio. d Hic mos, ut supra egit epulas. e Penatus. Totam autem fere rem ut ex Iupiter, boni mois augurium ducere exiſtimarunt. f Promissa fatis magno quidam corpori. Vel e manifesto.

g In diversas partes profecti.

Jámque iter emensi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant juvenes, muróque subibant.
Ante urbem pueri & l primævo flore juventus
Exercentur equis, domitántque in pulvere m currus;
Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursúque ictúque lacessunt.
Cùm provectus equo longævi regis ad aures
Nuntius ingentes ignota in veste reportat
Advenisse viros; ille intra tecta vocari
Imperat, & solio medius considit avito.
Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis,
Urbe fuit n summâ, Laurentis regia Pici,
o Horrendum sylvis & religione parentum.
Hinc sceptra accipere & primos attollere fasces
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hæ sacris sedes epulis; hæc ariete cæso
Perpetuis soliti patres considere mensis.
Quinetiam vererum effigies ex ordine avorum
Antiqua ex cedro, Italúsque, patérque Sabinus,
Vitisator, curvam servans sub imagine falcem,
Saturnúsque senex, Janique bifrontis imago;
Vestibulo astabant; aliique p ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera passi.
Multáque præterea sacris in q postibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque secures,
Et crista capitum, & portarum ingentia claustra,
Spiculáque, clypeúsque ereptáque rostra carinis.
Ipse r Quirinali lituo parvâque sedebat
Succinctus trabeâ, lævâque ancile gerebat
Picus, equum domitor; quem capta cupidine conjux;
ſ Aurea percussum virga, versúmque veneno,
Fecit avem Circe, sparsitque coloribus alas.
Tali intus templo divum, patriâque Latinus
Sede sedens, Teucros ad se in tecta vocavit;
Atque hæc ingressis placido prior edidit ore.
Dicite Dardanidæ (neque enim nescimus & urbem
Et genus) auditúsque advertitis æquore cursus)
Quid petitis? quæ causa rates, aut cujus egentes
Littus ad Ausonium tot per vada cærula vexit?
Sive errore viæ, seu tempestatibus acti,
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)
Fluminis intrâstis ripas, portúsque sedetis;
Nè fugite hospitium; néque ignorare Latinos
Saturni gentem, t haud vinclo nec legibus æquam,
Sponte suâ, veteríque dei se more tenentem.
Atque equidem memini (fama est obscurior annis)
Auruncos ità ferre senes; his ortus ut agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetravit ad urbes,

Threï-

l Qui puberes erant. Nam sexto decimo anno tirones erant. Isid. & Serv. m Equis suis curribus.

n Urbe summa, pro Arce, ut Gr. eam vocant ἀκρην πολιν, & sequentia compone: ἀκρῃ πολιν. olim ferè dictum ut alibi Mos de religiosi metu seu religione

p Alii omnes perpetuâ serie, à prima origine usque ad Iat. At Serv. vult esse pro Aboriginum reges.

q Sic, Barbarica postes auro spoliisque superbi. r Cum Quirinalituo. Dictum Quirinalituum habens. Non autem, Sacris Bubalis. ſ Serv. ma e jungit cum conjux ut dictum sit per ironiam.

t Hic & seq. versu, ea exhibit vitæ hominum aurei seculi sub Saturno. Nam eum appellat veterem deum. Haud ita multi sunt anni, ſ fama perva ata non est.

Threïciámque Samum ; quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Coryti Thyrrhena ab sede profectum,
Aurea nunc solio stellantis regia cœli
Accipit, & numerum divorum altaribus auget.
Dixerat ; & dicta Ilioneus sic voce sequutus.
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra subegit hyems vestris succedere terris ;
Nec sydus regione viæ, littúsve fefellit ;
Consilio hanc omnes animísque volentibus urbem
Afferimur, pulsi regnis, qui maxima quondam
Extremo veniens Sol aspiciebat Olympo.
Ab Jove principium generis, Jove Dardana pubes
Gaudet avo ; rex ipse Jovis de gente suprema
Troïus Æneas tua nos ad limina misit.
Quanta per Idæos sævis effusa Mycenis
Tempestas ierit campos, quibus actus uterque
Europæ atque Asiæ fatis concurrerit orbis ;
Audiit, & u siquem tellus extrema æ refuso
Submovet Oceano, & siquem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga solis iniqui,
γ Diluvio ex illo tot vasta per æquora vecti,
Diis sedem exiguam patriis, littúsque rogamus
Innocuum, & cunctis æ undámque auramque patentem.
Non erimus regno indecores, nec vestra feretur
Fama levis, tantíque abolescet gratia facti
Nec Trojam Ausonios gremio excepisse pigebit.
Fata per Æneæ juro, dextrámque potentem,
Sive fide seu quis bello est expertus & armis ;
Multi nos populi, multæ (nè temne, quod ultro
a Præferimus manibus b vittas ac verba precantum)
Et petière sibi & voluêre adjungere gentes.
Sed nos fata deûm vestras exquirere terras
Imperiis c egere suis ; hinc Dardanus ortus,
Huc repetit ; jussísque ingentibus urget Apollo
Tyrrhenum ad Tybrim, & fontis vada sacra Numici.
Dat tibi præterea fortunæ parva prioris
Munera reliquias Troia ex ardente receptas,
d Hoc pater Anchisés auro libabat ad aras ;
e Hoc Priami gestamen erat, cùm jura vocatis
More daret populis, sceptrúmque, f sacérque tiaras,
Iliadúmque labor vestes. ——————
Talibus Ilionei dictis, defixa Latinus
Obtutu tenet ora, solóque immobilis hæret,
Intentos volvens oculos ; nec purpura regem
Picta movet, nec sceptra movent Priameïa tantum,
Quantum in connubio natæ thalamóque moratur.
Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem,
Hanc illum fatis externa à sede profectum

Por-

a Si quis procul habitat.
æ Ser. expon. refluo.
γ Bello & excidio Trojano.
æ Aquam & cœlum, quæ omnibus patere debeant.

a Præferendimus.
b Cui me fortuna precari, & vitta comptos volvit prætendere ramos.
c Impulerunt.
d Hâc aurea patera.
e Diadema.
f Pro sacra tiara.

Portendi generum, paribúſque in regna vocari
g Auſpicijs; hinc progeniem virtute futuram
Egregiam, & totum quæ viribus occupet orbem,
Tandem lætus ait, Dij noſtra incepta ſecundent,
Auguriúmque ſuum: dabitur Trojanè quod optas.
Munera nec ſperno; non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri Trojæve opulentia deerit.
Ipſe modò Æneas (noſtri ſi tanta cupido eſt,
Si jungi hoſpitio properat, ſociúſque vocari)
Adveniat, vultus nève exhorreſcat amicos.
Pars mihi *h* pacis erit dextram tetigiſſe: tyranni
Vos contrà regi mea nunc mandata referte.
Eſt mihi nata, viro gentis quam jungere noſtræ
Non patrio ex adyto ſortes, non plurima cœlo
Monſtra ſinunt; generos externis affore ab oris,
(Hoc Latio reſtare canunt) qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant: hunc illum poſcere fata
Et reor, & (ſi quid veri mens augurat) opto.
Hæc effatus; equos numero pater eligit omni.
Stabant *k* tercentum nitidi in præſepibus *l* altis.
Omnibus exemplo Teucris jubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes pictíſque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa *m* monilia pendent.
Tecti auro, fulvum mandunt ſub dentibus aurum.
Abſenti Æneæ currum, geminóſque jugales
Semine ab ætherio, ſpirantes naribus ignem;
Illorum de gente, patri quos *n* Dædala Circe
Suppoſita de matre nothos furata creavit.
o Talibus Æneadæ donis dictíſque Latini
p Sublimes in equis redeunt, pacémque reportant.
Ecce autem, Inachijs ſeſe referebat ab Argis
Sæva Jovis conjux, auráſque invecta tenebat:
Et lætum Æneam, claſſémque ex æthere longè
Dardaniam Siculo proſpexit ab uſque Pachyno.
Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ,
Deſeruiſſe rates, ſtetit acri fixa dolore,
Tum quaſſans caput, hæc effudit pectore dicta;
Heu ſtirpem inviſam, & fatis contraria noſtris
Fata Phrygum! num Sigæis occumbere campis,
Num capti potuere capi? num incenſa cremavit
Troja viros? medias acies, medióſque per ignes
Invenêre viam? at *q* credo, mea numina tandem,
Feſſa jacent; *r* odijs haud exaturata quievi,
Quinetiam patriâ excuſſos infeſta per undas
Auſa ſequi, & profugis toto me opponere ponto.
Abſumptæ in Teucros vires cœlique marique.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vaſta Charybdis
Profuit? optato conduntur Tybridis alveo,

g Poteſtate pari.

h Fœderis. Ab eo quod ſequitur id quod præcedit.

i Dixit ut Græci & quidem vetuſtiores, dixerunt βασιλεύς, pro rege ſimpliciter.

k Ut in legione Rom. erant trecenti equites.

l Ad oſtendendã equorum magnitudinem.

m Phaleræ. Sed alii ad phal. referunt quod ſequitur. *Tecti auro.*

n Ingenioſa.

o Cum tal. donis & dictis.

p Vel, ſublimes talibus donis & dictis: id eſt, exactis animis obit. d.

q Credo, q. d. ſcilicet.

r Quidam odijs jung. cum quievi.

Se-

f Sinæ meto pel. & mel.

Securi pelagi atque mei: z Mars perdere gentem
Immanem Lapithûm valuit: aa concessit in iras
Ipse deûm antiquam genitor Calydona Dianæ,
(bb Quod scelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merentes)
Ast ego, magna Jovis conjux, nîl linquere inausum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Æneâ; quod si mea numina non sunt
Magna satis, dubitem haud quidem implorare quod usquam est.
FLECTERE si nequeo superos, Acheronta movebo.
Non datur regnis (esto) prohibere Latinis;
Atque immota manet fatis Lavinia conjux:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus;
At licet amborum populos excindere regum.
Hic gener atque socer cœant y mercede suorum.
Sanguine Trojano & Rutulo dotabere virgo:
Et bellona manet te pronuba; nec face tantùm
z Cisseis prægnans implevit enixa a jugales;
Quin idem Veneri partus suus, & Paris alter,
Funestæque iterum recidiva in Pergama tedæ.
Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit;
Luctificam Alecto dirarum ab sede sororum
Infernisque ciet tenebris, cui tristia bella,
Iræque, insidiæque, & crimina noxia cordi,
Odit & ipse pater Pluton, odêre sorores
Tartareæ monstrum; tot sese vertit in ora;
Tam sævæ facies, tot pullulat atra colubris,
Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur,
Hanc mihi da proprium virgo sata nocte laborem,
Hanc operam; nè noster honos, infractave b cedat
Fama loco, neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ possint, Italósve obsidere fines.
TU POTES unanimes armare in prælia fratres,
Atque odiis versare domos; tu verbera tectis
Funereasque inferre faces; tibi nomina mille,
MILLE nocendi artes; fœcundum concute pectus,
Dissice c compositam pacem, sere crimina belli;
Arma velit poscatque simul, rapiátque juventus.
Ex in Gorgoneis Alecto infecta venenis,
Principio Latium & Laurentis tecta tyranni
Celsa petit, d tacitumque obsedit limen Amatæ.
Quam super adventu Trucrûm, Turnique hymenæis,
e Fœmineæ ardentem curaque iraque coquebant.
Huic dea cæruleis unum de crinibus anguem
Conjicit, inque sinum præcordia ad intima subdit;
Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
Ille, inter vestes & lævia pectora lapsus
Volvitur f attactu nullo g fallique furentem,

Vipe-

x Talis locus lib. 1. Pallas ego exuere ei flam. in illi suas iras in Cal. Minerv. Ità ut ei sci Cal. ut iræ suæ satis faceret.

a Pro Quam scelerisque ami.

y Suorum exde consideratione hanc emat z Hecuba Cissei h ia, quæ se facem patere somnavit.

a Pro, conjugales. in matrimonio concepti.

b Pro cadat. Vel Vincatur, Infracta autem, quæ tanta fuit infracta.

c De qua conventi.

d Tacitè obs & sine strepitu.

e Fœminis usitatæ.

f Ità ut non attingeret Vel, ut sedus ejus non tentaretur.

g Latenter inspirat furenti. Furentem autem insurere incipientem, vel, dum furorem concipit. Alter Stat.

Vipeream inſpirans animam: ſit torrile collo
Aurum ingens coluber, ſit longæ tænia vittæ;
Innectítque comas, & membris lubricus errat,
Ac dum prima lues udo ſublapſa veneno
Pertentat ſenſus, atque oſſibus implicat ignem;
Nec dum animus toto percepit pectore flammam,
Mollíùs, & ſolito matrem de more loquuta eſt;
Multa ſuper nata lacrymans, Phrygiíſque hymenæis
Exulibúſ ne dari ducenda Lavinia Teucris;
(O genitor!) nec te miſere: natæque tuíque?
Nec matris miſeret, quam primo Aquilone relinquet
Perfidus, alta petens, abductâ virgine prædo?
b At non ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor,
Ledæámque Helenam Trojanas vexit & arces?
i Quid tua ſancta fides, quid cura antiqua tuorum,
Et conſanguineo toties data dextera Turno?
Si genere externâ petitur de gente k Latinis,
Idque ſeder. Paúnique l premunt te juſſa parentis;
Omnem equidem ſceptris terram quæ libera noſtris
Diffidet, externam reor, & ſic dicere divos.
Et Turno ſi prima domus repetatur origo)
Inachus Acrifiúſque patres, mediæque Mycenæ.
Hic ubi nequicquam dictis experta Latinum
Contrà ſtare videt; m penitúſque in viſcera lapſum
Serpentis furiale malum, totámque pererrat?
Tum verò infelix ingentibus excita monſtris,
Immenſam n ſine more furit o lymphata per urbem;
p Ceu quondam torto volitans ſub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent; ille actus habenâ
q Curvatis fertur ſpatiis; ſtupet inſcia turba,
Impubéſque manus, mirata volubile buxum;
Dant animos plagæ; Non curſu ſæguior illo
Per medias urbes agitur, populóſque feroces.
Quinetiam in ſylvas, r ſimulato numine Bacchi,
(Maius adorſa nefas, majorémque orſa furorem)
Evolat; & natam frondoſis montibus abdit,
Quò thalamum eripiat Teucris, tedáſque moretur;
f Euoe Bacche, fremens, ſolum te virgine dignum
Vociferans etiam molles tibi t ſumere thyrſos,
Te luſtrare u choros, ſacrum tibi paſcere crinem,
Fama volat; furiiſque accenſas pectore matres
Idem omnes ſimul ardor agit nova quærere tecta.
Deſervêre domos; ventis dant colla comáſque.
Aſt aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
x Pampineáſque gerunt incinctæ pellibus haſtas.
Ipſa inter medias flagrantem fervida y pinum
Sústinet ac natæ Turnique canit hymenæos,

a Al. Avens.
b Quid citr. vel eſt ſua ad e, quid e, &c. g. Cujus eſt prædi? Vel ſubaudi e prædeſt, aut ſale quid.
c Quidem Lat. jam ſecum ledet.
d Ulcent.
e Mam dicit, Ac dum prima lues, &c.
f Snufir. g) quodam modo & ſimulito.
g Furcæ percuſſa.
h Tibul. ead. comp. neitas.
i Per obliquas vias.
k Quod in futore ſibi videtur ſacra Celebrare.
l Tubæ, vel Buccinæ. Sed Buccinæ eſt apud Cat. & Horat. & ſæpiſſ. PRO BVCINA. Eſt autem Bacchantium vox.
m Sumebat & ſic in ſeq. Ser. Vel potius cum his infinitivus aſſumeo'um verbi vociferabatur, ex partic. vociſ. tepeticum.
n Al. Choros.
o Manibus eſos pimpinis victum implevor geſtabant in his ſacris.

San.) Plo am facem

Sanguineam torquens aciem; torvumque repentè
Clamat, Io matres audite, ubi quæque Latinæ,
Siqua piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, si juris materni cura remordet;
Solvite crinales vittas, capite orgia mecum.
Talem inter sylvas, inter deserta ferarum,
Regnum Alecto stimulis a agit undique Bacchi.
Postquam visa satis primos acuisse furores;
Consiliúmque omnemque domum vertisse Latini,
Protinus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros; quam dicitur urbem
Acrisioneis Danaë fundâsse colonis.
Præcipiti delata Noto locus Ardua quondam
Dictus avis, & nunc magnum b manet Ardea nomen;
Sed c fortuna fuit; tectis hic Turnus in altis
Jam mediam nigrâ carpebat nocte quietem;
Alecto torvam faciem & furialia membra
Exuit; in vultus sese transformat aniles,
Et frontem obscœnam rugis arat, induit albos
Cum vitta crines; tum ramum innectit olivæ.
Fit Calybe Junonis anus, templique sacerdos;
Et juveni ante oculos his se cum vocibus offert;
Turne, tot incassùm fusos patiêre labores?
Et tua Dardaniis d tranferibi sceptra colonis?
Rex tibi conjugium, & quæsitas e sanguine dotes
Abnegat, externúsque in regnum quæritur hæres.
I nunc, f ingratis offer te irrise periclis;
Tyrrhenas, I, sterne acies, rege pace Latinos.
Hæc adeò tibi me, placidâ cum nocte jaceres,
Ipsa palàm fari omnipotens Saturnia jussit.
Quare age, & armari pubem portisque moveri
Lætus in arma para; & Phrygios qui flumine g pulcro
Consedêre duces, pictásque exure carinas.
Cœlestûm vis magna jubet; rex ipse Latinus,
Ni dare conjugium & dicto parere fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.
Hic h juvenis vatem irridens, sic orsa vicissim
Ore refert, Classes invectas Tybridis undam,
Non, ut rere, meas effugit nuntius aures;
(Nè tantos mihi finge metus) nec regia Juno
Immemor est nostri. ——————
Sed te i victa situ, verique k effœta senectus,
O mater, curis nequicquam exercet, & armis
Regum inter falsâ vatem formidine ludit.
Cura tibi, divûm effigies & templa tueri;
Bella viri pacémque gerant, queis bella gerenda.
Talibus Alecto dictis exarsit in iras
At juveni oranti subitus tremor occupat artus;

a Sic & Prisc. legit exponens, Quicunque al. Utcunque.
a Talem agit. i. tali modo agit. Ita agit & vertit.
b Al. tenet.
c Fortuna ita tulit ut Turn. carperet q.
d Transferri à te ad colonos Dard. tibi erepta tradi col.
e Tuo.
f Pro quibus nulla gratia redderetur.
g Ut suprà, — ſl. Tybri. mox 10.
h Turnus.
i Squalore & marcore consumpta.
k Cui sunt effœtæ vires ad dicendum quod verum est, Cui est exhausta vis dicendi vera. Ut innuat illum cœpisse deliresc.

A:

Diriguere oculi ; tot Erinnys ſibilat hydris,
Tantaque ſe facies aperit ; tum flammea torquens
Lumina, cunctantem & quærentem dicere plura
Reppulit ; & geminos erexit crinibus angues ;
Verberaque inſonuit, tabidoque hæc addidit ore.
En ! ego victa ſitu, quam veri effœta ſenectus
Arma inter regum falſa formidine ludit.
Reſpice *l* ad hæc ; adſum dirarum ab ſede ſororum ;
Bella manu lethumque gero.
Sic effata facem juveni conjecit, & atro
Lumine fumantes fixit ſub pectore tedas,
Olli ſomnum ingens rupit pavor ; oſſaque & artus
Perfudit toto proruptus corpore ſudor.
Arma amens *m* fremit, arma toro tectiſque requirit.
Sævit amor ferri, & ſcelerata inſania belli :
Ira ſuper : magno veluti cum flamma ſonora
n Virgea ſuggeritur coſtis undantis aheni,
Exultantque æſtu latices : furit intus *o* aquæ vis,
Fumidus atque alte ſpumis exuberat amnis :
p Nec jam ſe capit unda, volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem, polluta pace, Latinum
Indicit primis juvenum, & jubet arma parari :
Tutari Italiam, detrudere finibus hoſtem :
Se ſatis ambobus Teucriſque venire Latiniſque.
Hæc ubi dicta dedit, *q* divoſque in vota vocavit,
Certatim ſeſe Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formæ movet atque juventæ :
Hunc atavi reges, hunc *r* claris dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alecto in Tucros Stygiis ſe concitat alis :
Arte nova ſpeculata locum quo littore pulcher
Inſidiis curſuque feras agitabat Iulus.
Hic ſubitam canibus rabiem *ſ* Cocytia virgo
Objicit, & noto nares contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent : quæ prima malorum
Cauſa fuit, belloque animos accendit agreſtes.
Cervus erat forma præſtanti & cornibus ingens,
t Tyrrhidæ pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrhuſque pater : cui regia parent
Armenta, & late cuſtodia credita campi.
Aſſuetum imperiis ſoror omni Sylvia cura
Mollibus intexens ornabat cornua ſertis :
Pectebatque *u* feram puroque in fonte lavabat.
Ille *x* manum patiens, menſæque aſſuetus herili,
Errabat ſylvis, rurſuſque ad limina nota
Ipſe domum ſera *y* quamvis ſe nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabida venantis Iuli
Commovere canes : fluvio cum forte ſecundo

l Quidam, *Ad hæc adjunm*, l. ad regum arma.

m Cum fremitu poſcit

n De virgis fab. *o* A. *Aquæ Fum.*

p Melius quam ſi diceret. Nec jam vas undam capit.

q Quia votis municipatis bella ſumebant.

r Pro, Clara dext. factis : per hypallagen.

ſ Alecto, a Cocyto fluvio inferorum: *Cocytiq; petit ſedem.*

t Tyrrhei filii : legitur autem & *Tyrrhaeidæ* :

u Ut alibi de equo. Quadrupedem exponi.
x Pro manum, ut vult Ser. Sic. ſ. currum, pro currum.
y Quantumvis fera nocte.

Defflueret, ripaque æstus viridante levaret.
Ipse etiam eximiæ laudis succensus amore
Ascanius, curvo direxit spicula cornu:
Nec dextræ erranti deus abfuit: actaque multo
Perque uterum sonitu perque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Succestitque gemens stabulis: questuque, cruentus
Atque imploranti similis, tectum omne replevit.
Sylvia prima soror palmis percussa lacertos
Auxilium vocat, & duros conclamat agrestes.
Olli (z pestis enim tacitis latet aspera sylvis)
Improvisi adsunt: hic torre armatus obusto,
Stipitis hic gravidi nodis: *a* quod cuique repertum
Rimanti, TELUM ira facit: vocat agmina Tyrrheus,
Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
Scindebat, rapta spirans immane securi.
At sæva è speculis tempus dea nacta nocendi,
Ardua tecta petit, stabuli & de culmine summo
Pastorale canit signum, cornuque recurvo
Tartariam intendit vocem: qua protinus omne
Contremuit nemus, & sylvæ intonuere profundæ.
Audiit & Triviæ longe lacus, *b* audiit amnis
Sulfurea Naralbus aqua, fontesque Velini;
Et trepidæ matres pressere ad pectora natos.
Tum vero ad vocem celeres, qua buccina signum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ; necnon & Troia pubes
Ascanio auxilium castris effundit apertis.
Direxere acies: non jam certamine agresti,
Stipitibus duris agitur, sudibusve præustis;
Sed ferro ancipiti decernunt; atraque late
Horrescit strictis seges ensibus; æraque fulgent
Sole lacessita, & lucem sub nubila jactant.
Fluctus uti primo cœpit cum *c* albescere vento,
Paulatim sese tollit mare, & altius undas
Erigit, inde imo consurgit ad æthera fundo.
Hic juvenis, primam ante aciem stridente sagitta,
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almon
Sternitur, hæsit enim sub gutture *d* vulnus, & udæ
Vocis iter, tenuemque inclusit sanguine vitam
Corpora multa virum circa, seniorque Galesus;
Dum paci medium se offert, justissimus unus
Qui fuit, Ausoniisque olim ditissimus arvis.
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat aratris.
Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur,
Promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum
Imbuit, & primæ *e* commisit funera pugnæ:

z Furia.

a Quod quærens quisque reperit, ira jubet esse illi pro telo, ut lib. 1. *furor arma ministrat.*

b Qui Dianae speculum dicitur.

c Quia cum incipit mare paulum turbari, partes ejus quae non moventur, albescere videntur & vernare: ac cum inhorruit, nigrescit.

d Pro sagitta: ut *Infesto vulnere Pyrrhus.*

e Undicitur committi pugna cum inchoatur.

Deserit

Deſerit Heſperiam, & cœli *f* convexa per auras,
Junonem *g* victrix affatur voce ſuperba,
En ! perfecta tibi bello diſcordia triſti :
Dic in amicitiam coëant, & fœdera jungant ;
Quandoquidem Auſonio reſperſi ſanguine Teucros,
Hoc etiam his addam, tua ſi mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus urbes :
Accendamque animòs inſani Martis amore,
Undique ut auxilio veniant ; ſpargam arma per agros.
Tum contra Juno, Terrarum & fraudis abunde eſt.
h Stant belli cauſæ ; pugnatur comminus armis ;
Quæ fors prima dedit ſanguis novus imbuit arma,
Talia connubia & tales celebrent hymenæos
Egregium Veneris *i* genus, & rex ipſe *Latinus*,
Te ſuper ætherias errare licentiùs auras
Haud pater ipſe velit, ſummi regnator Olympi.
Cede locis : ego ſiqua *k* ſuper fortuna laborum eſt,
Ipſa regam. Tales dederat Saturnia voces,
Illa autem attollit ſtridentes anguibus alas,
Cocytique petit ſedem, ſupera ardua linquens.
Eſt locus, Italiæ in medio, ſub montibus altis,
Nobilis, & fama multis memoratus in oris :
l Amſancti valles : denſis hinc frondibus atrum
Urget utrumque latus nemoris, medioque fragoſus
Dat ſonitum ſaxis & torto vortice torrens.
Hic ſpecus horrendum, & ſævi *m* ſpiracula Ditis
Monſtrantur : ruptoque ingens Acheronte vorago
Peſtiferas aperit fauces : queis condita Erynnis,
Inviſum numen, terras, cœlumque levabat.
Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum : ruit omnis in urbem
Paſtorum ex acie numerus : cæſoſque reportant,
Almonem puerum, *n* fœdatique ora Galeſi :
Implorantque deos, obteſtanturque *Latinum*.
Turnus adeſt, medioque in crimine cædis & ignis
o Terrorem ingeminat : Teucroſque in regna vocari,
Stirpem admiſceri Phrygiam, ſe limine pelli.
Tum, quorum attonitæ Baccho nemora avia *p* matres
Inſultant *q* thyaſis (neque enim leve nomen Amatæ)
Undique collecti coëunt, Martemque *r* fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omnia bellum,
Contra fata deûm, perverſo numine poſcunt.
Certatim regis circumſtant tecta *Latini*,
Ille, velut pelagi rupes immota, reſiſtit :
Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ ſeſe, multis circùm latrantibus undis,
Mole tenet : ſcopuli nequicquam & ſpumea circùm
Saxa fremunt, laterique illiſa refunditur alga.

f Pro convect. quidam accip. ut *Uſque coloratis amnis devexus ab Indis*, Gregoric. 4. pro devectus. Alii, per convexa, per auras Jun. affatur.
g Voti compos.
h Manent, permanent.
i Aeneas.
k Pro Superaſt, Reſtat.
l Loci omni parte ſancti.
m Quae a Graec. Χαρώνεια, fauces ſubterraneae, tetrum exalantes odorem & peſtiferum : ex quot Ditis fauces exiſtimabantur.
n Cruentati.
o Ut paulo ante *Terrorem & fraudis abunde eſt.*
p De quibus ſupra, & ſeq.
q Choreis.
r Exercent.

Verùm ubi nulla datur cæcum ſexuperare poteſtas
Conſilium, & ſævæ nutu Junonis eunt res;
Multa deos auraſque pater teſtatus inanes,
Frangimur (heu!) fatis, inquit, ferimurque procella;
Ipſi has t ſacrilego pendetis ſanguine pœnas,
O miſeri! Te Turne nefas, te triſte manebit
Supplicium; votiſque deos venerabere ſeris.
Nam mihi parta quies, u omniſque in limine portus;
Funere felici ſpolior. Nec plura loquutus,
Sepſit ſe tectis, rerumque reliquit habenas.
Mos erat Heſperio in Latio, quem x protinus urbes
Albanæ coluere ſacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, cùm prima movent in prælia Martem;
Sive Getis inferre manu lacrymabile bellum,
Hyrcaniſve Arabiſve parant, ſeu tendere ad Indos,
y Auroramque ſequi, Parthoſque repoſcere ſigna.
Sunt geminæ belli portæ (ſic nomine dicunt)
Religione ſacræ & ſævi formidine Martis;
Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri
Robora; nec cuſtos abſiſtit limine Janus:
Has, ubi certa ſedet patribus ſententia pugnæ,
Ipſe, Quirinali trabea cinctuque Gabino
Inſignis, referat ſtridentia limina conſul;
Ipſe z vocat pugnas: ſequitur tum cætera pubes,
Æreaque aſſenſu conſpirant cornua rauco.
Hoc & tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, triſteſque recludere portas.
a Abſtinuit tactu pater, averſuſque refugit
Fœda miniſteria, & cæcis ſe condidit umbris:
Tum regina deûm cœlo delapſa, morantes
Impulit ipſa manu portas, & cardine verſo
Belli ferratos rupit Saturnia poſtes.
Ardet b inexcita Auſonia atque immobilis ante.
Pars pedes ire parat campis; pars carduus altis
Fulverulentus equis furit, omnes arma requirunt.
Pars leves clypeos, & ſpicula lucida tergent
Arvina pingui, ſubiguntque in cote ſecures;
Signaque ferre juvat, ſonituſque audire turbarum.
Quinque adeò magnæ poſitis incudibus urbes
Tela novant: Atina potens, Tyburque ſuperbum,
Ardea, d Cruſtumerique, & turrigeræ Antemnæ.
Tegmina tuta e cavant capitum, flectuntque ſalignas
Umbonum crates, alii thoracas ahenos,
Aut leves ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc & falcis honos, hunc omnis aratri
Ceſſit amor; recoquunt patrios fornacibus enſes.
Claſſica jamque ſonant, it bello teſſera ſignum.
Hic galeam tectis trepidus rapit; ille frementes

ſ Al. expugnare.

t Vos ſacrileg. pendite hujus belli pœnas. vocat. ſacril. quod bellum ſuſciperent contra voluntatem deorum.

u Securitas omnis in promptu eſt.

x Perpetua & non intermiſſa obſervatione.

y Orientis populos.

z Evocat ad bella. Putat. Ser. alludi ad genus tertium militiæ quod evocatio dicebatur.

a Attingere portas noluit ad ipſas reſeandas.

b Ante inexc. atque imm. ut intell. quanto diutius deſides fuerant tanto ardentius ad bellum tunc fuiſſe protectos. Mox dicit qui bello excitis reges.

c Pars ard. pro ardua in altis equis, i. Populus partim parat ire pedes, partim arduus alt. &c. Sic alibi ad rem non ad vocem reſpicit.

d Mutavit, cum Cruſtumerium diceretur.

e Cavant tegm. pro conficiunt cava tegm.

Ad juga cogit equos, clypeumque auroque trilicem
Loricam induitur, fidoque accingitur enſe.
Pandite nunc Helicona deæ, cantuſque movete;
Qui bello exciti reges, quæ quemque ſequutæ
Complerint campos acies, quibus Itala jam tum
Floruerit terra arma viris, quibus *f* arſerit armis,
Et meminiſtis enim divæ, & memorare poteſtis;
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris
Contemptor divûm *Mezentius*, agminaque armat.
Filius huic juxtà Lauſus: quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Lauſus equûm domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina, *g* nequicquam ex urbe ſequutos
Mille viros: *h* dignus patris qui lætior eſſet
Imperiis, *i* & cui pater haud Mezentius eſſet.
Poſt hos inſignem palma per gramina currum,
Victoreſque oſtentat equos ſatus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus: clypeoque inſigne paternum
Centum angues, cinctamque gerit ſerpentibus hydram.
Collis Aventini ſylva quam Rhea ſacerdos
Furtivum partu ſub luminis edidit auras,
Miſta deo mulier: poſtquam Laurentia victor
Geryone extinctor *k* Tyrinthius attigit arva,
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu læveſque gerunt in bella *l* dolones:
Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.
Ipſe pedes tegmen torquens immane leonis,
Terribili implexum ſeta, cum dentibus albis,
Indutus capiti, ſic regia tecta ſubibat,
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.
Tum gemini fratres Tyburtia mœnia linquunt,
Fratris Tyburti dictam cognomine gentem,
Catilluſque, acerque Coras, Argiva juventus.
Et primam ante aciem denſa inter tela feruntur:
Ceu duo nubigenæ cùm vertice montis ab alto
Deſcendunt Centauri, *m* Homolen, Othrynque nivalem
Linquentes curſu rapido: dat euntibus ingens
Sylva locum, & magno cedunt virgulta fragore.
Nec Prænestinæ fundator defuit urbis,
Vulcano genitum pecora inter agreſtia regem,
Inventumque focis, *n* omnis quem credidit ætas;
Cæculus: hunc legio latè comitatur agreſtis;
Quique altum Prænesté viri, quique arva *o* Gabinæ
Junonis, gelidumque Anienem, & roſcida rivis
Hernica ſaxa colunt; quos dives Anagnia paſcit,
Quos Amaſene pater; non illis omnibus arma,
Nec clypei curruſve ſonant; pars maxima glandes

f Splenduerit: aut, quorum armorum amore flagraverit. Aut, quibus armis ardenter prælata ſit.

g Quis in proelio periit, neque paternum imperium recepit.
h Dignus cui laetior eſset imperii paterni ſtatus.
i q. d. Dignus alius patris imperiis laetioribu.
k Hercules.

l Dio'ones ſunt vel flagelli, intra quorum virgam later pugio vel (ſecundum Var.) ingentes conti, cum ferro breviſſimo.

m Montes Theſſaliae qui exiſtimantur eſse Centaurorum.

n De his verbis *omn. quem. cred. atas.* lege Ser. & vide an debeas illi credere.
o Quae Sabiis colitur.

Liventis plumbi ſpargit, pars ſpicula geſtat
Bina manu, fulvoſque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti; *p* veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituere pedis, crudus tegit altera pero:
At Meſapus equum domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam, nec ſternere ferro,
Jampridem reſides populos deſuetaque bello
Agmina in arma vocat ſubitò, ferrumque *q* retractat.
Hi Feſcinninas acies, æquoſque Faliſcos,
Hi *r* Soractis habent arces, Flaviniaque arva,
Et Cymini cum monte lacum, lucoſque Capenos,
Ibant *ſ* æquati numero, regemque canebant:
Ceu quondam nivei liquida inter nubila cygni,
Cùm ſeſe è paſtu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos, ſonat amnis, & Aſia longè
Pulſa palus.
Nec quiſquam æratas acies ex agmine tanto
Miſceri putet, aëriam ſed gurgite ab alto
Urgeri volucrum raucarum ad littora nubem.
Ecce! Sabinorum priſco de ſanguine, magnum
Agmen agens Clauſus, magnique ipſe agminis inſtar.
Claudia nunc à quo diffunditur & tribus & gens
Per Latium poſtquam in partem data Roma Sabinis.
Unà ingens Amiterna cohors, *t* priſcique Quirites.
Ereti manus omnis, oliviferæque Mutuſcæ:
Qui Nomentum urbem, qui *u* Roſea rura Velini,
Qui Tetricæ horrentes rupes, montemque ſeverum
Caſperiamque colunt, Foruloſque & flumen Himellæ,
Qui Tyberim Fabarimque bibunt quos frigida miſit
Nurſia, & Hortinæ claſſes, populique Latini:
Quoſque ſecans *x* infauſtum interluit Allia nomen.
Quàm multi Lybico volvuntur *y* marmore fluctus,
Sævus ubi Orion hybernis conditur undis?
Vel cùm ſole novo denſæ torrentur ariſtæ,
Aut Hermi campo: aut Lyciæ flaventibus arvis:
z Scuta ſonant, *a* pulſuque pedum tremit excita tellus
Hinc Agamemnonius Trojani nominis hoſtis
Curru jungit Haleſus equos, Turnoque feroces
Mille *b* rapit populos; vertunt felicia Baccho
Maſſica qui raſtris, & quos de collibus altis
Aurunci miſere patres, Sidicinaque juxtà
Æquora: quique Cales linquunt; amniſque vadoſi,
Accola Vulturni, pariterque Saticulus aſper,
Oſcorumque manus: teretes ſunt *c* aclides illis
Tela, ſed hæc lento mos eſt aptare flagello.
Lævas cetra tegit, falcati comminus enſes.
Nec tu carminibus noſtris indictus abibis
Oebale, quem generâſſe Telon Sebetide Nympha

Fertur,

p Pede ſiniſtro nudo pugnare inſtituerunt.

q Tractat ferrum quod tractare deſueverat.

r Mons apud Irpinos, haud longe a Flaminia. De quo Horatius, *videt ut alta ſtet nive candidum Soracte.*

ſ In pares ordines digeſti.

t Id eſt, Sabini.

u Al. *Roſcidas* ſed *Roſea* Ser. a gnoſcit a loci nomine.

x Ob cladem ibi acceptam a Romanis.

y Mari.

z Quidam *Scuta ſ.* jungunt praeced. comparationi.

a Al. *pulſaque pedum conterrita tellus.*

b *Rapit.* Raptim adducit.

c Jacula anſata vel amantata: cum ſequatur *flag. lento*, i. ferreo armento. Ac fortaſſe ex ἀγκυλίδες facto ex ἀγκύλαι depravata eſt vox.

Fertur, Teloboum Capreas cum regna teneret
Jam senior; patriis sed non & filius arvis
Contentus; late jam tum ditione premebat
Sarrestes populos, & quæ rigat æquora Sarnus;
Quique Rufas Batulumque tenent; atq; arva Celennæ;
Et quos maliferæ despectan mœnia Abellæ,
Teutonico ritu soliti torquere *d* cateias;
Tegmina quis capitum raptus de subere cortex;
Æratæque micant peltæ, micat æreus ensis.
Et temontosæ miserè in prælia Nursæ,
Usens, insignem fama & felicibus armis,
Horrida præcipue cui gens assuetaque multo
Venatu nemorum *e* duris Æquicola glebis:
Armati terram exercent: semperque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Quin & Marrubia venit de gente sacerdos,
f Fronde super galeam & felici comptus oliva,
Archippi regis missu, fortissimus Umbro;
g Vipero generi, & graviter spirantibus hydris
Spargere qui somnos cantuque manuque solebat.
Mulcebatque aris, & morsus arte levabat.
Sed non Dardaniæ medicari cuspidis ictum
Evaluit; neque eum juvere in vulnera cantus
Somniferi, & Marsis quæsitæ in montibus herbæ.
Te nemus *h* Augitiæ, vitrea te Fucinus unda,
Te liquidi flevere *i* lacus.
Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello,
Viribus insignem quem mater Aritia misit,
Eductum Ægeriæ lucis, Hymetria circum
Littora; *k* pinguis ubi & placabilis ara Dianæ.
Namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte novercæ
Occiderit, patriasque explerit sanguine pœnas,
Turbatis distractus equis, ad sydera rursus
Ætheria & superas cœli venisse sub auras,
Pæoniis revocatum herbis, & amore Dianæ.
Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina surgere vitæ,
Ipse repertorum medicinæ talis & artis
Fulmine *l* Phœbigenam Stygias detrusit ad undas.
At Trivia Hippolytum secretis alma recondit
Sedibus, & Nymphæ Ægeriæ nemorique *m* relegat;
Solus ubi in sylvis Italis ignobilis ævum
Exigeret, versoque ubi nomine Virbius esset.
Unde etiam Triviæ templo lucisque sacratis
Comipedes arcentur equi, quod littore currum
Et juvenem monstris pavidi effudere mari iis.
Filius ardentes haud *n* secius æquore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat,

d Tela Gallica

e Infertilibus.

f Nam sacerdotes & vates coronati & insulati erant Serv. exponit, Frondibus comptus festivae olivae.

g Terrenis serpent. *Hydris* autem aquae serp.

h Al. *Anguitiæ*, progenies Marsorum: quia anguibus adversatur.

i Etiam alii lacus.

k Frequenti sacrific. *Plac.q.d.* Non qualis ante fuit, sed illic, vel apud Tautos, humano gaudens cruore.

l Jasum Aesculapium Phoebo genitum, At Serv. *Poenigonam* etiam affert i. matre Poena genitum.

m Segregat. At Serv. Commendat, ab aliis segregatum.

n Al. *segnius*: ut & Serv. legit & exp. Non segnius patre. Tam audax ut nec paternae mortis terretur exemplo.

Ipſe inter primos præſtanti corpore Turnus
o Vertitur, arma tenens, & toto vertice ſupra eſt.
Cui *p* triplici crinita juba galea alta Chimæram
Suſtinet, *q* Ætnæos efflantem faucibus ignes.
Tam magis illa fremens, & triſtibus effera flammis,
Quam magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ,
At levem clypeum ſublatis cornibus Io
Auro inſignibat, jam ſetis obſita, jam bos,
Argumentum ingens, & cuſtos virginis Argus,
Cœlataque amnem fundens pater Inachus urna.
Inſequitur nimbus peditum; clypeataque totis
Agmina denſantur campis, Argivaque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli, veteresque Sicani;
Et ſacranæ acies, & pict. ſcuta Labici,
Qui ſaltus, Tyberine, tuos, ſacrumque Numici
Littus arant; Rutuloſque exercent vomere colles,
Circæumque jugum; queis Jupiter Anxurus arvis
Præſidet, & viridi gaudens Feronia luco.
Qua Saturæ jacet atra palus, gelidúſque per imas
r Quærit iter valles atque in mare conditur Ufens.
Hos ſuper advenit Volſca de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentes ære catervas,
Bellatrix, non illa colo *ſ* calathiſve Minervæ
Fœmineas aſſueta manus, ſed prælia virgo
Dura pati, curſuque pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas:
Vel mare per medium fluctu ſuſpenſa tumenti
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis agriſque effuſa juventus,
Turbaque miratur matrum, & proſpectat euntem,
Attonitis *t* inhians animis; ut regius oſtro
Velet honos leves humeros, ut fibula crinem
Auro internectat; *u* Lyciam ut gerat ipſa pharetram,
Et paſtoralem præfixa cuſpide myrtum.

o Sic, exponagit. At ego crediderim potius dictum exemplo Graecorum verborum
Στρέφεται δὲ καὶ ἐπὶ λόφου
p Galea tres habens conos & lophos, treſque criſtas. Graec.
τρὶς ἀπὸ κορυθ
q Ingentes, & Aetnaeis ſimiles
r Ut ſignif. fluminis angustias.
ſ Lanificio.
t Cum furore quo tam pateſacto ore.
u Lyc. Quaſi Lyciam.

ÆNEIDOS LIB. VIII.

ARGUMENTUM.

Belli signum Turnus ex Laurenti arce proponit, Latiique tota finitimarumque urbium sibi auxilia adjungit. Venulus quoque Arpos ad Diomedem mittitur, ut eum periculi similitudine ad belli societatem impellat. Quibus rebus permotus Æneas, copiarumque suarum paucitate diffidens, Tyberini monitu, adverso flumine in ea loca subvehitur in quibus postea Roma condita fuit: Evandrique regis, qui ex Arcadia profugus, in Palatino monte oppidum nomine Pallanteum condiderat, auxilium implorat. Evander Æneam, adventus ejus causa cognita, benigne hospitio excipit: sacrisque Herculis, quibus tum intentus erat, adhibitum, causam ritusque sacrificii edocet, locaque ejus tactus nobiliora obiter hospiti recenset. Postridie Æneas, equitum quadringentorum subsidio adjutus (quibus præerat Pallas, unicus Evandri filius) partem copiarum secundo flumine ad suos remittit: ipse cum reliquis Agyllam florentissimam Tyrrhenorum civitatem petit: cui cum Mezentius, quem ob intolerandam crudelitatem regno expulerat, internecina odia intercedebant. Interim Vulcanus uxoris blanditiis adductus, privigno suo arma fabricatur; eademque a Venere ad Æneam deferuntur; qui armorum pulchritudine delectatus, cum cætera omnia, tum clypeum imprimis, qui res a posteritate sua strenue gerendas habebat depictas, studiose admiratur.

ALIUD MODESTINI jurisconsulti argumentum.

Dat belli signum Laurenti Turnus ab arce,
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, & doceat quæ causa petendi.
Æneas divum monitis adit Arcada regem
Evandrum, Arcadia profugum, nova regna petentem.
Accipit auxilium, huic natum & socia agmina jungit
Evander, Pallas fatis comes ibat iniquis.
Iamque habilis bello, & maternis lætus in armis,
Fataque fortunasque ducum, casusque suorum
Sortitus clypeo, divina intentus in arte est.

ALIUD.

ALIUD INCERTI AUTORIS.

argumentum.

Vidit ut Æneas summa vi bella parari,
Arcadas, Evandrumque senem sibi fœdere jungit;
Dardanioque duci sociatur Etruria tota.
Arma petit genitrix, dat Mulciber; in clypeoque
Res pingit Latias, & fortia facta nepotum.

ALIUD MONOSTICHON.

Præparat Octavo bellum quos mittat in hostes.

ALIUD

Dat simul Æneæ socios Octavus & arma.

VT *a* belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco strepuerunt cornua cantu;
Utque acres *b* concussit equos, utq; *c* impulit arma;
Exemplo turbati animi, simul omne tumultu
Conjurat trepido Latium; sævitque juventus
Effera; ductores primi, Mesapus & Ufens,
Contemptorque deum Mezentius, undique cogunt
Auxilia, & latos vastant cultoribus agros.
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium; & Latio consistere Teucros,
Advectum Æneam classi, victosque Penates
d Inferre, & fatis regem se dicere posci
Edoceat, multasque viro se adjungere gentes
Dardanio, & late Latio increbrescere nomen.
Quid struat his cœptis, quem (si fortuna sequatur)
Eventum pugnæ cupiat, manifestius ipsi,
Quam Turno regi, aut regi apparere Latino.
e Talia per Latium; quæ Laomidontius heros
e uncta videns, magno curarum fluctuat æstu,
Atq; animum nunc huc celerem, nunc *f* dividit illuc,
In partesque rapit varias, perque omnia versat;
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis
Sole repercussum, aut radiantis imagine Lunæ,
Omnia pervolitat late loca; jamque sub auras
Erigitur, summique ferit laquearia tecti.
Nox erat, & terras animalia fessa per omnes
Alituum pecudumque genus sopor altus habebat;
Cum pater in ripa gelidique sub ætheris axe
Æneas, tristi turbatus pectora bello,
Procubuit, seramque dedit per membra quietem.

a Vexillum.

b Illo tubae sonitu.

c Ad pedites pertinere, & esse sacrorum, tradit. Serv. Quidam exp. de hastis impulsa in hostium fines, ut postea moris fuit tecialibus. *d* Vide lib. 1. *Inferretque deos Latio.*

e Fiebant, aut quid tale.

f Sic Catullus. *Nos alio mentes aliud: usus omnes aures.*

Huic

Huic deus ipse loci fluvio Tyberinus amœno,
Populeas inter senior se attollere frondes
Visus; eum tenuis *g* glauco velabat amictu
Carbasus, & crines umbrosa tegebat arundo,
Tum sic affari, & curas his demere dictis,
O fate gente deûm, Trojanam ex hostibus urbem
h Qui revehis nobis, æternaque Pergama servas,
Expectate solo Laurenti, arvisque Latinis:
Hic tibi certa domus certi, *i* nè absiste, penates,
Neu belli terrere minis: tumor omnis & iræ
Concessere deûm.
Jamque tibi (nè vana putes hæc fingere somnum)
Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa, jacebit,
Alba solo recubans, albi circum ubera nati.
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Ascanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano: nunc qua ratione, quod instat,
Expedias victor, paucis (adverte) docebo.
Arcades his oris (genus à Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comites, qui signa sequuti)
Delegêre locum, & posuêre in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine, Pallanteum.
Hi bellum assiduè ducunt cum gente Latina:
Hos castris adhibe socios, & fœdera junge.
Ipse ego te ripis & recto flumine ducam.
Adversus remis superes subvectus & amnem.
Surge age nate dea: primisque *k* cadentibus astris
Junoni fer rite preces, iramque minasque
Supplicibus supera votis; mihi victor honorem
Persolves: ego sum, pleno quem flumine cernis
l Stringentem ripas, & pinguia culta secantem,
Cæruleus Tybris, cœlo gratissimus amnis:
Hic mihi magna domus, celsis *m* caput urbibus exit.
Dixit, deinde lacu fluvius se condidit alto.
Ima petens: nox Æneam somnusque reliquit,
Surgit, & ætherii spectans orientia solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Sustulit: ac tales effudit ad æthera voces:
n Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus unde est,
Tuque ô Tybri, tu ô genitor cum flumine sancto,
Accipite Æneam, & tandem arcete periclis.
Quo te cunque lacus miserantem incommoda nostra
Fonte tenet, quocunque solo pulcherrimus exis,
Semper honore meo, semper celebrabere donis,
o Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.
Adsis ô tandem, & propiùs tua numina firmes,

g Dii fluviorum & maris hoc vestitu glauco, id est, cæruleo, pingi solebant, et capite arundine tecto. carbaso autem texebantur renuiss. vela.

h Ob Dardanum Trojani generis autorem, ex Italia profectum. Unde lib. 7. *hinc Dard. ortus, Hvc repetit.*

i Ne desere tuum inceptum. Iunguntur autem haec. *Ne abssiste, neu terrere*: ideo illa *ne abs.* non inclusa sunt parenthesi.

k Vt lib. 2. *suadentque cadentia sydera somnos.*

l Radentem.

m De fonte fluvii exedit. Etruriae parte exeunte. Convenit quod addit, *quocunque solo pulch. exis.*

n Ita Serv. distinguit. Alii *Nymphæ Laurentes, nymph.*

o Quod fluvii dividunt se in brachia, partes, vel ostia, quae cornua vocantur, ut. *Rhenusque bicornis*: sive ob magnitum.

Sic

Sic memorat: geminasque legit de classe biremes,
Remigioque aptat: socios simul instruit armis.
Ecce autem subitum atque oculis mirabile monstrum!
Candida per sylvam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridique in littore conspicitur sus.
Quam pius Æneas tibi enim, tibi maxima Juno
Mactat, sacra ferens, & cum p grege sistit ad aram.
Tybris ea fluvium, quàm longa est, nocte tumentem
Leniit, & tacita refluens ita substitit unda,
Mitis ut in morem stagni placidæque paludis
Sterneret æquor aquis: remo ut luctamen abesset.
Ergò iter inceptum celebrat q rumore secundo.
Labitur uncta vadis abies: mirantur & undæ,
Miratur nemus insuetum fulgentia longè
Scuta virûm fluvio pictasque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant.
Et longos superant flexus, variisque teguntur
Arboribus: viridesque secant placido æquore r sylvas.
Sol medium cœli conscenderat igneus orbem,
Cùm muros arcemque procul, & rara domorum
Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit tum res inopes Evandrus habebat
Ocyùs advertunt proras, urbique propinquant.
Fortè die solennem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ magno divisque ferebat
Ante urbem, in luco: Pallas huic filius unà,
Unà omnes juvenum primi, pauperque senatus,
Thura dabant: tepidusque cruor fumabat ad aras.
Ut celsas videre ratas, atque inter opacum
Adlabi nemus, & s tacitis incumbere remis,
Terrentur visu subito, cunctique relictis
Consurgunt mensis: audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipse;
Et procul è tumulo, Juvenes, quæ causa subegit
Ignotas tentare vias? quò tenditis? inquit.
t Qui genus? unde domo? pacemnè huc fertis, an arma?
Tum pater Æneas puppi sic fatur ab alta,
(Paciferaque manu ramum prætendit oliva)
Trojugenas ac tela vides inimica Latinis,
Quos illi bello profugos egere superbo.
Evandrum petimus: ferte hæc, & dicite lectos
Dardaniæ venisse duces, socia arma rogantes.
Obstupuit tanto percussus nomine Pallas:
Egredere ô quicunque es, ait: coramque parentem
Alloquere, ac nostris succede penatibus hospes.
Accepitque manu, dextramque amplexus inhæsit.
Progressi subeunt luco, fluviumque relinquunt.
Tum regem Æneas dictis affatur amicis;

Optime

p Fœtu. Est autem hyst. prot. pro s. sit & mactat.

q Rumore secum. intercomite de felici profectione, ut quidam exp.

r Sylvarum vicinarum imagines in flumine apparentes.

s Pro, Tacito incumbere.

t Qui estis genere? quo tendere estis? ut Græcè genus Hom.

Optime Grajugenûm, cui me fortuna precari,
Et *u* vitta compos voluit prætendere ramos :
Non equidem extimui, Danaûm quod ductor & Arcas,
Quodque à ſtirpe fores geminis conjunctus Atridis ;
Sed mea me virtus, & ſancta oracula divûm,
Cognatique patres, tua *x* terris dedita fama,
Conjunxere tibi, & fatis egêre volentem.
Dardanus, Iliacæ primus pater urbis & autor,
Electra (ut Graii perhibent) Atlantide cretus
Advehitur Teucros : Electram maximus Atlas
Edidit, ætherios humero qui ſuſtinet orbes.
Vobis Mercurius pater eſt, quem candida Maia
Cyllenes gelido conceptum vertice fudit.
At Maiam (auditis ſi quicquam credimus) Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui ſydera tollit.
Sic genus amborum ſcindit ſe ſanguine ab uno.
His fretus, *y* non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi : meme ipſe meumque
Objeci caput, & ſupplex ad limina veni.
Gens eadem, quæ te, crudeli *z* Daunia bello
Inſequitur : nos ſi pellant, nihil abfore credunt
Quin omnem Heſperiam penitus ſua ſub juga mittant,
Et mare, quod ſuprà, teneant, quodque alluit infrà.
Accipe daque fidem : ſunt nobis fortia bello
Pectora, ſunt animi, & rebus ſpectata juventus.
Dixerat Æneas ; ille os oculoſque loquentis
Jamjudum & totum luſtrabat lumine corpus.
Tunc ſic pauca refert. Ut te fortiſſime Teucrûm
Accipio agnoſcoque libens ! ut verba parentis
Et vocem Anchiſæ magni vultumque recordor !
Nam memini Heſiones viſentem regna ſororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
a Protinus Arcadiæ gelidos inviſere fines.
Tum mihi prima genas veſtibat flore juventa :
Mirabarque duces Teucros, mirabar & ipſum
Laomedontiaden : ſed cunctis altior ibat
Anchiſes : mihi mens juvenili ardebat amore
Compellare virum, & dextræ conjungere dextram.
Acceſſi, & cupidus *b* Phenei ſub mœnia duxi.
Ille mihi inſignem pharetram, Lyciaſque ſagittas,
Diſcedens, chlamydemque auro dedit intertextam,
Frænaque bina, meus quæ nunc habet, aurea, Pallas.
Ergò, & quam petitis, *c* juncta eſt mihi fœdere dextra :
Et, lux cùm primùm terris ſe craſtina reddet,
Auxilio lætos dimittam, opibuſque juvabo ;
Interea ſacra hæc (quando huc veniſtis amici)
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiſcum, & jam nunc ſociorum aſſueſcite menſis.

u Pacifera olivae ramum, ut modo dixit.

x Per terris ſparſa. In quibuſdam edit. dedita male pro dedita, voce antiqua. Ut, *Dedimus ſubito Troianæ per agmina rumor.*

y Cum nullo ante pectus ſumat te aut per artem aliquam, ut per legatos probarem : ſed intrepidum me tibi commiſi. Artem fortaſſe intell. Artificioſam orationem.

z Rutuli, a Danno rege.

a Uno eodemque itinere : vel, Continuato itinere. Alii, *Ulterius* pergentem.

b Oppidi Arcadiae.

c Junctæ eſt antiquis amicitiis per illud Anchiſae hoſpitium.

Hæc

Hæc ubi dicta, dapes jubet & ſubblata reponi
Pocula : gramineoque viros locat ipſe ſedili :
Præcipuumque *d* toro & villoſi pelle leonis
e Accipit Æneam, ſolioque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim aræque ſacerdos
Viſcera toſta ferunt taurorum, onerantque caniſtris
f Dona laboratæ Cereris, Bacchumque miniſtrant.
Veſcitur Æneas, ſimul & Trojana juventus
g Perpetui tergo bovis, & luſtralibus extis.
Poſtquam exempta fames, & amor compreſſus edendi,
Rex Evandrus ait, Non hæc ſolennia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram,
Vana ſuperſtitio veterumve ignara deorum
Impoſuit : ſævis, hoſpes Trojane, periclis
Servati facimus, meritoſque novamus honores.
Jam primùm ſaxis *h* ſuſpenſam hanc aſpice rupem :
Disjectæ procul ut moles, deſertaque montis
Stat domus, & ſcopuli ingentem traxere ruinam,
Hic ſpelunca fuit, vaſto ſubmota receſſu,
Semihominis *Caci* : facies quam dira tegebat,
Solis inacceſſam radiis, ſemperque recenti
Cæde tepebat humus : foribuſque affixa ſuperbis
Ora virûm triſti pendebant pallida rabo.
Huic monſtro Vulcanus erat pater : illius atros
Ore vomens ignes, magna ſe mole ferebat.
Attulit & nobis aliquando optantibus ætas
i Auxilium adventumque dei : nam maximus *k* ultor
l Tergimini nece Geryonis *m* ſpoliiſque ſuperbus,
Alcides aderat, tauroſque hac victor agebat
Ingentes : vallemque boves annemque tenebant.
At *n* furiis Caci mens effera, nequid inauſum
Aut intentatum ſceleriſve dolive fuiſſet :
Quatuor à ſtabulis præſtanti corpore tauros
Avertit, totidem forma ſuperante juvencas.
Atque hos, nequa forent pedibus veſtigia rectis,
Cauda in ſpeluncam tractos, verſiſque viarum
o Judiciis raptos, ſaxo occultabat opaco.
Quærentem nulla ad ſpeluncam *p* ſigna ferebant.
Interea cùm jam ſtabulis ſaturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitumque pararet :
Diſceſſu mugire boves, atque omne querelis
Impleri nemus, & colles clamore relinqui
Reddidit una boum vocem, vaſtoque ſub antro
Mugiit, & Caci ſpem cuſtodita fefellit.
Hic verò Alcidæ furiis exarſerat atro
Felle dolor : rapit *q* arma manu, nodiſque gravatum
r Robur, & aërii curſu petit ardua montis.
Tum primùm noſtri Cacum vidêre timentem,

d Ex herbis ſtructo ſuperimpoſito ſedili.
e Acceptum collocat ſuper toto cooperto pelle leonis.
f Panes & Cerere confectos, id eſt, e frumento.
g Quidam exp. integri, & nunquam interrupti.
h Quaſi jam jamque lapſuram.
i Adventu dei, qui adventus auxilio fuit.
k Qui ſe aliis etiam plurimis ultorem exhibuit.
l Tricorporis.
m Tauris, ut verſ. ſeq.
n Furii, in aliis.
o veſtigia.
p veſtigia.
q Sagittas.
r Glaram.

Tur

Turbatumque ſoculis ; fugit ilicet ocyor Euro,
Speluncamque petit; *PEDIBVS* timor addidit alas,
Ut ſeſe incluſit, ruptiſque immane catenis
Dejecit ſaxum, ferro quod & arte paterna
Pendebat, fultoſque emunit obice poſtes ;
Ecce ! furens animis aderat Tirynthius, omnemque
Acceſſum luſtrans, huc ora ferebat & illuc,
Dentibus infrendens ; ter totum fervidus ira
Luſtrat Aventini montem ; ter ſaxea tentat
Limina nequicquam ; ter *t* feſſus valle reſedit.
Stabat acuta ſilex, præciſis undique ſaxis,
Speluncæ dorſo inſurgens, altiſſima viſu,
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem,
Dexter in adverſum nitens concuſſit, & imis
Avulſum ſolvit radicibus : inde repente
Impulit, impulſu quo maximus inſonat æther,
Diſſultant ripæ, refluitque exterritus amnis.
At ſpecus & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & umbroſæ penitus patuere cavernæ,
Non ſecus ac ſiqua penitus vi terra dehiſcens
Infernas reſeret ſedes, & regna recludat
Pallida, diis inviſa, ſuperque immane barathrum
Cernatur, trepidentque immiſſo lumine manes.
Ergo inſperata deprenſum in luce repente,
Incluſumque cavo ſaxo, atque inſueta rudentem
Deſuper Alcides telis premit, omniaque arma
Advocat, & ramis vaſtiſque *w* molaribus inſtat.
Ille autem (neque enim fuga jam ſuper ulla pericli eſt)
Faucibus ingentem fumum (mirabile dictu)
Evomit : involvitque domum caligine cæca.
Proſpectum eripiens oculis, glomeratque ſub antro
Fumiferam noctem, commiſtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis, ſeque ipſe per ignem
Præcipiti jecit ſaltu, qua plurimus *x* undam
Fumus agit, nebulaque ingens ſpecus æſtuat atra.
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Corripuit, in nodum complexus, & angit inhærens
Eliſos oculos, & ſiccum ſanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revulſis :
Abſtractæque boves, *y* abjuratæque rapinæ
Cœlo oſtenduntur, pedibuſque informe cadaver
Protrahitur, nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos, vultum villoſaque ſetis
Pectora *z* ſemiferi, atque extinctos faucibus ignes.
Ex illo celebratus honos, lætique minores
Servavere diem, primuſque Potitius autor,
Et domus Herculei *a* cuſtos Pinaria ſacri,

ſEa parte turbatum quæ proditrix eſt mentis, ut inquit Serv. addens legi etiam *oculi* : ut ſit, *videre turbatum oculi.*

t De animo vult intelligi S. pro, Egens conſilii : Sed alii ſimplicius, de corpore.

w Lapidibus qui minores molaribus erant.

x Intelligit vaporem qui in morem unde circum volvebatur.

y Quas jurejurando negaverat eſſe apud ſe, vel, pejurando retinebat. Ser. Contra jus retentae.

z Ante : vocavit ſemi hominem.

a Miniſtra : ut, *Trivia cuſtos.*

Hanc

Hanc aram luco ſtatuit: quæ maxima ſemper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima ſemper.
b Præbere invicem pocula. Quare agite ô juvenes, tantarum in munere laudum
Cingite fronde comas, & pocula *b* porgite dextris:
Communemque vocate deum, & date vina volentes.
c Herculi conſecrata. Dixerat, *c* Herculea bicolor cum populus umbra
Velavitque comas, foliiſque innexa pependit:
d Ad figuram magnitudinem: ut cum Græc. dicunt, χειροπληθὴς λάβε. Et ſacer *d* implevit dextram ſcyphus: ocyus omnes
In menſam læti libant, divoſque precantur.
e Inclinato in noctem. De vexo interea propior fit veſper Olympo:
Jamque ſacerdotes, primuſque Potitius, ibant,
Pellibus in morem cincti, flammaſque ferebant,
Inſtaurant epulas, & menſæ grata ſecundæ
Dona ferunt: cumulantque oneratis lancibus aras.
f Qui tripudiantes aras circumibant. Tum *f* Salii ad cantus, incenſa altaria circum,
Populeis adſunt evincti tempora ramis.
Hic juvenum chorus, ille ſenum, qui carmine laudes
Herculeas & facta ferunt: ut prima novercæ
*M*onſtra manu geminoſque premens eliſerit angues:
Ut bello egregias idem diſjecerit urbes,
Trojamque Oechaliamque, ut duros mille labores
Rege ſub *E*uryſtheo, fati Junonis iniquæ,
g Orationis forma mutatur in μεταβασιν. Pertulerit. *g* Tu nubigenas, invicte, bimembres
Hylæumque Pholumque, manu, tu Creſſia mactas
Prodigia, & vaſtum Nemeæ ſub rupe leonem.
h Cerberus. Te Stygii tremuere lacus: te *h* janitor Orci
Oſſa ſuper recubans antro ſemeſa cruento.
Nec te ullæ facies, non terruit ipſe Typhoeus,
i Non te ira circumſtetit ut reddiderit rationis regentem, id eſt, amentem. Vel. non tuiſti rationis egens, & conſilii inops cum te circumſtetit. Arduus, arma tenens: non *i* te rationis egentem
Lernæus turba capitum circumſtetit anguis.
Salve vera Jovis proles, decus addite divis:
Et nos & tua dexter adi pede ſacra ſecundo.
Talia carminibus celebrant: ſuper omnia Caci
Speluncam adjiciunt, ſpirantemque ignibus ipſum.
Conſonat omne nemus ſtrepitu, colleſque reſultant.
Exin ſe cuncti divinis rebus ad urbem
k Sic Ter. dicit *Pannis annisq; obſitum.* Perfectis referunt, ibat rex *k* obſitus ævo:
Et comitem Æneam juxta natumque tenebat,
Ingredien: varioque viam ſermone levabat.
Mobiles, Miratur, *l* facileſque oculos fert omnia circum
Æneas capiturque locis, & ſingula latus
m Pallantea ubi poſtea p. latium fuit. Exquiritque auditque virum monumenta priorum.
Tum rex Evandrus, *m* Romanæ conditor arcis,
Hæc nemora indigenæ Fauni, Nymphæque tenebant,
n Nec quærere nec parta tueri, q. d. In dem vivebant. Genſque virum truncis & duro robore nata:
Queis neq; mos, nè que cultus erat; nec jungere tauros,
Aut *n* componere opes norat, aut parcere parto:
Sed rami, atque aſper victu venatus alebat.

Pri-

Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens, & regnis exul ademptis.
Is genus indocile, at diſperſum montibus altis,
Compoſuit, legeſque dedit: Latiúmque vocari
Maluit, his quoniam latuiſſet tutus in oris.
Aureáque (ut perhibent) illo ſub rege fuêre
Secula; ſic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paulatim ac *o* decolor ætas,
Et belli rabies, & amor ſucceſſit habendi.
Tum manus Auſoniæ, & gentes venêre Sicanæ:
Sæpius & nomen *p* poſuit Saturnia tellus.
Tum reges, aſperque immani corpore Tybris:
A quo poſt Itali fluvium cognomine Tybrim
Diximus: omiſit verum vetus Albula nomen.
Me pulſum patria, *q* plagíque extrema ſequentem,
Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum
His poſuêre locis: matriſque egêre tremenda
Carmentis Nymphæ monita, & deus autor Apollo.
Vix ea dicta, dehinc progreſſu, monſtrat & aram
Et Carmentalem Romano nomine portam:
Quam memorant Nymphæ priſcum Carmentis honorem
Vatis fatidicæ: cecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos, & nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem (quem *Romulus* acer aſylum
r Rettulit) & gelida monſtrat ſub rupe *Lupercal*,
ſ Parrhaſio dictum Panos de more Lycei.
Nec non & *t* ſacri monſtrat nemus Agileti
u Teſtaturque locum, & lethum docet hoſpitis Argi.
Hinc ad *x* Tarpeiam ſedem & Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim ſylveſtribus horrida dumis.
Jam tum *y* relligo pavidos terrebat agreſtes
z Dira loci, jam tum ſylvam *a* ſaxúmque trembant.
Hoc nemus, hunc (inquit) frondoſo vertice collem,
(Quis deus, incertum eſt) habitat deus. Arcades ipſum
Credunt ſe vidiſſe Jovem, cúm ſæpe nigrantem
Ægida concuteret dextra, *b* nimboſque cieret.
Hæc duo præterea disjectis oppida muris,
Relliquias veterumque vides monumetta virorum:
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit urbem;
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter ſe dictis ad tecta ſubibant
Pauperis Evandri: paſſimque armenta videbant
c Romanoque foro & lautis mugire carinis.
Ut ventum ad ſedes, Hæc inquit, limina victor
Alcides ſubiit, hæc illum regia cœpit.
d Aude hoſpes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge deo, rebuſque veni non aſper egenis.
Dixit, & anguſti ſubter faſtigia tecti

o Diſcedens & degenerans a priore colore.

p Depoſuit, Mutavit in aliud.

q Navigationem in longinquas & ult. terras procul domo parantem Sic pelagi extrema, erunt extremae & longiſſime remotae ejus partes.

r Ad imitationem Athenienſis aſyli fecit. *ſ* id eſt, offendit Lupercal Panos Lycei, dicatum ex more Arcadico.

t Execrabilis

u Iurat non ſua culpa jura hoſpitii fuiſſe violata: quod Argus quidam ab eo ſuſceptus hoſpitio, ibi fuiſſet necatus.

x Dictam poſtea Tarpeiam, ſic Capitolia.

y Metus.

z Ser. expo, *magna*, cui non aſſentior.

a Tarpeium.

b Pro, fulminibus.

c Vbi poſſes. Rom. forum & carinae fuerunt.

d In animum tuum fortiter inducito.

Ingentem Æneam duxit : ſtratiſque locavit
Effultum foliis, & pelle Libyſtidis urſæ.
Nox ruit, & fuſcis tellurem amplectitur alis :
At Venus haud animo nec quicquam exterrita mater
Laurentumque minis & duro mota tumultu,
Vulcanum alloquitur : thalamoque hæc conjugis aureo
Incipit, & dictis divum aſpirat amorem :
Dum bello Argolici vaſtabant Pergama reges
e Debita, caſuraſque inimicis ignibus arces :
Non ullum auxilium miſeris, non arma rogavi
Artis opiſque tuæ : nec te chariſſime conjux,
Incaſſumve tuos volui exercere labores :
Quamvis & Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ fleviſſem ſæpe laborem.
Nunc Jovis imperiis, Rutulorum conſtitit oris:
Ergo eadem ſupplex venio, & ſanctum mihi numen
f Arma rogo, genitrix nato : te filia Nerei,
Te potuit lacrymis Tithonia flectere conjux.
Aſpice qui coeant populi, quæ mœnia clauſis
Ferrum acuant portis, in me excidiumque meorum.
Dixerat, & niveis hinc atque hinc diva lacertis
g Cunctantem amplexu molli fovet ; ille repente
Accepit ſolitam flammam, notuſque medullas
Intravit calor, & labefacta per oſſa cucurrit ;
Non ſecus atque olim tonitru cum rupta coruſco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Senſit læta dolis, & formæ conſcia conjux.
Tum pater h æterno fatur devinctus amore,
Quid cauſas petis i ex alto ? fiducia ceſſit
Quo tibi diva mei ? k ſimilis ſi cura fuiſſet,
Tum quoque fas nobis Tucros armare fuiſſet.
Nec pater omnipotens Trojam nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum ſuperesſe per annos.
Et nunc, ſi bellare paras, atque hæc tibi mens eſt,
Quicquid in arte mea poſſum promittere curæ,
Quod fieri ferro, liquidove poteſt electro ;
Quantum ignes l animæque valent ; m abſiſte, precando
Viribus indubitare tuis. Ea verba loquutus,
Optatos dedit amplexus ; placidumque petivit
Conjugis infuſus gremio per membra ſoporem.
Inde ubi prima quies medio jam noctis abactæ
Curriculo expulerat ſomnum ; cui fœmina primum
Cui tolerare colo vitam tenuique n Minerva,
Impoſitum cinerem & ſopitos ſuſcitat ignes,
Noctem addens operi famulaſque ad lumina longo
Exercet penſo, caſtum ut ſervare cubile
Conjugis, & poſſit parvos educere gnatos ;
Haud ſecus ignipotens, nec tempore ſegnior illo,

e Fataliter ad exitium deſtinata. Ita Ser. quaſi fato debita.

f Poſt. *Arma rogo* dixit Ser. eſſe diſtinguendum ut cui petat non dicat, ſed relinquat intelligendum.

g *Cunctantem* de Promiſſione.

h Magno atque adeo immenſo Legitur autem & *devictus*.

i Ex *alio*. non exp. ex vetuſto & antiquo : At Argumentatione longe repetita.

k Si ſolicita itidem fuiſſes de armis habendis.

l venti efficere poſſunt in fabrili arte.

m Deſine precando me oſtendere te incertam de authoritate qua valere poſſit apud me.

n Lanificio, Lanificii arte. Alii, pro mercede & pretio quod Mi-nervale dicitur.

Mol-

Mollibus è ſtratis opera ad fabrilia ſurgit,
o Inſula Sicanium juxta latus Æoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua ſaxis;
Quam ſubter ſpecus & Cyclopum exeſa caminis
Antra *p* Ætnæa tonant; validique incudibus ictus
Auditi *q* referunt gemitum; ſtriduntque cavernis
Stricturæ *r* chalybum, & fornacibus ignis anhelat;
Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.
r Hoc tunc ignipotens cœlo deſcendit ab alto.
Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro,
Bronteſque, Steropeſque, & nudus membra Pyracmon.
His informatum manibus, jam parte polita
Fulmen erat (*ſ* toto genitor quæ plurima cœlo
Dejicit in terras) pars imperfecta manebat.
Tres *t* imbris torti *u* radios, tres nubis aquoſæ
Addiderant; rutili tres ignis & alitis Auſtri.
Fulgores nunc terrificos, ſonitumque metumque
Miſcebant operi, flammiſque ſequacibus iras.
Parte alia *Marti* currumque rotaſque volucres
Inſtabant; quibus ille viros, quibus excitat urbes;
Ægidaque horrificam, *x* turbatæ Palladis arma,
Certatim ſquamis ſerpentum auroque polibant;
Connexoſque angues, ipſamque in pectore divæ
Gorgona, deſecto vertentem lumina collo.
Tollite cuncta (inquit) *y* cæptoſque auferte labores
Ætnæi Cyclopes, & huc advertite mentem.
Arma acri facienda viro. NUNC viribus uſus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magiſtrâ;
Præcipitate moras. Nec plura effatus. At illi
Ocyùs incubuere omnes, pariterque laborem
z Sortiti; fluit æs rivis, aurique metallum;
Vulnificuſque chalybs vaſta fornace liqueſcit.
Ingentem clypeum informant, UNUM omnia contra
Tela Latinorum, ſeptenoſque orbibus orbes
Impediunt; alii ventoſis follibus auras
Accipiunt redduntque; alii *a* ſtridentia tingunt
Æra lacu; gemit impoſitis incudibus antrum.
Illi inter ſeſe multa vi brachia tollunt
In numerum, verſantque tenaci forcipe maſſam.
Hæc pater Æoliis properat dum *b* Lemnius oris,
Evandrum ex humili tecto lux ſuſcitat alma,
Et matutini volucrum ſub culmine cantus.
Conſurgit ſenior; tunicaque inducitur artus,
Et *c* Tyrrhena pedum circundat vincula plantis.
Tum lateri atque humeris Tegeæum ſubligat enſem,
Demiſſa ab læva pantheræ terga retorquens.
Necnon & gemini cuſtodes limine ab alto
Procedunt, greſſumque canes comitantur herilem.

o Unam ex Vulcaniis inſulis nomine. Hieram deſcribit: ubi collis eſt flammas noctu evomens.
p Quod ex illi ictibus etiam Aetnaea reſultarent.
q Per Echo.
r Hoc pro huc, ut teſt. Priſ. & Ser.
ſ Qualia plur. Jup. ab omni parte coeli dejicit in ter.
t Periph. grandinis *Torti*, i. conſtricti & coacti in grandinem.
u Fluminis, quod trifidum pingebatur, cuſpides, radios dicebant Sic Apolon. dixit ἀϰτῖνα.
x Ad bella concitata, ut ſ. Extempl. *turbati animi.*
y Al. *cortos lab.* i. qui quotidiano opere exercentur: qui olim inſtituti, qui vobis praecipue foliti.
z Diſtribuerunt inter ſe ſive diviſerunt artis ſua officia: ut alibi, *ſortiti remot.* proprie Sorte diviſerunt.
a Ita tingunt ut ſtrideant, ſeu ſtridant. vel tingendo ſtridere faciunt.
b Vulcanus a Lemno inſulo.
c Quia calceos Tuſcos primum ſenatores, deinde & milites gerere ſoliti ſunt.

Hoſpitis Æneæ ſedem, & ſecreta petebat,
d Auxilii promiſſi illi. Sermonum memor, & promiſſi *d* muneris heros.
Nec minus Æneas ſe mãtutinus agebat,
Filius huic Pallas, olli comes ibat Achates.
Congreſſi jungunt dextras, mediiſque reſidunt
e Quem illis tuto inter ſe conferre licebat, Ædibus: & *e* licito tandem ſermone fruuntur.
Rex prior hæc,
Maxime Teucrorum ductor, quo ſoſpite nunquam
Res equidem Trojæ victas aut regna fatebor:
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires: hinc Thuſco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, & murum circumſonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos opulentáque regnis
f Al. *quam.* Jungere caſtra paro: *f* quam fors inopina ſalutem
g Fati neceſſitate factum eſt ut venires: fortunæ beneficio, ut illi ducem requirant. Legitur & *affers*. Oſtentat, fatis huc te poſcentibus *g* affers.
Haud procul hinc *h* ſaxo colitur fundata vetuſto
Urbis Agyllinæ ſedes: ubi Lydia quondam
Gens bello præclara jugis inſedit Etruſcis.
Hanc multos florentem annos rex deinde ſuperbo.
Imperio, & ſævis tenuit Mezentius armis.
h Opere antiquo. Quid memorem infandas cædes? quid facta tyranni
Effera? dii capiti ipſius generique reſervent!
Mortua quinetiam jungebat corpora vivis,
Componens manibúſque manus atque oribus ora,
Sanie mortui, *tabo*, vomidi. (Tormenti genus) & *i* ſanie tabóque fluentes
Complexu in miſero, longa ſic morte necabat.
At feſſi tandem cives infanda furentem
Armati circumſiſtunt, ipſúmque domúmque:
Obtruncant ſocios, ignem ad faſtigia jactant.
Ille inter cædes Rutulorum elapſus in agros
Confugere, & Turni defendier hoſpitis armis.
Ergò omnis furiis ſurrexit Etruria juſtis;
Regem ad ſupplicium præſenti Marte repoſcunt.
His ego te, Æneа, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condenſæ littore puppes,
Signaque ferre jubent: retinet longævus aruſpex,
Fata canens, O Mæoniæ dilecta juventus,
Flos veterum virtuſque virûm, quos juſtus in hoſtem
Fert dolor, & merita accendit Mezenthius ira:
Nulli fas Italo tantam ſubjungere gentem,
k Inſigne, Species pro genere, quia Turci reges non habuerant coronam. Inſignia autem, pro magna. Externos optate duces. Tum Etruſca reſedit.
Hoc acies campo, monitis exterrita divûm.
Ipſe oratores ad me, regnique *k* coronam
Cum ſceptro miſit, mandátque inſignia Tarchon,
Succedam caſtris, Tyrrenaque regna capeſſam.
l Frigore ſenili tarda, & annis debilitata. Sed mihi tarda *l* gelu ſeclíſque effœta ſenectus
Invidet imperium, ſeræque ad fortia vires.
Gnatum exhortarer, ni miſtus matre Sabella

Hinc

Hinc partem patriæ traheret : tu, cujus & annis
Et generi fatum indulget, quem numina poſcunt,
Ingredere ô Teucrûm atque Italûm fortiſſime ductor.
Hunc tibi præterea, ſpes & ſolatia noſtri,
Pallanta adjungam : ſub te tolerare magiſtro
Militiam & grave Martis opus, tua cernere facta
Aſſuefcat, primis & te miretur ab annis.
Arcadus huic equites bis centum, robora pubis
Lecta dabo : totidemque ſuo tibi nomine Pallas.
Vix ea fatus erat *m* defixique ora tenebant,
Æneas Anchiſiades & fidus Achates :
Multaque dura ſuo triſti cum corde putabant,
Niſi ſignum cœlo *n* Cytherea dediſſet *o* aperto.
Namque improviſo vibratus ab æthere fulgor
Cum ſonitu venit ; & ruere omnia viſa repentè,
Tyrrhenúſque tubæ mugire per æthera clangor.
Suſpiciunt : iterum atque iterum fragor intonat ingens ;
Arma inter nubem, cœli in regione ſerena,
Per ſudum rutilare vident, & pulſa tonare.
Obſtupuère animis alii : ſed Troius heros
Agnovit *p* ſonitum, & divæ promiſſa parentis.
Tum memorat, Nè verò hoſpes, ne quære profectò
Quem caſum portenta ferant : ego poſcor *q* Olympo.
Hoc ſignum cecinit miſſuram diva creatrix,
Si bellum ingrueret, Vulcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu ! quantæ miſeris cædes Laurentibus inſtant !
Quas pœnas mihi Turne dabis ! quàm multa ſub undas
Scuta virûm, galeaſque, & fortia corpora volves,
Tybri pater ! poſcant acies & *r* fœdera rumpant.
Hæc ubi dicta dedit, ſolio ſe tóllit ab alto :
Et primùm *ſ* Herculeis ſopitas ignibus aras.
Excitat : *t* heſternúmque Larem parvóſque Penates
Lætus adit ; mactat lectas de more bidentes :
Evandrus pariter, pariter Trojana juventus.
Poſt hinc ad naves graditur, ſocioſque reviſit :
Quorum de numero, qui ſeſe in bella ſequantur,
Præſtantes virtute legit, pars cætera prona
Fertur aqua, ſegniſque ſecundo defluit amni,
Nuncia ventura Aſcanio rerumque patriſque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva ;
Ducunt *u* exortem Æneæ, quem fulva leonis
Pellis obit totum, præfulgens unguibus *x* aureis.
Fama volat parvam ſubito vulgata per urbem.
Ocyus ire equites Tyrrheni ad littora regis.
Vota metu duplicant matres, *y* propiúſque periclo
It timor, & major Martis jam apparet imago.
Tum pater Evandrus dextram complexus euntis

m Intenti : ſed defixi præ ſe ferret etiam ſtuporem quemdam.
n Venus.
o Sereno, ut alibi, *aperta ſerena*.
p quid ſonitus ſignificaret.
q O'ymp. vel, e Olymp. poſcor.
i. Haec ſigna cauſa mei fiunt. vel, In Olympum poſcor, at rectius, Poſcor ad bellum ex Olympo.
r Datam de fœderibus ſanciendis fidem violent.
ſ Hypall. pro Herculeas aras, in quibus erant ignes ſopiti.
t Cui pridie ſacrificaverat.
u Eximium, egregium.
x Aut quia angues ipſi, cum aruerunt, auri imitantur colorem : aut quia ſolebant deaurari.
y Timent propiùs quam periculum.

Hæret, inexpletum lacrymans: ac talia fatur;
O mihi præteritos referat si Jupiter annos!
(Qualis eram cùm primam aciem Præneste sub ipsa
Stravi, scutorumque incendi victor acervos:
Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi:
Nascenti cui tres animas Feronia mater
(Horrendum dictu) dederat, terna arma movenda,
Ter letho sternendus erat: cui tunc tamen omnes
Abstulit hæc animas dextra & totidem exuit armis)
Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam
Nate tuo: neque z finitimus Mezentius unquam
z Ab finitimo. Huic capiti insultans, tot ferro sæva dedisset
Funera, tam multis viduâsset civibus urbem.
At vos, ô superi & divûm, tum maxime rector
a Al. Reminiscere regis, Exaudique preces patrias. Jupiter, Arcadii, quæso, a miserescite regis:
Et patrias audite preces: Si numina vestra
Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant:
Si visurus eum vivo, & venturus in unum:
b Ferre Sustinere. Vitam oro: patiar quemvis b durare laborem.
Sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris:
Nunc, ô nunc liceat crudelem abrumpere vitam;
c Ut Gr. dicunt τηλύγετον & μουνογενῆ. Dum curæ ambiguæ, dum spes incerta futuri,
Dum te chare puer, mea, c sera & sola voluptas,
Complexu teneo: gravior ne nuntius aures
Vulneret. Hæc genitor digressu dicta supremo
Fundebat: famuli collapsum in tecta ferebant:
Jamque adeò exierat portis equitatus apertis:
Æneas inter primos & fides Achates;
Indè alii Trojæ proceres; ipse agmine Pallas
d Conspicuus Spectabilis. In medio chlamyde & pictis d conspectus in armis.
Qualis ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
(Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes)
Extulit os sacrum cœlo, tenebrasque resolvit.
Stant pavidæ in muris matres, oculisque sequuntur
Pulveream nubem, & fulgentes ære catervas.
Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
Armati tendunt: it clamor, & agmine facto
e De quadruped. properantibus haec vox dicitur. Plaut. quadrupedanti gonitu. e Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum
Est ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
Religione patrum latè sacer; undique colles
Incluere cavi, & nigra nemus abiete cingunt;
Sylvano fama est veteres sacrâsse Pelasgos,
Arvorum pecorisque deo, lucumque diemque,
Qui primi fines aliquando habuêre Latinos.
Haud procul hinc Tarcho & Tyrrheni tuta tenebant
Castra locis; celsòque omnis de colle videri
Jam poterat legio, & latis tendebat in arvis.
Huc pater Æneas, & bello lecta juventus

Sur-

Succedunt, feſſique & equos & corpora curant.
At Venus æthereos inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat; natúmque in valle reducta
Ut procul è gelido ſecretum flumine vidit,
Talibus affata eſt dictis, *f* ſeque obtulit ultro:
En! perfecta mei promiſſa conjugis arte
Munera; nè mox aut Laurentes, nate, ſuperbos,
Aut acrem dubites in prælia *g* poſcere Turnum,
Dixit, & amplexus nati Cytherea petivit;
Arma ſub adverſa poſuit radiantia quercu.
Ille deæ donis & tanto lætus *h* honore,
Expleri nequit, atque oculos per ſingula volvit;
Miratúrque intérque manus & brachia verſat
Terribilem criſtis galeam, flammaſque vomentem,
Fatiferumque enſem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem; qualis cum cærula nubes
Solis inardeſcit radiis, longéque refulget.
Tum leves ocreas electro, auroque recocto,
Haſtamque, & clypei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus, venturique inſcius ævi,
Fecerat ignipotens; illic genus omne futuræ
Stirpis *i* ab Aſcanio, pugnataque in ordine bella
Fecerat: & viridi fœtam Mavortis in antro
Procubuiſſe lupam; *k* geminos huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impavidos; illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam, & raptas ſine more Sabinas
Conſeſſu *l* cavæ, magnis Circenſibus act's,
Addiderat; ſubitoque novum conſurgere bellum
Romulidis, Tatioque ſeni Curibuſque ſeveris,
Poſt iidem inter ſe poſito certamine reges
Armati, Jovis ante aras, pateraſque tenentes
Stabant, & cæſa jungebant fœdera *m* porcâ.
Haud procul inde, *n* citæ Metium in diverſa quadrigæ
Diſtulerant (at tu dictis *Albane o* maneres)
Raptabatque viri mendacis viſcera Tullus
Per ſylvam, & ſparſi rorabant ſanguine vepres.
Necnon Tarquinium ejectum Proſenna jubebat
Accipere, ingentique urbem obſidione premebat,
ÆNEADÆ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti ſimilem, ſimilemque minanti
Aſpiceres; pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Cloëlia ruptis.
In *p* ſummo cuſtos Tarpeiæ *M*anlius arcis
Stabat pro templo, & Capitolia celſa tenebat,
Romuleoque recens horrebat regia culmo.

f Deam confeſſo ut lib. 2.

g Provocare.

h Quod manifeſtum viderat matrem, & numinis ſui plenam.

i Uſque ad Aug. Caeſ. *in ora.* *fecerat.*

k Totus hic locus Ennian. eſt.

l Ubi populous ſpectat.

m Pro porco dictum putant gram. Suet. porcam, Livius percum dixit. Sed porcus & de fœmina dictum fuiſſe videtur.

n Ut quae curſitabant in ſpatio. Circi maxima concitatione curriculi.

o Manere debuiſſes, vel deſueras.

p Summa clypei parte.

Atque hic auratis volitans argenteus anser
Porticibus, Gallos in limine adesse canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defensi tenebris & dono noctis opacæ.
Aurea Cæsaries ollis, atque aurea *q* vestis:
r Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur; duo quisque Alpina coruscant
Gesa manu, scutis protecti corpora longis.
Hic exultantes Salios, nudosque Lupercos,
s Lanigerosque apices, & lapsa ancilia cœlo
Extuderat: castæ ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus; hinc procul addit
Tarpareas etiam sedes, alta ostia Ditis;
Et scelerum pœnas, & te, Catilina, minaci
Pendentem scopulo, Furiarumque ora trementem,
Secretosque pios; his dantem jura Catonem.
Hæc inter tumidi latè maris ibat imago
Aurea; sed fluctu spumabant cærula cano:
Et circum argento clari delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æstumque secabant.
In medio classes æratas, Actia bella,
Cernere erat; totumque instructo marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in prælia Cæsar,
Cum patribus populoque Penatibus & magnis diis,
Stans celsa in puppi; geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriumque aperitur vertice sydus.
Partis alia ventis & diis Agrippa secundis,
Arduus, agmen agens; cui *t* belli insigne superbum,
Tempora navali fulgent rostrata corona.
Hinc ope barbaricâ variisque Antonius armis
Victor, ab auroræ populis & littore rubro
Ægyptum, viresque Orientis, & ultima secum
Bactra vehit; sequiturque (nefas) Ægyptia conjux.
Unà omnes ruere, ac totum spumare reductis
Convulsum remis *u* rostris stridentibus æquor.
Alta petunt; pelago credas innare revulsas,
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos.
Tanta mole viri turritis puppibus instant;
Stupea flamma manu, telisque volatile ferrum
Spargitur: *x* arva nova Neptunia cæde rubescunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina sistro,
Nec dum etiam geminos à tergo respicit angues.
Omnigenûmque deûm monstra & latrator Anubis.
Contra Neptunum & Venerem, contráque Minervam
Tela tenent; sævit medio in certamine Mavors,
Cœlatus ferro, tristésque ex æthere divæ,
Et scissa gaudens vadit Discordia palla;

q Pro barba unde in vestes, imbarbe.

r ῥάβδοις virgas quasdam in longum aut latum varia serie & colore Porrectas habentibus.

s Qui flamines gestabant pileum in quo erat brevis virga desuper habens aliquid fange.

t De bello Siculo quod cum Pompeio gestum est.

u Sic & lib. 5. sed alii legunt robique postrisque strid.

x *Arva Nept.* pro mari.

Quam cum ſanguineo ſequitur Bellona flagello.
y Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
Deſuper; omnis eo terrore Ægyptus, & Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipſa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, & laxos jam jamque immittere funes,
Iliam inter cedes, pallentem morte futurâ,
Fecerat ignipotens undis & z Iapyge ferri;
Contrà autem magno mœrentem corpore Nilum,
Pandentémque ſinus, & tota veſte vocantem
Cæruleum in gremium a latebroſaque flumina victos.
At Cæſar triplici invectus Romana triumpho
Mœnia, diis Italis votum immortale ſacrabat,
Maxima ter centum totam delubra per urbem
Lætitia b ludiſque viæ plauſuque fremebant;
Omnibus in templis matrum chorus omnibus aræ;
Ante aras terram cæſi ſtravêre juvenci.
Ipſe ſedens niveo c candentis limine Phœbi,
Dona recognoſcit populorum, aptátque ſuperbis
Poſtibus: incedunt victæ longo ordine gentes,
Quàm variæ linguis, habitu tam veſtis & armis.
Hic Nomadum genus, & diſcinctos Mulciber Afros,
Hic Lelegas, Caráſque ſagittiferóſque Gelonos
Pinxerat: Euphrates ibat jam mollior undis:
Extremique hominum Morini, Rhenúſque bicornis,
Indomitique d Daæ, & pontem indignatus Araxes.
Talia per clypeum Vulcani dona parentis
Miratur: rerúmque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famamque & fata nepotum.

y q.d. littoralis qui in Leucano littore colebatur & ludis trienalibus & gymn. & circe ſuada libuſque celebrabatur.
z Vento ex Apulia flante.

a Quia Nili origo neſcitur.

b Ludi compitalitii celebrantur.

c Marmorei templi limine.

d Al. Dacæ vel Daci.

ÆNEIDOS LIB. IX.

ARGUMENTUM.

Absente Aenea, & in Tuscia conquirendis auxiliis occupato, Turnus a Junone per Iridem admonitus ne tantam rei bene gerendæ occasionem amitteret, quam proxime ad hostes copias admovet: Qui cum suis se mœnibus continerent, neque æquo loco facerent demicandi potestatem, ut illis spem omnem fugæ intercluderet, classem exurere conatur. Erat ejus classis materia x Idææ matris luco cæsa: qua propter, matris precibus adductus Jupiter, naves omnes instanti incendio eripuit, & in totidem nymphas marinas convertit. Post hæc imminente jam nocte, Turnus adversus hostium eruptiones ad oppidi portã excubias disponit: iis Messapum præfecit. Interim consultantibus Trojanorum ducibus, quemnam potissimum ad Æneam mitterent, qui de suorum periculo eum faceret certiorem, ultro eam provinciam suscipiunt Nisus & Eurialus, conjunctissimum amicorum par: qui cum urbe emissi, hostium excubias vino somnoque obrutas offendissent, Rhamnetem cum magno Rutulorum numero trucidant, eorumque se spoliis exornant. Verum cum instante jam luce se recipere conantur, a Volscentis equitibus conspecti, ad sylvas confugiunt. Ibi Euryalus armorum pondere, viæque errore impeditus, in hostes incidit & a Volscente, & Euriali nece strenue vindicata, multis vulneribus confossus, super amici corpus concidit. Capita hastis affixa castra deferuntur: ubi a Trojanis è manibus agnita, ingentem in urbe luctum excitant. Interim Turnus totis viribus hostes oppugnat: magna utrinque strages editur. Ibi Ascanius Numanum insolentius se jactantem, sagittæ ictu interficit. Pandarus & Bitias successu elati portam recludunt, hostesque subeuntes, ingenti cæde propellunt. Ejus rei nuntio accepto Turnus per portam patentem in oppidum irrumpit, Trojanosque in fugam convertit, Tandem hostium multitudine circumventus, paulatim cedit ad eam opidi partem, quæ fluvio aluitur: &, ut erat armatus, flumen renans, incolumis ad suos revertitur.

ALIUD.

ALIUD MODESTINI juriſconſulti argumentum.

Atque ea diverſa penitus dum parte geruntur,
Junonis monitu Turnus feſtinat in hoſtem.
Teucrorum naves, Rutulis jaculantibus ignem,
Nympharum in ſpeciem divino numine verſæ.
Euryali & Niſi cœptis fuit exitus impar.
Pugnatur, caſtra Æneadæ vellumque tuentur
Audacem Rutulum dat letho pulcher Iulus.
Fit via vi; Turnus Bitian & Pandaron altum
Dejicit, & totis viſtor dat funera caſtris:
Jamque fatigatus recipit ſe in caſtra ſuorum.

ALIUD INCERTI AUTHORIS ARGUMENTUM.

Ad Turnum propere Junonia mittitur Iris,
Inſtigatque animos, acies movet ille, Phrygaſque
Obſidet, in nymphas verſa eſt Æneia claſſis.
Euryalus Niſuſque luunt nece prælia noctis.
Vt Turnus petitur caſtris, mox pellitur inde.

ALIUD MONOSTICHON.

Nonus habet pugnas, nec adeſt dux ipſe tumultu.

ALIUD.

Dauniis expugnat Nono nova mœnia Troje.

ATque ea diverſa penitus dum parte geruntur,
Irim de cœlo miſit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum: luco totum fortè parentis
Pilumni Turnus ſacrata valle *e* ſedebat,
Ad quem ſic roſeo Thaumantias ore loquuta eſt,
Turne quod optanti divûm promittere nemo
Auderet, *f* volvenda dies (en!) attulit ultro
Æneas, urbe, & ſociis, & claſſe relicta,
Sceptra Palatini ſedémque *g* petit Evandri:
Nec ſatis: extremas Coryti penetravit ad urbes;

e Hic ſedere dicit qui mortuis feriatur.
f Voluta, ut apud Lucer. exp. Quidam volubilis. Sic Hom. περιπλομένων ἐνιαυτῶν.
g Petit pro petiit, ut *Mal. me Gal.* petit, nam propter coitum vocalium ult. alias brevis, producitur. T. Sed tamen Al. *privit.*

Lydo-

Lydorúmque manum, collectos armat agrestes.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus:
Rumpe moras omnes, & turbata arripe castra.
Dixit: & in cœlum paribus se sustulit alis,
Ingentémque fuga secuit sub nubibus arcum.
Agnovit juvenis, duplicésque ad sydera palmas
Sustulit; ac tali fugientem est voce secutus:
Iri decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde hæc tam clara repentè
Tempestas: video medium *h* discedere cœlum,
i Palantésque polo stellas: sequar omnia tanta,
Quisquis in arma vocas: Et sic effatus ad undam
Procellit, summoque hausit de gurgite lymphas,
Multa deos orans: oneravitque æthera votis.
Jámque omnis campis exercitus ibat apertis,
k Dives equûm, dives pictai vestis, & auri.
Messapus primas acies, postrema coercent
Tyrrheidæ juvenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto vertice suprà est:
Ceu septem surgens sedatis *l* amnibus altus
m Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Cùm refluit campis, & jam se condidit alveo.
Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.
Primus ab adversa conclamat mole Caicus.
n Quis globus, ô cives, caligine volvitur atra!
Ferte citi ferrum: date tela, *o* scandite muros:
Hostis adest; eia; ingenti clamore per omnes
Condunt se Teucri portas, & mœnia complent.
Namque ita discedens præceperat *p* optimus armis
Æneas, siqua interea *q* fortuna fuisset,
Nè struere audèrent aciem, neu credere campo;
Castra modò & tutos servarent aggere muros.
Ergò, & si conferre manum pudor iraque *r* monstrat,
Objiciunt portas tamen, & præcepta facessunt;
Armatique cavis expectant turribus hostem.
Turnus ut antè volans *s* tardum præcesserat agmen.
Viginti lectis equitum comitatus, & urbi
Improvisus adest; maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristâque tegit galea aurea rubra.
Ecquis erit mecum, ô juvenes, qui primus in hostem?
En! ait, & jaculum intorquens emittit in auras,
Principium pugnæ: & campo sese arduus infert.
t Clamore excipiunt socii, fremituque sequuntur
Horrisono, Teucrûm mirantur *u* inertia corda:
x Non æquo dare se campo, non obvia ferre
Arma viros, sed castra fovere: huc turbibus atque huc
Lustrat equo muros, aditúmque per avia quærit.

h Ut Cic. de hiatu terræ, cum terra discessisset magnis quibusdam imbribus.
i Discurrantes, vel vagantes.
k Exercitus potius quam Messapus.
l Alveis, ut vult Ser. Alii de septem fluminibus quae in se Ganges recipit.
m Altus, i. per profundam altitudinem Ser.
n Pro quantus admirantis, non interrogantis.
o Al. Et scandite.
p q. d. sicut decet optimum ducem.
q Siquis casus bellicus intervenisset.
r Hortatur.
s Peditum, quia equitum comparatione tardi sunt.
t Hastæ jactum clamore comitantur. Al. clamorem.
u Quæ talia esse indicabant ex iis quæ statim addit, Non æquo dare seream.
x Non facere pugnandi potestatem.

Ac

Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili,
Cum fremit ad caulas, ventos perpessus & imbres
Nocte super, &c. ultra mediam noctem.
Balatum exercent : ille asper & improbus irâ
Sævit in absentes : collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & siccæ sanguine fauces :
Haud aliter Rutulo muros & castra tuenti
Ignescunt iræ, & duris dolor ossibus ardet ;
Qua tentet ratione aditus, & qua via clausos ? Magis probat. qua via. Quidam qua exp.
Excutiat Teucros vallo, atque *a* effundat in æquor.
Classem, quæ lateri castrorum adiuncta latebat,
Aggeribus septam circum & fluvialibus undis,
Invadit, socioque *b* incendia poscit ovantes :
Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
Tum verò incumbunt : URGET præsentia Turni, a Cogit æquo camp. se dare.
Atque omnis facibus pubes *c* accingitur atris. b Ignem vel incendia.
Diripuere focos : piceum fert fumida lumen c Armatur.
Teda, & commistam Vulcanus ad astra favillam.
Quis deus, ô Musæ, tam sæva incendia Teucris
Avertit ? tantos ratibus quis depulit ignes ?
Dicite ; prisca fides *d* facto, sed fama perennis. d Factum hoc licet priscum fit, tamen fama ejus non est obliterata.
Tempore quo primum Phrygiâ formabat in Ida
Æneas classem, & pelagi petere alta parabat ;
Ipsa deûm fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus his affata Jovem, Da nate petenti
Quod tua chara parens domito te poscit Olympo.
Pinea sylva mihi multos dilecta per annos,
Lucus in arce fuit summa, quò sacra ferebant,
Nigranti picea trabibusque obscurus acernis :
Has ego *e* Dardanio juveni cum classis egeret, e Æneæ.
Læta dedi : nunc solicitam timor anxius *f* urget. f Al. *Angit* : ut & apud Ser.
g Solve metus atque hoc precibus sine posse parentem. g Exime mihi metus. Libera me hoc metu.
Nè cursu quassatæ ullo, neu turbine venti
Vincantur : prosit, nostris in montibus ortas.
Filius huic contrà, torquet qui sydera mundi. h Legitur etiam *fata trahis* ? quam lect. sequitur Ser.
O genitrix, quo *h* fata vocas ? aut quid petis istis ?
Mortaline manu factæ immortale carinæ
i Fas habeant ? *k* certusque incerta pericula lustret i Ius ut exp. Ser.
Æneas ? cui tanta Deo permissa potestas ?
Imò ubi defunctæ finem portúsque tenebunt k Securus eventuum ac periculorum : quia potius qui navigat, incertus certa adit pericula.
Ausonios, *l* olim quæcunque evaserit undis,
Dardaniúmque ducem Laurentia vexerit arva,
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris esse deas : qualis Nereia Doto
Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
Dixerat : idque ratum, Stygii per flumina fratris
Per pice torrentes atraque voragine ripas,
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum, l Vel *oliv* jung. cum præcedentibus.

Ergo

Ergò aderat promissa dies, & tempora Parcæ
Debita complêrant: cum Turni injuria *m* matrem
Admonuit sacris ratibus depellere tedas.
Hic primum nova lux oculus effulsit, & ingens
Visus ab aurora cœlum transcurrere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, & Troum Rutulorumque agmina complet:
Ne trepidate meas Teucri defendere naves,
Néve armate manus: maria ante exurere Turno
Quàm sacras dabitur pinus: vos ite solutæ,
Ite deæ pelagi *n* genitrix jubet, & sua quæque
Continuò puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demersis æquora rostris,
Ima petunt: hinc virgineæ (mirabile monstrum)
Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur,
o Quotpriùs æratæ steterant ad littora proræ.
Obstupuere animis Rutuli: conterritus ipse
Turbatis Messapus equis: cunctatur & amnis
Rauca sonans, revacatque pedem Tyberinus ab alto.
At non audaci cessit fiducia Turno:
Ultro animos tollit dictis: atque increpat ultro:
Trojanos hæc monstra *p* petunt; his Jupiter ipse
Auxilium solitum aripuit, *q* non tela nec ignes
Expectant Rutulos: ergo maria invia Teucris,
Nec spes ulla fugæ; rerum pars altera adempta est.
Terra autem *r* in manibus nostris: tot millia *s* gentes
Arma ferunt Italæ: nil me fatalia terrent,
Siqua Phryges præ se jactant responsa deorum.
Sat fatis Venerique datum est, tetigere quòd arva
Fertilis Ausoniæ Troes: sunt & mea contra
Fata mihi ferro sceleratam excindere gentem,
Conjuge prærepta: nec solos tangit Atridas
Iste dolor, solisque licet capere arma *t* Mycenis.
Sed periisse semel satis est: peccare fuisset
Ante satis, penitùs modò non genus omne perosos
Fœmineum: quibus hæc medii fiducia valli,
Fossarumque moræ, *u* lethi discriminia parva,
Dant animos: annon viderunt mœnia Trojæ,
Neptuni fabricata manu, considere in ignes?
Sed vos ô lecti, ferro quis scindere vallum
Apparat, & mecum invadit trepidantia castra?
Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
Est opus in Teucros: addant se protinus omnes
Etrusci socios: tenebras & inertia furta
Palladii, cæsis summæ custodibus arcis,
Ne timeant: nec equi cæca condemur in alvo:
x Luce palàm certum est igni circundare muros.
Haud sibi cum Danais rem saxo, & pube Pelasga,

m Quidam intel. de matre deorum Berecynthia, quæ & Cybele cujus paulo ante facta mentio.

n Alii *Gen. jubet*, jungunt præced.

o Quidam vero cod. non habent hunc versum.

p Malum Trojanis portendunt.

q Non expectant Tro. ut Rutulorum telis aut ign. pereant qui jam navium amissione perierunt.

r In nostra est potestate, Nobis patet.

s Al. *gentis*.

t Fam. Myenæ urbs Agamemnonii.

u Al. *lethi discrimine parvo*.

x Hanc opponit tenebris & furtis, quæ dixit.

Esse

esse putent, decimum quos diſtulit Hector in annum.
Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
Quod ſupereſt: læti bene geſtis corpora rebus
Procurate viri, & pugnam ſperate parati.
Interea vigilum excubiis obſidere portas
Cura datur Meſſapo, & mœnia cingere flammis.
Bis ſeptem Rutuli, muros qui milite ſervent,
Delecti: aſt illos centeni quemque ſequuti
Purpurei criſtis juvenes auroque coruſci,
Diſcurrunt, variantque vices, fuſique per herbam
Indulgent vino, & vertunt crateras ahenos.
Collucent ignes: noctem cuſtodia ducit
Inſomnem ludo.
Hæc ſuper è vallo proſpectant Troes & armis
Alta tenent: necnon *y* trepidi formidine portas
Exploranti, ponteſque & propugnacula jungunt:
Tela gerunt: inſtant Mneſtheus acerque Sereſtus.
Quos pater Æneas, ſi quando adverſa vocarent,
Rectores *z* juveni & rerum dedit eſſe magiſtros.
Omnis per muros legio ſortita periclum
Excubat, *a* exercetque vices, *b* quo cuique tuendum eſt.
Niſus erat portæ cuſtos, acerrimus armis,
Hyrtacides (comitem Æneæ quem miſerat Ida
Venatrix jaculo celerem levibuſque ſagittis)
Et juxta comes Euryalus: quo pulchrior alter
Non fuit Æneadum, Trojania nec induit arma,
Ora puer prima ſignans intonſa *c* juventa.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant.
Tunc quoque communi portam ſtatione tenebant.
Niſus ait, *d* Diine hunc ardorem mentibus addunt
Euryale? an ſua cuique deus ſit dira cupido?
Aut pugnam aut aliquid jamdudum invadere magnum
Mens agitat mihi, nec placida contenta quiete eſt.
Cernis quæ Rutulos habeat fiducia rerum:
Lumina rara micant: ſomno vinoque ſoluti
Procubuere: ſilent late loca; precipe porro
Quid dubitem, & quæ nunc animo ſententia ſurgat.
Æneam acciri omnes, populuſque patreſque
Expoſcunt: mittique viros qui certa reportent.
Si tibi quæ poſco promittunt (nam mihi facti
Fama ſat eſt) tumulo videor reperire ſub illo
Poſſe viam ad muros, & *e* mœnia Pallantea.
Obſtupuit magno laudum perculſus amore
Euryalus; ſimul his ardentem affatur amicum.
Mene igitur ſocium ſummis adjungere rebus
Niſe fugis? ſolum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis aſſuetus Opheltes.
Argolicum terrorem inter Trojæque labores

y Feſtini per formidinem.

z Aſcanio. Al. *Juvenum*: quod de magiſtris militum accipiendum eſſet ut vult Serv. Sed alteram lect. ſequitur & Don.

a id eſt, per vices excubat.

b Ad id quod accepit tuendum.

c Pro lanugine & erumpente barba ut & Græc.

d Incendore hoc ardenti deſiderio, dei alicujus inſtinctu an quiſque ſuam diram cupiditatem pro dei inſtinctu habet, vol, afflatu?

e Ubi tunc credit eſſe Aeneam.

Sublatum

Sublatum eruditt: nec tecum talia gessi,
Magnanimum Æneam, & fata extrema sequutus.
f vel *hic* adverbium: id est, in meo pectore. Est *f* hic, est animus lucis contemptor; & istum
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.
g q.d. Non fas est, inquam. Alii partic. *non* jungunt sequentibus. Nisus ad hæc, Equidem de te nil tale verebar,
Nec fas: *g* Non; ita me referat tibi magnus ovantem
Jupiter, aut quicunque oculis hæc aspicit æquis.
Sed siquis (quæ multa vides discrimine tali)
Siquis in adversum rapiat casusve deusve,
Te superesse velim: tua vita dignior ætas.
Sit qui me raptum pugna, pretiove redemptum,
Mandet humo solita, aut si qua id fortuna vetabit,
Absenti ferat inferias, decoretque sepulcro:
Neu matri miseræ tanti sim causa doloris,
h Pro Ausa est prosequi vel Prosequitur, rem tantam ausa Caeterum pro ausa legitur etiam *usa*. Quæ te sola, puer, multis è matribus *h* ausa
Prosequitur, magni nec mœnia curat Acestæ.
Ille autem, Caulas nequicquam nactis inanes,
Nec mea jam mutata loco sententia cedit.
Acceleremus, ait: vigiles simul excitat; illi
Succedunt, servantque vices: statione relicta
Ipse comes Nisus graditur, regemque requirunt.
Cætera per terras omnes animalia somno
Laxabant curas, & corda oblita laborum;
Ductores Teucrûm primi, & delecta juventus,
Consilium summis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quidve Æneæ jam nuntius esset,
i Ostendit eos decrui statione fatigatos. *i* Stant longis adnixi hastis & scuta tenentes,
Castrorum & campi medio: tum Nisus & unà
Euryalus confestim alacres admittier orant:
k Sic Naso *Grande more precunum.* Rem magnam *k* pretiúmque moræ fore: primus Julus
Accepit *l* trepidos, ac Nisum dicere jussit.
l Festinos. Tunc sic Hyrtacides, Audite ô mentibus æquis
Æneadæ neque hæc nostris spectentur ab annis,
Quæ ferimur. Rutuli somno vinóque sepulti
Conticuere: locum insidiis conspeximus ipsi,
Qui patet in bivio portæ quæ proxima ponto.
m Fortunam sequi, & arripere occasionem. Interrupti ignes, aterque ad sydera fumus
Erigitur: *m* si fortunâ permittitis uti,
Quæsitum Æneam ad mœnia mallantea;
Mox hic cum spoliis, ingenti cæde peracta,
Adfore cernetis: nec nos via fallit euntes.
n Nos in obsc. vall. potiti vid. pri. partem urbis. Vidimus *n* obscuris primam sub vallibus urbem
Venatu assiduo, & totum cognovimus amnem.
Hic annis gravis atque animi maturus Alethes,
Dii patrii, quorum semper sub numine Troja est,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cùm tales animos juvenum, & tam certa tulistis
Pectora. Sic memorans, humeros dextrásque tenebat
Amborum,

Amborum, & vultum lacrimis atque ora rigabat.
Quæ vobis, quæ digna viri, pro o talibus ausis
Præmia posse rear solvi? pulcherrima primùm
Dij moresque dabunt vestri: tum cætera reddet
Actutum pius Æneas atque p integer ævi
Ascanius, meriti tanti non immemor unquam,
Imò ego vos, cui sola salus genitore reducto,
(Excipit Ascanius) per magnos, Nise, Penates,
Assaracique Larem, & canæ penetralia Vestæ
Obtestor (quæcunque mihi q fortuna fidesque est,
In vestris pono gremiis) revocate parentem,
Reddite conspectum: NIHIL illo tristè recepto,
Bina dabo argento perfecta atqua aspera signis
Pocula, devicta genitor quæ cepit Arisba:
Et trepidas geminos, auri duo magna talenta;
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si verò capere Italiam sceptrisque potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere sortem:
Vidisti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus? ipsum illum clypeum, cristásque rubentes
r Excipiam sorti, jam nunc tua premia Nise.
Præterea bis sex genitor lectissima matrum
Corpora captivosque dabit, suáque omnibus arma;
s Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
Te verò mea quem spatiis proprioribus ætas
Insequitur, venerande puer, jam pectore toto
Accipio, & comitem casus complector in omnes.
Nulla meis sine te quæretur gloria rebus,
Seu pacem seu bella geram; tibi maxima rerum
Verborúmque fides. Contrà quem talia fatur
Furyalus, t Me nulla dies tam fortibus ausis
Dissimilem arguerit; u tantùm fortuna secunda
Aut adversa cadat. sed te x super omnia dona
Unum oro; Genitrix Priami de gente vetustâ
Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Aceste.
Hanc ego nunc ignaram hujus quod cunque pericli est,
Inque salutatam linquo (nox & tua testis
Dextra) quòd nequeam lacrymas perferre parentis.
At tu, oro, solare inopem, & succurre relictæ
y Hanc sine me spem ferre tui; audentior ibo
In causas omnes. Perculsa mente dederunt
Dardanidæ lachrymas, ante omnes pulcher Iulus,
Atque z animum patriæ strinxit pietatis imago;
Tum sic effatur,
Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
Namque eritista mihi genitrix, nomenque Creusæ
Solum defuerit; nec partum gratia talem,

o Serv. legit, *Laudibus istis*, ut in aliis cod.

p Vel de præsenti temp. de futuris: id est, cum ad maturam seu virilem ætatem pervenerit.

q Me commendo vestræ virtuti

r Extra sortem tibi dabo nec in sortitionem prædæ mittentur, sed tibi, extra ordinem, cedent.

s Præter hæc alia, *insuper id campi*.

t Nunquam meam de hoc audaci incepto sententiam mutabo.

u Hoc tantum modo de me possum promittere. Ita Cer. qui ex hac expos. ostendit se adverb. a sequentibus & præced. separare. At Don. videtur legisse, *tantum fert secunda. Haud adversa cadat.*

x Pro ultra.

y Fac me posse, sperare, te non defuturum precibus meis.

z Repræsentavit Furyalus charitatem erga parentes.

Parva manet, casus factum quicunque sequetur.
Per caput hoc juro, per quod pater antè solebat,
Quæ tibi polliceor reduci, rebusque secundis,
Hæc eadem matrique tuæ genero que manebunt.
Sic ait illacrymans: humero simul exuit ensem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Cnosius, atque habilem vaginâ aptarat eburnâ.
Dat Niso Mneftheus pellem, horrentisque leonis
Exuvias: galeam fidus b permutat Alethes.
Protinus armati incedunt; quos omnis euntes
Primorum manus ad portas juvenumque senumque
Prosequitur votis; nec non & pulcher IULUS,
Ante Annos animumque gerens curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata: sed auræ
Omnia discerpunt, & nubibus irrita donant.
Egressi superant fossas, noctisque per umbram
Castra inimica petunt; multis tamen ante futura
Exitio; passim vino somnoque per herbam
Corpora fusa vident: errectos littore currus:
Inter lora rotásque viros, simul arma jacere,
Vina simul: prior Hyrtacides sic ore locutus,
Euryale, audendum dextra: nunc c ipsa vocat res.
d Hac iter est: tu, nequa manus se attollere nobis
A tergo possit, custodi, & consule longe
Hæc ego vasta dabo, & lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemque premit; simul ense superbum
Rhamnetem aggreditur, qui fortè tapetibus altis
Extructus, toto proflabat pectore somnum:
Rex idem, & regi Turno gratissimus augur.
Sed non augurio potuit depellere e pestem.
Tres juxtà famulos temerè inter tela jacentes,
Armigerumque Rhemi premit, aurigamque sub ipsis
Nactus equis, ferroque secat pendentia colla.
Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relinquit,
Sanguine singultantem: atro tepefacta cruore
Terra, torique madent: nec non Lamirumque Lamumq;
Et juvenem Serranum, illa qui f plurima nocte
Luserat, insignis facie, multoque jacebat
Membra deo victus; felix, si g protinus illum
Æquasset nocti ludum, in lucemque tulisset.
Impastus ceu plena leo h per ovilia turbans
(Suadet enim vesana fames) manditque, trahitque
Molle pecus mutumque metu, fremit ore cruento:
Nec minos Euryali cædes: incensus & ipse
Perfurit; ac multam in medio sine nomine plebem,
Fadumq; Hebesumq; subit, Rhœcumque, Abarimque
Ignaros; Rhœcum, vigilantem & cuncta videntem;
Sed magnum metuens se post cratera tegebat;

a Hoc verbum in præcede etiam intell. Ensem exuit & dat Euryalo.
b Quia sunt aliæ galeæ explorantium.
c Occasio suadet d Per. hostium cædem & audaciam nostram.
e Exitium, Mortem.
f Plurimum. Quid in plurimam usque noctem i. maximam noctis partem.
g Viterius pergendo, seu progrediendo, vel, Non intermittendo.
h Tmesis, pro perturbant ovilia.

Pectore

Pectore in adverſo totum cui cominus enſem
Condidit aſſurgenti & multâ *i* morte recepit,
Purpuream vomit ille animam, & cum ſanguine miſta
Vina refert moriens: hic *k* furto fervidus inſtat.
Jámque ad Meſſapi ſocios tendebat, ubi ignem
Deficere extremum, & religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breviter cum talia Niſus,
(Senſit enim nimiâ cæde atque cupidine ferri)
Abſiſtamus, ait: nam lux inimica propinquat.
Pœnarum exhauſtum ſatis eſt, via facta per hoſtes.
Multa virûm ſolido argento perfecta relinquunt
Armáque, craterâſque ſimul, pulchroſque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis & aurea bullis
Cingula: Tyburti Remulo ditiſſimus olim
Quæ mittit dona, hoſpitio cum jungeret abſens,
Cædicus: ille ſuo moriens dat habere nepoti
Poſt mortem bello Rutuli prædáque potiti;
Hæc rapit, atque humeris nequicquam fortibus apta
Tum galeam Meſſapi *l* habilem criſtiſque decoram
Induit: excedunt caſtris, & tuta capeſſunt.
Interea præmiſſi equites ex urbe Latina,
Cætera dum legio campis inſtructa moratur,
Ibant, & Turno regi reſponſa ferebant:
Ter centum, ſcutati omnes, Volcente magiſtro.
Jámque propinquabat caſtris, muróque ſubibant,
Cùm procul hos lævo flectentes limite cernunt:
Et galea Euryalum *m* ſubluſtri noctis in umbrâ
Prodidit immemorem, radiiſque adverſa refulſit,
Haud temerè eſt viſum. Conclamat ab agmine Volcens,
State viri: quæ cauſa viæ? quive eſtis in armis?
Quóve tenetis iter? Nihil illi *n* tendere contra,
Sed celerare fugam in ſylvas, & fidere noſti.
Objiciunt equites ſeſe ad divortia nota
Hinc atque hinc, omnémque *o* aditum cuſtode corona.
Sylva fuit latè dumis atque ilice nigrâ
Horrida: quam denſi complerunt undique ſentes:
Rara per occultos ducebat ſemita calles.
Euryalum tenebræ ramorum oneroſaque præda
Impediunt; fallitque timor regione viarum.
Niſus abit: jámque imprudens evaſerat hoſtes,
Atque *p* lacus, qui poſt Albæ de nomine dicti
Albani, tum rex ſtabula alta Latinus habebat,
Ut ſtetit, & fruſtrà abſentem reſpexit amicum,
Euryale *q* infelix, quâ te regione reliqui?
Quâque ſequar? rurſus perplexum iter omne revolvens
r Fallacis ſylvæ, ſimul & veſtigia retrò
Obſervata legit, dumiſque ſilentibus errat.
Audit equos, audit ſtrepitus, & ſigna ſequentum,

i Pro Cruore. Eduxit gladium cum multo cruore. Alii legunt *purpureum*, de enſe qui multo cruore purpureus. Vel *multa morte*, cum multo moritentis cruore.

k Perſequitur furtivas caedes. At Ser. exp. noſturno praelio.

l Aptam et convenientem. Sic *nemoris de more habilem ſuſpenderat arcum.*

m Non penitus illuſtri: quod lib. 6. dicit, *lunae ſub luce maligna.*

n Nihil, reſponderunt, Tendo contra ſerm. tuum. i. tibi reſpondeo.

o Al. *Alitum*, quod magis probat Ser.

p Al. *locor.*

q Ad ſeipſum refert, ut pater Ser.

r Al. *Fallaces ſylvas*: ut diſting. *revolvens.*

Nec longum ſ in medio tempus, cùm clamor ad aures
Pervenit: ac videt Euryalum, quem jam manus omnis
t Fraude loci, & noctis ſubito turbante tumultu,
Oppreſſum rapit, & conantem plurima fruſtrà.
Quid faciat? qua vi juvenem, quibus audeat armis
Eripere? an ſeſe medios moriturus in hoſtes
Inferat, & pulchram properet per vulnera mortem?
Ocyùs adducto torquens haſtile lacerto,
Suſpicit ad altam Lunam, ſic voce precatur.
Tu dea, tu præſens noſtro ſuccurre labori,
Aſtrorum decus, & memorum Latonia cuſtos.
Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, ſi qua ipſe meis venatibus auxi,
Suſpendive tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi:
Hunc ſine me turbare globum, & rege tela per auras,
Dixerat: &, toto connixus corpore, ferrum
Conjicit; haſta volans noctis diverberat umbras,
Et venit u adverſi in tergum Sulmonis: ibique
Frangitur, ac fixo tranſit præcordia ligno.
Volvitur ille, vomens calidum de pectore flumen,
Frigidus, & longis ſingultibus ilia pulſat.
Diverſi circumſpiciunt: hoc acrior idem
Ecce aliud ſumma telum x librabat ab aure,
Dum trepidant; it haſta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectóque hæſit tepefacta cerebro.
Sævit atrox Volcens: nec teli conſpicit uſquam
Autorem, nec quò ſe ardens emittere poſſit.
Tu tamen y interea calido mihi ſanguine pœnas
Perſolves amborum, inquit, ſimul enſe recluſo
Ibat in Euryalum. Tunc verò exterritus, amens
Conclamat Niſus: nec ſe celerare tenebris
Ampliùs, aut tantum potuit perferre dolorem.
Me, me: adſum qui feci; in me convertite ferrum
O Rutuli; mea fraus omnis; nihil iſte nec auſus,
Nec potuit (cœlum hoc & conſcia ſydera teſtor)
Tantùm infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat; ſed viribus enſis adactus
z Tranſadigit coſtas, & candida pectora rumpit.
Volvitur Euryalus letho; pulchroſque per artus
It cruor, inque humeros cervix collapſa recumbit.
Purpureus velutì cùm flos ſuccîſus aratro
Langueſcit moriens, laſſove papavera collo
Demiſère caput, pluvia cùm ſortè gravantur.
At Niſus ruit in medios, ſolúmque per omnes
Volcentem petit, in ſolo Volcente moratur:
Quem circum glomerati hoſtes, hinc cominùs atque hinc
Proturbant: inſtat non a ſegniùs, ac rotat enſem
Fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore

ſ Inter audi um ſonum & viſum Euryalum.

t Sic modo dixit *fallacem ſylvam.*

u Qui erat e regione, etſi non adverſo pectore. Haſta porro ſic fracta eſt ipſo impetu ut finderetur: ita haſtile fiſſum & ipſa fiſſione acuminatum praecordia tranſit.

x Geſtus jaculantis exprimitur.

y Nam mannalia tela ut ab aure aut a latere jaciuntur.

z Donec ille inveniatur.

z Al. *Tranſabiit* & Tranſadiit. Utrum libet autem horum ſequendo, ſcribendum fuerit *rupit.*

a Al. *Secius*, & quidem apud Ser. ita ſcriptum eſt: qui exp. Non ſecius quam vulneratus.

Con-

Condidit adverſo, & moriens animam abſtulit hoſti.
Tum ſuper exanimem ſeſe projecit amicum
Confoſſus, placidâque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo; ſi quid mea carmina poſſunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo,
Dum domus Æneæ Capitoli immobile ſaxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.
Victores, præda Rutuli, ſpoliiſque potiti,
Volcentem exanimem flentes in caſtra ferebant,
Nec minor in caſtris luctus, Rhamnete reperto
Exangui; & primus una tot cæde peremptis,
Serranóque, Numâque: ingens concurſus ad ipſa
Corpora, ſemi-necémque viros *c* tepidâque recentem
Cæde locum, & plenos *d* ſpumanti ſanguine rivos.
Agnoſcunt ſpolia inter ſe, galeámque nitentem
Meſſapi, & multo phaleras ſudore receptas.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras,
Tythoni croceum linquens Aurora cubile;
Jam ſole infuſo, jam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circundatus ipſe
Suſcitat: æratæſque acies in prælia cogit:
e Quitque ſuas, variſque acuunt rumoribus *f* iras.
Quin ipſa arrectis (viſu mirabile) in haſtis
Præfigunt capita, & multo clamore ſequuntur,
Euryali & Niſi.
Æneadæ duri murorum in parte ſiniſtra
Oppoſuere aciem (nam dextra cingitur amni)
Ingentéſque tenent foſſas, & turribus altis
Stant mœſti, ſimul ora virûm præfixa videbant,
Nota nimis miſeris, atróque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuntia fama ruit, matriſque adlabitur aures
Euryali: ac ſubitus miſeræ calor oſſa reliquit.
Excuſſi manibus radii, revolutáque penſa;
Evolat infelix, & fœmineo ululatu,
Sciſſa comam, muros amens atque agmina curſu
Prima petit: non illa virûm, non illa pericli,
Telorumque memor: cœlum dehinc queſtibus implet,
g Hunc ego te, Euryale, aſpicio? túne ille ſenectæ
Sera meæ *h* requies potuiſti linquere ſolam
Crudelis? nec te ſub tanta pericula miſſum
Affari extremum miſeræ data copia matri?
Heu, terra ignota, canibus *i* data præda Latinis
Alitibuſque jaces: nec te tua *k* funera mater
Produxi, preſſive oculos, aut vulnera lavi,
Veſte tegens; tibi quam noctes feſtina diéſque
Urgebam, & telas curas ſolabar anilis.
Quò ſequar? aut quæ nunc artus avulſáque membra

b Cum illum vidit a ſe peremptum.

c Hypol. pro Tepidum locum recenti cæde. Unde multi legunt *Tepidumque ve. c. locum.* *d* Spumat enim ſanguis cum effunditur. Adhuc autem effundebatur: quia dixit, *Semenecéſque viros.*

e Quiſque ſuos legit. Ser. ſubaudiens comites. Tunc autem interpon. fuerit poſt cogit.

f Ex Euryali et Niſi audacia motus.

g Talem:

h Quem ſperabam fore requiem.

i Quidam ſer. *date praed.*

k Pro *funerea.* Nam *funera* ad quas ſumus pertinet, vide Cer. Alii intel, pro in funera vel ad fun. Affertur et alia ſcriptura *funere.* Producere autem exp. ante aedes proponere mortuos ad exequias.

Et *l* funus laterum tellus habet? hoc mihi de te,
Nate, refers? hoc sum terraque marique sequuta?
Figite me, siqua est pietas: in me omnia tela
Conjicite, ô Rutuli; me primum absumite ferro.
Aut tu magne pater divûm miserere, tuóque
Invisum hoc detrude caput sub Tartara telo:
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concussi animi mœstúsque per omnes
It gemitus: torpent, infractæ ad prælia vires.
Illam *m* incendentem luctus Idæus & Actor,
Ilionei monitu, & multum lacrymantis Iuli
Corripiunt, intérque manus sub tecta reponunt.
At tuba terribilem sonitum procul ære canoro
Increpuit: sequitur clamor, cœlúmque remugit.
Accelerant acta pariter testudine Volsci,
Et fossas implere parant, ac vellere vallum:
Quærunt pars aditum & scalis ascendere muros,
Qua rata est acies, interlucetque corona
Non tam spissa viris: telorum effundere contrà
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Assueti longò muros defendere bello.
Saxa quoque infesto volvebant pondere, siqua
Possent rectam aciem perrumpere: cùm tamen omnes
Ferre libet subter densa testudine casus.
Nec jam sufficiunt: nam quà globus imminet ingens,
Immanem Teucri molem volvuntque *n* ruúntque:
Quæ stravit Rutulos latè, armorumque resolvit
Tegmina: nec curant cæco contendere Marte,
Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
Missilibus certant.
Parte aliâ horrendus visu quassabat Etruscam
Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignes.
At Messapus, equûm domitor, Neptunia proles,
Rescindit vallum, & scalas in mœnia poscit.
o Vos, ô Calliope, precor aspirate canenti,
Quas ibi tum ferro strages, quæ funera Turnus
Ediderit, quem quisque virum demiserit Orco:
Et mecum ingentes *p* oras evolvite belli.
Et meministis enim divæ, & memorare potestis.
Turris erat vasto suspectu, & pontibus altis,
q Opportuna loco: summis quam viribus omnes
Expugnare Itali, summaque evertere opum vi
Certabant: Troes contra defendere saxis,
Perque cavas densi tela intorquere fenestras.
r Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri: quæ plurima vento
Corripuit tabulas, & postibus hæsit adeli.
Turbati trepidare intus, frustráque malorum

l Cadaver.

m Angentem luctus. Vel, incitantem animos ad Jugendum.

n Al. *trahuntque.*

o Tecum cæteris Musis precor, vel Te et cæt. Musas, Ser. ait, esse Syllepsin per numeros pro vos Musæ: vel te Call.

p Spatia magna belli explicare, ut Ennius dixerat, *Quis potis sing, oras evolvereb.*

q Scilicet circa portas.

r Pro, Primus.

Vello

Velle fugam: dum se glomerant, retroque residunt
In partem quæ ſ peste caret, tum pondere turris
Procubuit subitò, & cœlum tonat omne fragore.
Semi-neces ad terram, immani mole sequuta,
Confixique suis telis, & pectora duro
Transfossi ligno, veniunt: t vix unus Helenor,
Et Lycus elapsi: quarum primævus Helenor,
Mæonio regi, quem serva Lycimnia furtim
u Sustulerat, x vetitisque ad Trojam miserat armis:
Ense levis y nudo, parmâque z inglorius alba.
Hique ubi se Turni media inter millia vidit,
Hinc acies atque hinc acies astare Latinas
Ut fera, quæ densa venantum septa corona
Contra tela furit, seséque haud nescia morti
Injicit, & saltu supra venabula fertur:
Haud aliter juvenis medios moriturus in hostes
Irruit, & quà tela videt densissima, tendit.
At pedibus longè melior Lycus inter & hostes
Inter & arma fuga muros tenet, altáque certat
a Prendere tecta manu, sociumque attingere dextras.
Quem Turnus parit er cursu telóque sequutus
Increpat his victor, Nostrásne evadere demens
Sperâsti te posse manus? simul arripit ipsum
Pendentem, & magnâ muri cum parte revellit.
Qualis ubi aut leporem, aut candenti corpore cycnum
Sustulit alta petens pedibus b Jovis armiger uncis
Quæsitum aut matri multis balatibus agnum
Martius à stabulis rapuit lupus: undique clamor
Tollitur: invadunt, & fossas aggere complent.
Ardentes tedas alii ad fastigia jactant.
Ilioneus saxo, atque ingenti fragmine montis,
Leucretium, portæ subeuntem, ignésque ferentem:
Emathiona Liger, Chorinæum sternit Asylas,
Hic jaculo bonus, hic longe fallente sagitta:
Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus;
Turnus Ityn, Cloniumque, Dioxippum, Promulúmque.
Et Sagarim, & summis stantem c pro turribus Idam:
Privernum Capys: hunc primo levis hasta Themillæ
d Strinxerat: ille manum projecto tegmine demens
Ad vulnus tulit: ergò alis alapsa sagitta,
Et lævo infixa est lateri manus, abditáque intus
e Spiramenta animæ lethali vulnere rupit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
Fictus acu clamydem, & ferrugine clarus Ibera,
Insignis facie: genitor quem miserat Arcens,
Eductum martis luco, Simethia circum
Flumina, pinguis ubi & placabilis ara Palici.
Stridentem fundam positis Mezentius armis

ſ Incendia: ut lib. 5. toto descendit corpore pestis.

t Pro, unus, & alter, videlecit Hel. & Lycus.
u Educaverat
x Quia servi militia prohibebantur.
y Stricto.
z Quasi tyro.

a Quia tunc alii non erant muri, sed ad impetum tantum repellendum.
b Aquila.

c Pro defensiore currum. Aut sic magnum ut turrim putares.
d Paululum vulneraverat.

e Stabat arcentis fil. Arcens in arce, ut vult. Serv.

Ipſe ter aducta circum caput egit habena :
Et media adverſi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
Tum primùm bello celerem intendiſſe ſagittam
Dicitur : antè feras ſolitus terrere fugaces,
Aſcanius ; fortémque manu fudiſſe Numanum,
Cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem
Germanam, nuper thalamo ſociatus, habebat :
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, *f* tumiduſque novo præcordia regno
Ibat, & *g* ingenti ſeſe clamore ferebat :
Non pudet obſidione iterum vallóque teneri,
Bis capti Phryges, & *h* morti prætendere muros ?
En qui noſtra ſibi bello connubia poſcunt
Quis deus Italiam, quæ vos dementia adegit ?
Non hic Atridæ, nec fandi fictor Ulyſſes.
Durum à ſtirpe genus : *i* natos ad flumina primùm
Deferimus, ſævoque gelu duramus & undis.
Venatu invigilant pueri, ſylvàſque fatigant :
Flectere ludus equos, & ſpicula tendere cornu.
At patiens operum parvóque aſſueta juventus
Aut raſtris terram domat, aut quatit oppida bello.
k Omne ævum ferro teritur, verſáque jnvencum
Terga fatigamus haſta : nec tarda ſenectus
Debilitat vires animi, mutátque vigorem,
Canitiem galea premimus : ſempérque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Vobis *l* picta croco & fulgenti murice veſtis.
Deſidiæ cordi : juvat indulgere choreis,
Et tunicæ manicas & habent redimicula mitræ.
O verè Phrygiæ ? neque enim Phryges, ite per alta
Dindyma, ubi aſſuetis bi forem dat tibia cantum.
Tympana vos buxúſque vocat Berecynthia matris
Idææ : ſinite arma viris, & *m* cedite ferro.
Talia jactantem dictis, ac dira canentem
Non tulit Aſcanius nervoque obverſum equino
Contendit telum : diverſáque brachia ducens,
Conſtitit ante Jovem, ſupplex per vota precatus,
JUPITER omnipotens audacibus annue cœptis,
Ipſe tibi ad tua templa feram ſolennia dona,
Et ſtatuam ante aras aurata fronte juvencum,
n Candentem, paritêrque *o* caput cum matre ferentem,
Jam cornu petat & pedibus qui ſpargat arenam.
Audiit & cœli genitor de parte ſerena
Intonuit lævum : ſonat unà *p* lethifer arcus,
q Et fugit horrendum ſtridens elapſa ſagitta,
Pérque caput Rhemuli venit, & cava tempora ferro
Trajicit

f Animo elatus ſub novum regnum. Exp. autem Serv. duobus modis *novo regno.*
g Ser. legit, *ingens tim.* Non erat ingens, ſed ſe eſſe ingentem clamitabat.
h Ser. *morti* exp. bello. Sed malim illi vulgatem ſign. relinquere : ut intell. Muros morti opponere & hoc adverſus illam obſtaculo ſe tueri.
i Eo conſuetudine Germanorum faxit qui aquae Rheni. arbitrio exp'orabant eſſent ne partus legitimus an nothus.
k Semper in manibus tela militaria gerimus, etiam cum terram ſubigimus. Nam & haſta proboum ſtimulo utimur.
l De crocotio veſte mul. ut effoeminatos indiceſſat Trojanos.
m Omitte bellum.
n Quidam exp. nitidum prae pinguedine.
o Aequalem matri, nondum Patri.
p Don. legit *fatifer.*
q Al. effugit quod magis Probat Ser.

Trajicit : *I*, VERBIS virtutem illude ſuperbis ;
Bis capti Phryges hæc Rutilis reſponſa remittunt.
r Hæc tantùm Aſcanius : Teucri clamore ſequuntur,
Letitiâque fremunt, animóſque ad ſydera tollunt.
Æthera tum forte plaga crinitus Apollo
Deſuper Auſonias acies urbémque videbat,
Nube ſedens, atque his victorem affatur Iulum,
MACTE nova virtute puer (ſic itur ad aſtra)
Diis *ſ* genite, & geniture deos, jure omnia bella
Gente ſub Aſſaraci fato ventura reſident :
t Nec te Troja capit. Simul hæc effatus, ab alto
Æthere ſe mittit : ſpirantes dimovet auras,
Aſcaniumque petit : forma tum vertitur oris
Antiquum in Buten : hic Dardanio Anchiſæ
Armiger antè fuit, fiduſque ad limina cuſtos :
Tum comitem Aſcanio pater addidit. Ibat Apollo
Omnia longævo ſimilis, vocémque, colorémque,
Et crines albos, & *v* ſæva ſonoribus arma :
Atque his ardentem dictis affatur Iulum,
Sit ſatis Æneide, telis impunè Numanum
Oppetiiſſe tuis : primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, & *x* paribus non invidet armis :
Cætera parce puer bello. Sic orſus Apollo
Mortales medio aſpectus ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Agnovêre deum proceres divináque tela
Dardanidæ pharetramque fuga ſenſêre ſonantem
Ergò avidum pugnæ dictis ac numine Phœbi
Aſcanium prohibent : ipſi in certamina rurſus
Succedunt, animáſque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris :
Intendunt acres arcus, *y* amentáque torquent.
Sternitur omne ſolum telis : tum ſcuta cavæque
Dant ſonitum *z* flictu galeæ : pugna aſpera ſurgit :
Quantus ab occaſu veniens pluvialibus Hœdis
Verberat imber humum quàm multa grandine nimbi.
In vada præcipitant, cùm *a* Jupiter horridus Auſtris
Torquet aquoſam hyemem, & cœlo cava nubila rumpit.
Pandarus & Bitias, Idæo, Alcanore creti,
Quos Jovis eduxit luco ſylveſtris *b* Hiera,
Abietibus juvenes patriis & montibus æquos :
Portamquæ ducis *c* imperio commiſſa recludunt,
Freti armis, ultróque invitant mœnibus boſtem.
Ipſi intus dextra ac læva pro turribus aſtant,
Armati ferro, & criſtis capita alta coruſci :
Quales aëriæ linquentia flumina circum,

r Sic alibi, *Nec plura* ſub, dixit Aſt Serv. Haec tantum & dixit & fecit.
ſ Genite, propter veneremi: *gen.* deos propr. Iul. Caeſ. & Aug.
t En Phil. dicto ad Alexam, Μαχεδονικὰ σὰ ὦ χαρεῖ. At Serv. exp. Maioris es meriti quam civitas in qua nunc es.
u Strepitu terribilia.
x Simil. armis, non peritia, ſed genere victoriae Pari gloria, quia ut Apollo puer, occiſo Num. injurias Troo. defendit.
y Tela amenti torquent.
z Afflictu ictu.
a Aet. ut Hor. *ſub Jove frigido*
b Hyena legendum ſuſpicatur Turn, ut inquita ſylveſtri hyena educati dicatur ſicuti cerva, cane Iupa quidam nutrici ferunt tur
c Quia imperio abeuntis Aen. commiſſa ei fuerat : potius, quae imp. Aen fuerat com. Pand. & Bitiae.

Sive

Sive Padi ripis, Athesim seu propter amœnum,
Consurgunt geminæ quercus, intonsaque cœlo
Attollunt capita, & sublimi vertice nutant.
Irrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentes.
Continuo Quercens, & pulcher Equicolus armis,
Et præceps animi Tmarus, & Mavortius Hæmon,
Agminibus totis aut versi terga dedêre,
Aut ipso portæ posuêre in limine vitam.
Tum magis increscunt animis *d* discordibus iræ:
Et jam collecti Troes glomerantur eôdem.
Et conferre manum & procurrere longius audent,
Ductori Turno diversa in parte furenti,
Turbantique viros, præfertur nuntius, hostem
Fervere cæde novâ, & portas præbere patentes.
Deserit incœptum, atque immani concitus irâ
Dardaniam ruit ad portam, fratresque superbos:
Et primum Antiphaten (is enim se primus agebat)
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Conjecto sternit jaculo: volat Itala *e* cornus
Aëra per tenuem, stomachoque infixa sub altum
Pectus abit; reddit *f* specus atri vulneris undam
Spumantem, & fixo ferrum pulmone tepescit.
Tum Meropem atque Erymantha *g* manu, tum sternit Aphidnum:
Tum Bitian ardentem oculis animisque frementem,
h Non jaculo (neque enim jaculo vitam ille dedisset)
Sed magnam stridens contorta phalarica venit,
Fulminis acta modo: quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squama lorica fidelis & auro
Sustinuit: collapsa ruunt immania membra.
Dat telius gemitum, *i* & clypeum super intonat ingens:
Qualis in Euboico Baiarum littore quondam
Saxea pila cadit, magnis quam molibus antè
Constructam jaciunt ponto: sic illa ruinam
Prona trahit, penitusque vadis illisa recumbit
Miscent se maria, & nigræ attolluntur arenæ:
Tum sonitu Prochyra alta tremit, *k* durumque cubile
Inarimæ, Jovis imperiit impôsta Typhœo.
Hic Mars armipotens animum virésque Latinis
Addidit, & stimulos acres sub pectore vertit:
Immisitque fugam Teucris, *l* atrumque timorem:
Undique conveniunt: quorianm data copia pugnæ,
Bellatorque animo deus incidit.
Pandarus & fusco germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
Portam vi multa conversо cardine torquet,
Obnixus latis humeris: multósque suorum,
Mœnibus exclusos, *m* duro in certamine linquit:

d Hostibus scilicet Trojanorum qui a Rutulis discordabant.
e Telum de Itala cornu.
f Sp. vlu. Poetica exaggeratione dicit.
g Gladio confixus ferit: cum Antiph. occidisset jaculo.
h Non jac. sternit i Ex casu corporis imaginis, atque armis gravis
Sic autem alibi *sonitum* super *arma dedere*. Hom.
ἀ ῤάχησε δὲ πᾶν περὶ τεύχεα ἐπ' αὐτῷ.
Item.
ἀ μᾳβὲ δὲ δοὶ βεβάκτην κατὰ ποσὶ λαχαλιῷ.
k Mortiferum: ad penam statutum.
l Atrum per Metalepsin dicit turpem, molestum, odiosum: quod atra, inauspicata & funesta & injucunda erant.
m Sine spe evadendi.

Aſt alios ſecum includit, recipitque ruentes :
Demens qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, ultróque incluſerit urbi,
Immanem veluti pecora inter inertia Tigrim.
Continuò nova lux oculis effulſit, & arma
Horrendum ſonuere : tremunt in vertice criſtæ
Sanguineæ, clypeóque micantia fulgura mittit.
Agnoſcunt faciem inviſam atque immania membra
Turbati ſubitò Æneadæ, tum Pandarus ingens
Emicat, & mortis fraternæ fervidus irâ
Effatur, *o* Non hæc dotalis regia Amatæ,
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum :
Caſtra inimica vides : nulla hinc exire poteſtas.
Olli ſubridens ſedato pectore Turnus,
Incipe, ſiqua animo virtus, & conſere dextram :
Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat. Ille rudem nodis & cortice *p* crudo
Intorquet, ſummis adnixus viribus, haſtam ;
Excepere auræ vulnus. Saturnia Juno
Detorſit veniens ; portæque infigitur haſta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera verſat,
Effugies : neque enim *q* is teli nec vulneris autor.
Sic ait ; & *r* ſublatum altè conſurgit in enſem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit, impubéſque, immani vulnere malas.
Fit ſonus : ingenti concuſſa eſt pondere tellus.
Collapſos artus atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens : atque illi partibus æquis
Huc caput atque illùc humero ex utroque pependit.
Diffugiunt verſi trepidâ formidine Troes.
Et, ſi continuò victorem ea cura ſubiſſet,
Rumpere clauſtra manu, ſocióſque immittere portis,
Ultimus ille dies bello gentique fuiſſet,
Sed furor ardentem cædiſque inſana cupido
Egit in *ſ* adverſos.
Principio Phalarem, & *t* ſuccíſo poplyte Gygen
Excipit : *u* hinc, raptas fugientibus ingerit haſtas
In tergum (Juno vires animúmque miniſtrat)
Addit Halyn comitem, & confixum Phegea parma ;
Ignaros deinde in muris, Martémque cientes,
Alcandrúmque, Haliúmque, Noëmonâque, Pritanimque.
Lyncea tendentem contra, ſocioſque vocantem,
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat : huic uno dejectum cominus ictu
Cum galea longè jacuit caput : inde ferarum
Vaſtatorem Amycum ; quo non felicior alter
Ungere tela manu, ferrúmque armare veneno.
Euclytium Æolidem, & amicum *x* Cretea Muſis.

n Hoc ex affectione ſua poſuit poeta, inquit Ser. qui et ſimilem locum affert. Exiſtimo autem imitari Homericum. Ψεῦτ(Θ).

p Virgil. duro.

qxod Epiphonemati itidem adhibet.

o Oſtendere vult ſe non per imprudentiam Turnum incuſaſſe, ſed illum per temeritatem ſibi minime profuturam caſtra penetraſſe.

q Pro *is* legitur etiam *at* : item *eſt*.

r Genus feriendi Gallicanum.

ſ Eos qui ante eum ex adverſo erant, etſi tergum averterant et fugerant.

t Excipit, et ſuccidit poplitem.

u Deinde raptis de hoſtibus cadas veribus.

x Poetam Iyricum.

Cretea

Cretea Musarum comitem, cui carmina semper
Et citharæ cordi, *y* numerósque intendere nervis :
Semper equos atque arma virûm pugnásque canebat.
Tandem ductores, auditâ cæde suorum,
Conveniunt Teucri, Mnestheus acérque Serestus :
Palantésque vident socios, hostémque receptum.
Et Mnestheus, Quò deinde fugam, quò tenditis? inquit.
Quos alios muros, quæ jam ultrà mœnia habetis?
Unus homo, & vestris, ô cives, undique septus
Aggeribus, tantas strages impunè per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miserit Orco?
Non infelicis patriæ, *z* veterúmque deorum,
Et magni Æneæ, segnes, miserétque pudétque?
Talibus accensi firmantur, & agmine denso
Consistunt. Turnus paulatim excedere pugna,
Et fluvium petere: ac partem quæ cingitur amni
Acriùs hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum. *a* Ceu sævum turba leonem
Cùm telis premit infensis; ac territus ille
Asper, acerba tuens, retro redit: & neque terga
Ira dare aut virtus patitur, nec tendere contrà
Ille quidem, hoc cupiens, potis est, per tela virósque:
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Improperata refert, & mens exæstuat ira.
Quinetiam bis tum medios invaserat hostes,
Bis conversa fuga per muros agmina vertit:
Sed manus ë castris propere coit omnis in unum:
Nec contrà vires audet Saturnia Juno
Sufficere: aëriam cœlo nam Jupiter Irim
Demisit, germanæ haud mollia jussa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergò nec clypeo juvenis subsistere tantùm
Nec dextra valet: *b* injectis sic undique telis
Obruitur: strepit assiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, & saxis solida æra fatiscunt:
Discussæque jubæ capiti: nec sufficit umbo
Ictibus; ingeminant hastis & Troes, & ipse
Fluminis Mnestheus, tum toto corpore sudor
Liquitur, & *c* piceum (nec respirare potestas)
Flumen agit: fessos quatit æger anhelitus artus.
Tum demum præceps saltu sese omnibus armis
In fluvium dedit: ille suo cum gurgite flavo
Accepit venientem, ac mollibus extulit undis.
Et lætum sociis *d* abluta cæde remisit.

y Rhythmos facere intentione nervorum. Id est, qui secundum chordas verba componebat.

z Penates significat: quos semper coluere Trojani.

a Haud aliter Turnus retrocedens petebat filium. ac solet leo, pressus multitudine, nec terga præbere, propter iram vel pudorem, nec posse, licet cupiat, invenientes impetum facere.

b Al. *Objectis.*

c Nigrum & ex eo multum. Multus enim humo nigricat, qui paucus pellucet et limpidus est.

d Quia cæde contaminati aqua se abluere solebant.

ÆNEIDOS LIB. X.

ARGUMENTUM.

Iupiter, convocato deorum concilio, ad concordiam ipsos adhortatur. Ibi Venus de Trajanorum periculo, insatiabiliq; Iunonis odio conqueritur; aliquamque tandem tot calamitatum requiem petit. Iuno contra, malorũ omnium causam in Trojanos, veluti primos belli autores, atque adeo in Venerem ipsam rejicit. Frustra itaq; tentata reconciliatione, Iupiter, ubi nullam videt esse contentionum finem, ne aut uxorem aut filiã læderet, se neutrarum partium studia sequuturũ pronunciat, sed pro sua æquitate omnia fatis esse permissurũ. Interim Rutuli totis viribus ad oppugnationem redeunt; non minore animo obsessi se ad defensionem parant. Dum hæc in Latio geruntur, Æneas, rebus in Etruria ex animi sententia confectis, multorumque populorum auxiliis adjunctis, triginta naviũ classe ad suos revehitur; Ibi Nimphas, paulo ante in eam formam ex navibus suis transformatas, obvias habet; ex iis & de classis amissione, & de suorũ periculo certior redditur. Inde in hostium usq; conspectum provectus, copias suas exponit. Rutuli oppugnatione desistunt, occurrentesque ad littus, terra hostem prohibere conantur. Magno utrinque detrimento pugnatur. Ibi Pallas, magna prius edita hostium strage, tandem a Turno occiditur: Cujus rei dolore percitus Æneas, magnos Rutulorum acervos amico in ferias mittit. Ascanius quoque, eruptione facta, suas cum patre copias conjungit. Quibus rebus permota Iuno & pro Turno solicita, impetrata à Iove venia, præsenti eum periculo eripit, objecta illi falsa Æneæ imagine, quam dum in navim quandam fugientem insequitur, vinculis à Iunone ruptis, vi tempestatis ad littora Ardeæ proxima devehitur. Interim Mezentius Iovis monitu pugnæ succedens, magnum tam Trojanorum quam Etruscorum numerum prosternit; donec ab Æneæ hastæ ictu vulneratus, & a Lauso filio protectus, ægre se ad obligandum vulnus ex acie recipit. Ibi Lausus quoque, dum patrem ulcisci conatur, ab Æneæ interficitur. Ejus rei nuntio accepto Mezentius, conscenso equo, in prælium redit; ubi dum filii mortem vindicare parat, eadem, qua filius, dextra, concidit.

ALIUD.

ALIUD MODESTINI jurisconsulti argumentum.

Concilium divis hominum de rebus habetur,
Interea Rutuli portis circum omnibus instant.
Advenit Æneas multis cum millibus heros,
Mars vocat, & totis in pugnam viribus itur.
Interimit Pallanta potens in prælia Turnus;
Cæduntur que duces; cadit & sine numine vulgus,
Subtrahitur pugnæ Junonis numine Turnus.
Æneas præstat, Mezenti cæde piata,
Et Lausum invicta perimit per vulnera dextra.
Mox ultor nati Mezentius occidit ipse.

ALIUD INCERTI AUTHORIS ARGUMENTUM.

Placat & uxorem dictis & jurgia natæ
Jupiter; auxiliis instructus Troius Heros
Advenit; occurrunt Rutuli atque in littore pugnant.
Occidit a Turno Pallas, victorque superbus
Æneæ eripitur. Mezetnius interit acer.

ALIUD MONOSTICHON.

Occidit Æneæ Decimo Mezentius ira.

ALIUD.

Exponit Decimus Tuscorum in littore pugnas.

PAnditur interea domus e omnipotentis Olympi:
Conciliúmque vocat divûm pater atque hominum rex
Sydeream in sedem, terras unde arduus omnes,
Castraque Dardanidum aspectat, populosque Latinos.
Considunt tectis bipatentibus: incipit ipse,
Cœlicolæ magni, f quia nam sententia vobis
Versa retro? tantumque animis certatis iniquis?
g Abnueram bello Italiam concurrere Teucris;
Quæ contra vetitum discordia? quis metus aut hos,
Aut hos arma sequi, ferrumque lacessere suasit?
Adveniet justum pugnæ (ne h accersite) tempus;
Cùm fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum, atque Alpes immittit apertas.
Tum certare odiis, tum i res rapuisse licebit;

Num

e Omnia complectentia, omnibusque potentis, ut fit a *Potior*. Quidam leg. *omnipatentis*: alii *omniparentis*. Est autem Naevii versus, nisi quod illo scripserat, *altitonantis*.

f Pro *cur* ex Ennio.

g Ut vicissim annuere dicitur cum nuto quo totum Olymp. tremefacit sibi aliquid placere testatur.

h Al. *arcessit*.

i Bellum per feciales indicere.

Nunc ſinite, & *k* placidum læti compontie fœdus.
Jupiter hæc pauci : at non Venus aurea contrà
Pauca refert.
O pater, ô hominum divûmque æterna poteſtas,
(Namq; aliud quid ſit quod jam implorare queamus ?)
Cernis ut inſultent Rutuli, Turnúſque feratur
Per medios inſignis equis tumiduſque ſecundo
Marte ruat ? non clauſa tegunt jam mœnia Teucros ;
Quin intra portas atque ipſis prælia miſcent
Aggeribus murorum, & inundant ſanguine *l* foſſas,
Æneas ignarus abeſt : nunquamne levari
Obſidione ſines ? muris iterum imminet hoſtis
Naſcentis Trojæ, nec non exercitus alter ;
Atque iterum in Teucros Ætolis ſurgit ab Arpis
Tydides : equidem (credo) mea vulnera *m* reſtant,
Et tua progenies mortalia *n* demoror arma.
Si ſine *o* pace tua, atque invito numine. Troes
Italiam petière ; luant peccata, neque illos
Juveris auxilio ; ſin tot reſponſa ſequuti,
Quæ ſuperi manéſque dabant ; cur nunc tua quiſquam
Flectere juſſa poteſt ; aut cur nova condere fata ?
Quid repetam exuſtas Erycino in littore claſſes ?
Quid tempeſtatum regem, ventóſque furentes
Æolis excitos, aut actam nubibus Irim ?
Nunc etiam *p* manes (hæc intentata manebat
Sors rerum) movet ; & ſuperis immiſſa repentè
Alecto medias Italûm bacchata per urbes,
NIL ſuper imperio moveor ; ſuperavimus iſta,
Dum fortuna fuit ; vincant, quos vincere mavis.
Sinulla eſt regio, Teucris quam det tua conjux
q Dura per everſæ, genitor, fumantia Trojæ
Excidia obteſtor, liceat dimittere ab armis
Incolumem Aſcanium, liceat ſupereſſe nepotem ;
Æneas ſane ignotis jactetur in undis,
Et quamcunque viam dederit fortuna, ſequatur ;
Hunc tegere, & diræ valeam ſubducere pugnæ.
Eſt Amathus, eſt celſa mihi Paphos atque Cythera,
Idaliæque domus ; poſitis inglorius armis
Exigat hic ævum ; magna ditione jubeto
Carthago premat Auſoniam ; nihil urbibus indè
Obſtabit Tyriis ; quid peſtem evadere belli
Juvit, & Argolicos medium fugiſſe per ignes ?
Tótque maris vaſtæque exhauſta pericula terræ,
Dum Latium Teucri, recidivaq; Pergama quærunt ?
Non ſatius cineres Patriæ inſedíſſe ſupremos.
Atque ſolum quo Troja fuit ? *r* Xanthum & Simoenta
Redde, oro, miſeris : iterumque revolvere caſus
Da pater Iliacos Teucris. Tum regia Juno

k Al. *placitum.*

l Al. *Foſſa.* Sed foſſus legit Priſc. ut ſit *inundans* active poſitum. Sic autem & Serv. exp. Implent & inundare facunt. *m* Hoc mihi reſtat, ut iterum a Tydide vulneret, *n* Expectanda mihi ſunt arma. Manet me ſeu impendet mihi caſus ille ex armis mort. *o* Pro, venia. *p* Juno ſupra, *Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta movebo.*

q *Dura* Serv. jungit cum nomine conjux: fortaſſe autem *per dura excidia fumanti*, i. quæ adhuc fumant.

r Intell. ſedes ceretas petique antiquae patriae imaginem habeant ut loci, portae fluvii idem nomen habentes in memoriam redigant eis belli Iliaci conditionem atque fortunam.

Acta furore gravi, Quid me alta silentia cogis
Rumpere, & obductum verbis vulgare dolorem?
Æneam hominum quisquam divâmque subegit
Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino?
Italiam petiit fatis autoribus: esto,
Cassandræ impulsus furiis. Num linquere castra
Hortati sumus, aut vitam committere ventis?
Num puero summam belli, num credere muros?
Tyrrhenámve *f* fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quæ dura potentia nostra
Egit? ubi hic Juno, demissave nubibus Iris?
Indignum est Italos Trojam circumdare flammis
Nascentem, & patria Turnum consistere terra,
Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater.
Quid, *t* face Trojanos atra vim ferre Latinis?
Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas?
Quid, socceros legere, & gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, *u* præfigere puppibus arma;
Tu potes Æneam manibus subducere Gratûm,
Próque viro nebulam & ventos obtendere inanes:
Et potes in totidem classem convertere Nymphas:
Nos aliquid Rutulos contrà juvisse *x* nefandum est.
Æneas ignarus abest: ignarus & absit.
Est Paphos Idaliumque tibi, sunt alta Cythera:
Quid gravidam bellis urbem & corda aspera tentas?
Nosne tibi *y* fluxas Phrygiæ res vertere fundo
Conamur? Nos? An miseros *z* qui Troas Achivis
Objecit? quæ causa fuit consurgere in arma
Europámque Asiámque, & fœdera solvere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
Aut ego tela dedi, fovique cupidine bella?
Tunc decuit metuisse tui; nunc sera querelis
Haud justis assurgis, & irrita jurgia jactas.
Talibus orabat Juno: cunctique fremebant
Cœlicolæ *a* assensu vario: ceu flamina prima
Cùm deprensa fremunt sylvis, & cæca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas
Insit: *b* eo dicente, deûm domus alta silescit,
Et tremefacta solo tellus, silet arduus æther:
Tum Zephyri posuere, premit placida æquora Pontus.
Accipe ergò animus, atque hæc mea figite dicta.
Quandoquidem Ausonios conjungi fœdere Teucris
Haud licitum est, nec vestra capit discordia finem;
Quæ cuique est fortuna hodie, quam quisque *c* fecat spem,
Tros Rutilúsve *d* fuat, nullo discrimine habebo:
Seu fatis Italûm castra obsidione tuentur,
Sive errore malo Trojæ monitisque siniſtris.

f Opem vel auxilium ut cum dicitur, *Dei vestri fidem.*

t Bello sævo.

u Propter illud *scuta virum flavo pictasque gerunt ærmas.*

x O. d. scilicet *nef. est.* Val. cum interrog.

y Molles: quæ etiam sine inimicis possent perire. Rectius *caduces.*

z De Venere. *a* Quia pars Veneri favebat, pars Junoni.

b Haec verba eo *dicente*, & sequen. usque ad *Accip.* malim notis parenth. includi.

c *Secat* pro desecat, & proinde sumit. Quicnim quid desecat, sibi id sumit: quod & Græci. ἀποτέμνειν μέρος τινὸς dicunt.

d *Fuat*, pro fuerit. Fut. temp. verb. defect.

Nec

Nec Rutulos ſolvo: ſua cuique e exorſa laborem
Fortunaque ferent: REX Jnpiter omnibus idem.
f Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
Per picem torrentes atraque voragine ripas,
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi, Solio tum Jupiter aureo
Surgit: cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.
Interea Rutuli portis circum omnibus inſtant
Sternere cæde viros, & mœnia cingere flammis,
Aſt legio Æneadum valli obſeſſa tenetur:
Nec ſpes ulla fugæ: miſeri ſtant turribus altis
Nequicquam, & rara muros cinxere corona
Aſius imbraſides, Hcetanuſque Thymœtes,
Aſſaracique duo, & ſenior cum Caſtore Tybris,
Prima acies: hos g germani Sarpedonis ambo,
Et Clarus & Hæmon Lycia comitantur ab alta,
Fert ingens toto connixus corpore ſaxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrneſſius Acmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Meneſtheo.
Hi jaculis, illi certant defendere ſaxis:
Molirique ignem, nervoque aptare ſagittas.
Ipſe inter medios, Veneris juſtiſſima cura,
Dardanius h caput (ecce) puer detectus honeſtum,
(Qualis gemma micat, i ſulvum quæ dividit aurum,
Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem
Incluſum buxo, aut Oricia terebintho
Lucet ebur) fuſos cervix cui lactea crines
Accipit, & molli ſubnectit circulus auro.
Te quoque magnanimæ viderunt, Iſmare, gentes
Vulnera dirigere, & calamos armare veneno,
Mæonia generoſe domo: ubi pinguia culta
Exercentque viri, Pactoluſque irrigat auro.
Affuit & Mneſtheus, quem pulſi priſtina Turni
Aggere murorum ſublimem gloria tollit:
Et Capys, hinc nomen Campanæ ducitur urbi.
Illi inter ſeſe duri certamina belli
Contulerant: Media Æneas freta nocte ſecabat,
Namque ut ab Evandro caſtris ingreſſus Etruſcis
Regem adit, & regi memorat nomenque genuſque,
Quidve petat, quidve ipſa ferat, Mezentius arma
Quæ ſibi conciliet: violentaque pectora Turni
Edocet: humanis quæ ſit fiducia rebus
Admonet, immiſcetque preces: haud ſit mora: Tarchon
Jungit opes, fœduſque ferit: k tum libera fatis
Claſſem conſcendit juſſis gens Lydia divum
Externo commiſſa duci: Æneia puppis

e Ex operat.

f Quia ſcit hoc eſſe fatale, ut Aeneas imperet in Itali.

g Aut inter ſe germani filii Sarpedonis, fratres. Sed potius, Fratres uterini, & Sarpedonis ambo filii. Et Cler. & Ham. Al. Et clarus Ethemon. Al. Clarus et. Ethemon Comitatur.

h Sine galea: ut non pugnaturus; ob illud quod audivit ſupra, Caetera puer bello.

i Quae eſt in medio annuli aurei.

k Intell. libera licuiſſe militatum ire Etruſcis, nihil retrogantibus fatis, cum Aeneae externo duci commiſſi eſſent. Nam duce Etruſco ne militarent in Mezentium, varum effatis ante monitis fuerant.

Prima tenet, roſtro Phrygios ſubjuncta leones :
Imminet Ida ſuper profugis *l* gratiſſima Teucris.
Hic magnus ſedet Æneas, ſecumque volutat
Eventus belli varios : Palladque ſiniſtro
Affixus lateri, jam quærit ſydera opacæ
Noctis iter, jam quæ paſſus terraque marique.
Pandite nunc Helicona deæ, cantuſque movete,
Quæ manus interea Tuſcis comitetur ab oris
Æneam, armetque rates, pelagoque vehatur.
Maſſicus arata princeps ſecat æquora *m* Tigri ;
Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Cluſi
Quique urbem liquere Coſas : queis tela, ſagittæ
n Coritique leves humeris, & lethifer arcus.
Una torvus Abas : huic totum inſignibus armis
Agmen & *o* aurata fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes : aſt Ilva trecentos,
Inſula, inexhauſtis Chalybum generoſa metallis.
Tertius, ille hominum divumque interpres Aſylas,
Cui pecudum fibræ, cœli cui ſydera *p* parent,
Et lingnæ volucrum, & præſagi fulminis ignes :
Mille *q* rapit denſos acie, atque horrentibus haſtis.
Hos parere jubent Alphææ ab origine Piſæ,
Urbs Etruſca ſolo : ſequitur pulcherrimus Aſtur,
Aſtur *r* equo fidens, & verſicoloribus armis.
Tercentum adjiciunt (mens omnibus una ſequendi)
Qui Cære domo, qui ſunt Minionis in arvis :
Et Pyrgi veteres, *ſ* intempeſtæque Graviſcæ.
Non ego te, Lygurum ductor fortiſſime bello
Tranſierim, Cycne : & paucis comitate Cupavo,
Cujus olorinæ ſurgunt de vertice pennæ.
Crimen amor veſtrum, formæque inſigne paternæ.
Namque ferunt luctu *Cycnum* Phaëtontis amati,
Populeas inter frondes, umbramque *t* ſororum :
Dum canit, & mœſtum muſa ſolatur amorem ;
Canentem molli plumâ duxiſſe ſenectam,
Linquentem terras, & *u* ſydera voce ſequentem
Pilius æquales comitatus claſſe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet : ille
Inſtat aquæ, ſaxumque undis immane minatur,
Arduus, & longâ ſulcat maria alta carinâ.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ *Mantus* & Thuſci filius amnis,
Qui muros matriſque dedit tibi *Mantua* nomen,
Mantua dives avis : ſed non genus omnibus unum.
x Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni ;

l Propter ſacta Æliæ navigia.

m Navis nomen.

n Phareatræ.

o Aurata tum Apollinis simulacrum habebat. Alii de imag. picta intel.

p Peritiſſime agnoſcuntur.

q Raptim ducit.

r Per equum equitandi peritiam videtur intell. Ser. qui expon. Æques optimus.

ſ Sine tempore, & tranquillitate. Peſtilentes. Nam Graviſcæ a gravi aere ſunt dictæ.

t Phaethontis, quæ mutatæ fuerunt in arbores.

u Cum cantu ſoelum petentem. Vel quod eſt revera in ſydera relatus, ut videmus in ſphæra.

x Quia Mantua tres habuit tribus quæ in quaternas curias dividebantur.

Ipſa

Ipſa caput populis, Thuſco de ſanguine vires.
Hinc quoque quingentos *y* in ſe Mezentius armat,
Quos patre Benaco, velatus arundine glauca,
Mincius infeſta ducebat in æquora pinu.
It gravis Auletes, & centenâque arbore fluctum
Verberat aſſurgens ; ſpumant vada marmore verſo.
Hunc vehit immanis Triton, & cærula concha
Exterrens freta : cui laterum tenus hiſpida nanti
Frons hominem præfert, in Priſtin deſinit alvus :
Spumea ſemifero ſub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subſidio Trojæ, & campos ſalis ære ſecabant.
Jamque dies cœlo conceſſerat, almaque currû
Noctivago Phœbe medium pulſabat Olympum :
Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipſe ſedens clavûmque regit, veliſque *a* miniſtrat.
Atque illi medio in ſpatio chorus (ecce !) ſuarum
Occurrit comitum : nymphæ, quas alma Cybele
Numen habere maris, nymphaſque è navibus eſſe
Juſſerat : innabant pariter, fluctuſque ſecabant,
Quot priùs æratæ ſteterant ad Littora proræ.
Agnoſcunt longè regem, luſtrantque choreis :
Quarum quæ fandi doctiſſima Cymodocea,
Ponè ſequens, dextra puppim tenet : ipſaque dorſo
Eminet, ac lævâ tacitis ſubremigat undis.
Tum ſic ignarum alloquitur, Vigilaſne deûm gens
Ænea ? vigila, & velis immitte rudentes.
Nos ſumus îdææ ſacro de vertice pinus,
Nunc pelagi nymphæ, claſſis tua : *b* perfidus & nos
Præcipites ferro Rutulus, flammaque premebat,
Rupimus *c* invitæ tua vincula, teque per æquor
Quærimus : hanc genitrix faciem miſerata refecit,
Et dedit eſſe deas, ævumque agitare ſub undis.
At puer Aſcanius muro foſſiſque tenetur
Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.
Jam loca juſſa tenet forti permiſtus Etruſco
Arcas eques ; medias illis opponere turmas,
Nè caſtris jungant, certa eſt ſententia Turno.
Surge age, & aurora ſocios veniente vocari
Primus in arma jube : & clypeum cape, quem dedit ipſe
Invictum igniipotens, atque *d* oras ambiit auro.
Craſtina lux (mea ſi non irrita dicta putâris)
Ingentes Rutulæ ſpectabit cædis acervos.
Dixerat, & dextra diſcedens impulit altam,
(Haud ignara *e* modi) puppim : fugit illa per undas,
Ocyor, jaculo & vento æquante ſagitta.

y Id eſt, odio ſui in arma compellit.

a Miniſtrum ſe præbuit volle.

b Qui contra fœdus bellum movit.

c Q. d. Maluiſſemus tibi ſervire, quam in nymphas commutari.

d Extremitatem

e Moderationis, quippe cum ſecaret navis.

Indè aliæ celerant cursus : stupet insscius ipse
Tros Anchisiades : animos tamen omine tollit.
Tum breviter supera aspectans convexa precatur,
Alma parens Idæa deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugique *f* ad fræna leones :
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tù rite *g* propinques
Augurium, Phrygibusque adsis pede diva secundo.
Tantum effatus : & interea *h* revoluta ruebat
Matura jam luce dies noctemque fugârat.
Principio sociis edicit signa sequantur :
Atque animos aptent armis, pugnæque parent se
Jamque in conspectu Teucros habet, & sua castra,
Stant celsa in puppi : clypeum, tum deinde sinistra
Extulit ardentem : clamorem ad sydera tollunt
Dardanidæ è muris : spes addita suscitat iras.
Tela manu jaciunt : quales sub nubibus atris
Strymoniæ dant signa grues atque æthera tranant
Cum sonitu, fugiuntque Notes clamore secundo.
At Rutulo regi ducibusque ea mira videri
Ausoniis : donec versas ad littora puppes
Respiciunt, totumque allabi classibus æquor.
Ardet apex capiti, crista sque à vertice flamma
Funditur & vastos umbo vomit aureus ignes :
Non secùs ac liquida siquando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor :
Ille sitim morbosque ferens mortalibus ægris
Nascitur, & *i* lævo contristat lumine cœlum.
Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Littora præripere, & venientes pellere terra.
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro,
Quod votis optâstis, adest perfringere dextra :
k In manibus Mars ipse, viri : nunc conjugis esto
Quisque suæ tectique memor : nunc magna referto
l Facta, patrum laudes : ultro occurramus ad undam
Dum trepidi, egressique labant vestigia prima.
AUDENTES fortuna juvat.
Hæc ait : & secum versat, quos ducere contra
Vel quibus obsessos possit concredere muros.
Interea Æneas socios de puppibus altis
m Pontibus exponit : multi servare recursus
n Languentis pelagi, & *o* brevibus se credere cultu ;
Per remos alii. Speculatus littora Tarchon,
Quà vada non sperat, nec fracta remurmurat unda
Sed mare inoffensum crescenti allabitur æstu,
Advertit subitò proras : sociosque precatur,
Nunc ô lecta manus validis incumbite remis :

Tollite

f Idest domiti leones. Nam quæ animalia fraenos recipiant domita sunt.

g Familiares effigies.

h Aperta : ut involutam dicitur quod clausum est.

i Sinistro, vel potius aliquid sinistrum & infelix portendente.

k Præsentes jam sunt hostes, ita ut manu cum illis confligare possitis.

l Al. Facta patrum laudet, vel, laudesque, *m* Scalis navium.

n Tranquilli.

o Brevibus autem vadis Per remos, scaphis.

Tollite, ferte rates, inimicam *p* findite roſtris
Hanc terram, ſulcumque ſibi premat ipſa carina.
Frangere nec tali *q* puppim ſtatione recuſo,
Arrepta tellure ſemel. Quæ talia poſtquam
Effatus Tarchon, ſocii conſurgere tonſis,
Spumanteſque rates arvis inferre Latinis:
Donec roſtra tenent ſiccum, & ſedêre carinæ
Omnes innocuæ: ſed non puppis tua, Tarchon.
Namque inflicta vadis *r* dorſo dum pendet iniquo,
Anceps ſuſtenta diu, fluctuſque fatigat,
Solvitur, atque viros mediis exponit in undis:
Fragmina remorum & quos fluit antia tranſtra
Impediunt, retrahitque pedes ſimul unda relabens.
Nec Turnum ſegnis retinet mora: ſed rapit acer
Totam aciem in Teucros, & contrà in littore ſiſtit.
Signa canunt: primus turmas invaſit agreſtes
Æneas *ſ* omen pugnæ: ſtravitque Latinos,
Occiſo Therone, virûm qui maximus ultro
Æneam petit: huic gladio, perque ærea ſcu'a,
Per *t* tunicam ſqualentem auro, latus haurit apertum,
Indè Lycam ferit, exectum jam matre perempta,
Et tibi, Phœbe, ſacrum: caſus evadere ferri
Cui licuit parvo. Nec longè Ci ſea durum,
Immanemque Gyam, ſternentes agmina clava,
Dejec't letho: nihil illos Herculis arma,
Nil validæ juvere manus, gen'torque Melampus
Alcidæ comes uſque, graves dum terra labores
Præbuit: ecce! *u* Pharo, dum jactat inertes,
Intorquens jaculum, clamanti ſiſtit in ore.
Tu quoque flaventem prima lanugine malas
Dum ſequeris Clytium infelix nova gaudia Cydon;
Dardania ſtratus dextra, ſecurus amorum
Qui invenum tibi ſemper erant, miſerande jaceres,
Ni fratrum ſtipata cohors foret obvia: Phorci
Progenies ſeptem numero, ſeptenaque tella
Conjiciunt: partim galea clypeoque reſultant
Irrita, deflexit partim ſtringentia corpus
Alma Venus; ſidum Æneas affatur Achaten,
Suggere tela mihi (non ullum dextera fruſtra
Torſerit in Rutulos) ſteterant quæ in corpore Graium
Iliacis campis: tum magnam corripit haſtam,
Et jacit: illa volans clypei tranſverberat æra
Maonis, & thoraca ſimul cum pectore rumpit.
Huic frater ſubit Alcanor, fratremque ruentem
Suſtentat dextra: *x* trajecto miſſa lacerto
Portinus haſta fugit, ſervatque cruenta *y* tenorem;

p Militari ſolle dictum eſt, ut etiam terra ipſa quodammodo ſentiat hoſtis adventum.
q Alii *puppe*
r Arenae duriori tumulo.
ſ Quia ſicut nunc ſic ubique vincit Aeneas.
t Loricam ſplendentem auro.
Haurit, pro *ferit*.
u Legitur & *Pharon*. Ser. utrumque legit. agnoſcit: & *clamanti* legit ubique, non *clamantis*.
x Retracto, Al. *transjecto*.
y Curremodum.

Dexteraque ex humero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
Æneam petiit : sed non & figere contrà
Est licitum, magnique femur perstrinxit Achatæ.
Hic curibus fidens primæve corpore, Lausus
Advenit, & rigidâ Dryopem ferit eminus hastâ,
Sub mentum graviter pressa, pariterque loquentis
Vocem animamque rapit trajecto gutture ; at ille
Fronte ferit terram, & crassum vomit ore cruorem.
Tres quoque Threicios, Boreæ de gente suprema,
Et tres quos Idas pater & patria Ismara mittit,
Per varios sternit casus ; occurrit Halesus,
Auruncæque manus ; subit & Neptunia proles,
Insignis Messapus equis ; expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi ; certatus limine in ipso
Ausoniæ ; magno discordes æthere venti
Prælia ceu tollunt, animis & viribus æquis ;
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit ;
Anceps pugna diu, stant & obnixa omnia contra ;
Haud aliter Trojanæ acies, acieque Latinæ
Concurrunt ; hæret pede pes, densusque viro vir.
At parte ex alia, quà saxa rotantia latè
Intulerat torrens, arbustaque diruta ripis,
Arcadas insuetos acies inferre pedestres
Ut vidit Pallas *a* Latio dare terga *b* sequaci,
Aspera queis natura loci demittere quando
Suasit equos, unum quod rebus restat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris.
Quo fugitis socii ? per vos, & fortia facta,
Per ducis Evandri nomen, devictaque bella,
Spemque meam, patriæ quæ nunc subit æmula laudis.
Fidite ne *c* pedibus : ferro rumpenda per hostes
Est via, qua globus ille virûm densissimus urget :
d Hac vos & Pallanta ducem patria alta reposcit.
Numina nulla premunt : mortali urgemur ab hoste
Mortales : totidem nobis animæque manusque.
Ecce ! maris *e* magno claudit nos obice pontus :
Deest jam terra fugæ pelago Trojamne petemus ?
Hæc ait & medius densos prorumpit in hostes.
Obvius huic primùm fatis adductus iniquis
Fit Lagus : hunc magno vellit dum pondere saxum,
Intorto figit telo, discrimina costis
Per medium quà spina dedit : hastamque receptat
Ossibus hærentem : quem *f* non super occupat Hisbon.
Ille quidem hoc sperans : nam *g* Pallas antè ruentem,
Dum furit, incautum, crudeli morte sodalis,

Excipit,

? Mare mari, nubes nubibus, venti ventis. Legitur & *Obnixi*, ut refertur ad ventum.

a Latinis seq. b Aet iter insequuti.

c Fugæ.

d Hoc vult patria ut per cædes hostium revertamur.

e Al. *magna*. Item *magni*.

f Non occupat desuper. Ideo autem desuper, quia Pallas ad evellandam hastam fuerat inclinatus.

g Nam eum dem Pallas ante exstip. i. dolo interimit.

Excipit, atque enſem *b* tumido in pulmone recondit,
Hinc Helenum petit, & Rhœti de gente vetuſta
Anchemolum, thalamos auſum inceſtare novercæ.
Vos etiam gemini Rutulis cecidiſtis in arvis,
Daucia Laride Thymberque, ſimilima proles,
Indiſcreta ſuis, gratuſque parentibus error:
At nunc dura dedit vobis diſcrimina Pallas;
Nam tibi, Thymbre, caput Evandrius abſtulit enſis:
Te deciſa, ſuum, Laride, dextera quærit:
Semianimeſque micant digiti, ferrumque retractant,
Arcadas accenſos monitu, & præclara tuentes
Facta viri, miſtus dolor & pudor armat in hoſtes,
Tum Pallas bijugis fugientem Rhœtea præter
Trajicit: hoc ſpatium tantumque *i* moræ fuit Ilo.
Ilo namque procul validam direxerat haſtam;
Quam medius Rhœteus intercipit (optime Teuthra,
Te fugiens, fratremque Tyren) curruque volutus
Cadit ſemianimis Rutulorum calcibus arva.
Ac velut optato ventis æſtate coortis
Diſperſa immittit ſylvis incendia paſtor:
Correptis ſubito mediis extenditur una
Horrida per latos *k* acies Vulcania campos;
Ille ſedens victor flammas deſpectat ovantes.
Non aliter ſocium virtus coit omnis in unum,
Teque juvat Pallas: ſed bellis acer Haleſus
Tendit in adverſos, *l* ſeque in ſua colligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaque Demodocumque;
Strymonio dextram fulgenti diripit enſe,
m Elatam in jugulum: ſaxo ferit ora Thoantis,
Oſſaque diſpergit cerebro permiſta cruento.
Fata *n* canens ſylvis genitor celarat Haleſum;
Ut ſenior letho canentia lumina ſolvit,
Injecere manum Parcæ, teliſque ſacrarunt
Evandri: quem ſic Pallas petit ante precatus,
Da nunc, Thybri pater, ferro, quod miſſile libro,
Fortunam atque viam duri per pectus Haleſi:
Hæc arma exuviaſque viri tua quercus habebit.
Audiit illa deus. Dum *o* texit Imaona Haleſus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
At non cæde viri tanta perterrita Lauſus,
Pars ingens belli, ſinit agmina: primus Abantem
Oppoſitum interimit, pugnæ nodumque moramque,
Sternitur Arcadiæ proles, ſtemuntur Etruſci:
Et vos ô Graiis *p* inperdita corpora Teucri.
Agmina concurrunt, ducibuſque & viribus æquis;
Extremi *q* addenſant acies, nec turba moveri

b Et naturaliter tumido, & quia furebat.

i Quo minus perirer.

k Quaſi flammæ ſunt Vulcani exercitus, Ser. exp. vis ignea.

l Poſt ſeutum ſe clauſit. Totum ſe ſcuto communivit propter vim plurimorum.

m Jugulo vulnus minantem.

n Al. ea venit.

o Spoliat, exp. Ser. afferens ex Plauto, *Ego hunc hominem dextram pallio.*

p Quos Græci perdire nequiverunt Teucros autem intell. quos ſecum duxit Ae.

q Conjung.

Tela manusque finit; hinc Pallas instat & urget,
Hinc contra Lausus; (nec multum discrepat ætas)
Egregii forma, sed quis fortuna negarat
In patriam redi.us; ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi;
Mox illos sua fata manent *r* majore sub hoste.

r Sub majoritus hostibus ut non interfectutrumque sub eodem hoste

Interea soror alma monet succurrere Lauso
Turnum, qui volucri curru medium secat agmen.
Ut vidit socios. Tempus desistere pugna;
Solus ego in Pallanta feror, soli mihi Pallas
Debetur: cuperem ipse parens spectator adesset.
Hæc ait; & socii cessérunt æquore jussi.
At Rutulum abscessu juvenis, tum jussa superba
*Mo*ratus, stupet in Turno; corpusque per ingens
Lumina volvit, obitque truci procul omnia visu.
Talibus & dictis it contra dicta tyranni,
Aut spoliis ego jam raptis laudabor opimis,
Aut letho insigni: sorti *s* pater æquus utrique est.
Tolle minas. Fatus medium procedit in æquor:
Frigidus *Arcadibus* coit in præcordia sanguis.
Desiluit Turnus bijugis: pedes apparat ire
Comminus: utque leo, specula cum vidit ab alta
Stare procul campis meditantem prælia taurum,
Advolat: haud alia est Turni venientis imago.
Hunc ubi *t* contiguum missæ fore credidit hastæ
Ire prior Pallas, siqua fors adjuvet ausum
Viribus impa.ibus: tum magnumque ita ad æthera fatur,
Per patris hospitium, & mensas quas advena adisti,
Te precor Alcide, cœptis ingentibus adsis;
Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
Victoremque *u* ferant morientia lumina Turni.
Audiit *Alcides* juvenem: magnumque sub imo
Corde premit gemitum, lacrymasque effudit inanes.
Tum *x* genitor natum dictis affatur amicis,
Stat sua cuique dies: breve & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ: sed, *y* famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. *Troj*æ sub mœnibus altis
Tot nati cecidere deum: quin occidit una
Sarpedon, mea progenies: etiam sua Turnum
Fata vocant, metasque dati pervenit ad ævi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus hastam:
Vaginaque cava fulgentem diripit ensem.
Illa volans, humeris surgunt qua tegmina summa
Incidit: atque viam clypei molita per oras,
Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.

s Pater quem cupis spectatorem adesse, æquo animo feret quicquid acciderit.

t Eo processisse ut hasta posset contingi Venisse intra jactum hastæ, ita ut ea posset ferriri.

u Cogantur inviti hoc spectaculum ferre.

x Jupiter Herculem.

y Dicit ideo esse amandam virtutem, ut vitæ brevitas fama & gloriæ meritis possit augeri

Tic Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta, z diu librans, jacit : atque ita fatur,
Aspice num magè sit nostrum penetrabile telum,
Dixerat ; at clypeum, tot ferri terga, tot æris,
Cum pellis totiens obeat circundata tauri,
Vibranti cuspis medium transverberat ictu,
Loricæque moras, & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum frustra de vulnere telum :
Una eademque via sanguisque a animusque sequuntur,
Corruit in vulnus : sonitum super arma dedere :
Et terram hostilem moriens petitore cruento,
Quem Turnus super b assistens,
Arcades hæc, inquit, memores mea dicta referte
Evandro ; qualem meruit Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quicquid solamen humandi est
Largior, haud illi c stabunt Æneia parvo
Hospitia : & levo pressit pede, talia fatus,
Exanimum, rapiens immania pondera baltei,
d Impressumque nefas : una sub nocte jugali
Cæsa manus juvenum fœdè, thalamique cruenti ;
Quæ bonus Eurytion multo cœlaverat auro,
Quo nunc Turnus ovat spolio gaudetque potitus ;
e NESCIA mens hominum fati, sortisque futuræ,
Et servare modum, rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, magno cum optaverit emptum
Intactum Pallanta, & cum spolia ista diemque
Oderit ; ac socii multo gemitu lacrymisque
Impositum scuto referunt Pallanta frequentes,
f O dolor, atque decus magnum redituræ parenti,
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert,
Cum tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.
Nec jam fama mali tanti, sed certior autor
Advolat Æneæ ; tenui discrimine lethi
Esse suos, tempus g versis succurrere Teucris.
Proxima quæque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro, te, Turne, superbum
Cæde novo quærens. Pallas, Evander, in ipsis
Omnia sunt oculis : mensæ, quas advena primus
Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
Quatuor hic juvenes, totidem quos educat Ufens,
Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
Captivoque rogi perfundat sanguine flammas.
Inde magno procul infensam cum tenderet hastam,
Ille actu b subit, ac tremebunda supervolat hasta.
Et genua amplectens effatur talia supplex,
Per patrios manes, & spes surgentis Iuli,

z Cum diu librasset.

a Pro, anima.

b Quaedam edit. post *a sistens* Habent, *sic ora profatur.* Sed haec verba pro nothis habentur

c Constabunt.

d Insculptum Danaidum nefas

e Quia propter hunc periturus est baltheum, quem nunc se sustulisse laetatur.

f Hos duos versus alii a Poeta alii a sociis reportantibus cadaver, dici volunt. *Decus* autem propter haec, *Cum tamen ingentes Rut.* &c.

g *Versis* in fugam, Fugatis.

h Subsidit.

Te

Te precor, hanc animam ſerves natoque patrique
Eſt domus alta: jacent penitus defoſſa talenta
Cœlati argenti; ſunt auri pondera facti
Infectique mihi; non hic victoria Teucrum
Vertitur; haud anima una dabit diſcrimina tanta,
Dixerat. Æneas contra cui talia reddit,
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis *i* parce tuis: belli *k* commercia Turnus
Suſtulit iſta prior, jam tum Pallante perempto.
Hoc patris Anchiſæ manes, hoc ſentit Iulus.
Sic fatus, galeam læva tenet: atque reflexa
Cervice orantis capulo tenus abdidit enſem.
Nec procul Æmonides, Phœbi Triviaque ſacerdos,
Inſula cui ſacra redimebat tempora vitta;
Totus collucens veſte atque inſignibus armis.
Quem congreſſus agit campo, lapſumque ſuperſtans
l Immolat, ingentique umbra tegit: arma Sereſtus
Lecta refert humeris, tibi rex Gradive trophæum.
Inſtaurant acies Vulcani ſtripe creatus
Cæculus, & veniens Marſorum a montibus Umbro.
Dardanides contra furit: Anxuris enſe ſiniſtram
Et totum clypei ferro dejecerat orbem.
m Dixerat ille aliquid magnum, vimque affore verbo
Crediderat, cœloque animum fortaſſe ferebat;
Canitemque ſibi & longos promiſerat annos
Tarquitus exultans contra fulgentibus armis,
Sylvicolæ Fauno Dryope quem Nympha crearat,
Obvius ardenti ſeſe obtulit ille reducta
n Loricam clypeique ingens onus impedit haſta.
Tum caput orantis nequicquam, & multa parantis
Dicere, deturbat terræ: truncumque repente
Provolvens, ſuper hæc inimico pectore fatur,
Iſtic nunc metuende jace: non te optima mater
Condet humi, patriove onerabit membra ſepulchro.
Alitibus linquere feris: aut gurgite merſum
Unda feret, piſceſque impaſti vulnera lambent.
Portinus Antæum & Lycam, prima agmina Turni,
Perſequitur, fortemque Numam, fulvumque Camertem
Magnanimo Volcente ſatum: ditiſſimus agri
Qui fuit Auſonidum, & tacitis regnavit Amyclis.
Ægeon qualis, centum cui brachia dicunt
Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribuſque arſiſſe: Jovis cum fulmina contra
Tot paribus ſtreperet clypeis, tot ſtringeret enſes:
Sic toto Æneas deſævit in æquore victor,
Ut ſemel intepuit mucro: quin (ecce!) Niphæi

Quadri-

i PARCE, ſervet. *k* vicisſitudines & ignoſcendi facultatem poſcis quæ inter patres ſolet aliquando præſtari: ſed iſtam mihi tuus ille Turnus ſuſtulit, & inhumanitatem plenam morte Pallantis docuit

l Quaſi victa tam ut ille conſervaret: nunc hoc verbo ad ſacerdotis nomen alluſit.

m Sign. inſeſtam fortaſſe fuiſſe ei Nemeſim, adverſari ſolitam ſuperbis: ejuſq; inſolentiam provocaſſe deorum invidiam, quæ ei exitus cauſa fuerit & peſtis.

n Haſta Aen. tranſverſe ratus fuit clypeus & ita penetrati lorica ut in ea hæreret, Ita & el. impediebantur, reducta autem, quia lacertos retro reducunt, haſtam mittere parantes.

Quadrijuges in equos adverſaque pectora tendit:
Atque illi *o* longè gradientem & dira frementem
Ut vidêre, metu verſi, retroque ruentes,
Effunduntque ducem, rapiuntque ad littora currus.
Interea bijugis infert ſe Lucagus albis
In medio fraterque Liger; ſed frater habenis
Flectit equos, ſtrictum rorat acer Lucagus enſem.
Haud tulit Æneas tanto fervore furentes;
Irruit, adverſaque ingens apparuit haſta.
Cui Liger,
Non Diomedis equos, non currum cernis Achillis,
Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis & ævi
His dabitur terris. Veſano talia latè
Dicta volant Ligeri: ſed non & Tròius heros
Dicta parat contrà: jaculum nam torquet in hoſtem.
Lucagus, ut pronus pendens in verbera telo
Admovit bijugos, *p* projecto dum pede lævo
Aptat ſe pugnæ, ſubit oras haſta per imas
Fulgentis clypei: tum lævum perforat inguen;
Exceſſus curru moribundis volvitur arvis:
Quem pius Æneas dictis affatur amaris,
Lucage, *q* nulla tuos currus fuga ſegnis equorum
Prodidit, aut vanæ vertêre ex hoſtibus umbræ:
Ipſe rotis ſaliens juga deſeris. Hæc ità fatus
Arripuit bijugos: frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapſus eodem.
Per te, per qui te talem genuêre parentes,
Vir Trojane, ſine hanc animam, & miſerere precantis.
Pluribus oranti Æneas, Haud talia dudum
Dicta Dabas: morere, & fratrem nè deſere frater.
Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera dictor
Dardanius, torrentis aquæ vel turbinis atri
More furens, tandem erumpunt & caſtra relinquunt
Aſcanius puer & nequicquam obſeſſa juventus.
Junonem interea compellat Jupiter ultrà.
O germana mihi atque eadem gratiſſima conjux,
Ut rebare, Venus (nec te ſententia fallit)
Trojanas ſuſtentat opes: non vivida bello
Dextra vires, animuſque ferox, patienſque pericli,
Cui Juno *r* ſummiſſa, Quid ô pulcherrime conjux,
Solicitas ægram, & tua triſtia dicta timentem?
Si mihi quæ quondam fuerat, quamque eſſe decebat,
Vis in amore foret; non hoc mihi, namque negares,
Omnipotens quin & pugnæ ſubducere Turnum,
Et Dauno poſſem incolumem ſervare parenti.

o Longis greſſibus ſeu paſſibus.

p Portento, Extento.

q Objeciſti mihi quod fim ac Diomede & ab Achille converſus in fugam: te vero nec equorum tarditas prodidit quod mihi contigit nec aliqua umbra equi tui ſunt territi.

r Summiſſam animum præ ſe ferens. vel ſummiſſa voce.

Nunc

ſEum latentes Aeneas ex æquat qui ubique cultor deorum inducitur.

Nunc pereat, Teucriſque ſpio det ſanguine pœnas.
Ille tamen noſtra deducit origine nomen,
Palumnuſque illi Quattus pater, & tua larga
Sæpè manu multiſque oneravit limina donis,
Cui rex ætherii breviter ſic fatur Olympi,

tVis me hoc ita ſtatuere.

Si mora præſentis lethi tempuſque caduco
Oratur juveni t meque hoc ita ponere ſentis,

uQ. d. Undique jam in mortem trudi-tur, hoc tantum vetat ſa-tium.

Tolle fuga Turnum, atque iuſtantibus eripe fatis.
Hactenus indulſiſſe u vacat: ſin altior iſtis
Sub precibus x venia ulla latet, totumque moveri

xveniae impetratio. Sin pre-ces iſtæ tendunt ad impetrandam aliam veniam, i. ut a-liud indulgeam.

Mutative putas bellum, ſpes paſcis inanes.
Cui Juno illacrymans. Quid ſi, quod voce gravaris,
Mente dares, atque hæc Turno rata vita maneret?
Nunc manet inſontem gravis exitus: aut y ego veri
Vana feror: Quòd ut ô potiùs formidine falſa

yveritatis ſum ignara.

Ludar! & in melius tua, qui potes, orſa reflectas!
Hæc ubi dicta dedit, cœlo ſe protinus alto
Miſit, agens hyemem z nimbo ſuccincta per auras:
Iliacamque aciem & Laurentia caſtra petivit.
Tum dea nube cava tenuem ſine viribus umbram,
In faciem Æneæ (viſu mirabile monſtrum)
Dardaniis ornat teli, clypeumque jubaſque
Divini aſſimilat capitis: dat inania verba,
Dat ſine mente ſonum, greſſuſque effingit euntis,
Morte obita quales fama eſt volitare figuras,
Aut quæ ſopitos deludunt ſomnia ſenſus,
At primas læta ante acies exultat imago,
Irritatque virum teliſ, & voce laceſſit.
Inſtat cui Turnus, ſtridentemque eminus haſtam
Conjicit: illa dato vertit veſtigia tergo.
Tum verò Æuean averſum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo ſpem turbidus hauſit iuanem,

zPro nubibus.

aExpecta dum ſervata paſto-rum fide optatam ducas uxorem.

Quò fugis Æneа? a thalamos nè deſere pactos:
Hac dabitur dextra tellus quæſita per undas.
Talia vociferans ſequitur, ſtrictumque coruſcat
Mucronem: b nec ferre videt ſua gaudia ventos.

bNec animad-vertit vanum eſſe ſuum gau-dium.

Fortè ratis celſi conjuncta c crepidine ſaxi
Expoſitis ſtabat ſcalis, & ponte parato,
Quà rex Cluſinis advectus Oſinius oris.
Huc ſeſe trepida Æneæ fugientis imago

cPro crepidini.

Conjicit in latebras: nec Turnus ſegnior inſtat,

dNe deprehen-ſo dolo rediret ad prælium.

Exuperatque moras, & pontes tranſilit altos.
Vix proram attigerat, d rumpit Saturnia funem,
Avulſumque rapit revoluta per æquora navem.

eAl. non recte Ille autem Aeneam, &c.

eIllum autem Æneas abſentem in prælia poſcit:
Obvia multa virûm demittit corpora mortis

Tunc

Tunc levis haud ultra latebras jam quærit imago,
Sed ſublime volans nubi ſe immiſcuit altæ:
Cùm Turnum medio interea fert æquore turbo.
Reſpicit ignarus rerum *f* ingratuſque ſalutis,
Et duplices cum voce manus ad ſydera tendit,
Omnipotens genitor, tanto me crimine dignum
Duxiſti? & tales voluiſti expendere pœnas?
Quò feror? unde abii? quæ me fuga, *g* quemve reducet?
Laurenteſne iterum muros aut caſtra videbo?
Quid manus illa virûm qui me meaque arma ſequuti?
Quoſque (nefas) omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitumque cadentum
Accipio. Quid agam? aut quæ jam ſatis ima dehiſcat
Terra mihi? vos ô potiùs miſereſcite venti:
In rupes, in ſaxa (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem, ſævique vadis immittite ſyrtes:
Quò neque me Rutuli, neque conſcia fama ſequatur.
Hæc memorans, animo nunc huc nunc fluctuat illuc,
An ſeſe *b* mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, & crudum per coſtas exigat enſem;
Fluctibus an jaciat mediis, & littora nando
Curva petat, Teucrumque iterum *i* ſe reddat in arma.
Ter conatus utramque viam: ter maxima Juno
Continuit, juvenemque animo miſerata repreſſit
Labitur alta ſecans, fluctuque æſtaque ſecundo,
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
At Jovis interea monitis *Mezentius* ardens,
Succedit pugnæ, Teucroſque invadit ovantes.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus unî,
Uni odiiſque viro, teliſque frequentibus inſtant.
Ille, velut rupes vaſtum quæ prodit in æquor,
Obvia ventorum furiis, expoſtaque ponto,
Vim cunctam atque minas perfert cœlique mariſque,
Ipſa immota *k* manens: prolem Dolichaonis Hebrum
Sternit humi: cum quo Latagum, Palmumque fugacem:
Sed Latagum ſaxo, atque ingenti fragmine monti;
Occupat os, faciemque adverſam: poplite Palmum
Succiſo volvi ſegnem ſinit: armaque Lauſo
Donat habere humeris, & vertice figere criſtas.
Nec non Evantem Phrygium, Paridiſque Mimanta
Æqualem, comitemque: *l* una quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, & *m* face prægnans
Ciſſeis regina Parin creat: urbe paterna
Occubat, *p* pignarum Laureus habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morſu de montibus altis
Actus aper (multos Vefulus quem piniſer annos

f Utpote ignarus rerum. Nullam gratiam habens pro illis quæ in ejus ſalutem facta erant: utpote qui ea neſciret.

g Pro qualem.

b Sic loquutus eſt Cæſar, De bello Gall. l. v. *Se ipſi acuiſſe, vallis indue-bant.* Male igitur Serv. putat, vel per abuſionem, vel hypall. eſſe dictum.

i Pro reddet armis.

k Al. manens.

l Qui una eademque nocte natus fuerat, qua Paris.

m Quæ antequam pareret, facem ſe parturiſſe vidit in ſomniis, Paris.

p Pro ignoratum: ut teſtetiam, Cell. Sic. Neſcius paſs.

Defen-

Defendit, multoſque palus *Laurentia*) ſylva
Paſtus aruńdinea, poſtquam inter retia ventum eſt
q Qqia ſetas tum erigunt.
Subſtitit, infremuitque ferox, & *q* inhorruit armos;
Nec cuiquam iraſci propiuſve accedere virtus,
r Quibus ira eſt: ut dicitur, Eſſe odio. Non eſt animus ulli eorum quibus eſt ira.
Sed jaculis tutiſque procul clamoribus inſtant:
Haud aliter, juſtæ quibus eſt Mezentius *r* iræ
Non ulli eſt animus ſtricto concurrere ferro:
Miſſilibus longè & vaſto clamore laceſſunt.
ſ Hic verſ. & ſequens ſua ſede videntur moti.
ſ Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes
t Scuto.
Dentibus infrendens, & *t* tergo decutit haſtas.
Venerat antiquis Coriti de finibus Acron,
Graius homo, infectos linquens profugus hymenæus:
Hunc ubi miſcentem longè media agmina videt,
Purpureum pennis & pactæ conjugis oſtro:
Impaſtus ſtabula alta leo ceu ſæpe peragrans,
(Suadet enim veſana fames) ſi fortè fugacem
u Capite arduo
Conſpexit capream, aut *u* ſurgentem in cornua cervum,
Gaudet hians immane, comaſque arrexit, & hæret
x Inſidiis vel dolo.
Viſceribus ſuper accumbens; lavit improba teter
Ora cruor:
y Al. *viri*: ut ſit, *haud temnenda viri*.
Sic ruit in denſos alacer: Mezentius hoſtes.
z Aſperrimi. qui troenorum ſpernerent regimen.
Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
Tundit humum expirans, infractaque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud eſt dignatus Orodem
Sternere: nec jacta cæcum dare cuſpide vulnus:
a Dimicaturus contra Meſs. ſed Val. Præveniens eum occidit.
Obvius adverſoque occurrit, ſeque viro vir
Contulit, haud *x* furto melior, ſed fortibus armis.
Tum ſuper abjectum poſito pede nixus & haſta,
Pars belli haud temnenda, *y* viri jacet altus Orodes.
b Fortaſſe pro Non degenerans a vir. avita. Ser. tantum aliter.
Conclamant ſocii, lætum Pæana ſequuti.
Ille autem expirans, Non me quicunque es, inulto.
Victor, nec longum lætabere: te quoque fata
Proſpectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
c Jactu longe fallentis ſagitta: ut ſit ἐγγὺς θεὸς
Ad quem ſubridens miſta Mezentius ira,
Nunc morere: fatt de me divûm pater atque hominum rex
Viderit; hoc dicens, eduxit corpore telum.
Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus; in æternum clauduntur lumina noctem.
Ser. quem ſequi nolim, Sed hæc ſeparate: & *longe fall. ſagitta* intellige. re, quæ fallit veniendo ex remotiore loco quam unde putaretur.
Cædicus Alcathonum obtruncat, Sacrator Hydaſpen,
Partheniumque Rapo, & prædurum viribus Orſen:
Meſſapus Cloniumque, Lycaoniumque Erycatem;
Illum *z* infrœnis equi lapſu tellure jacentem:
Hunc peditem pedes, & Lycius *a* proceſſerat Agis;
Quem tamen *b* haud expers Valetus virtutis avitæ
Dejicit; Atronium Salius, Saliumque Nealces,
c Inſignis jaculo, & *c* longè fallente ſagitta.

Jam

ſam gravis æquabat luctus, & mutua Mavors
Funera: cedebant pariter pariterque ruebant
Victores victique; neque his fuga nota nec illis.
Dii Jovis in tectis iram miſerantur inanem
Amborum, & tantos mortalibus eſſe labores.
Hinc Venus, hinc contra ſpectat Saturnia Juno.
Pallida Tiſiphone media inter millia ſævit.
At vero ingentem quatiens Mezentius haſtam
Turbidus ingreditur campo: quam magnus Orion,
Cum pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna, viam ſcidens, humero ſupereminet undas;
Aut ſummis referens annoſam montibus ornum,
Ingrediturque ſolo, & caput inter nubila condit:
Talis ſe vaſtis infert Mezentius armis,
Huic contra Æneas ſpeculatus in agmine longo,
Obvius ire parat: manet imperterritus ille.
Hoſtem magnanimum opperiens, & *d* mole ſua ſtat.
Atque oculis ſpatium emenſus quantum ſatis haſtæ,
e Dextra mihi deus, & telum quod miſſile libro,
Nunc adſint; *f* voveo prædonis corpore raptis
Indutum ſpoliis, ipſum te Lauſe, trophæum
Æneæ: dixit, ſtridentemque eminus haſtam
Jacit; aut illa volans clypeo eſt excuſſa; proculque
Egregium Anthorem latus inter & ilia figit;
Herculis Anthorem comitem, qui miſſus ab Argis,
Hæſerit Evandro, atque Itala conſederat urbe.
Sternitur infelix *g* alieno vulnere; cœlumque
Aſpicit, & dulces moriens reminiſcitur Argos.
Tum pius Æneas haſtam jacit; illa per orbem
Æræ cavum triplici, per *h* linea terga, tribuſque
Tranſiit intextum *i* tauris opus, imaque ſedit
Inguine; ſed vires haud pertulit; ocyus enſem
Æneas, viſo Tyrrheni ſanguine, lætus
Eripit a femore, & rrepidanti fervidus inſtat.
Ingemuit chari graviter genitoris amore,
Ut vidit, Lauſus; Lachrymæque per ora volutæ.
Hic mortis duræ caſum, tuaque optima facta,
Siqua fidem tanto eſt *k* operi latur a vetuſtas,
Non equidem nec te, juvenis memorande ſilebo,
Ille pedem referens, & inutilis, inque ligatus
Sedebat, clypeoque inimicum haſtile trahebat;
Proripuit juvenes, ſeſeque immiſcuit armis.
Jamque aſſurgentis *m* dextræ, plagámque ferentis
Æneæ ſubiit mucronem; ipſumque morando
Suſtinuit; ſocii magno clámore ſequuntur,
Dum genitor nati parma protectus ábiret;

d Virtute ſua confiſus ſtabat. Ita D. non recte
e Hinc ſupra, *contemptor divum Mezentius.*
f Conſecro te dico.
g Alienum vocat Vulnus, quod acceperat inermato alii videlicet Æneæ.
h Lino enim tegebantur ſcuta, ut poſſent inhaerere pictura.
i Temporibus tauronum.
k A pietate, profecto: ut mox, *Fallit te incautum pietas tua.* quidam male de'eam. Virg. ipſemet.
l Al. *dextram*, ut ordo verb. ſit, Subiit dextram Aeneæ, jam aſſ. &c. mox, f. 51. Sic mox, *ut prolis hoſtis paterer ſuccidere dextræ.*

Telâque

Telaque conjiciunt, proturbantque eminus hostem
Millibus: *n* furit Æneas, rectusque tenet se.
Ac velut effusa si quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis & agricola, & tuta latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,
Dum pluit in terris: ut possint sole reducto
o Exercere diem: sic obrutus undique telis
Æneas, nubem belli, dum *p* detonet, omnem
Sustinet, & Lausum increpitat, Lausoque minatur,
Qua moriture ruis? majoraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille
Exultat demens: sævæ jamque altius iræ
Dardanio surgunt ductori: extremaque Lauso
Parcæ fila *q* legunt: validum namque exigit ensem
Per medium Æneas juvenem, totumque recondit.
Transiit & *r* parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro:
Implevitque sinum sanguis: tum vita per auras
Concessit mœsta ad manes, corpusque reliquit.
At vero ut vultum videt morientis & ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris,
Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit:
Et mentem patriæ subiit pietatis imago.
Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,
Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum?
Arma quibus lætatus, habe tua: teque parentum
Manibus & cineri (siqua est ea cura) remitto.
Hoc tamen infelix miseram solabere mortem:
s Æneæ magni dextra cadis. Increpat ultro
Cunctantes socios, & terra sublevat ipsum,
Sanguine turpantem comptos de more capillos.
Interea genitor Tyberini ad fluminis undam
Vulnera siccabat lymphis corpusque *t* levabat,
Arboris *u* acclinis truncо: procul ærea ramis
Dependet galea, & prato gravia arma quiescunt.
Stant lecti circum juvenes: ipse æger, anhelans
x Colla fovet, fusus propexam in pectore barbam.
Multa super Lauso rogitat, multosque remittit
Qui revocent mœstique ferant mandata parentis.
At Lausum socii exanimum supra arma ferebant
Flentes ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Agnovit longe gemitum præsaga mali mens:
Canitiem immundo deformat pulvere, & ambas
Ad cœlum tendit palmas, & corpore inhæret:
Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,

n Quod plenam de tanto hoste victoriam reportare non posset.

o Hypall. pro Exercere per diem.

p Pro violentus impetus hostium remittatur. Al. *dum desinat omnes.* Vel. *nubem belli dum detinet, omnes Sust.*

q Colligunt.

r Parmam, levis armi, non clyp. At Don. haec seperat.

s Quasi hoc morienti Aliquod solatium afferat magni alicujus viri dextra potius cadere quam gregarii militis.

t Al. *lavabat.*

u *acclinis*, Lege non *acclivis*. qui error & apud Hor. Est autem pro Acclinatus.

x Sustinens se arboris trunco. Adjutus arb. er. reficiebat lassata colla. Ita D. nisi potius scripsit *advinus*.

Ut

Ut pro me hostili paterer succedere dextræ
Quem genui? tuane hæc genitor per vulnera servor,
Morte tua vivens? Heu! nunc misero mihi demum
Exilium infelix, nunc alte vulnus adactum.
Idem ego nate tuum maculavi crimine nomen,
Pulsus ob invidiam solio sceptrisque paternis.
Debueram patriæ pœnis odiisque meorum
y Omnes per mortes animam sontem ipse dedisse:
Nunc vivo, neque adhuc homines lucemque relinquo.
Sed linquam. Simul hæc dicens, attollit in ægrum
Se femur: & quanquam vis alto vulnere tardat,
Haud z dejectus equum duci jubet: hoc decus illi,
Hoc solamen erat: bellis hoc victor abibat
Omnibus: Alloquitur mœrentem & talibus infit.
Rhæbe diu (res siqua diu mortalibus ulla est)
Viximus: aut hodie victor spolia illa cruenta
Et caput Æneæ referes, Lausique dolorum
Ultor eris mecum: aut, a (aperit si nulla viam vis)
Occumbes pariter: neque enim, fortissime, credo
Jussa aliena pati & dominos dignabere Teucros.
Dixit: & b exceptus tergo consueta locavit
Membra manusque ambas jaculis oneravit acutis,
Ære caput fulgens, cristaque hirsutus equina:
Sic cursum in medios rapidus dedit: æstuat ingens
Imo in corde c pudor, mistoque insania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conscia virtus.
Atque hic Æneam magna ter voce vocavit,
d Æneas agnovit eum, lætusque precatur,
Sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo:
Incipias conferre manum.
Tantum effatus, e & infesta subit obvius hasta.
Ille autem, Quid me erepto, sævissime, nato
Terres? hæc via sola fuit qua perdere posses.
Nec mortem horremus, nec f divum parcimus ulli.
Desine: jam vento moriturus, & hec tibi porto
Dona prius. Dixit, telumque intorsit in hostem.
Inde aliud super atque aliud figitque, volatque
Ingenti gyro: sed sustinet aureus umbo.
Ter circum astantem g lævos equitavit in orbes,
Tela manu jaciens: ter secum Troius heros
Immanem ærato circumfert tegmine sylvam.
Inde ubi tot traxisse moras, tot spicula tedet
Vellere, & urgetur b pugna congressus iniqua,
Multa movens animo, jam tandem erumpit, & inter
Bellatoris equi cava tempora conjicit hastam.
Tollit se arrectum quadupres, & calcibus auras

y Per omnis mortis genera q.d. Debueram me cuilibet periculos finem ullius mortis metu objicere Al. *dedissem.*
z Dejecto animo

a Si vertuti est adversus eventus
b Equi se præbentis & admoventis. At Don. Exceptus tanquam e superiore loco, cum ascendere non posset.
c Quod jam victus sit.

d *Æneas, agnovit eum,* In vet. cod.

e Ad vulnus infligendum protenta.
f Propter *illa Aen. Sic pater ille deum faciat*

g In lævam partem circumibat, ut dextram Aeneæ partem circumvenire, quæ nuda erat.
b Pedes contra equitem.

Cadens in ejiciem.

Verberat, effusumque equitem super ipse sequutus
Implicat, ejectoque incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt cœlum Troesque Latinique.
Advolat Æneas, vaginaque eripit ensem:
Et super hæc, Ubi nunc Mezentius acer, & illa
Effera vis animi? Contra Tyrrhenus, aut auras
Suspiciens hausit cœlum, mentemque recepit,
Hostis amare, quid increpitas, mortemque minaris?
Nullum in cæde nefas: nec sic ad prælia veni,
k Nec tecum meus hæc, pepigit mihi fœdera Lausus.
Unum hoc, per siqua est victis venia hostibus, oro,
Corpus humo patiare tegi: scio acerba meorum
Circumstare odia: hunc (oro) defende furorem,
Et me consortem nati concede sepulcro.
Hæc loquitur l juguloque haud inscius accipit ensem,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

k Non cum hoc pacto a te Lausus receptus sit, ut vitam requiram

l Ostendit illum præbuisse jugulum.

ÆNEIDOS LIB. XI.

ARGUMENTUM.

Occiso Mezentio, victor Æneas Marti trophæum erigit. Pallantis mortui corpus magno pompæ apparatu ad Evandri urbem remittit; ubi summo & patris & suorum omnium luctu excipitur. Interim oratores a Latinis missi dierum 12 inducias impetrant; quo temporis spatio utriq; suorum cadavera prebuerunt, supremoque sepulturæ honore prosequuntur. Eodem quoque tempore Venulus, quem sub belli initium legatum ad Diomed. miserant Latini, ad suos rediens, Auxilia sibi denegata renuntiat. Ea spe destituus Latinus, concilio convocato, de summa belli consultat, legatosq; de pacis conditionibus ad Æneam mittendos censet. Ibi Drances & Turnus, pro inveterato inter ipsos odio, se mutuis convitiis proscindunt. Interim Æneas bipartite divisis copiis, levi armaturæ equites planis itineribus ad urbem præmittit; ipse cum reliquo exercitu per loca sylvis montibusq; impedita ad editiorem oppidi partem contendit. Cujus rei nuntio Laurentum perlato, concilium dimittitur parantur que ea quæ ad urbis defensionem putantur pertinere. Turnus, cognito per exploratores Æneæ consilio, bifariã & ipse suas copias partitur. Equitibus Messapum & Camillam præficit, eosque hostium

ſtium equitibus opponit; ipſe cum peditibus anguſtias, qua neceſſario Æneæ ad urbem iter erat, brevioris itinere occupat, atque ibi in ſubſidiis ſubſiſtit. Interim equeſtre prælium committitur, diuque dubio utrimque eventu pugnatur. Ibi Camilla magna prius edita hoſtium ſtrage, dum Chloreum Cybeles ſacerdotem, armorum ejus pulchritudine capta incautius inſequitur, ex inſidiis ab Arunte haſta trajicitur. Quam tamen ſacræ virginis cædem Aruns non diu tulit inultam. Nam & ipſe paulo poſt ab Opi Dianæ miniſtra ſagitta trajectus, offenſi numinis pœnas perſolvit. Camillæ nece conſternati Rutuli fugam arripiunt. Trojani urbis oppugnantiam parant. Ejus calamitatis nuntio ab Acca Camillæ comite ad Turnum perlato, relictis quas obſederat anguſtiis, ſuis auxilio accurrit. Eodem ſubſequitur & Æneas: & quoniam imminente jam nocte prælium committi non poterat, utrique poſitis caſtris ante urbem conſident.

ALIUD MODESTINI juriſconſulti argumentum.

Conſtituit Marti ſpoliorum ex hoſte trophæum,
Exanimumque patri natum Pallanta remittit;
Jura ſepulturæ tribuit tempuſque Latinis.
Evander patrios affectus edit in urbe.
Corpora Cæſa virum paſſim digeſta cremantur.
Legati referunt Diomeden arma negaſſe.
Drances & Turnus, leges æquante Latino,
Concurrunt dictis. Æneas imminet urbi.
Pugnatur; vincunt Troes; cadit iſta Camilla.
Deinde duces caſtris donec ceſſere minantur.

ALIUD INCERTI AUTHORIS ARGUMENTUM.

Occiſis proprium pars utraque reddit honorem.
Supplicibus Calydone ſatus negat arma Latinis.
Cum Drance alterno jurgat certamine Turnus,
Æneas equitem præmittit, & obvia virgo
Excipit. Extincta Rutuli dant terga Camillæ.

ALIUD MONOSTICHON.

Vndecimo vitta eſt non æquo Marte Camillæ.

ALIUD.

Vndecimo Rutuli ſuperantur morte Camillæ.

OCeanum interea ſurgens aurora reliquit.
Æneas (quanquam & ſociis dare tempus humandis
a Præcipitant curæ, turbataque b funere mens eſt)
Vota deûm c primo victor ſolvebat Eöo.
Ingentem quercum deciſis undique ramis
Conſtituit tumulo: fulgentiaque indult arma.
Mezenti ducis exuvias, tibi magne trophæum
Bellipotens: aptat rorantes ſanguine criſtas,
Telaque trunca viri, & bis ſex thoraca petitum
Perfoſſumque locis: clypeumque ex ære ſiniſtræ
Subligat, atque d enſem collo ſuſpendit eburnum.
Tum ſocios (namque omnis eum ſtipata tegebat
Turba ducum) ſic incipiens hortatur ovantes,
Maxima res effecta, viri: timor omnis abeſto,
Quod ſupereſt: hæc ſunt ſpolia, & de rege ſuperbo
Primitiæ: manibuſque meis Mezentius e hic eſt.
Nunc iter ad regem nobis muroſque Latinos.
Arma f parate, animis & ſpe præſumite bellum:
Nequa mora ignaros (ubi primùm vellere ſigna
Annuerint ſuperi, pubemque educere caſtris)
Impediat, ſegneſque metu ſententia tardat.
Interea g ſocios inhumataque corpora terræ
Mandemus: qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt.
Ite, ait: egregias animas, quæ ſanguine nobis
Hanc patriam peperere ſuo, decorate ſupremis
Muneribus: mœſtamque Evandri primus ad urbem
Mittatur Pallas: quem h non virtutis egentem
Abſtulit atra dies, & funere merſit i acerbo.
Sic ait illacrymans, recipitque ad limina greſſum:
Corpus ubi exanimi poſitum Pallantis Acetes
Servabat ſenior, qui Parrhaſio Evandro
Armiger ante fuit: ſed non felicibus æquè
Tum comes auſpiciis charo datus k ibat alumno,
Circùm omnes famulumque manus, Trojanaque turba:
Et mœſtæ l Iliades crimen de more ſolutæ,
Ut vero Æneas foribus ſeſe intulit altis,
Ingentem gemitum tunſis ad ſydera tollunt
Pectoribus: mœſtoque immugit regia luctu.
Ipſe caput nivei fultum Pallantis & ora
Ut vidit, levique patens in pectore vulnus

Cuſpidis

a Urgent.
b Pallantis.
c Id eſt, ſimul atque ſol ortus fuit.
d Vaginam eburneam.
e Talis eſt, S. Vide num totius, *hic* eſt, ut *hic* ſit adverb.
f Al. *parate animis*, pro parate animos armis. per hypall.
g Sociorum corpora inhumata.
h Ex Ennio.
i Immaturo ante diem.
k Pro ierat.
l Eneae ancillae: nam omnes honeſtas mulieres in Sicilia reliquerat, excepta Euryali matre.

Cuſpidis Auſoniæ, lacrymis ità fatur obortis,
Tene, inquit, miſerande puer, cùm læta veniret,
Invidit fortuna mihi, nè regna videres
Noſtra, neque ad ſedes victor veherêre paternas?
Non hæc Evandro de te promiſſa parenti
Diſcedens dederam, cùm me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium: metuenſque moneret
Acres eſſe viros, cum dura prælia gente.
Et nunc ille quidem ſpe multum captus inani,
m Fors & vota facit, cumulatque altaria donis:
Nos juvenem exanimum, & n nil jam cœleſtibus ullis
Debentem, vano mœſti comitamur honore.
Infelix nati funus crudele videbis.
Hi noſtri reditus, expectatique triumphi:
Hæc mea magna fides: At non Evandre pudendi:
Vulneribus pulſum aſpicies: nec ſoſpite dirum
Optabis nato funus pater. Hei mihi! quantum
Præſidium Auſoniæ, & quantum tu perdis Iule!
Hæc ubi o deflevit tolli miſerabile corpus
Imperat: & toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui ſupremum comitentur honorem,
Interſintque patris lacrymis ſolatia luctus
Exigua ingentis, miſero ſed debita patri.
Haud ſegnes alii crates & molle pharetrum
Arbuteis texunt virgis, & vimine querno:
Extructoſque toros p obtentu frondis inumbrant,
Hic juvenem agreſti ſublimem in ſtramine ponunt:
Qualem virgineo demeſſum pollice florem,
Seu mollis violæ, ſeu languentis hyacinthi,
Cui neque fulgor adhuc, nec dum ſua forma receſſit:
Non jam mater alit tellus, viresque miniſtrat.
Tum geminas veſtes oſtroque auroque rigentes
Extulit Æneas: quas illi q læta laborum
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreverat auro.
Harum r unam juveni ſupremum mœſtus honorem
Induit: arſuraſque comas obnubit amictu.
Multaque præterea Laurentis prædæ pugnæ
Aggerat, & longo prædam jubet ordine duci.
Addit equos & tela, quibus ſpoliaverat hoſtem.
Vinxerat & poſt terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, ſ cæſo ſparſurus ſanguine flammas:
Indutoſque t jubet truncos hoſtilibus armis,
Ipſos ferre duces, inimicaque nomina figi.
u Ducitur infelix ævo confectus Acetes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora:

m Quidem lege forſit. Utroque modo pro fortaſſe.
n Quia qui mortui ſunt, non amplius diis ſuperis obnoxii ſunt ſed inferis.
o Fletum abſolvit: ut Debellare defungi.
p Obtentis frondibus.
q Quam ſcilicet laboris non pigeret.
r Unam induit juveni, altera caput ejus velavit.
ſ Quem cæſi ſtunderat.
t Jubet truncos ferre ducum ſpolia; ut trophæa duces ipſos dixerit.
u Quaſi qui conſternatus nimio dolore ire non poteret.

Stemitur & toto projectus corpore terræ.
Ducunt & Rutulo perfusos sanguine currus.
x Sine phalaris. Post bellator eques, x positis insignibus, Æthon
It lacrymans, guttisque humectat grandibus ora.
Hastam alii galeamque ferunt : nam cærera Turnus
Victor habet ; tum mœsta phalanx Teucrique sequuntur,
y Lugentum more, macronem hastæ non cuspidem contra terram tenentes. Tyrrhenique duces, & y versis Arcades armis.
Postquam omnis longè comitum processerat ordo,
Substitit Æneas, gemituque hæc addidit alto,
Nos alias hinc ad lacrymas eadem horrida belli
Fata vocant ; Salve æternum mihi maxime Palla,
Æternumque vale. Nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.
Jamque oratores aderant ex urbe Latina,
z Beneficium. Velati ramis oleæ, z veniamque rogantes ;
Corpora per campos ferro quæ fusa jacebant,
a Tumulum subire. Redderet, ac a tumulo sineret succedere terræ ;
Nullum cum victis certamen & æthere cassis ;
Parceret hospitibus quondam soceriisque vocatis.
Quos bonus Æneas, haud aspernanda precantes,
Prosequitur venia : & verbis hæc insuper addit,
b Mallem, legit. Non legitur etiam sine &. Quænam vos tanto fortuna indigna, Latini,
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos ?
Pacemne exanimis, & Martis sorte peremptis
Oratis ? equidem & vivis concedere b vellem.
c Pro venissem. d Hujc morti. Nec veni, c nisi fata locum sedemque dedissent.
Nec bellum cum gente gero : rex vestra reliquit
Ἀρχαῖος quasi oblendat eos jacentes. Hospitia, & Turni potiùs se credidit armis.
Æquius d huic Turno fuerat se opponere morti.
e vixisset. Si bellum finire manu, si pellere Teucros
f Quasi alienæ culpæ præjudicans. Apparat, his decuit mecum concurrere telis :
e Vivet cui vitam deus aut sua dextra dedisset.
g cœlo, pro iis qui in cœlo sunt, i. diis. Nunc ite, & f miseris supponite civibus ignem.
Dixerat Æneas : olli obstupuere silentes :
Conversique oculos inter se atque ora tenebant.
h Dat huic verbo consit. Græc. Tum senior, semperque odiis & crimine Drances
Infensus juveni Turno sic ore vicissim
Δαυμαζω, ut subaud. causa, sicut Græc. Orsa refert, O fame ingens, ingenti armis
Vir Trojane ! Quibus g cœlo te laudibus æquem ?
Justitiæne prius h mirer, belline laborum ?
Nos verò hæc patriam grati referemus ad urbem,
ευεκα. Et te, i si qua viam dederit fortuna, Latino
i Si voluntatem nostram fortuna comitetur. Jungemus regi : quærat sibi fœdera Turnus.
Quin & k fatales murorum attollere moles,
k Propter illud, Nisi fatalia, sed dedissent. Saxaque subvectare humeris Trojana juvabit.
Dixerat hæc : unoque omnes eadem ore fremebant.

Bis ſenos pepigere dies: & pace *l* ſequeſtra
Per ſylvas Teucri miſtique impune Latini
Erravere jugis: ferro ſonat *m* alta bipenni
Fraxinus: evertunt actas ad ſydera pinus:
Robora nec cuneis & olentem ſcindere cedrum,
Nec plauſtris ceſſant vectare gementibus ornos.
Et jam fama volans tanti prænuntia luctus,
Evandrum Evandrique domos & mœnia complet,
Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, & de more vetuſta
Funereas *n* rapuere faces: lucet via longo
Ordine flammarum, & late diſcriminat agros,
Contra turba Phrygum veniens plangentia jungi
Agmina: quæ poſtquam matres ſuccedere tectis
Viderunt, mœſtam incendunt clamoribus urbem.
At non Evandrum potis eſt vis ulla tenere:
Sed venit in medios: pharetro *o* Pallante repoſto.
Procumbit, ſuper, atque hæret lacrymanſq; gemenſq;
p Et via vix tandem voci laxata dolore eſt,
Non hæc ô Palla dederas promiſſa parenti,
Cautius ut ſævo velles te credere Marti?
Haud ignarus eram quantum nova gloria in armis
Et prædulce decus primo certamine poſſet.
Primitiæ juvenis miſeræ, bellique propinqui
Dura rudimenta: & nulli exaudita deorum
Vota, preceſq; meæ. Tuque, ô ſanctiſſima conjux,
Felix morte tua, neque in hunc ſervata dolorem;
Contra ego vivendo *q* vici mea fata; ſuperſtes
Reſtarem ut genitor Troum ſocia arma ſequutum
r Obruerent Rutuli telis, animam ipſe dediſſem;
Atque hæc pompa domum me, non Pallanta, referret.
Nec vos arguerim Teucri, nec fœdera, nec quas
Iunximus hoſpitio dextras; ſors iſta ſenectæ
Debita erat nôſtræ; quod ſi immatura manebat
*M*ors natum, cæſis Volſcorum millibus ante,
Ducentem in Latium Teucros cecidiſſe juvabit.
Quin ego non alio digner te funere Palla,
Quam pius Æneas, & quam magni Phryges, & quam
Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis;
ſ Magna Trophæa ferunt, quos dat tua dextera letho
t Tu quoque nunc ſtares immanis truncus in armis,
Eſſet par ætas & idem ſi robur ab annis,
Turne; ſed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores regi mandata referte.
Quod vitam moror inviſam, Pallante peremto,

l Meſſa.

m Al. iſſa.

n Raptim & feſtinanter tulerant.

o Al. Pallanta.

p Sic Ovid. *Nec me flere diu, nec potuiſſe loqui.*

q Naturalem ordinem vitæ longiore ſuperavi: quaſi, ut ſunt parentibus ſuperſtites filii. Eſt & alia expoſ. Vide Ser.

r Si non viciſſem ea fata: Q. d. alioqui ob.

ſ Hieverſus a nonnullis exempl. abeſt.

t Sicut iſti duces de quibus hæc ſunt trophea: et ſupra, *Indutuſque jubet ſua*

u Spes quam de virtute tua concipia: quæ Turni cæde nostrum meum & me ulcisci debet. Non enim aliud superest quod virtus tua vel fort. præstare possit.

u Dextera causa tua est, Turnum gnatoque patrique
Quam debere vides, meritis vacat hic tibi solus
Fortunæq; locus non vitæ gaudia quæro,
Nec fas: sed gnato manes perferre sub imos.
Aurora interea x miseris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Jam pater Æneas, jam curvo in littore Tarchon
Constituere pyras: huc corpore quisque suorum
More tulere patrum, subjectisque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accensos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos, ter mœstum funere & ignem
Lustravere in equis, ululatusque ore dedere.
Spargitur & tellus lacrymis, sparguntur & arma:
It cœlo clamorque virum, clangorque tubarum.
Hinc alii spolia occisis direpta Latinis
Conjiciunt igni, galeas, ensesque decoros,
Frænaque y ferventesque rotas: pars munera nota,
Ipsorum clypeos, & z non felicia tela.
Multa boum circà mactantur corpora morti;
Setigerosque sues raptasque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes: tum littore toto
Ardentes spectant socios, semustaque servant
Busta: neque avelli possunt, nox humida donec
Invertit cœlum stellis fulgentibus aptum.
Nec minus & miseri diversa in parte Latini
Innumeras struxere pyras, & corpora partim
Multa virum terræ infodiunt: avectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt,
Cætera, confusæque ingentem a cædis acervum,
Nec numero nec honore cremant: tunc undiq; vasti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cælo dimoverat umbram:
Mœrentes altum cinerem & confusa b ruebant
Ossa focis, c tepidoque onerabant aggere terræ.
Jam vero in tectis prædivitis urbe Latini
Præcipuus fragor, & longe pars maxima luctus.
Hic matres, miseræq; nurus, hic chara sororum
Pectora mœrentum, puerique parentibus orbi
Dirum execrantur bellum, Turnique hymenæos:
Ipsum armis ipsumque jubent decernere ferro,
Qui regnum Italiæ & primos ibi poscat honores.
d Ingravat hæc sævus Drances: solumque vocari
Testatur, solum posci in certamina Turnum.
Multa simul contra variis sententia dictis
Pro Turno: & magnum reginæ nomen e obumbrat:

x Ut alibi ex his Homer. verbis, ἠελίοισι βροτοῖσι.

y Nimia cursu. z Quibus se defendere nequiverunt: velita se defendere ut mortem propulsarent.

a Al. fragis Id est, cumulum cadaverum permixtorum.

b Eruebant e cineribus. c Hypall. i. ossa tepida.

d Anget hæc quibus invidia Turno concitabatur.

e Obumbrat, Turnum. Id est, tutur, defendit. Metaph ab arb. amor reginæ ad favorem popularem plurimum proderat Turno.

Multa

Multa virum meritis ſtuſtentat fama trophæis.
Hos inter motus medio flagrante tumultu,
Ecce ſuper mœſti magna Diomedis ab urbe
Legati reſponſa ferunt: nihil omnibus actum
Tantorum impenſis operum: nihil dona nec aurum,
Nec magnas valuiſſe preces: aſt arma Latinis
Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendam.
Deficit ingenti luctu rex ipſe Latinus.
f Fatalem Ænæam manifeſto numine ferri
Admonet ira deum, *g* tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum primoſque ſuorum
Imperio accitos alta intra limina cogit.
Olli convenere fluuntque ad regia plenis
Tecta viis: ſedet in mediis *h* & maximus ævo,
Et primus ſceptris, haud læta fronte, Latinus.
Atque hîc legatos Ætola ex urbe remiſſos
Quæ referant, fari jubet, & reſponſa repoſcit
Ordine cuncta ſuo: tunc facta ſilentia linguis,
Et Venulus dicto parens, ita farier inſit,
Vidimus ô cives, Diomedem, Argivaque caſtra:
Atque iter emenſi caſus ſuperavimus omnes.
Contigimuſque manum qua concidit *Ilia* tellus.
Ille urbem Argyripam patriæ cognomine gentis
Victor *i* Gargani condebat *Iapygis* agris.
Poſtquam introgreſſi, & coram data copia fandi,
Munera præferimus, nomen patriamque docemus:
Qui bellum intulerint, quæ cauſa attraxerit Arpos.
Auditus ille hæc placido ſic reddidit ore,
O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui auſonii? Quæ vos fortuna *k* quietos
Sollicitat, ſuadetque ignota laceſſere bella?
Quicunque Iliacos ferro violavimus agros,
(Mitto ea quæ muris bellando exhauſta ſub altis,
Quod Simois premit ille viros) infanda per orbem
Supplicia, & ſcelerum *l* pœnas expendimus omnes,
m Vel priamo miſeranda manus ſcit triſte *Minervæ*
Sydus, & Euboicæ cautes, ultorque Caphareus.
Militia ex illa diverſum ad littus abacti,
Atrides Protei *Menelaus* aduſque columnas
Exulat, Ætnæos vidit *Cyclopas* Ulyſſes
Regna Neoptolemi referam *n* verſoſque penates
Idomenei? Libycove habitantes littore Locros?
Ipſe Mycenæus magnorum ductor Achivum.

f Fatis advectum.
g Cæſorum in pugna.
h Al. per mare.
i Japygia pars Apuliæ, in qua eſt mons Garganus.
k Alioqui & amantes pacis.
l Pœnas omnes luimus quæ ſunt ſtatutæ ſceleribus. Ita Ser. qui addit legi etiam, *ſcelerisque omnis*.
m Etiam Pr.
n Everſos & dirutos, aut in aliena jura.

comerſos. Ita Ser. qui & cum vose regna ſubandit everſa.

Conjugis

Conjugis infandæ prima intra limina dextra
Opperiit: devicta *o* Asia subsedit adulter.
p Invidisse deos patriis ut redditus oris
Conjugium optatum & pulchram Calydona viderem?
Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur:
Et *q* socia amissi petierunt æthera pennis.
Fluminibusque vagantur aves, (heu dira meorum
Supplicia!) & scopulos lacrymosis vecibus implent.
Hæc adeo ex illo mihi jam *r* speranda fuerunt
Tempore, cum ferro cœlestia corpora demens
Appetii, & Veneris violavi vulnere dextram.
Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
Pergama nec veterum nemini lætorve malorum.
Munera quæ patriis ad me portastis ab oris,
Vertite ad Æneam: *s* stetimus tela aspera contra,
Contulimusque manus: EXPERTO credite quantus
In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.
Si duo præterea tales Idæa tulisset
Terra viros, ultro *t* Inachias venissent ad urbes
Dardanus, & versis lugeret Græcia fatis.
Quicquid apud duræ cessatum est mœnia Trojæ,
Hectoris Æneæq; manu victoria Graium
Hæsit, & in decimum vestigia retulit annum.
Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis:
Hic pietate prior: coeant in fœdera dextræ
u Qua datur: ast armis concurrant arma, cavete,
Et responsa simul quæ sint, rex optime regum,
Audisti, & quæ sit magno sententia bello.
Vix ea legati; variusque per ora cucurrit
Ausonidum turbata fremor: Ceu, saxa morantur
Cum rapidos amnes *x* clauso fit gurgite murmur
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis
Ut primum placati animi, & trepida ora quierunt,
y Præfatus divos solio rex insit ab alto,
Ante equidem summa de re statuisse, Latini,
Et vellem, & fuerat melius; non tempore tali
Cogere concilium, cum muris obsidet hostis.
Bellum importunum, cives cum *z* gente deorum
Invictisque viris gerimus: quos nulla fatigant
Prælia, nec victi possunt abligere *a* ferro.
Spem liquam accitis Ætolum habuistis in armis.
Ponite: Spes sibi quisq; sed hæc quam angusta videtis.
Cætera qua rerum jaceant perculsa ruina,

o Cum Agamem. Asiam devicisset remansit in insidiis adulter, qui eum interficeret. Legitur & *Devictam Asiam*: ut *subsedit* sic ex insidiis occupavit: vel, dolo possedit.
p Reseramne invidisse deos, &c. ex præcedentibus.
q Nam Diom. nobis sedes in Apulea captavit amisitque socios in sui nominis aves conversos: nec historiae fidem mutavit ut Ser. autumat. Parth. ex Lycophr.
r Sper. pro timenda. Ser.
s Et cominus & e longinquo inter nos bella tractavimus.
t In Græciam venissent Trojani, & quæ nunc victoria gaudet, lugeret quod victa esset, vocavit autem lib. 7. Argos Inachios.
At Dardanus pro Dardanius.
u Quacunque ratione datur. Quibuscunque datur conditionibus etiam iniquis.
x Saxorum objectione præcluso.
y Quoniam apud antiquos antequam verba in senatu vel concione facerent, deos precabantur.
z Originem ducente a diis.
a Al. *bello*.

b Ante

b Ante oculos interque manus sunt omnia vestras.
Nec quenquam incuso : potuit quæ plurima virtus
Esse, fuit : *c* toto certatum est corpore regni.
Nunc adeò, quæ sit dubiæ sententia menti,
Expediam, & paucis (animos adhibete) docebo.
Est antiquus ager *d* Thusco mihi proximus amni,
Longus in occasum, fines super usque Sicanos :
Aurunci Rutulique ferunt, & vomere duros
Exercent colles ; atque horum asperrima pascunt.
Hæc omnis regio & celsi plaga pinea montis
e Cedat amicitiæ Teucrorum ; & fœderis æquas
Dicamus leges, sociosque in regna vocemus
Considant, si tantus amor, & mœnia condant ;
Sin alios fines, aliamque capessere gentem
Est animus, *f* possuntque solo decedere nostro :
Bis Denas Italo texamus robore naves,
Seu plures complere valent, jacet omnis ad undam
Materies ; ipsi numerumque modumque carinis
Præcipiant ; nos æra, manus, *g* navalia demus.
Præterea, qui dicta ferant, & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisque manu prætendere ramos ;
Munera portantes eborisque aurique *h* talenta,
Et sellam regni trabeamque insignia nostri.
Consulite *i* in medium,& rebus succurrite fessis.
Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
k Obliqua invidia stimulisque agitabat amaris :
Largus opum, & lingua *l* melior ; sed frigida bello
Dextera : consiliis habitis non futilis autor ;
Seditione potens (genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras.
REM nulli obscuram, nostræ nec vocis egentem
Consulis, ô bone rex ; cuncti se scire fatentur
Quid fortuna ferat populi, sed dicere *m* mussant.
Det libertatem fandi *n* flatusque remittat,
Cujus *o* ob auspicium infaustum moresque siniſtros
(Dicam equidem, licèt arma mihi mortemque minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
p Consedisse urbem luctu : dum Troia tentat
Castra, fugæ fidens, & cœlum *q* territat armis.
Unum etiam donis istis, quæ plurima mitti
Dardanidis *r* ducique jubes, unum, optime regum,
Adjicias : nec te ullius violentia vincat,
Quin gnatam egregio genero dignisque hymenæis
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere jungas.

b Q. d. Cum ipſi cernatis, non eſt quod vobis narrem.
c Totis imperii viribus.
d Tyberino : ut alibi dicit Thuſcum Typerim.
e Concedat in pretium am. & patri inter nos ſocietate verſemur : i. ut ſit neuter inferior.
f Al. *Poſcuntque.*
g Pro trabibus ex quibus naves fiunt.
h Qui jam interpungunt ante acuſ. talenta.
i In commune.
k Non veniente recta & aperta via, ſed ex occulto & quaſi ex inſidiis.
l Potentior.
m Verentur. ab iis qui inſuſurrant vel obmurmurant quod cum metu dicunt.
n Superbiam.
o Q. d. ſi malis tuis omnibus non egre derentur, poſſent ſortitan ſuperare virtute.
p In luctum eſſe demerſam, Alii, Jacere præ luctu.
q Deſiderandi ſignificatione : i. Cœlum deuſque terrere velle videtur.
r Al. *dicique jubet* : ut pertineat ad naves & agrum dum verbis offerendi.

Quòd fieri.

Quòd ſi tantus habet mentes & pectora terror,
Ipſum obteſtemur, veniamque oremus ab ipſo:
Cedat jus proprium regi, patriæque remittat.
Quid miſeros toties in aperta pericula cives
Projicis? ô Latio caput horum & cauſa malorum!
NVLLA ſalus bello: pacem te poſcimus omnes
Turne, ſimul pacis ſolum inviolabile pignus.
Primus ego, inviſum quem tu tibi fingis & eſſe
Nil moror: En! ſupplex venio: miſerere tuorum.
Pone animos & pulſus abi: ſat funera fuſi
Vidimus ingentes, & ſ deſolavimus agros.
Aut (ſi fama movet, ſi tantum pectore robur
Concipis, & ſi adeò dotalis regia cordi eſt)
Aude atque adverſum fidens fer pectus in hoſtem:
Scilicet ut Turno contingat regia conjux.
Nos t animæ viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis: etiam tu, ſiqua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum aſpice contrà
Qui vocat.
Talibus exarſit dictis violentia Turni:
Dat gemitum: rumpitque has imo pectore voces,
Larga quidem ſemper, Drance, tibi copia fandi,
Tunc cum bella manus poſcunt, patribuſque vocatis
Primus ades: ſed non replenda eſt curia verbis,
Quæ tutò tibi magna volunt, dum u diſtinet hoſtem
Agger murorum, nec inundant ſanguine foſſæ
Proinde tona eloquio, x ſolitum tibi; meque timoris
Argue tu Drance: y tot quando ſtragis acervos.
Teucrorum tua dextra dedit, paſſimque trophæis
Inſignis z agros. Poſſit quid vivida virtus,
Experiare licet: nec longè ſcilicet hoſtes
Quærendi nobis: circumſtant undique muros.
Imus in adverſos? quid ceſſas? a An tibi Mavors
Ventoſa in lingua pedibuſque fugacibus iſtis
Semper erit?
Pulſus ego? b aut quiſquam meritò fœdiſſime pullum
Arguet, Iliaco timidum qui creſcere Tybrim
Sanguine & Evandri totam c cum ſtirpe videbit
Procubuiſſe domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ità me experti Batias & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor ſub Tartara miſi,
Incluſus muris, hoſtilique aggere ſeptus.
d Nulla ſalus bello? capiti cane talia demens
Dardanio rebuſque tuis: proinde omnia magno
Nè ceſſa turbate metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ, contra premere arma Latini.

f Vt ſupra, & latos vastant custoribus agros.

t Tanquam animae viles.

u Amet. Repellit. Proprie, Extra tenet.

x Ut ſolitum eſt tibi.

y Haec per ironiam, vel potius cum aperta irriſione, propterea quae pr. z campos, legit Serv.

a An ſeu per te Martium eſſe virum jactabis, cum nihil aliud quam loqui de bello, aut bello fugere ſoleas?

b Don. legit Haud & arguet, abſque interr.

c Ob Pallantem filium ejus occiſum.

d Drancis verba ſunt paul. ant-

Nunc

Nunc & *Myrmidonum* proceres *Phrygia* arma tremiſcunt,
Nunc & *Tydides* & *Lariſſæus* Achilles :
Amnis & Adriacas retro fugit Auſidus undas.
Vel cùm ſe pavidum contra mea jurgia fingit
Artificis ſcelus, & formidine crimen acerbat.
Nunquam animam talem dextra hac (abſiſte moveri)
Amittes : habitet tecum, & ſit pectore in iſto
Nunc ad te & tuas magne pater, conſulta revertor.
Si nullam noſtris ultrà ſpem ponis in armis,
Si tam *e* deſerti ſumus, & ſemel agmine verſo
Funditus occidimus, neque habet fortuna regreſſum :
Oremus pacem, & dextras tendamus inermes.
(Quanquam ô ſi ſolitæ quicquam virtutis adeſſet,
Ille mihi ante alios *f* fortunatuſque laborum,
Egregiuſque animi, qui, nequid tale videret,
Procubuit moriens, & humum *g* ſemel ore momordit)
Sin & opes nobis, & adhuc intacta juventus,
Auxilioque urbes Italæ populique ſuperſunt :
Sin & Troſanis cum multo gloria venit
Sanguine, ſunt illis ſua funera : datque per omnes
Tempeſtas : cur indecores in limine primo
Deficimus ? cur ante tubam tremor occupat artus ?
MULTA Dies variuſque labor mutabilis ævi
Rettulit in melius : multos *h* alterna reviſens
Luſit, & in ſolido rurſus fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi ?
At Meſſapus erit, felixque Tolumnius, & quos
Tot populi miſêre duces : nec *i* parva ſequetur
Gloria dilectos Latio & *Laurentibus* agris.
Eſt & Volſcorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum & florentes ære catervas.
Quod ſi me ſolum Teueri in certamina poſcunt,
Idque placet, tantumque bonis communibus obſto :
Non adeò has exoſa manus victoria fugit,
Ut *k* tanta quicquam pro ſpe tentare recuſem.
Ibo animis contrà : *l* vel magnum præſtet Achillem,
Factaque Vulcani manibus paria induat arma
Ille licet. Vobis animam hanc, ſoceroque *Latino*,
Turnus ego, haud ulli veterum virtute ſecundus,
Devoveo : ſolum Æneas vocat ? & vocet, oro.
Nec Drances *m* potiùs, ſive eſt hæc ira deorum,
*M*orte luat : ſive eſt virtus & gloria, tollat.
Illi hæc inter ſe dubiis de rebus agebant
Certantes : caſtra Æneas aciemque movebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce !) ruit magniſque urbem terroribus implet :

e Q. d. etiamſi Diom. praelium nobis denegavit, non tamen omnino deſerti ſumus.
f Non fruſtra ſubitaſſe videtur.
g Etſi Ser. ritè, Confeſtim, i. qui tota mentis celeritate defunctus. Sed ne dici poteſt propria ejus ſignificatio.
h Al. *mutata*. Sed haec dum voces *alternata reviſens* propium antecedant ad Graec. ἄλλοτε πρὸς ἄλλον.
i Pro *parva*, Servius *tanta*. Exponit enim, Latina pubes celerrime victoriam adipiſcetur.
k Sperantae laudis quam conſequar ſi ſolus caeteris omnibus ſalutem peperiſſe dicar.
l Etiamſi iterum Achillem ſe exhibeat. Etiamſi non minora praeſtat quam Achilles.
m Nec Drances potius quam ego.

In-

Instructos acie Tyberino à flumine Teucros,
Tyrrhenamque manum totis descendere campis.
Extemplo turbati animi, concussaque vulgi
Pectora, & atrectæ stimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poscunt, fremit arma juventus.
Flent mœsti *n* mussantq; patres: hic undique clamor
Dissensu vario magnus se tollit in auras:
Haud secus atque alto in loco cùm fortè catervæ
Consedere avium, piscosove amne Padusæ
Dant sonitum rauci stagna ad loquacia cycni.
Imò, ait, ô cives arrepto tempore, Turnus,
Cog te consilium, & pacem laudate *o* sedentes:
Illi armis in regna ruunt. Nec plura loquutus
Corripuit sese, & tectis citus extulit altis,
Tu Volusæ armari Volscorum edice maniplis:
Duc, ait: & Rutulos equites *Messapus p* in armis,
Et cùm fratre *Coras* latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turresque capessant:
Cætera, quà *q* jusso, mecum manus inserat arma.
Illicet in muros tota discurritur urbe.
Concilium ipse pater & magna incepta *Latinus*
Deserit, ac tristi turbatus tempore differt,
r Multaque se incusat, quì non acceperit ultro
Dardanium Æneam, generumque asciverit urbi.
ſ Præfodiunt alii portas, aut saxa sudesque
Subjiciunt: bello dat signum rauca cruentum
Buccina: tunc muros varia cinxere corona
Matronæ puerique: vocat labor ultimus omnes.
Nec non ad templum summasque ad Palladis aras
t Subvehitur magna matrum regina caterva
Dona ferens: juxtaque comes Lavinia virgo,
Causa mali tanti, atque oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, & templum thure vaporat.
At mœstas alto fundunt de limine voces,
Armipotens belli præses *Tritonia* virgo
Frange manu telum Phrygii prædonis: & ipsum
Pronum sterne solo portisque effunde sub altis.
Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus:
Jamque adeo Rutulum thoraca indutus ahenis
Horrebat squamis, suraſque incluserat auro,
u Tempora nuda adhuc, laterique accinxerat ensem,
Fulgebatque alta decurrens aureus arce:
Exultratque animis, & spe jam præcipit hostem.
x Qualis ubi abruptis fugit præsepia vinclis
Tandem liber equus, campoque potitus aperto;
Aut ille in pastus armentaque tendit equarum;

Aut

n Querun'ur.

o Desides Pigri. Vel supplicanter sedentes in concilio.

p *In armis*: i. armatos, inquit Ser. qui Mess. vult esse antiquum vocat. aut nom. pro voc. Nisi dicatur, *Mess. & Cpros* eq. diffundite, pro diffundant.

q Jusso pro jussero.

r Pro multum, ut Gr. plurali πολλὰ utuntur adverbialiter. Sic alibi.

ſ Ante portas fossis faciunt.

t Quia pilentis vehebantur matronae ad ipsum.

u Nondum gigantus.

x Homerica comparatio, quam Ennius jam mutuatus erat.

Aut aſſuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, arrectiſque fremit cervicibus alte
Luxurians: luduntque jubæ per colla, per armos.
Obvia cui Volſcorum acie comitante Camilla
Occurrit, portiſque ab equo regina ſub ipſis
Deſiluit: quam tota cohors imitata, relictis
Ad terram y defluxit equis: tum talia fatur.
Turne, ſui z merito ſiqua eſt fiducia forti,
Audeo, & Æneadum promitto occurrere turmæ,
Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra
Me ſine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros ſubſiſte, & mœnia ſerva.
Turnus ad hæc, oculos a horrenda in virgine fixus,
O decus Italiæ virgo! Quas dicere grates,
Quaſque referre parem? Sed nunc (eſt omnia quando
Iſte animus ſupra) mecum partire laborem:
Ænea (ut fama fidem, miſſique reportant
Exploratores) equitum levia improbus arma
Præmiſit, b quaterent campos: ipſe ardua montis
Per deſerta jugo properans adventat ad urbem.
c Furta paro belli convexo in tramite ſylvæ,
Ut bivias armato obſidam milite d fauces:
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe ſignis.
Tecum acer Meſſapus erit, turmæque Latinæ,
Tyburtique manu; ducis & tu e concipe curam.
Sic ait, & paribus Meſſapum in prælia dictis
Hortatur, ſocioſque duces: & pergit in hoſtem.
Eſt curvo anfractu f valles, accomoda fraudi
Armorumque dolis: quam denſis frondibus atrum
Urget utrinque latus: tenuis g quo ſemita ducit,
Anguſtæque ferunt fauces, adituſque maligni.
Hanc ſuper, in ſpeculis ſummoque in vertice montis
Planities ignota jacet, h tutique receptus:
Seu dextra levaque velis occurrere pugnæ,
Sive inſtare jugis, & grandia volvere ſaxa.
Huc juvenis nota fertur regione viarum,
Arripuitque locum, & ſylvis inſedit iniquis.
Velocem interea ſuperis in ſedibus Opim,
Unam ex virginibus ſociis ſacraque caterva
Compellabat, & has triſtes Latonia voces
Ore dabat. Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, & noſtris nequicquam cingitur armis,
Chara mihi ante alias: neque enim novus iſte Dianæ
Venit amor, ſubitaque animum dulcedine movit,
Pulſus ob invidiam regno, viresque ſuperbas,
Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe,

y Deſcendit cum arte quadam & facili conciuſque motu.
z Si fortis ſibi quicquam debet fidere: ſiquid ſpei in ſua fortitudine debet ponere.
a Cujus terribilis erat aſpectus:

b quidem exp. ut perturbarent inſidias.
c Inſidias.
d Itinera anguſta inter duos montes.
e Simul cum illis Cape ut ſæpe ſit conjunctiva particula.
f Serv. quoq; legit valles, antique dictum, metri cauſa.
g Al. quaſem.

h Quo ſe tuto recipere poteſt exercitus.

In-

Infantem fugiens media inter prælia belli
Sustulit exilio comitem, matrisque vocavit
Nomine Casmillæ, i mutata parte, Camillam.
Ipse sinu præ se portans juga k longa petebat
Solorum memorum : tela undique sæva premebant,
Et circumfuso volitabant milite Volsci.
Ecce ! fugæ medio summis Amesenus abundans
Spumabat ripis (tantus se nubibus imber
Ruperat) ille innare parans infantis amore
Tardatur, charoque oneri timet : omnia secum
l Versanti subito, vix hæc sententia sedit.
Telum immane manu valida quod forte ferebat
Bellator, solidum nodis & m robore cocto :
Huic natam, libro, & sylvestri subere clausam
Implicat, atque habilem mediæ circumligat hastæ,
Quam dextra ingenti librans, ita ad æthera fatur,
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virgo,
Ipse pater n famulum voveo : tua prima per auras
Tela tenens supplex hoste n fugit : accipe, testor,
Diva tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
Dixit, & adducto contortum hastile lacerto
Immittit, sonuere undæ rapidum super amnem
Infelix fugit in jaculo stridente Camilla.
At Metabus, magna propius jam urgente caterva,
Dat se fluvio, atque hastam cum virgine victor
Gramineo, donum Triviæ, de cespite vellit.
Non illu n o tectis ullæ non mœnibus urbes
Accepere : (neq; ipse manus p feritate dedisset)
q Pastorum & solis exegit montibns ævum.
Hic natam in dumis, interque horrentia lustra,
r Armentalis equæ mammis & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.
Utque pedum primis infans vestiga plantis
Institerat, jaculo palmas oneravit acuto,
Spiculaque ex humero parvæ suspendit & arcum.
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorsum e vertice pendent.
Tela manu jam tum tenera puerilia torsit,
Et fundam tereti circum caput eg t habena,
ſ Strymoniamq; gruem, aut album dejecit olorem.
Multæ illam fruſtra Tyrrhena per opida matres
Optavere nurum : sola contenta Diana
Æternum telorum & virginitatis amorem
Intemerata colit, vellem haud correpta fuisset.
Militia tali, conata lacessere Teucros :
Chara mihi comitumq; foret nunc una mearum.

i Immere videtur Camillam a Castillam deduci, detracta littera. Sic Camoenae, quae priscis Lat. Casmoenae
k Longe posita, remotiora.
l Alias, Versanti, subito vix h.
m Quod hastae igni durari consueverint.
n Consecro in tuum ministerium.
o Nec in urbes, nec in privatas domos admissus est.
p Prae feritate Ut ferus erat, non consensisset. Si quis eum voluisset suscipere, eorum consortia fugisset.
q Pastoralem vitam.
r Indomitae. Ideo seq. lacte ferino.
ſ Thraciam, a fluvio Strymone.

Vejum

Verum age, quandoquidem fatis *t* urgetur acerbis,
Labere Nympha polo, finesque invise Latinos,
Tristis ubi infausto *u* committitur omine pugna.
Hæc cape, & ultricem pharetra deprome sagittam:
Hac, quicunque sacrum *x* violarit vulnere corpus,
Tros Italusve, mihi pariter det sanguine pœnas.
Post ego nube cava miserandæ corpus & arma
Inspoliata feram tumulo, patriæque reponam.
Dixit: at illa leves cœli demissa per auras
Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.
At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruscique duces, equitumque exercitus omnis,
Compositi numero in turmas: fremit æquore toto
Insultans sonipes & pressis pugnat habenis
Huc obversus & huc: tum late *y* ferreus hastis
Horret ager, campique armis sublimibus *z* ardent.
Nec non Messapus contra celeresque Latini,
Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ,
Adversi campo apparent: hastasque *a* reductis
Protendunt longe dextris, & spicula vibrant:
Adventusque virum, fremitusque ardescit equorum.
Jamque intra jactum teli progressus uterque
Substiterat: *b* subito erumpunt clamore, frementesque
Exhortantur equos: fundunt simul undique tela
Crebra, nivis ritu: cœlumque obtexitur umbra.
Continuo adversis Tyrrhenus & acer Aconteus
Connixi incurrunt hastis primique ruinam
Dant sonitu ingenti: perfractaque quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt: excussus Aconteus
Fluminis in morem, aut tormento ponderis acti,
b Præcipitat longe, & vitam dispergit in auras.
Extemplo turbatæ acies: versique Latini
c Rejiciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt.
Troes agunt, princeps turmas inducit Asylas.
Jamque propinquabant portis: rursusque Latini
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, *d* scopulosque superjacit undam
Spumeus, extremamque *e* sinu perfundit arenam
Nunc rapidus retro atque æstu revoluta resorbens
Saxa, fugit, littusque *f* vado labente relinquit.
Bis Thusci Rutulos egere ad mœnia versos,
Bis rejecti armis respectant terga tegentes:
Tertia sed postquam congressi in prælia, totas
Implicuere inter se acies, *g* legitque virum vir,

t Al. *Urgemur.*

u Pro, *committetur.*

x Quia dixerat *sacrum.*

y Intell. Horret *hastis ferreis.*

z Idest, resplendent, versus Ennii irrisus a Lucilio.

a Habitum ostendit hominis in procinctu haftam tenentis & manu retrorsum ducta eam librantis, parantisque mittere.

b Præcipitatur.

c Retro agunt.

d Jacit undam *super scop.*

e Curvatione & flexu undarum.

f Per Hypal. pro Labens ipse per vadum.

g Delegit.

Tum vero & gemitus morientum, & ſanguine in alto
Armaque corporaq; & permiſti cæde virorum
Semianimes volvuntur equi : pugna aſpera ſurgit.
Orſilochus Remuli (quando ipſum horrebat adire)
Haſtam intorſit equo, ferrumq; *h* ſub aure reliquit.
Quo ſonipes ictu furit arduus, altaque jactat,
Vulneris impatiens, arrecto pectore crura :
Volvitur ille excuſſus humi. Catillus Iolam,
Ingentemque animis, ingentem corpore & armis
Dejicit Herminium : nudo cui vertice fulva
Cæſaries, nudique humeri : nec vulnera terrent :
Tantus in *i* arma patet : latos huic haſta per armos
Acta tremit, *k* duplicatque virum transfixa, *l* dolorem.
Funditur ater ubiq; cruor : dant funera ferro
Certantes, pulchramq; petant per vulnera mortem.
At medias inter cædes *m* exultat amazon,
Unum exerta latus pugnæ pharetrata Camilla,
Et nunc *n* lenta manu ſpargens haſtilia denſat,
Nunc validam dextra rapit indefeſſa bipennem.
Aureus ex humero ſonat arcus, & arma Dianæ :
Illa etiam, ſi quando in tergum pulſa receſſit,
Spicula converſo *o* fugientia dirigit arcu
At circum lectæ comites, Latinaque virgo,
Tullaque, & æratam quatiens Tarpeia ſecurim,
Italides : quas ipſa decus ſibi *p* dira Camilla
Delegit, pacisque bonas bellique miniſtras.
Quales Threiciæ cum flumina Thermodoontis
Pulſant, & pictis bellantur Amazones armis :
Seu circum Hippolyten, ſeu cum ſe *q* Martia curru
Penthesilea refert : magnoque ululante tumultu
Fœminea exultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem poſtremum aſpera virgo
Dejicis ? aut quot humi morientia corpora fundis ?
r Eumenium Clytio primum patre : cujus apertum
Adverſi longa tranſverberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
Mandit humum, morienſq; ſuo ſe in vulnere verſat.
Tum Litin Pagaſumq; ſuper : quorum alter habenas
ſ Suffoſſo revolutus equo dum colligit, alter
t Dum ſubit, ac dextram labenti tendit inertem,
Præcipites pariterq; ruunt : his addit Amaſtrum
Hippotaden : ſequiturq; incumbens eminus haſta
Tereaque Harpalicumque, & Demophoonta, Chromineque.
Quotque emiſſa manu contorſit ſpicula virgo,
Tot Phrygii cecidere viri, procul Ornitus armis

Ignotis

h Ex vulneris genere fugientem ipſum intel. eſſe percuſſum.
i Hoſtilia tela.
k Al. *duplicatq;* *virum transfixa dolore*, Id eſt, duplici dol. virum cumulat : ut Ovid. dixit, *Duplicataque vulnere caco eſt*
l Legitur etiam *viri* & *dolorem*.
m Suſpendendum *Exultat* : ut *Am.* intelligas quaſi *Am.*
n Pro *lenta* Don. *lata*. Quidam putant *lenta haſti & validum hſpen.* dixiſſe quaſi omni telorum genere apte & militariter uteretur.
o *Fug. ſpicula* pro, ipſa fugiens
p Generoſa, ut exp. ſer. ſed legitur & dura : quo dixit modo Durum a ſtirpe genus.
q Aut bellicoſa, aut Martis filia.
r *Eumenium* leg. ſer. & Don.
ſ Al. *ſuffuſa*. utrumq; ſerv. agnoſcit.
t Dum ſe ad ſuſtentationem ruentis inclinat, Et vult utrumq; tanta celeritate eſſe percuſſum, ut unum ictum putares.

Ignotis, & equo venator *u* Iapige fertur. *u* Apulo.
Cui *x* pellis latos humeros erepta Juvenco *x* Loricæ: nam proprie eſt tegmen de loro factum.
Pugnatori operit: caput, ingens oris hiatus
Et malæ texere lupi cum dentibus albis:
Agreſtiſque manus armat *y* ſparus: ipſe catervis *y* Telum ruſticum in modum pedis recurvum.
Vertitur in mediis, & toto vertice ſuprà eſt.
Hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verſo)
Trajicit, & ſuper hæc inimico pectore fatur,
Sylvis te Tyrrhene feras agitare putâſti?
Advenit qui veſtra dies muliebribus armis
Verba redargueret: nomen tamen haud leve patrum
Manibus hoc referes, telo cecidiſſe Camillæ.
Protinus Orſilochum, & Buten duo maxima Teucrûm
Corpora; ſed Buten adverſum cuſpide fixit
Loricam galeamque inter, qua colla *z* ſedentis *z* Seſſoris equitis.
Lucent,, & lævo dependet parma lacerto:
Orſilochum fugiens, magnumque agitata per orbem
Eludit gyro *a* interior, ſequiturque ſequentem. *a* Sinisteriore, breviore circulo.
Tum validam perque arma viro perque oſſa ſecurim,
Altior inſurgens, oranti & multa precanti
Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huc ſubitoque aſpectu territus hæſit
Apenninicolæ bellator filius Auni,
Haud *b* Ligurum extremus, dum fallere fata ſinebant, *b* Quos omnes eſſe fallaces, tradidit Varro, Orig. lib. 2.
Iſque ubi ſe nullo jam curſu evadere pugna
Poſſe, neque inſtantem reginam avertere, cernit:
Conſilio verſare dolos ingreſſus & aſtu.
Incipit hæc, Quid tam egregium ſi fœmina forti
Fidis equos? dimitte fugam, & te comminus æquo
Mecum crede ſolo, pugnæque accinge pedeſtri;
Jam noſces, & ventoſa ferat cui gloria laudem.
Dixit; at illa furens, acrique incenſa dolore,
Tradit equum comiti, paribuſque aſſiſtit in armis,
Enſe pede nudo puråque interrita parma.
At juvenis viciſſe doloratus, avolat ipſe,
(Haud mora) converſique fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat
Vane Ligus, fruſtraque animis elate ſuperbis,
Nequicquam patrias tentaſti *c* lubricus artes; *c* Fallax, Mobilis.
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Anno.
Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis
Tranſit equum curſu: frænique adverſa prehenſis
Congreditur, pœnaſque inimico à ſanguine ſumit.
Quàm facilè accipiter ſaxo ſacer ales ab alto
Conſequitur pennis ſublimem in nube columbam.
Comprenſamque tenet, pedibuſque eviſcerat uncis:

Tum *C*ruor & vulſæ labuntur ab æthere plumæ.
d At non hæc *d* nullis hominum ſator atque deorum
Obſervans oculis, ſummo ſedet altus Olympo.
*T*yrrhenum genitor Tarchontem in prælia ſæva
Suſcitat, & ſtimulis haud mollibus incitat iras.
Ergò inter cædes cedentiaque agmina *T*archon
Fertur equo, variiſque inſtigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans: reficitque in prælia pulſos.
e Quis metus, ô nunquam dolituri, ô ſemper *f* inertes
*T*yrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?
Fœmina palantes agit, atque hæc agmina vertit?
Quò ferrum? quidve hæc geritis tela irrita dextris?
At non in Venerem ſegnes nocturnaque bella:
Aut ubi curva choros indixit tibia bacchi,
Expectare dapes, & plenæ pocula menſæ.
Hic amor, hoc ſtudium, dum ſacra ſecundus aruſpex
Nuntiet, ac lucos vocet hoſtia pinguis in altos.
Hæc affatus equum in medios *g* moriturus & ipſe
Concitat, & Venulo adverſum ſe *h* turbidus infert:
Direptumque ab equo dextra complectitur hoſtem,
Et gremium ante ſuum multa vi concitus aufert.
Tollitur in cœlum clamor, cunctique *L*atini
Convertère oculos: volat igneus æquore *T*archon
*A*rma virûmque ferens: tum ſumma ipſius ab haſta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas;
Quà vulnus lethale ferat: contrà ille repugnans
Suſtinet à jugulo dextram, & vim viribus *i* exit.
Utq; *g* volans altè raptum cùm fulva draconem
Fert æqualia, implicuitque pedes, atque unguibus hæſit:
Saucius at ſerpens ſinuoſa volumina verſat;
Attectiſque horret ſquamis, & ſibilat ore,
Arduus inſurgens: illo haud minùs urget adunco
Luctantem roſtro, ſimul æthera verberat alis:
Haud aliter prædam *T*yburtum ex agmine *T*archon
Portat ovans: ducis *k* exemplum eventumque ſequuti
Mæonidæ incurrunt: tum fatis debitus *A*runs
Velocem jaculo & multa prior arte *C*amillam
Circuit, & quæ ſit fortuna facillima tentat.
Quà ſe cunque furens medio tulit agmine virgo,
Hàc *A*runs ſubit, & tacitus veſtigia luſtrat:
Qua victrix redit illa, pedemque ex hoſte reportat,
Hàc juvenis furtim celeres detorquet habenas:
Hos aditus, jamque hos aditus, omnemque pererrat
Undique circuitum, & certam quatit improbus haſtam.
Fortè ſacer *l* Cybelo Chloreus, olimque ſacerdos,
Inſignis longè *P*hrygiis fulgebat in armis,

d Negligentibus.

e Qualis, vel quantus metus qui vos fœminam etiam timere compellit.

f Stulti ut exp. Serv. verum vox ſeq. *ignavia*, non videtur admittere hanc expoſ.

g Eo conſilio ut ſe morti offerret, i. mortis diſcrimini adiret.

h Terribilis.

i Evitat ut alib.

k Al. *eventum exemplumque*. Sed alteram lect. habent vet. & rectius. Par. n. eſt, ut Ser admoneat, rem prius aggredi quam quid inde eveniat ſpectare poſſit.

l Al. *atus* Cybele. Sed ſacer Cybelo habent aliqui vet. ut ſit nomen meum, in quo numine colitur.

Spu-

Spumantemque agitabat equum, quem pellis ahenis
In *m* plumam ſquamis auro conferta tegebat.
Ipſe peregrina ferrugine clarus & oſtro
Spicula torquebat Lycio Cortinia cornu:
Aureus ex humeris ſonat arcus, & aurea vati
Caſſida: tum croceam chlamidemque ſinuſque crepantes
Carbaſeos fulva in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.
Hunc virgo (ſive ut templis præfigeret arma
Troia, captivo ſive ut ſe ferret in auro)
Venatrix, unum ex omni certamine pugnæ
Cæca ſequebatur, totumque incauta per agmen,
n Fœmineo prædæ & ſpoliorum ardebat amore.
Telum ex inſidiis cùm tandem tempore capto
o Conjicit, & ſuperos Arvus ſic voce precatur,
Summe deum, ſancti cuſtos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor *p* acervo
Paſcitur, & *q* medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus veſtigia pruna:
Da pater hoc noſtris aboleri dedecus armis
Omnipotens: non *r* exuvias pulſævè trophæum
Virginis, aut ſpolia ulla peto: mihi cætera laudem
Facta ferent: hæc dira meo dum vulnere peſtis
Pulſa cadat, *ſ* patriam remeabo inglorius urbem.
Audiit, & voti Phœbus ſuccedere partem
Mente dedit, partem volucres diſperſit in auras.
Sterneret ut ſubita turbatam morte Camillam,
Annuit oranti: reducem ut patria alta videret,
Non dedit; inque Notos vocem vertêre procellæ.
Ergò ut miſta manu ſonitum dedit haſta per auras,
Convertêre animos acies, oculoſque tulêre
Cuncti ad reginam Volſci: nihil ipſa nec *t* auras
Nec ſonitus memor, aut venientis ab æthere teli;
Haſta ſub *u* exertam donec perlata papillam
x Hæſit, virgineumque altè bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominamque ruentem
Suſcipiunt: fugit ante omnes exterritus Aruns,
Lætitia, miſtoque metu: nec jam ampliùs haſtæ
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, priùs quàm tela inimica ſequantur,
Continuò in montes ſeſe avius abdidit altos
Occiſo paſtore lupus, *y* magnove juvenco,
Conſcius audacis facti: caudamque remulcens
Subjecit *z* pavitantem utero, *ſy* lvaſque petivit:
Haud ſecus ex oculis ſe turbidus abſtulit Aruns,
Contentuſque fuga, mediis ſe immiſcuit armis.

m In modum plumae ſeu ſimilitudinem.

n Impatienti Alii exp. vehementi vel vehementiſs.
o Alii *concitat*, quod Pier. magis probat: quia non multo poſt ait, *Ergo ut miſſa manus ſ. d. haſta per auras.*
p Pyra.
q De ſacerd. ambulantibus ſupra ignem.
r Occiſae, pulſae, troph.
ſ *Patrias r. ingl. urbis*, Pier. affert. ex omn. ſuis vet. lib. eſt autem *urbis* p. o urbes.
t *Auras* pro? auræ antiquo more, legunt Aſper & Serv.
u Amazonum more.
x Ita infixa eſt ut non elaberetur.

y Al. *magnoque*.
z Quæ timorem indicat pro ipſe pavitans.
a Vehementer perturbatus.

Illa manu moriens telum trahit, oſſa ſed inter
Ferreus ad coſtas alto ſtat vulnere mucro.
Labitur exanguis, labuntur frigida *b* letho
Lumina: purpureus quondam color ora relinquit.
Tum ſic expirans, Accam, ex æqualibus unam,
Alloquitur (fida ante alias quæ ſola Camillæ,
Qui cum *c* partiri curas) atque hæc ità fatur,
Hactenus Acca ſoror *d* potui nunc vulnus acerbum
Conficit, & tenebris nigreſcunt omnia circum.
Effuge, & hæc Turno mandata noviſſima perfer,
e Succedat pugnæ Trojanoſque arceat urbe.
Jamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non ſponte fluens: tum frigida toto
Paulatim evolvit ſe corpore: lentaque colla
Et captum letho poſuit caput arma relinquens:
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.
Tum verò immenſus ſurgens ferit aurea *f* clamor
Sydera: dejecta *g* crudeſcit pugna Camilla.
Incurrunt denſi, ſimul omnis copia Teucrûm,
Tyrrhenique duces Evandrique Arcadis alæ.
At Triviæ cuſtos jamdudum in montibus Opis
Alta ſedet ſummis, ſpectantq; interrita pugnas.
Utque procul medio juvenum in clamore furentûm
Proſpexit triſti mulctatam morte Camillam,
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces,
Heu! nimium virgo, nimium crudele luiſti
Supplicium, Teucros conata laceſſere bello.
b Nec tibi deſertæ in dumis coluiſſe Dianam
Profuit, aut noſtras humero *i* geſtiſſe pharetras:
Non tamen indecorem tua te regina relinquet
Extrema jam in morte: neque hoc ſine nomine letum
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ.
Nam quicunque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte ſub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum.
Hic dea ſe primùm rapido pulcherrima *k* niſu
Siſtit, & Auruntem tumulo ſpeculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem,
Cur (inquit) diverſus abis? huc dirige greſſum,
Huc periture veni: capias ut digna Camillæ
Præmia, *l* tunc etiam telis moriere Dianæ?
Dixit, & aurata volucrem Threiſſa ſagittam
Deprompſit Pharetra, *m* cornuque infenſa tetendit:
Et duxit longè, donec curvata coirent
Inter ſe *n* capita, & manibus jam tangeret æquis,

Læva

b Alii *telo* legunt, & intel. vulnere.

c Sub ſolebat.

d Pugnare vel vivere.

e Animus bellatricis offenditur, quæ non ſe dolet lucem ſed bella relinquere.

f Trojanorum clamor, Camillæ morte exultantium.

g Crudelior fit, cæde multorum.

b Don. legit *Hoc* & *bi def.*

i Malim *geſtaſſe*: licet multa plura exempla habeamus *geſſiſſe*.

k Commine, Sed intel. eam notis viribus in volatu uſam eſſe.

l Dolet cum mortis genere nobilitari.

m Arcum.

n Extremitates arcus.

Læva aciem ferri, dextra nervoque lapillam.
Extemplo teli ſtridorem auraſque ſonantes
o Audiit una Aruns, hæſitque in corpore ferrum,
Illum expirantem ſocii atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt:
Opis ad ætherium pennis aufertur Olympum.
Prima fugit, domina amiſſa, levis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli, fuit acer Atinas:
Diſjectique duces, *p* deſolatique manipli
Tuta petunt, & equis averſi ad mœnia tendunt.
Nec quiſquam inſtantes Teucros lethumq; ferentes
Suſtentare valet telis, aut ſiſtere contra:
Sed *q* laxos referunt humeris languentibus arcus
Quadupredumque putrem curſu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros *r* caligine turbidus atra
Pulvis, & e ſpeculis percuſſæ pectora matres
Fœmineum clamorem ad cœli ſydera tollunt,
Qui curſu portas primi irrupere patentes,
Hos inimica ſuper miſto premit agmine turba.
Nec miſeram effugiunt mortem: ſed limine in ipſo,
Mœnibus in patriis atque inter *ſ* tuta domorum
Confixi expirant animas: pars claudere portas,
Nec ſociis *t* aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes: oriturque miſerrima cædes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Excluſi, ante oculos lachrymantumque ora parentum,
Pars in *u* præcipites foſſas, urgente ruina
Volvitur: immiſſis pars cæca & concita frænis
x Arietat in portas, & duros *y* obice poſtes.
Ipſæ de muris ſummo certamine matres
(*Mo*.ſtrat amor verus patriæ) ut videre Camillam,
Tela manu *z* trepidæ jaciunt, ac robore duro
Stipitibus ferrum ſudibuſque imitantur obuſtis,
a Præcipites, primæq; mori *b* pro mœnibus audent.
Interea Turnum in *c* ſylvis ſæviſſimus implet
Nuntius: & juveni ingentem fert *Acca* tumultum:
Deletas Volſcorum acies, cecidiſſe *C*amillam:
d Ingruere infenſos hoſtes & Marte ſecundo
Omnia corripuiſſe: *e* metum jam ad mœnia ferri.
Ille *f* furens (nam ſæva Jovis ſic numina poſcunt)
Deſerit obſeſſos colles, nemora aſpera linquit.
Vix è conſpectu exierat, *g* campumque tenebat,
Cum pater Æneas, ſaltus ingreſſus *h* apertos,
Exuperatque jugum, ſylvaque evadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
Agmine, nec longis inter ſe paſſibus abſunt.

o Celeritas jaculantis exprimitur.

p Deſerti liguiferi.

q Non intentos, ſed jam ſolutos.
r Sic paulo poſt, ſumentes pul.ere campos.
Ex denſo autem & ſpiſſo pulvere, quem vocat turbidum atra cal. oſtendit magnum fugientium numerum.
ſ Ideſt, quæ alioqui viſa erant tuta.
t Dare aditum.
u In quas parebat præcipitium.
x Irruit in portas tanquam aries bellica machina.
y Sic alibi obices ſed alii ſer. & il le & hic obices
z Feſtinæ.
a In mortem ruentes.
b Pro defenſione moenium.
c Ubi latebat ad inſidias.
d Impetum facere: ut Ingruit Aeneas armis.
e Periculum ipſis moenibus jam impendere.
f Dolore amens.
g Planitiem, relictis montibus & ſylvis.
h Inſidiis & obſcuris.

Ac simul Æneas fumantes pulvere campos
Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit:
i Eorrem. Et i sævum Æneam agnovit Turnus in armis,
Adventumque pedum flatusque audivit equorum:
Continuo pugnas ineant, & prelia tentent:
k Et qui tuentur Ni roseus fessos jam gurgite Phœbus Ibero
l qui obsident. Tingat equos, noctemque die labente reducat.
Confidunt castris ante urbem, & mœnia k vallant.

ÆNEIDOS LIB. XII.

ARGUMENTUM.

Attritis duobus adversis præliis Latinorum viribus, animisque eorum fractis, Turnum, ubi omnem spem suâ in seipso sitam videt, frustra dissuadente Latino, reginaque multis cum lacrymis nequicquâ retinenti, singulari certamine cum Ænea dimicare statuit: ejusq; rei Æneam per quendam ex suis, Idmonem nomine, facit certiorem. Accipit conditionem Æneas, solenniq; utrinque sacramento fœdus sancitur. Id Junonis impulsura Juturna Nympha, Turni sorore, in falsa Camertis imaginem conversa, perturbatur: primusq; omnium Iolumnius augur falso augurio certaminis victoriam promittens, unum ex Gylippi filiis hasta trajicit. Æneas quoque, dum subiti tumultus causam ignorans, suos revocare conatur, ab incerto autore sagitta vulneratus, prælio excedere cogitur. Qua re intellecta, Turnus magnam sibi rei bene gerendæ, occasionem oblatâ ratus ingentem hostium stragem edit. Interim Venus, decerpto ex Ida Cretensi dictamno herba, filio suo medetur. Refectis viribus Æneas, Ascanium paucis suo exemplo ad virtutem cohortatus, suis auxilio accurrit, Turnumq; nominatim ad pugnam deposcit. Verum cum Turnus sui copiam non faceret (Juturna enim quæ excusso Metisco auriga, currum ejus moderebatur, in diversam semper partem habenas deflectens congredi eos non patiebatur) oppugnandæ urbis consilium capit admotoq; ad mœnia exercitu, in propugnacula proximaq; ædificia ignem conjicit. Ibi Amata, cum Turnum occisum arbitraretur, doloris impatientia laqueo vitam finit. His rebus Turno per Sagem nuntiatis, cum eo rem deductam videret ut sibi necessario dimicandum esset, nisi perpeti mallet sociorum urbem se inspiciente, in hostium potestatem pervenire, ultro Æneam ex præscripto fœderis ad singulare certamen provocat. Ea pugna superior Æneas, cum victi hostis precibus jam pene

ad

ad misericordiam flecteretur, conspecto in humeris ejus balteo, quem occiso Pallanti Turnus detraxerat, repente ira accensus, gladio per pectus adacto, eum vita spoliat.

ALIUD MODESTINI jurisconsulti argumentum.

Turnus, jam fractis adverso Marte Latinis,
Semet in arma parat, pacem cupiente Latino.
Fœdus percutitur, pactis omnia victis.
Hoc Turni Juturna soror confundit & ambos
In pugnam populos agit, ementita Camertem.
Æneas volucri tardatur membra sagitta.
Anxia pro nato servavit cura parentis.
Urbs capitur, vitam laqueo sibi finit Amata.
Æneas Turnum campo congressus, utrinque
Circumfusa acie, vita spoliavit & armis.

ALIUD INCERTI AUTHORIS ARGUMENTUM.

Troianis Rutulisque placet conjungere fœdus.
Id Rutuli Rumpunt. Nato Venus alma medetur
Dictamno: Rutulique luunt perjuria victi.
Cogitur Æneæ Dauni concurrere proles.
Pallantea necem misero dant cingula Turno.

ALIUD MONOSTICHON:

Duodecimo Turnus divinis occidit armis.

ALIUD.

Ultimus imponit bello Turni nece finem.

TUrnus ut *a* infractos adverso Marte Latinos
Defecisse videt, sua nunc *b* promissa reposci,
Se signari oculis: ultro implacabilis ardet,
Attollitque animos: Pœnorum qualis in arvis

a Antea semper infractos & invictos.
b Quia dixerat *Ibo animum* Saucius *contra.*

Saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo: gaudetque comantes
b Venatoris: quod fit in infl. Excutiens cervice totos fixumque *c* latronis
diis latronum more. Impavidus frangit telum, & fremit ore cruento:
d Crescit. Haud secus accenso *d* gliscit violentia Turno
e Cui opponitur, Sed ito corde, Tum sic affatur regem, atque ita *e* turbidus in fit,
mox, de Latino. Nulla mora in Turno: nihil est quod dicta retractent
Ignavi Æneadæ, nec quæ pepigere recusent.
Congredior: fer sacra pater, & concipe fœdus.
Aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam,
Desertorem Asiæ (sedeant spectentque Latini)
f Al. cedatque. Et solus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos, *f* cedat Lavinia conjux,
Olli sedato respondit corde Latinus.
O præstans animi juvenis, quantum ipse feroci
Virtute exuperas, tanto me impensus & æquum est
g Casum varietatem se timere dicit, ne de ejus virtute desperare videatur. Consulere, atq; omnes metuentem expendere *g* casus,
Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
Multa manu: necnon aurumq; animusq; Latino est.
Sut aliæ inuptæ Latio & Laurentibus agris,
Nec genus indecores: sine me hæc haud mollia fatu
h Omni attentione percipe. Sublatis aperire dolis, simul hæc *h* animo hauri:
Me natam nulli veterum sociare procorum
i Propter Fanum & vates. Fas erat: idque omnes *i* diviq; hominesq; canebant:
Victus amore tui, cognato sanguine victus,
k Vincla et religionis & foederis. Conjugis & mœstæ lacrymis, *k* vincla omnia rupi,
Promissam eripui genero, arma impia sumpsi.
l Exp. Serv. præcipuus. Ex illo, qui me casus, quæ Turne sequantur
Bella, vides: quantos *l* primus patiare labores.
m Primum occiso Mezentio, deinde occisa Camilla. *m* Bis magna victi pugna, vix urbe tuemur
Spes Italas: recalent nostro Tyberina fluenta
Sanguine adhuc, campiq; ingentes ossibus albent.
n Fortuna reddat vana hæc quæ dixi. Quo refero toties? quæ mentem insania mutat?
Si turno extincto socios sum accire paratus,
o Ne cum ignavia videatur arguere: ut s. *atque omnes metuentes expendere casus.* Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid consanguinei Rutuli, quid cætera dicet
Italia, ad mortem si te *n* fors dicta refutet)
Prodiderim, natam & connubia nostra petentem?
o Respice res bello varias: miserere parentis
p Inde ejus ægritudo crescebat, unde se & Latinus remedium sperabat afferre. Longævi, quem nunc mœstam patria Ardea longe
Dividit. Haud quaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exuperat magis, *p* ægrescitque medendo.
Ut primum fari potuit, sic incipit ore,
Quam pro me curam geris, hanc precor optime pro me
q Scal. exp. eligere. Deponas: letumq; tuas pro laude *q* paciscì
Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra

Sparginus

Spargimus, & noſtro ſequitur de vulnere ſanguis.
Longè illi dea mater erit, quæ nube fugacem
Fœminea *r* tegat & vanis ſeſe occulat umbris.
At regina nova pugnæ conterrita ſorte,
Flebat, & ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrymas, per ſiquis Amatæ
Tangit honos animum (ſpes tu tunc una ſenectæ,
Tu requies miſeræ: decus imperiumque Latini
Te penes, in te omnis domus inclinata recumbit)
Unum oro, deſiſte manum committere Teucris,
Qui te cunque manent iſto certamine caſus,
Et me Turne manent ſimul hæc inviſa relinquam
Lumina, nec generum Æneam *ſ* captiva videbo.
t Accepit vocem lacrymis Lavinia matris
Flagrantes perfuſa genas, *u* cui plurimus ignem
Subjecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum ſanguineo veluti violaverit oſtro
Si quis ebur vel miſta rubent ubi lilia multa
Alba roſa, tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine vultus.
Ardet in arma magis: pauciſque affatur Amatam,
Nè quæſo, ne me lacrymis, neve omine tanto
Proſequere, in duci certamina Martis euntem,
O mater: *x* neque enim Turno mora libera mortis.
Nuntius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer. Cùm primùm craſtina cœlo
Puniceis invecta rotis Aurora rubebit,
Non Teucros agat in Rutulos: Teucrûm arma quieſcant
Et Rutulum noſtro dirimatur ſanguine bellum:
Illo quæratur conjux Lavinia campo.
Hæc ubi dicta dedit, rapiduſque in tecta receſſit,
Poſcit equos: gaudetque tuens ante ora frementes,
Pilumno quos ipſa *y* decus dedit Orithuia,
Qui candore nives anteirent, curſibus auras.
Circumſtant properi aurigæ, manibuſque laceſſunt
Pectora planſa cavis, & colla comantia pectunt.
Ipſe dehinc auro ſqualentem *z* alboque orichalco
Circumdat loricam humeris: ſimul aptat *a* habendo
Enſemque clypeumque, & rubræ *b* cornua criſtæ:
Enſem, quem Dauno ignipotens deus ipſe parenti
Fecerat, & Stygia candentem tinxerat unda.
Exin, quæ in mediis *c* ingenti adnixa columnæ
Ædibus aſtabat, validam vi corripit haſtam,
Actoris Arunci ſpolium, quaſſatque trementem,
Vociferans, Nunc, ô nunquam fruſtata vocatus
Haſta meos, nunc tempus adeſt: te maximus Actor,

r Ut in bello Trojano.

ſ Nec captiva tandiu ero donec videm Aen.

t Accepit vocem matris, perf. g. lac.

u Per Hypall. pro, Cui ignis animi ſubjecta ruborem.

x Mihi non utrum velim ſ liberum eſt ſed pugnam detrectare non poſſum: ut ſi ſit appetendum differre non poſſum.

y Aq decus, ad ornamentum.

z Auri comparatione.

a Ad habendum ut congrue poſſunt inhærere.

b Comas.

c Per (o'. ex palmi (Set. ait) haſtae magnitudinem.

Te

Te Turni nunc dextra gerit: da ſternere corpus,
Loricamque manu valida lacerare revulſam
Semiviri Phrygis, & fœdate in pulvere crines,
d Vibratos calido ferro, myrrhaque madentes.
His agitur furiis, totoque ardentis ab ore
Scintillæ abſiſtunt: oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cum prima in prælia taurus
Terrificos ciet, atque iraſci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventoſque laceſſit
Ictibus, & ſparſa ad pugnam proludit arena.
Nec minùs interea *e* maternis ſævus in armis
Æneas *f* acuit Martem, & ſe ſuſcitat ira,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum ſocios mœſtique metum ſolatur Iuli,
g Fata docens: tegique jubet reſponſa Latino
Certa referre viros, & pacis dicere leges.
Poſtea vix *h* ſummos ſpargebat lumine montes
Orta dies, cùm primùm alto ſe gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant:
Campum ad certamen magnæ ſub mœnibus urbis
Dimenſi Rutulique viri Teucrique parabant:
In medioque focos, & diis *i* communibus aras
Graminea: alii *k* fontemque ignemque ferebant:
Velati *l* lino, & verbena tempora vincti.
Procedit legio Auſonidum, pilataque plenis
Agmina ſe fundunt portis: hinc Troius omnis
Tyrrhenuſque ruit variis exercitus armis:
Haud ſecùs inſtructi ferro quàm ſi aſpera Martis
Pugna vocet: necnon medius in millibus ipſi
Ductores auro volitant oſtroque decori;
Et genus Aſſaraci Mneſtheus, & fortis Aſylas,
Et *Me*ſſapus, equûm domitor, Neptunia proles.
Utque dato ſigno ſpacia in ſua quiſque receſſit,
Defigunt tellure haſtas, & ſcuta reclinant.
Tum ſtudio effuſæ matres, & vulgus inerme,
Invalidique ſenes, turres & tecta domorum
Obſedere: alii portis ſublimibus aſtant.
At Juno ex ſummo, qui nunc Albanus habetur,
(Tunc neque nomen erat neque honos aut gloria monti)
Proſpiciens tumulo, campum ſpectabat, & ambas
Laurentum Troumque acies, urbemque Latini.
Extemplo Turni ſic eſt affata ſororem,
Diva deam, *m* ſtagnis quæ fluminibuſque ſonoris
Præſidet (hunc illi rex ætheris altus honorem
Jupiter erepta pro virginitate ſacravit)

Nympha

d Unguentatos, *Virb. l. 7.* Criſpatos calamiſtro.

e Quæ mater ei a Vulcano impetraverat.

f Irritat ſe ad futura certamina ut exp. Ser. Sed malim, excitat ſe.

g Docens fata velle, ut victo Turno ea loca Teucr. obtineant.

h Id eſt, montium cacumine. Legitur etiam *ſummo* quod non placet.

i Diis, quorum ſimulacra in gram. aeris erant poſituri: quod eorum religione communiter utraque pars fœdus affect percuſſura.

k *Fontem* pro aqua poſuit, a toto partem intell.

l Pro *lino* affertur alia lectio, *limo*.

m Juturna fons eſt in Italia ſalubertimus juxta Numicum fluvium.

Nympha, decus fluviorum, *n* animo gratissima nostro,
Scis ut te cunctis unam, quæcunque Latinæ
Magnanimi Jovis ingratum ascendere cubile,
Prætulerim, *o* cœlique libens in parte locarim,
Disce tuum (ne me incuses) luturna dolorem.
p Qua visa est fortuna pati, Parcæq; fiebant
q Cedere res *Latio*, Turnum & tua mœnia texi,
Nunc juvenem imparibus video *r* concurrere fatis:
Parcarumque dies & vis inimica propinquat.
Non pugnam aspicere hanc oculis, non fœdera possum,
Tu pro germano siquid præsentius audes,
Perge: decet, forsan miseros meliora sequentur.
Vix ea, cum lacrymis oculis luturna profudit,
Terque quaterque manu pectus percussit honestum.
Non lacrymis hoc tempus (ait Saturnia Juno)
Accelera, & fratrem, si quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus,
Autor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam & tristi turbatam vulnere mentis.
Interea reges (ingenti *s* mole *Latinus*
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
Solis avi specimen; bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Hinc pater Æneas Romanæ stirpis origo,
Sydereo flagrans clypeo, & *t* cœlestibus armis,
Et juxta Ascanius (magnæ spes altera Romæ)
Procedunt castris: puràque in veste sacerdos
u Setigeræ fœtum suis, *x* intonsamque bidentem
Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad surgentem conversi lumina solem,
Dant *y* fruges manibus salsas, & tempora ferro
Summa notant pecudum paterisque altaria libant.
Tum pius Æneas stricto sic ense precatur,
Esto nunc sol testis & hæc mihi terra precanti,
Quam propter tantos potui perferre labores:
Et pater omnipotens, & tu Saturnia Juno
Jam melior, *z* jam diva precor: tuque inclyte Mavors,
Cuncta tuo qui bella pariter sub numine torques:
Fonteisque fluviosque voco, quæque ætheris alti
Religio, & quæ cæruleo sunt numina ponto.
Cesserit Ausonio si fors victoria Turno,
Convenit Evandri victor descendere ad urbem:
Cedet Iulus agris, nec post arma ulla rebelles
Æneadæ referent, ferrove hæc regna lacessent.

n Ut sepe Homer. ὄμματα κεχαρισμένε νύμφῃ

o In divinitatis parte.

p Quateus, vel in quantum permisit.

q Pro, succedere.

r Concurrurum esse. Vel hoc dicitur dea cernens etiam futura.

s Pompa, ambitu.

t A Vulcano fabricatis.

u Romano more: ut *cæsa jungebant fœdera porci.*

x Ovicalum nondum tonsum.

y Nam ferre & sale, cultri & victimæ aspergebantur.

z Quoniam infesta erat Trojanis, precatur ut animum mutet in Trojanos & eis bona esse velit. Q. d. Ad te res deos, & te deam esse memineris cujus proprium est non nocere.

Sin

Sin *a* noſtrum annuerit nobis victoria Martem,
(Ut potiùs reor, & potiùs dii numine firment)
Non ego nec Teucris Italos parere jubebo,
Nec mihi regna peto: paribus ſe legibus ambæ
Invictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra deoſque dabo: ſocer arma Latinus habeto.
Imperium ſolenne ſocer, mihi mœnia Teucri
Conſtituent, urbique dabit Lavinia nomen.
Sic prior Æneas, ſequitur ſic deinde Latinus,
Suſpiciens cœlum, tenditque ad ſydera dextram:
Hæc eadem Ænea, terram, mare, ſydera juro,
b Latonæque genus duplex, Janumque bifrontem,
Vimque deûm infernam, & diri ſacraria Ditis:
Audiet hæc genitor, qui fœdera fulmine ſancit:
c Tango aras, mediosque ignes, & numina teſtor:
Nulla dies pacem hanc Italis nec fœdera rumpet,
Quæ res cunque cadent: nec me vis ulla volentem
Advertet: non ſi tellurem effundat in undas
Diluvio miſcens, cœlumve in Tartara ſolvat:
Ut ſceptrum hoc (dextra ſceptrum nam fortè gerebat)
Nunquam fronde levi fundet virgulta nec umbras
Cùm ſemel in ſylvis imo de ſtirpe reciſum
d Matre caret, poſuitque comas & brachia ferro:
Olim Arbos, nunc artificis manus *e* ære decoro
Incluſit, patribuſque dedit geſtare Latinis.
Talibus inter ſe firmabant fœdera dictis,
Conſpectu in medio procerum: tum rite ſacratas
In flammam jugulant pecudes, & viſcera vivis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
At verò Rutuli impar ea pugna *f* videri
Jamdudum, & vario miſceri pectora motu.
Tum magis, ut *g* propius cernunt *h* non viribus æquis,
Adjuvat inceſſu tacito progreſſus, & aram
Suppliciter venerans demiſſo lumine Turnus,
Fubenteſque genæ, & juvenili in corpore pallor.
Quem ſimul ac Juturna ſoror crebreſcere vidit
Sermonem, & vulgi variare labantia corda:
In medias acies, formam aſſimulata Camerti:
(Cui genus à proavis ingens, clarumque paternæ
Nomen erat virtutis, & ipſe acerrimus armis)
In medias dat ſeſe acies, haud neſcia rerum,
Rumoreſque ſerit varios: ac talia fatur,
Non pudet *b* Rutuli cunctis pro talibus unam
Objectare animam? numerone an viribus æqui
Non ſumus? En! omnes & Troes & Arcades hic ſunt,
Fataliſque manus, infenſa Etruria Turno:

Vix

a Quaſi Mars ſit eorum qui victoriam obtinent, quoniam illorum eſſe videtur quibus faver. *Non rum*, id non ita lenem & ſecundum.

b Utrumque ſexum Latonæ ſobolis. *c* Cum ad aram bellum in Titanas, inſcepturi, dii juraſſent, obtinuit ut poſtea religio juris jurandi, & jus tactus & ignis teſtatio ſanciretur.

d Vel terra, vel arbore: ut, *Parva ſubjugatæ matris ſe ſubjicit umbra.* *e* Orichalco. *f* Infin. pro indicativo, videbatur & miſceb. vel, vidri cæpit & pect. coeperunt miſceri. *g* Diligentius. *h* Non viribus æquis, ſub eos pugreſſuros.

Vix hoſtem, *i* alterni ſi congrediamur, habemus.
Ille quidem ad ſuperos, quorum ſe devovet aris,
Succedet fama, *k* vivuſque per ora feretur;
Nos patria amiſſa dominis parere ſuperbis
Cogemur, qui nunc lenti conſedimus arvis.
Talibus incenſa eſt juvenum ſententia dictis
Jam magis atq; magis: ſerpitq; per agmina murmur,
Ipſi Laurentes mutati, ipſique Latini
Qui ſibi jam requiem pugnæ rebuſque ſalutem
Sperabant, nunc arma volunt, fœduſque precantur
Infectum, & Turni ſortem miſerantur iniquam.
His aliud majus Juturna adjungit, & alto
Dat ſignum cœlo; quo non *l* præſentius ullum
Turbavit mentes Italas, monſtroque fefellit.
Namque volans rubra fulvus Jovis ales in æthra,
Littoreas agitabat aves, turbamque ſonantem
Agminis aligeri, ſubito cum lapſus ad undas
Cygnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Arrexere animos Itali; cunctæq; volucres
m Convertunt clamore fugam (miſerabile viſu)
Ætheraque obſcurant pennis, hoſtemq; per auras
Facta nube premunt; donec vi victus & ipſo
Pondere defecit, prædamq; ex unguibus ales
Projecit fluvio, penituſque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore *n* ſalutant,
Expediuntq; manus; primuſq; Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit quod ſæpe petivi.
Accipio, agnoſcoque deos; me duce ferrum
Corripite ô Rutuli, *o* quos improbus advena bello
Territat, invalidas ut aves, & littora veſtra
Vi populat; petet ille fugam, penituſque profundo
Vela dabit; vos unanimi denſate catervas,
Et regem vobis pugna defendite raptum.
Dixit, & adverſos telum contorſit in hoſtes
Procurrens; ſonitum dat ſtridula cornus, & auras
p Certa ſecat; ſimul hoc, ſimul ingens clamor, & omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
Haſta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum
Corpore conſtiterant contra, quos fida crearat
Una tot Arcadio conjux Tyrrhena Gylippo;
Horum *q* unum ad medium, teritur qua ſutilis alvo
Balteus, & laterum junctura fibula mordet,
Egregium forma juvenem & fulgentibus armis,
Tranſadigit coſtas fulvaque extendit arena.
At fratres, animoſa Phalanx accenſaque luctu,
Pars gladios ſtringunt manibus, pars miſſile ferrum

Corripiunt

i Si congred. alibi. Vel, ſi ſecundus quisque noſtrum congrediatur.

k Tanquam de vivo omnes loquentes.

l Quidem erga. Magis in tempore oblatum, ideoque ad animos turbandos efficatius. Alias, *præſtantius*.

m Redeunt res clamore: ſicut in exercitu ſolet fieri.

n Venerantur & dicitur ſalutare deos.

o Interpretatur augurium & confirmat id ad præſens negotium pertinere.

p Meritabile.

q Unum tran. ſad. coſtas, pro unius coſta.

Corripiunt *r* cæcique ruunt: quos agmina contra
Procurrunt Laurentum: hinc densi rursus *f* inundant
Troes, Agyllinique, & pictis Arcades armis.
Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
Diripuere aras: it toto turbida cœlo
Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber:
Crateraſque focoſque ferunt: fugit ipse Latinus,
Pulsatos referens infecto fœdere divos.
Infrænant alii *t* currus, aut corpora saltu
u Subjiciunt in equos, & strictis ensibus adsunt.
Messapus regem regisque *x* insigne gerentem
Tyrrhenum Auleſten, avidus confundere fœdus,
Adverso proterret equo: ruit ille recedens,
Et miser oppositis a tergo involvitur aris
In caput, inque humeros: at fervidus advolat hasta
Messapus teloque orantem multa trabali
Desuper altus equo graviter ferit: atque ita fatur,
y Hoc habet, hæc melior magnis data victima divis.
Concurrunt Itali, spoliantque calentia membra,
Obvius ambustum torrem Chorineus ab ara
Corripit: & venienti Ebuso plagamque ferenti
Occupat os flammis: illi ingens barba reluxit
z Nidotemque ambusta dedit: super ipse sequutus
Cæsariem læva turbati corripit hostis.
Impressoque genu nitens, terræ applicat ipsum.
Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
Pastorem, primaque acie per tela ruentem
Ense sequens nudo superimminet: ille securi
Adversi frontem mediam mentumque reducta
Disjicit, & sparso late rigat arma *a* cerebro:
Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Æneas dextram tendebat inermem
b Nudato capite, atque *c* suos clamore vocabat.
Quo ruitis? quæve ista *d* repens discordia surgit?
O cohibite iras, ictum jam fœdus, & omnes
Compositæ leges, mihi jus concurrere soli.
Me sinite, atque auferte metus: ego fœdera faxo
Firma manu: Turnum jam debent hæc mihi sacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
(Ecce!) viro stridens alis allapsa sagitta est:
Incertum qua pulsa manu, quo turbine adacta:
Quis tantam Rutulis laudem, casusne deusne,
Attulerit: pressa est insignis gloria facti:
Nec sese Æneæ jactavit vulnere quisquam.
Turnus ut Æneam cedentem ex agmine vidit

Turba-

r Saluti impro-vidi.
f More undæ fluunt.
t Equos, ut alibi, *neque audax currus habenas.*
u Super equos jaciunt.
x Diadema habentem.
y Lethali per cussit vulnere, ut Ter. Captus est, habet. At Don. Bene se habet res. Rectius, *y* Futurum, ut Ser. aut erit Catachresis.
z Al. *cruore.*
a Cerebro.
b Ut posset agnosci.
c Utrumque exercitum jam suum vocabat, ut talis fuerit ejus clamor. Cum in vos invicem ruitis mei?
d Al. *Recens.*

Turbatoſque duces, ſubita ſpe fervidus ardet:
Poſcit equos atque arma ſimul, ſaltuque ſuperbus
Emicat in currum, & manibus *e* molitur habenas.
Multa virum volitans dat fortia corpora letho,
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut reptas fugientibus ingerit haſtas.
Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
f Sanguineus Mavors clypeo increpat, atque furentes
Bella movens emittit equos: Illi æquore aperto
Ante notos Zephyrumq; volant: gemit ultima pulſu
Thraca pedum: circumque atræ Formidinis ora,
Iræque inſidiæque dei comitatus, aguntur.
Talis equos alacer media inter prælia Turnus
Fumantes ſudo e quatit (*g* miſerabile) cæſis
Hoſtibus inſultans: ſpargit rapida ungula rores
Sanguineos, miſtaque cruor calcatur arena.
Jamq; neci Sthenelumq; dedit, Thamirimq; Polumq;
Hunc congreſſus, & hunc: illum, eminus: eminus ambos
Imbraſidas, Glaucum atq; Ladem: quos Imbraſus ipſe
Nutrierat Lycia, paribuſq; ornaverat armis,
Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos.
Parte alia, media Eumedes in prælia fertur
Antiqui proles bello præclara Dolonis,
Nomine avum referens, animo manibuſq; parentem,
Qui quondam caſtra ut Danaum ſpectator adiret,
Auſus Pelidæ pretium ſibi poſcere currus,
Illum *h* Tydides alio pro talibus auſis
Affecit *i* pretio: *k* nec equis aſpirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus conſpexit aperto,
Ante levi jaculo longum per inane ſequutus,
Siſtit equos bijuges, & curru deſilit: atque
Semi animi lapſoque ſupervenit: & pede collo
Impreſſo, dextræ mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tinxit jugulo: atque hæc inſuper addit,
En! agros, & quam bello Troiane petiſti
Heſperiam metire jacens; hæc præmia qui me
Ferro auſi *l* tentare ferent; ſic mœnia condunt.
Huic comitem Buten, conjecta cuſpide, mittit;
Chloreaque, Sybarimq; Darietaq; Therſilochumque,
Et *m* ſternacis equi lapſum cervice Thymœten.
Ac velut *n* Edoni Boreæ cum ſpiritus alto
Inſonat Ægeo, ſequiturque ad littora fluctus,
Qua venti incubuere, fugam dant nubila cœlo;
Sic Turno, quacunq; viam ſecat, agmina cedunt,

e Regit, ut exp. Ser. qui vult eſſe acyrologiam.

f Sanguinis gaudens, αἱματοχαρὴς

g Miſerabiliter cæſis, Serv. Verum huic non aſſentior: & per parenthef. inter jectum potius exiſtimo.

h Diomedes.
i Poena.
k Nec eſt comparandus equis Achillis.

l Laceſſere.

m Ferocis qui facile ſternit ſedentem. Ita Ser. at Scal. exp. celeritatis.

n Thracii.

Conversaq; *o* ruunt acies fert impetus ipsum,
Et cristam adverso curru quatit aura volantem,
Non tulit instantem Phegeus, animisque frementem:
e Pro concitatorum. Objecit sese ad currum, & spumantia frænis
Ora *p* citatorum dextra detorsit equorum.
Dum trahitur, pendetque jugis, hunc lata retectum
q Leviter attingit. Lancea consequitur, rumpitque infixa bilicem
Loricam, & summum *q* degustat vulnere corpus.
Ille tamen clypeo objecto conversus in hostem
r Impetu ut expon. Ser. qui etiam admonet unam esse patrem orationis ne quis legat pro tursu. Ibat, & auxilium ducto mucrone petebat:
Quem rota precipitem & *r* procursu concitus axis
Impulit, effuditque solo: Turnusque sequutus,
Imam inter galeam, summi thoracis & oras,
Abstulit ense caput, truncumque reliquit arena.
Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Æneam Mnestheus, & fidus Achates,
Ascaniusque comes, castris statuere cruentum,
Passus alterius vulnerati pedis hastili sustentantem & sulcientem. *s* Alternos longa nitentem cuspide gressus:
t Sævit, & infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioq; viam, quæ proxima, poscit:
Ense secent lato vulnus, telique latebram
u Quia non potest in bella procedere. Rescindant penitus, seseq; in bella remittant.
Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus lapis
Iasides: acri quondam cui captus amore
Ipse suas artes, sua munera lætus Apollo
Augurium citharamque dabat, celeresq; sagittas.
x Desperati parcat, De cujus vita desperabatur. *x* Protraheret, produceret. Ille, ut *n* depositi *x* proferret fata parentis,
Scire potestates herbarum usumque medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.
Stabat, acerba fremens, ingentem nixus in hastam,
Æneas, magno juvenum & mœrentis Iuli
Concursu, lachrymisque immobilis: ille retorto
Pœonium in mortem senior succinctus amictu
Multa manu medica, Phœbique potentibus herbis,
Nequicquam *y* trepidat: nequicquam spicula dextra
y Quidam exp. Festinat. Vide num. Trepide administrat. Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum
z Nullus eventus rationem præstat. *z* Nulla viam fortuna regit, nihil autor Apollo
Subvenit: & sævus campis magis, ac magis horror
a Plenum esse. Crebrescit, propiusque malum est: jam pulvere cœlum
b Al. subeuntq; eq. *a* Stare vident: *b* subeunt equites, & spicula castris
Densa cadunt mediis: it tristis ad æthera clamor
Bellantum juvenum, & duro sub Marte cadentum.
c Quia natus erat ex vulnere indigine illato: Scil. per insidias. Hic Venus, *c* indigno nati concussa dolore,
d Dictamnum genitrix Cretæa *e* carpit ab Ida,

d Al. *Dictamen*, *e* Sed a Donato legitur & ita hic versus. Ipsa manuque nitrix Cretæa carp. ab Ida.

Pubo,

Puberibus caulem foliis, & flore comantem
Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, cùm tergo volucres hæsere sagittæ.
Hoc Venus, obscuro faciem circundata nimbo,
Detulit: hoc fuscum labris splendentibus amnem
Inficit, occultè medicans: spargitque salubris
Ambrosiæ succos, & odoriferam panaceam.
Fovit ea vulnus lympha longævus Iapis,
Ignorans: subitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor omnis stetit imo vulnere sanguis:
Jamque sequuta manum nullo cogente sagitta
Excidet, atque novæ rediere in pristina vires.
Arma citi properate viro: quid statis? Iapis
Conclamat: primusque animos accendit in hostes;
Non hæc humanis opibus, non arte magistra
Proveniunt: neque te, Ænea, mea dextera servat:
Major agit *g* deus, atque opera ad majora remittit.
Ille, avidus pugnæ, suras incluserat auro
Hinc atque hinc: oditque moras, hastamque *h* coruscat
Postquam habilis lateri clypeus, loricaque tergo est,
Ascanium fusis circum complectitur armis:
Summaque per galeam delibans oscula, fatur,
DISCE puer virtutem ex me, verumque laborem,
Fortunam *i* ex aliis: nunc te mea dextera bello
Defensum dabit, & magna inter præmia ducet.
Tu facito mox, cum matura adoleverit ætas,
Sis memor: & te animo repetentem exempla tuorum,
ET PATER Æneas, & avunculus excitet Hector.
Hæc ubi dicta dedit, *k* portis sese extulit, ingens
Telum immane manu quatiens: simul agmine denso
Anteusque Mnestheusque ruunt: omnisque relictis
Turba fluit castris: tum cæco pulvere campus
Miscetur, pulsuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverso venientes aggere Turnus,
Videre Ausonii: gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor, prima ante omnes Juturna Latinos
Audiit agnovitque sonum: & tremefacta refugit.
Ille volat, campoque *l* atrum rapit agmen aperto.
Qualis ubi ad terras abrupto sydere nymbus
It mare per medium (miseris heu præscia longè
Horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus, stragemque satis, *m* ruet omnia latè.
Antè volant, sonitumque ferunt ad littora veuti)
Talis in adversos ductor *n* Rhœteius hostes
Agmen agit: densi cuneis se quisque coactis
o Agglomerant, ferit ense gravem Thymbræus Osirim:

f Adultis, vel florentibus, aut potius, villosa pube lanigino-sis. Talia enim folia ea attri-buit Dios.

g Apollo, in-ventor medi-cinæ.
h Crispare alibi dicit Hom. πολλειν.

i Sub. opta. Est autem hic Sopha-cleus imi-tatus: apud quem Ajax ta-lia filio dici-t. *k* Portis castro-rum, quae aftae erant propter aggerem & fos-sam.

l Pulveris nube coopertum.
m Etiuet, Everret.
n Trojanus a Rhoeteo pro-montorio Troj e.
o Densantur, ut in cuneorum modum compo-siti dimicent.

Archetium Mneſtheus, Epulonem obtruncat Achates,
Uſtentemq; Gyas : cadit ipſe Tolumnius augur,
Primus in adverſos telum qui torſerat hoſtes.
Tollitur in cœlum clamor : verſique viciſſim
Pulverulenta fugæ Rutuli dant terga per agros.
Ipſe neque *p* averſos dignatur ſternere morti,
Nec pede congreſſos æquo, nec tela ferentes
Inſequitur : ſolum denſa in caligine Turnum
Veſtigat luſtrans, ſolum in certamina poſcit.
Hoc concuſſa metu mentem Juturna *q* virago,
Aurigam Turni media inter lora Metiſcum
Excutit, & longè lapſum temone relinquit :
Ipſa ſubit, manibuſque undantes flectit habenas.
Cuncta gerens, vocemque & corpus & arma Metiſci.
Nigra velut magnas domini cùm divitis ædes
Pervolat, & pennis alta atria luſtrat hirundo,
r Pabula parva legens, nidiique loquacibus eſcas :
Et nunc porticibus *ſ* vacuis, nunc humida circum
Stagna ſonat : ſimilis medios Juturna per hoſtes
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru :
Jamque hic germanum, jamque hic oſtendit ovantem :
Nec conferre manum patitur : volat avia longè:
Haud minùs Æneas *t* tortos legit obvius orbes,
Veſtigatque virum, & *u* disjecta per agmina, magno
Voce vocat : quoties oculos conjecit in hoſtem,
Alipedumque fugam curſu tentavit equorum,
Averſos toties currus Juturna retorſit
Heu ! quid agat ? vario nequicquam fluctuat æſtu :
Diverſæque vocant animum in contraria curæ.
Huic Meſſapus, uti læva duo fortè gerebat
Lenta levis curſu præfixa haſtilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Subſtitit Æneas, & *x* ſe collegit in arma,
Poplite ſubſidens : apicem tamen incita ſummum
Haſta tulit, ſummaſque excuſſit vertice criſtas.
Tum verò aſſurgunt iræ, iuſidiiſque ſubactus
Diverſos ubi ſenſit equos currumque referri,
Multa Jovem & læſi teſtatus fœderis aras :
Jam tandem invadit medios, & *Marte* ſecundo
Terribilis, ſævam nullo diſcrimine cædem
Suſcitat, irarumque omnes effundit habenas.
Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine cædes
Diverſas, obitumque ducum, quos æquore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros.
Expediat ? tanton' placuit concurrere motu,
Juppiter æterna gentes, in pace futuras ?

Æneas

p Al. *adverſos*, & in ſeq. *Nec p. congr. nec eq.* Sed *averſos* magis probatur : ut dicat, eum nec terga dantes ſternere voluiſſe, nec armis paribus congreſſos, nec qui ferirent cominus, inſequi : ſed Turn.

q Mulier quae virile implet officium.

r Quoniam & muſcas.

ſ Magnis, ut quidem vult Ser. afferens locumillum *vacua atria luſtr at Sau-* | *eius*.

t Ob iquas & implicitas vias.

u Diſſipata adventu Aeneae.

x Ita ſeſe texit ut nulla parte poſſet feriri. S. Idem *apicem* exp. galeae eminentiam ubi criſtae, &c. eosum.

y Q. d. Nec Muſa nec Apollo ſufficiant.

Æneas Rutulum Sucronem (ea prima mentes,
Pugna loco ſtatuit Teucros) haud multa z moratus
Excipit in latus, &, qua fata celerrima, *a* crudum
Tranſadagit coſtas, & crates pectoris enſem
Turnus equo dejectum Amycum, fratremque Diorem,
Congreſſus pedes, hunc, venientem, cuſpide longa,
Hunc mucrone ferit : curruque abſciſſa duorum
Suſpendit capita, & rorantia ſanguine portat,
Ille Talon Tanaimque neci, fortemque Cethegum,
Tres uno congreſſu, & *b* mœſtum mittit Onyten,
Nomen *c* Echionium, matriſque genus Peridræ.
Hic fratres Lycia miſſos & Apollinis agris,
Et juvenem exoſum nequicquam bella Menœten
Arcada : piſcoſæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, pauperque domus : nec nota potentum
d Munera, conductâque pater tellure ſerebat.
Ac velut immiſſi diverſis partibus ignes
Arentem in ſylvam, & virgulta ſonantia lauro :
Aut ubi decurſu rapido de montibus altis
Dant ſonitum ſpumoſi amnes, & in æquora currunt,
Quiſque ſuum *e* populatus iter : non ſegnius ambo
Æneas Turnuſque ruunt per prælia, nunc nunc
Fluctuat ira intus : *f* rumpuntur neſcia vinci
Pectora : nunc totis in vulnera viribus itur.
Murranum hic, atavo, & avorum antiqua ſonantem
Nomina, per regeſque actum genus omne Latinos,
Præcipitem ſcopulo atque *g* ingentis turbine ſaxi
Excutit, effunditque ſolo : hunc lora & juga ſubter
Provolvêre rotæ, crebro ſuper ungula pulſu
Incita nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Hilo, animiſque immane frementi
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet :
Olli per galeam *h* fixo ſtetit haſta cerebro.
Dextera nec tua te Graiûm fortiſſime Cre teu,
Eripuit Turno : nec dii texêre Cupentum
Ænea veniente ſui : dedit obvia ferro
Pectora, nec miſero clypei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi
Oppetere, *i* & latè terram conſternere tergo.
Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum everſor Achilles.
Hic tibi *k* mortis erant metæ, domus alta ſub Ida,
Lyrneſſi domus alta, ſolo Laurente ſepulchrum.
Totæ adeò converſæ acies, omneſque Latini,
Omnes Dardanidæ : Mneſtheus acerque Sereſtus,
Et Meſſapus, equûm domitor, & fortis Aſylas,

z Al. *morantem*, ut unus cum vulnere confectum oſtendat. Al. *crudo enſe*. Sed cum altera lectione magis convenit locus ille, *crudum per coſtas exigat enſem*.

b Triſtem natura Severum, quem Graec. ἀγέλαστον dicunt.

c Thebanum.

d Obſequia quae pauperes divitibus loco munerum ſolvant.

e Poſtquam populando & vaſtando ſibi iter fecit. Ita enim malo quam cum aliis, Populatus quicquid ſibi in itinere occurrit.

f Ex Lucr. lib. 3 de leonibus.

g Al. *ingenii*.

h Al. *fixo*.

i Aliud ex alio oſtenditur, videlicet corporis magnitudo.

k Mors quae mera eſt. Sic Hom. θανάτοιο τέλεσσεν

Thuſcorumque phalanx, Evand ique Arcadis alæ:
Pro ſe quiſque viri ſumma nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies: vaſto certamine tendunt,
Hic *l* mentem Æneæ genitrix pulcherrima miſit,
Iret ut ad muros *m* urbique adverteret agmen
Ocyùs, & ſubita turbaret clade Latinos.
Ille, ut veſtigans diverſa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit, aſpicit urbem
Immunem tanti belli, atque *n* impunè quietam,
Continuò pugnæ accendit majoris imago.
Mneſthea Sergeſtumque vocat, fortemque Sereſtum,
Ductores: tumulumque capit, quò cætera Teucrûm
Concurrit legio: nec ſcuta aut ſpicula denſi
Deponunt: celſo medius ſtans aggere fatur,
Nequa meis eſto dictis mora: *o* Jupiter hàc ſtat:
Neu quis *p* ob inceptum ſubitum mihi ſegnior ito.
Urbem hodie, cauſam belli, regna ipſe Latini.
(Ni frænum accipere & victi parere fatentur)
Eruam: & æqua ſolo fumantia culmina ponam.
Scilicet expectem, libeat dum prælia Turno
Noſtra pati? rurſuſque velit concurrere victus?
Hoc caput, ô cives, hæc belli ſumma nefandi,
Ferte faces properè *q* fœduſque repoſcite flammis.
Dixerat: atque animis pariter certantibus omnes
r Dant cuneum, denſâque ad muros mole feruntur
Scalæ improviſo, ſubituſque apparuit ignis.
Diſcurrunt alii ad portas, primoſque trucidant:
Ferrum alii torquent, & obumbrant æthera telis.
Ipſe inter primos dextram ſub mœnia tendit
Æneas, magnâque iuuſat voce Latinam:
ſ Teſtaturque deos iterum ſe ad prælia cogi:
Bis jam Italos *t* hoſtes, hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter diſcordia cives:
Urbem alii reſerare jubent, & pandere portas
Dardanidis, ipſumque trahunt in mœnia regem
rma ferunt alii, & pergunt defendere muros.
Incluſas ut cùm *u* latebroſo in pumice paſtor
Veſtigavit apes, fumoque implevit amaro:
Illæ intus trepidæ rerum per cerea caſtra
Diſcurrunt, magniſque acuunt, ſtridoribus iras.
Volvitur *x* ater odor rectis, tum murmure *y* cæco
Intus ſaxa ſonant: vacuas it fumus ad auras.
Accidit hæc feſſis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concuſſit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem proſpicit hoſtem,

x Inceſſi

l Conſilium, vel voluntatem.
m Contra urbem.
n Quæ debuit poenas luere propter foedus ruptum.
o Pro nobis eſt religio, quam laeſerunt Rutuli. Hic eſt modus, haec via imponendi fatis finem.
p Repentinum imperium nullam vobis afferat moram.
q Flammas foederis innovemus urbis incendio.
r Ita Ser. qui vult repoſſe hic eſſe Innovare & revocare. Sed malim accipere quaſi dicatur, Flammae faciant, ut ratio vobis reddatur foederis.
ſ Apud Dion. *Teſtaturque deos ſe invitum ad praelia cogi.*
t Fieri.
u Saxo cavo & latebroſo.
x Quia in fumo ódor.
y Qua clauſae apes.

z Inceſſi muros, igneſq; ad tecta volare,
Nuſquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni,
Infelix pugnæ juvenem in certamine credit
Extinctum, & ſubito mentem turbata dolore,
Se a cauſam clamat crimenq; caputq; malorum:
Multaque per mœſtum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu diſcindit amictus,
Et nodum informis lethi trabe nectit ab alta.
Quam cladem miſeræ poſtquam accepere Latinæ,
Filia prima manu b flavos Lavinia crines
Et roſeas laniata genas, tum cætera circum
Turba furit: reſonant late plangoribus ædes.
Hinc totam c infelix vulgatur fama per urbem.
d Demittunt mentes: it ſciſſa veſte Latinus,
Conjugis attonitus fatis, urbiſque ruina,
Canitiem immundo perfuſam pulvere turpans:
Multaque ſe inculſat, qui non acceperit ante
Dardanium Æneam, generumque aſciverit ultro.
Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes ſequitur paucos, jam ſegnior, atque
Jam minus atque minus ſucceſſu lætus equorum.
Attulit hunc illi cæcis terroribus e aura
Commiſtum clamorem, f arrectaſque impulit aures
Confuſæ ſonus urbis, & illætabile murmur.
Hei mihi! quid tanto turbantur mœnia luctu?
Quiſve ruit tantus diverſa clamor ab urbe?
Sic ait, adductiſq; g amens ſubſiſtit habenis.
Atque huic, in faciem ſoror ut converſa Metiſci
Aurigæ, currumq; & equos & lora regebat,
Talibus occurrit dictis, Hac Turne ſequamur
Trojugenas, qua prima viam victoria pandit.
Sunt alii qui tecta manu defendere poſſunt:
Ingruit Æneas Italis, & prælia miſcet:
Et nos ſæva manu mittamus funera Teucris.
h Nec numero inferior pugnæ, nec honore recedes.
Turnus ad hæc,
O ſoror, & dudum agnovi, cum prima per artem
Fœdera turbaſti, teque hæc in bella dediſti:
Et nunc nequicquam fallis dea: ſed quis Olympo
Demiſſam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miſeri lethum ut crudele videres?
Nam quid ago? aut quæ jam ſpondet ſortuna ſalutem?
Vidi oculos ante ipſe meos, me voce vocantem
Murranum (quo non i ſuperat mihi charior alter)
Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Occidit infelix, k ne noſtrum dedecus Ufens

z Al. *Incendi.* Pro quo quidam leg. *inſcendi.* Sed Ser. agnoſcit *inceſſi*, exponens invadi.

a Sic alibi, caduc horum & causa malorum, ſed hic addit, crimen.

b Antiqua lectio floreos habuit; id eſt, florulentos, pulchros & eſt ſermo Ennianus S. erit autem ſynizeſis.

c Infelix nuntia, id eſt, infelicitatis.

d Pro deſpondent animo, Deſperant, ut contra ſpes erigit mentes.

e Quia naturale eſt, ut a qua parte ventus flat, inde clamor audiatur.

f Ad audientium ſollicitas.

g Conſilii inops vel, conſternatus

h Nec priores interimes, nec minor te quam Æneam gloria comitabitur.

i Superſtes eſt, vel vivit.

k Q. d. Fortaſſe vivet: niſi ideo voluiſſet occumbere, ne nos victos videret.

Aſpiceret: Teucri potiuntur corpore & armis.
Excindine domus (id rebus defuit unum)
Perpetiar? dextra nec *l* Drancis dicta refellam?
Terga dabo? & Turnum fugientem hæc terra videbit;
Uſque adeone mori miſerum eſt? vos ô mihi manes
Eſte boni, quoniam ſuperis averſa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque iſtius *m* inſcia culpæ,
Deſcendam, magnorum haud unquam *n* indignus avorum.
Vix ea fatus erat, medios volat (ecce!) per hoſtes
Vectus equo ſpumante Sages, adverſa ſagitta
Saucius ora: ruitque, implorans nomine Turnum,
Turne, in te ſuprema ſalus: miſerere tuorum,
Fulminat Æneas armis, ſummaſque minatur
Dejecturum acies Italum, exeidioque daturum:
Jamque faces ad tecta volant: in te ora Latini,
In te oculos referunt: *o* muſſat rex ipſe Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ ſeſe ad fœdera flectat.
Præterea regina tui fidiſſima dextra
Occidit ipſa ſua, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Meſſapus & Acer Atinas
Suſtentant aciem: circum hos utrinque phalanges
Stant denſæ, ſtrictiſque ſeges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deſerto in gramine verſas.
Obſtupuit *p* varia confuſus imagine rerum
Turnus, & obtutu tacito ſtetit: æſtuat ingens
Imo in corde pudor, miſtoque inſania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conſcia virtus,
Ut primum diſcuſſæ *q* umbræ, & lux reddita menti eſt,
Ardentes oculorum acies ad mœnia torſit
Turbidus, eque *r* rotis magnam reſpexit ad urbem.
Ecce autem! flammis inter tabulata volutus
Ad cœlum undabat vortex, turrimque tenebat,
Turrim compactis trabibus quam eduxerat ipſe,
Subdideratque *ſ* rotas, pontiſque inſtraverat altos.
Jam jam fata ſoror, ſuperant: abſiſte morari:
Quo deus, & quo dura vocat fortuna, ſequamur.
t Stat conferre manum Æneæ: ſtat, quicquid acerbi eſt,
Morte pati: nec me indecorem germana videbis
Amplius: hunc (oro) ſine me furere ante furorem.
Dixit & è curru ſaltum dedit ocyus arvis:
Perque hoſtes, per tela ruit, mœſtamque ſororem
Deſerit, ac rapido curſu media agmina rumpit.
Ac veluti montis ſaxum de vertice præceps
Cum ruit avulſum vento: ſeu turbidus imber
Proluit, aut annis ſolvit ſublapſa vetuſtas:
Fertur in abruptum magno *u* mons improbus *x* actu,
Exultatq;

Dicta, lib. 11. Troja lat. Caſtra fuga ens. Neſciora, apud acr. Conſtructio ſec. id eſt, quam habet vox αὐτάξιος, quæ ſignif. indignum.

o Dubitat, ut Ser. exp.

p Multiplicos nuntios, vel potius, Obſtupuit confuſus variis rebus quas ſibi ante oculos ponit.

q Tenebrae montis diſc.

r Curru. A parte totum paulo poſt, & e curru ſaltum dedit.

ſ Ut trahi poſſet ad ea loca quibus hoſtis inſtabat.

t Certum mihi eſt, Decrevi.

u Montis pars.

x Id eſt, impulſu.

Exultatque ſolo, ſylvas armenta viroſque
Involvens ſecum : disjecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuſo
Sanguine terra madet, ſtridentque haſtilibus auræ :
Significatque manu & magno ſimul incipit ore,
Parcite jam Rutuli, & vos tela inhibete Latini.
Quæcunque eſt fortuna, mea eſt : me *y* verius unum
Pro vobis fœdus luere & decernere ferro.
Diſceſſerit omnes medii, ſpatiumque dedere :
At pater Æneas, audito nomine Turni,
Deſere & muros & ſummas deſerit arces.
z Præcipitatque moras omnes, opera omnia rumpit,
Lætitia exultans, horrendumque intonat armis :
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipſe, coruſcis
Cum fremit illicibus, quantus, gaudetque novali
Vertice ſe attollens pater *a* Apenninus ad auras.
Jam vero & Rutuli certatim, & Troes, & omnes
Convertere oculos Itali : quique alta tenebant
Mœnia, quique imos pulſabant ariete muros :
Armaque depoſuere humeris : ſtupet ipſe Latinus,
Ingentes genitos diverſis partibus orbis
Inter ſe coiiſſe *b* viros, & cernere ferro.
Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi,
Procurſu rapido conjectis eminus haſtis,
c Invadunt Martem clypeis atque ære ſonoro ;
(Dat gemitum tellus) tum crebros enſibus ictus
d Congeminant ; fors & virtus miſcentur in unum.
Ac velut ingenti *e* Sila, Summove Taburno,
Cum duo converſis inimica in prælia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi ceſſere magiſtri ;
Stat pecus omne metu mutum, *f* muſſantque juvencæ,
Quis pecori imperitet, quem tota armenta ſequantur.
Illi inter ſeſe multa vi vulnera miſcent,
Cornuaque obnixi infigunt, & ſanguine largo
Colla armoſque lavant ; gemitu nemus omne remugit ;
Haud aliter Tros Æneas & Daunius heros
Concurrunt clypeis ; ingens fragor æthera complet.
Jupiter ipſe duas æquato examine lances
Suſtinet, & fata imponit diverſa duorum ;
Quem *g* damnet labor, & quo vergat pondere lethum.
Emicat hic, impune putans, & corpore toto
Alte ſublatum conſurgit Turnus in enſem,
Et ferit ; exclamant Troes, trepidique Latini,
Arrectæque amborum acies ; at perfidus enſis
Frangitur, in medioque ardentem deſerit ictu,
Ni fuga ſubſidio ſubeat, fugit ocyor Euro,
Ut capulum ignotum dextramque aſpexit inermem.

y Juſtius, Sic Horatius, *Verum eſt* pro Juſtum eſt, æquum eſt, vel Par eſt.

z Celeritate ſuperat omnes moras, ſc.

a Aut quantus ipſe pater Apenn. quum fremit cor. il.

b Al. *viros* & cernere ferro. Al. & decernere, ut per Synalœphem excludatur ſyll. poſterior nominis.

c Incipiunt pugnare.

d Præpoſ. auget ſonum, & duos deſignat: e Monte Bruſiorum, qui hodieq; nomen retinet, Fier.

f verbum factitium, non obſonum a bonum voce, ut apud Ariſtoph. eſt verſus ex μῦ. μῦ.

g Liberet. ut Damœtas tu quoque votis. Quidam exp. Qui damnetur labore, & duro labori addictus ſit.

Fama

Fama eſt, præcipitem, cum prima in prælia junctos
Conſcendebat equos, *b* patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuiſſe *Metiſci*,
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit: poſtquam arma dei ad Vulcania ventum
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Diſſiluit: fulva reſplendent fragmina arena:
Ergo amens diverſa fuga petit æquora *Turnus*,
Ee nunc huc, inde huc incertos implicat orbes.
Undique enim denſa Teucri incluſere corona:
Atque hinc vaſta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec minus Æneas (quanquam tardante *k* ſagitta
Interdum genua impediunt, / curſumque recuſant)
Inſequitur: trepidique pedem pede fervidus urget.
Incluſum veluti ſiquando in flumine nactus
Cervum, aut puniceæ ſeptum *m* formidine pennæ,
Venator curſu canis & latratibus inſtat.
Ille autem inſidiis & ripa territus alta,
Mille fugit refugitque vias: at vividus Umber
Hæret hians: jam jamque tenet, ſimiliſque tenenti
Increpuit malis, morſuque eluſus inani eſt.
Tum vero exoritur clamor, ripæq; lacuſque
Reſponſant circa, & cœlum tonat omne tumultu.
Ille ſimul fugiens, Rutulos ſimul increpat omnes,
Nomine quemq; vocans, notumq; efflagitat enſem.
Æneas mortem contra præſeniq; minatur
Exitium, ſi quiſquam adeat: terretque trementes,
Exciſurum urbem minitans; & ſaucius inſtat,
Quinque orbes explent curſu, totidemque retexunt
Huc, illuc: nec enim levia aut ludicra petuntur
Præmia, ſed *Turni* de vita & ſanguine certant.
Forte ſacer Fauni foliis oleaſter amaris
Hic ſteterat, nautis olim *n* venerabile lignum:
Servati ex undis ubi figere dona ſolebant
Laurenti divo, & *o* vetas ſuſpendere veſtes:
Sed ſtirpem Teucri *p* nullo diſcrimine ſacrum
Suſtulerant, puro ut poſſent concurrere campo.
Hic haſta Æneæ ſtabat: huc impetus illam
Detulerat *q* fixam, & lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluntque manu convellere ferrum
Dardanides, teloque ſequi quem prendere curſu
Non poterat: tum vero amens formidine *Turnus*,
Faune precor, miſerere, inquit: tuq; optima ferrum
Terra tene: colui veſtros ſi ſemper honores,
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.
Dixit: opemque dei *t* non caſſa in vota vocavit.
Namque diu luctans, lentoq; in ſtirpe moratus,

Viribus

b Paterno enſe.

k Vulnere illato ſagitta, *l* Inapta ſunt ad currendum.

m De liaea quae vario plumarum nexu diſcolor, terret apros lupos, urſos: ſed potiſſimum cervos. Sic & alibi.

n Ob antiquitatem.

o Voto promiſſas Al. male leg. *notas*.

p Sine intuitu religionis.

q Serv. junxit cum ſeq. Plenum eſt (inquit) quam radix nixam tenebat. Apud Don. legimus *detulerat molem Æ:. ve adit.*

r Quæ non careat efficacia,

Viribus haud ullis valuit diſcludere morſus
Roboris Æneas: dum nititur acer, & inſtat,
Rurſus in aurigæ faciem mutata Metiſci
Procurrit, fratrique enſem dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci Nymphæ indignata licere,
Acceſſit, telumque alta ab radice revellit.
Olli ſublimes, ſ armis animiſque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer & arduus haſta,
Alliſtunt contrà, certamine Martis anheli.
Junonem interea rex omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulva pugnas de nube tuentem,
Quæ jam finis erit, conjux? quid denique reſtat?
Indigitem Æneam ſcis ipſa & ſcire fateris
Deberi cœlo, fatiſque ad ſydera tolli.
Quid ſtruis? aut qua ſpe gelidis in nubibus hæres?
t Mortalin' decuit violari vulnere divum?
Aut enſem (quid enim ſine te Juturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, & vim creſcere victis?
Deſine jam tandem, precibuſque inflectere noſtris:
Nec te tantus u edat tacitam dolor, & mihi curæ
Sæpe tuo dulci triſtes ex ore recurſent.
Ventum ad ſupremum eſt: terris agitare vel undis
Troia nos x potuiſti, infandum accendere bellum,
Deformare domum, & luctu miſcere hymenæos:
Ulterius tentare veto. Sic Jupiter orſus:
Sic dea ſubmiſſo contrà Saturnia vultu,
Iſta quidem quia nota mihi tua magne voluntas
Jupiter, & Turnum & terras invita reliqui.
Nec tu me aëria ſolam nunc ſede videres
y Digna indigna pati: ſed flammis cincta ſub ipſa
Starem acie, traheremque inimica in prælia Teucros.
Juturnam miſero (fateor) ſuccurrere fratri
Suaſi, & pro vita majora audere probavi:
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum.
Adjuro Stygii caput implacabile fontis,
Una z ſuperſtitio ſuperis quæ redita divis.
Et nunc cedo equidem, pugnaſque exoſa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
Pro latio obteſtor, pro majeſtate a tuorum:
Cum jam connubiis pacem felicibus (eſto)
Component, cùm jam leges & fœdera jungent:
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri jubeas, Teucroſque vocari:
Aut vocem mutare viros, aut vertere veſtes,
Sit Latium, ſint Albani per ſecula reges:
b Sit Romana potens Itala virtute propago:
Occidit, occideritque ſinas cum nomine c Troia.

ſ Quaſi cum armis animi ſimul illis redierint. Nam (inquit Serv.) antea armorum inopia animi ruiſque torpebant.

t Al. *Mortalem & divum*, quod Juturna, cum dea eſſet, Aeneam adhuc mortalem vulneraverat.

u Ita dictum ut, *ſi mollis flamma medullas*.

x Potuiſti permittentibus fatis.

y Quidlibet pati, proverbialiter.

z Exponitur metus: malim tamen non ſimpliciter exponere Metus ſed ſuperſtitioſus metus.

a Reipexit ad Sat. qui in Italia regnaverat.

b Si fataliter imminet ut a Trojanis origo Romana deſcendet.

c Trojani Italoſum nomen accipiant, ut Rom. de Italis non de Trojanis videantur progeniei.

Olli

Olli subridens hominum rerumque repertor
Et germana Jovis Saturnique altera proles,
d Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?
Verùm age, & inceptum frustra *e* summitte furorem:
Do quod vis, & me victusque volensque remitto.
Sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt:
Utque est nomen erit: commisti corpore tantùm
f Subsident Teucri, morem ritusque sacrorum
Adjiciam, faciamque omnes uno ore Latinos.
Hinc genus, Ausonio mistum quod sanguine surget,
Supra homines, supra ire deos pietate videbis:
Nec gens ulla tuos æquè celebrabit honores
Annuit his Juno, & mentem lætata retorsit.
Interea excedit cœlo, nubemque reliquit.
His actis, aliud genitor secum ipse volutat:
Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ pestes, cognomine Diræ,
Quas & Tartaream nox intempesta *Megæram*
Uno eodemque tulit partu, paribusque revinxit
Serpentum spiris, ventosasque addidit alas.
Hæ Jovis ad solium sævique in limine regis
g Apparent, acuuntque metum mortalibus ægris:
Si quando lethum horrificum morbosque deûm rex
Molitur, meritas aut bello territat urbes.
Harum unam celerem demittit ab æthere summo
Juppiter, *h* inque omen Juturnæ occurrere jussit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
Non secus ac nervo per nubem impulsa sagitta,
Armatam sævi Parthus quam felle veneni,
Parthus sive *i* Cydon telum immedicabile, torsit
Stridens, & celeres incognita transilit umbras:
k Talis se fata nocte tulit, terrasque petivit.
Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni,
l Alitis in parvæ subitò collecta figuram:
Quæ quondam in bustis aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit importuna per umbras:
Hanc versa in faciem. Turni se pestis *m* ad ora
Fertque refertque sonans: clypeumque everberat alis.
Illi membra novus solvit formidine torpor:
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæsit.
At procul at diræ stridorem agnovit & alas,
Infelix crines scindit Juturna solutos,
Unguibus ora soror fœdans & pectora pugnis.
Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare?
Aut quid jam *n* miseræ superat mihi? qua tibi lucem
Arte morer? talin' possum me opponere monstro?
Jam jam linquo acies; ne me terrete timentem

Obscœnæ

d Alii sine interrog. Sed apta est huic loco interr. q.d. Itane volvis sub pect. &c.
e Pro dimitte. Missum facito.
f Remanebunt, Latebunt; Latinorum scilicet multitudine.
g Videntur, exp. Ser. Sed alter: a rectior, quam addit, Praesto sunt ad obsequium.
h Est Juturnae omen fraternae mortis efficeret.
i Pretensis: & lib. 10. propr. nomen priore longa.
k Taliter collecta ex nimia scilicet furiae magnitudine.
l Noctuam vel bubonem intelligit inquit Don, At Serv. Noctuam, non bubonem.
m A. *Ob ora.* *n* Al. *Durae*, quam lectionem sequitur. Ser. exponens immitis.
o Augurio ex Jovis voluntate venienti.

Obscœnæ p volucres alarum verbera nosco,
Lethalemque sonum : nec fallunt jussa superba
Magnanimi Jovis : hæc pro virginitate reponit ?
Quo vitam dedit æternam ? cur mortis adempta est
Conditio ? possem tantos finere dolores
Nunc certè, & misero fratri comes ire per umbras,
q Jam mortalis ego : haud quicquam mihi dulce meorum
Te sine frater erit : O ! Quæ satis ima dehiscat
Terra mihi, manesque deam demittat ad imos.
Tantum effata, caput glauco contexit amictu,
Multa gemens, & se fluvio dea condidit alto.
Æneas instat contra, telùmque coruscat
r Ingens arboreum : & savo sic pectore fatur,
Quæ nunc deinde mora est? aut quid jam Turne retractas?
Non cursu, sævis certandum est comminus armis.
Vere omnes tete in facies,& ſ contrahe quicquid
Sive animis sive arte vales : opta ardua pennis
Astra sequi, clausumque cava te condere terra.
Ille, caput quassans, Non me tua fervida terrent
Dicta t ferox : dii me terrent, & Juppiter hostis
Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens :
Saxum antiquum, ingens, campo qui fortè jacebat
Limes agro positus, litem ut discerneret arvis.
Vix illud lecti bis sex cervice subirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus :
Ille manu raptum u trepida torquebat in hostem
Altior insurgens & cursu consitus heros.
Sed neque currentem se nec cognoscit euntem,
Tollentemque manu saxumque immane moventem :
Genua labant, gelidus concrevit frigore sanguis.
Tum lapis ipse viri vacuum per inane volutus,
Nec spatium evasit x totum nec pertulit ictum.
Ac velut in somnis oculos ubi languida pressit
Nocte quies, nequicquam avidos extendere cursus
Velle videmur, & in mediis conatibus ægri
Succidimus : non lingua valet, non corpore notæ
Sufficiunt vires, nec vox nec verba sequuntur :
Sic Turno (quacunque viam virtute petivit)
Successum dea dira negat. Tum pectore sensus
Vertuntur varii t Rutulos aspectat & urbem,
Cunctaturque metu,telumque instare trem scit,
Nec quò se eripiat, nec qua vi tendat in hostem,
Nec currus usquam videt, aurigamque sororem.
Cunctanti telum Æneas fatale coruscat.
y Sortitus fortunam oculis, & corpore toto
Eminus intorquet : murali concita nunquam
Tormento sic laxa fremunt, nec z fulmine tanti

p Invidiosi dum ait ut de Lar. cum finiti essent.

q Si jam mortis esem, finire posem te dol. Al. *immortalis ago? haud q.* &c. Al. cum intel. post ego, & post *aris* : præsertim si legatur *aut* pro *haud*.

r Aen. ingens coruscat telum arb. ac duo epi. theta.

ſ Collige.

s Ferox vult Ser. jungi cum hostis atque ita incudenda essent parenth. quæ sunt interfecta. Sed dura esset hæc trajectio.

u Testica vel vetera trepida quia seque *sed neque cum*.

x Evocatus est, impetus ipsius spatio largiore. Ita Ser. qui dist. post *evasit* : al. *totum*.

y Quidam fort. exp. Forte ob aliam opportunitatem. Alii intell. collumasse. Ser. exp. Oculis elicit locum ad feriendum, quem fort. destinaverat vulneri.

z Pro toro trucior quam fulmen unquam mittitur,

Dissultant

Diſſultant crepitus. Volat atri turbinis inſtar
Exitium dirum haſta ferens, oraſque recludit
Loricæ, & clypei extremos ſeptemplicis orbes
Per medium ſtridens tranſit femur: incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Conſurgunt gemitu Rutuli, totuſque remugit
Mons circùm, & vocem latè nemora alta remittunt.
Ille, humilis ſupplexque, oculos, dextramque precantem
Protendens, Equidem merui, nec deprecor (inquit)
Utere ſorte tua. Miſeri te ſiqua parentis
Tangere cura poteſt, oro (fuit & tibi talis
Anchiſes genitor) Dauni miſerere ſenectæ:
Et me, ſeu corpus ſpoliatum lumine mavis
Redde meis. Victi, & victum tendere palmas
Auſonii vidêre: tua eſt Lavinia conjux.
Ulterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas, volvens oculos, dextramque repreſſit.
Et jam jamque magis cunctantem flectere ſermo
Cœperat, infelix humero cùm apparuit ingens
Balteus, & notis fulſerunt ſingula bullis
Pallantis pueri, victum quem vulnere Turnus
Straverat, atque humeris inimicum inſigne gerebat.
Ille oculis poſtquam ſævi monumenta doloris
Exuviaſque hauſit: furiis accenſus & ira
Terribilis. Tune hinc ſpoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & pœnam ſcelerato ex ſanguine ſumit.
Hoc dicens, ferrum adverſo ſub pectore condit
Fervidus: aſt illi ſolvuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.

a Interfice hoſtem tuum in quem fors tua tibi dat poteſtatem.
b Me redde meis, aut ſaltem meum corpus ſepeliendum, ubi interfeceris.
c Al. mentem.
d Infelicitatis cauſa mox futuræ.
e Pro ingens autem leg. & alto, ne duo ſint epitheta.
f Ad ſum motis & rupti foederis ultionem, te tanquam hoſtiam, immolat.

GNOMÆ VIRGILIANÆ.

Pag.

A

73 — A Litur vitium, vivitque tegendo.
7 — Amor omnibus idem.
315 Audentes fortuna juvat.

C

198 Cede Deo.

D

164 Degeneres animos timor arguit.
228 Diſcite juſtitiam moniti, & non temnere divos.

E

342 — Experto credite.

F

215 — Facilis deſcenſus Averni;
Noctes atque dies patet atri janua Ditis:
Sed revocare gradum Superaſque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor eſt:
136 — Facilis jactura ſepulchri eſt.
169 Fama malum, quo non aliud velocius ullum,

Mobi

Apothegmata. Pag.

Mobilitate viget, virésque acquirit eundo. 58
Felix qui potuit rerum cognoscere causas, 152
——*Fessos sopor irrigat artus.* 68
——*Fugit irreparabile tempus.* 127
——*Furor iraque mentem*
Præcipitant. I
Imprimis venerare deos. L 39
——*Labor omnia vincit.* 33
Improbus. M
Mille nocendi artes. 247
Multa dies variusque labor mutabilis ævi 346
Rettulit in melius. N
——*Ne post amissa requiras, Ante veni.* 62
——*Nihil invitis fas quenquam fidere divis.* 129
——*Non omnia possumus omnes.* 22
Nulla salus bello. 344
Nusquam tuta fides. O 174
Omnia fert ætas. 25
Omnia vincit amor. 28
Optima quæque dies miseris mortalibus ævi 62
Prima fugit. Q
——*Quid non mortalia pectora cogis* 144
Auri sacra fames? R
——*Redit agricolis labor actus in orbem.* 55
——*Rex Jupiter omnibus idem.* 310
S
——*Satis est potuisse videri.* 16
Sævus amor docuit natorum sanguine matrem 25
Commaculare manus.
Scinditur incertum studia in contraria vulgus. 119
——*Sors omnia versat* 24
Stat sua cuiq; dies: breve & irreparabile tempus 320
Omnibus est vitæ.
——*Superanda omnis fortuna ferendo est.* 204
T
——*Trahit sua quemque voluptas.* 6
——*Telum ira facit.* U 251
Una salus victis nullam sperare salutem. 128

Gnomis Virgilianis (ne plures vacarent paginæ) adjecimus Pastorum, duoum & militum Apophthegmata, aliaq; nonnulla observatione digna.

Melibœus.

3 *EN quo discordia cives.*
Perduxit miseros! De Daphnide.
13 *Vitis ut arboribus decori est, ut vitibus uvæ,*
Ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus arvis:
Tu decus omne tui. Damon.
21 *Quid non speremus amantes?* De

De Apibus.

60 *Ingentes animos angusto in pectore versant.*
——— *Melior vacua sine regnet in aula.*
82 *Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.*

De Proteo.

98 ——— *Sine vi non ulla dabit præcepta, neque illum*
Orando flectes. Dido ad Æneam.
113 *Non ignara mali, miseris succurrere disco.*

Æneas ad Didonem.

120 *Accipe nunc Danaum insidias: & crimine ab uno*
Disce omnes. De Troia.
125 *Invadunt urbem somno vinoque sepultam.*

Venus ad Æneam.

134 ——— *Inclementia divum*
Has evertit opes. Æneas ad Achisen.
137 *Quos res cunque cadent, unum & commune periclum,*
Una salus ambobus erit.

Creusa ad Æneam.

139 ——— *Non hæc sine numine divum*
Eveniunt. Achæmenides ad Troianos.
159 *Si perco manibus hominum periisse juvabit.*

Venus ad Junonem.

167 ——— *Quis talia demens*
Abnuat: aut tecum malit contendere bello?

Mercurius ad Æneam.

179 ——— *Potes hoc sub casu ducere somnos?*
Ibid ——— *Varium & mutabile semper*
Fœmina. Dido.
182 *Vixit & quam dederat cursum fortuna peregit,*
Ibid ——— *Moriemur inultæ?* De militibus.
206 *Exigui numero, sed bello vivida virtus.*

Neptunus de Palinuro.

207 *Unum pro multis dabitur caput.*

Sybilla de Lavinia.

214 *Causa mali tanti conjux.*

Sybilla ad Æneam.

Ibid. *Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.*

Anchises ad Æneam.

233 ——— *Dubitamus adhuc virtutem extendere factis?*

Anchis. de Bruto.

Ibid. *Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido.*

Juno.

246 *Flectere si nequeo Superos, Acheronta movebo.*

Ascanius.

300 *Jupiter omnipotens audacibus annue cœptis.*

Ascanius ad Remulum.

Ibid ——— *I, Verbis virtutem illude superbis.*

Apollo ad Ascanium.

Macte tua virtute puer. FINIS.